

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ЕКОНОМІКА
ТА
УПРАВЛІННЯ АПК**

Збірник наукових праць

Випуск 9 (97)

Біла Церква
2012

Затверджено вченою
радою університету
(Протокол № 8 від 19.11.2012 р.)

Редакційна колегія:

Даниленко А.С., д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ (головний редактор);
Сахнюк В.В., д-р вет. наук (заступник головного редактора);
Свиноус І.В., д-р екон. наук (відповідальний за випуск);
Варченко О.М., д-р екон. наук;
Губенко В.І., д-р екон. наук;
Шубравська О.В., д-р екон. наук;
Крисанов Д.Ф., д-р екон. наук;
Червінська Л.П., д-р екон. наук;
Рокитко А.І., д-р екон. наук;
Юхименко П.І., д-р екон. наук;
Харьковщенко Є.А., д-р філософ. наук;
Борщовецька В.Д., канд. пед. наук;
Сокольська М.О., завідувач РВІКВ (відповідальний секретар).

Економіка та управління АПК: Зб. наук. праць / Білоцерк. нац. аграр. ун-т – Біла Церква, 2012.– Вип. 9 (97).– 177 с.

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» друкується за рішенням вченої ради університету відповідно до вимог ВАК України щодо тематичної спрямованості фахових видань з певної галузі науки.

Зареєстрований у Міністерстві юстиції України і є виданням, що продовжується замість випуску Вісника Білоцерківського державного аграрного університету з економічних наук.

У цьому випуску збірника висвітлені результати наукових досліджень, проведених ученими навчальних закладів та наукових установ, провідними економістами, фахівцями агробізнесу з актуальних економічних питань розвитку агропромислового виробництва.

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ЗБІРНИКА
НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК»**

Збірник наукових праць є періодичним виданням обсягом 12 умовно-друкованих аркушів, форматом А4 і видається двічі на рік тиражем 300 примірників.

До публікації у збірнику відповідно до встановлених вимог приймаються статті, в яких висвітлюються результати наукових досліджень, що мають наукове і практичне значення та новизну.

У кожному номері публікуються 2–3 оглядові статті провідних фахівців у своїй галузі з актуальних питань.

Статті до збірнику подаються до 1 квітня та 15 жовтня. Випуск збірників передбачається до 1 липня та 1 січня. Додаткові випуски за матеріалами державних і міжнародних наукових конференцій, які проводяться у Білоцерківському національному аграрному університеті, видаються протягом трьох місяців з дня подачі матеріалів у редакційно-видавничий відділ.

Збірник видається на кошти авторів. Вартість збірнику визначається за кошторисом.

Орієнтовна вартість публікації – 20 грн за сторінку комп'ютерного тексту, оформленого згідно з вимогами. Вартість публікації не залежить від кількості співавторів статті.

Автори публікують статті за попередньою оплатою.

Порядок подання рукописів

Рукописи статей у 2-х примірниках за підписом авторів, на паперовому та електронному носіях, з рецензіями – внутрішньою і зовнішньою, подаються відповідальному за випуск члену редколегії (призначається за рішенням редколегії), який визначає рецензента або особисто рецензує статті. Статті співробітників БНАУ візують завідувачі кафедр; статті іногородніх авторів супроводжуються листом від організації за підписом керівника.

Рецензент оцінює статтю на відповідність вимогам ВАК і визначає доцільність її опублікування, за необхідності робить конкретні зауваження щодо покращення роботи (допускається рукописна рецензія). Термін рецензування – не більше 7 днів.

Після врахування зауважень рецензента та отримання позитивної рецензії автор подає статтю відповідальному за випуск, який передає всі статті завідувачу редакційно-видавничого відділу.

У разі отримання негативної рецензії (без права доопрацювання) стаття знімається з друку. Після наукового редагування для виправлення технічних помилок стаття направляється автору, після чого виправлений паперовий варіант статті з дискетою повертається відповідальному за випуск на повторне редагування, і лише після цього редактор віддає статтю на верстку у друкарню. Статті іногородніх авторів технічно опрацьовуються технічним редактором.

Оригінал-макет збірнику в обов'язковому порядку підписується автором, а статті іногородніх авторів – відповідальним за випуск. Дозвіл до друку надає відповідальний редактор або заступник відповідального редактора.

Вимоги до оформлення статей

Відповідно до вимог Постанови президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 р. щодо оформлення статей до фахових видань, наукові статті, які подаються у збірник наукових праць, повинні мати такі елементи:

1. УДК.
2. Прізвище автора, ініціали, науковий ступінь, повна назва організації, e-mail.
3. Назва статті.
4. Анотація українською мовою.
5. Ключові слова українською мовою.
6. Постановка проблеми.
7. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
8. Мета і завдання дослідження.
9. Матеріал і методика досліджень.
10. Результати досліджень та їх обговорення.
11. Висновки.

12. Список літератури.
13. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова російською мовою.
14. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова англійською мовою.

Стаття має бути написана українською мовою, обсягом 5–8 сторінок через 1,5 інтервали комп'ютерного набору. Допускається публікація статей російською або англійською мовами. Кожна сторінка друкується на одному боці стандартного аркуша (210x297 мм, формат А4); при цьому ліве поле – 30 мм, верхнє і нижнє – 20 мм, праве – 10 мм.

Обсяг анотації становить 5–6 рядків, у яких стисло описано суть статті, що вирізняє її від уже відомих тверджень.

Текст статті набирається в редакторі Microsoft Word, шрифт – Times New Roman Cyr, 14 pt. ПРІЗВИЩЕ АВТОРА ТА ІНІЦІАЛИ, ЗАГОЛОВОК СТАТТІ, СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ – з великої літери. Прізвище автора, ініціали, його науковий ступінь, повна назва організації, де працює автор, та e-mail зазначаються перед заголовком статті (див. приклад).

УДК 338.439.5:637.1(477.41)

КОВАЛЬ Н.В., канд. екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет
 NadiaKoval@gmail.com

**РИНОК МОЛОКА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Використана література подається в кінці статті у порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією і зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список оформляється за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; шрифт 12 pt.

Іноземні прізвища в тексті подаються мовою оригіналу.

Таблиці мають бути набрані у програмі Microsoft Word або MS Excel; шрифт – Times New Roman Cyr, 12 pt; ширина – не більше 14 см; повне обрамлення; виключка по центру; маленькими літерами. Зразок оформлення таблиці:

Таблиця 1 – Супутня варіація між періодом існування малих переробних підприємств сфери АПК Житомирської області та наявністю стратегічного планування

Період існування	Застосування стратегічного планування (Y)			
	так		ні	
	кількість підприємств (шт.)	у %	кількість підприємств	у %
Всього, одиниць	55	78,6	15	21,4

Формули повинні бути написані у програмі Equation Editor 3.0. (цей редактор є внутрішнім редактором формул у Microsoft Word); змінні математичні величини в тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки (діаграми, фото, малюнки) виконують у редакторі Microsoft Word, за допомогою функції «Створити рисунок». Рисунок має бути розташований по центру, ширина – не більше 14 см, без обтікання текстом. У випадку складних креслень їх слід виконувати у редакторі Corel Draw версії не нижче 5.0, за умови, що текстові вкраплення виконані гарнітурою Times New Roman Cyr і розміром 14 пунктів. Фотографії мають бути відскановані і внесені на цю саму дискету в окремий файл «Фото». У самому ж тексті вказується місце для фотографій. Назва рисунка чи фотографії розміщується під ними і набирається шрифтом 12, жирними маленькими літерами, усі підрисункові пояснення – світлим шрифтом.

Графіки виконуються у програмі MS Excel, як і рисунки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

УДК 338.242.4:338.432

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

БЮДЖЕТНА ПІДТРИМКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті узагальнено складові механізми державної підтримки сільськогосподарського виробництва провідних країн світу. Обґрунтовано напрями використання досвіду зарубіжних країн для підтримки вітчизняного аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, зарубіжний досвід, державна підтримка.

Постановка проблеми. У нинішніх умовах вагоме значення має здійснення державної підтримки аграрного сектору економіки, оскільки цей сектор забезпечує продовольчу та політичну безпеку країни. Основна ланка агропромислового комплексу – це низькодохідне сільське господарство, яке залежить від природно-кліматичних чинників і має яскраво виражений сезонний, циклічний характер виробництва. Сільське господарство є більш відсталим за показником розвитку продуктивних сил порівняно із промисловістю, відносно статичною сферою, яка повільніше адаптується до мінливих економічних і технологічних умов. Вкладені капітали в цю галузь забезпечують меншу віддачу, ніж в інших галузях економіки.

Економічна теорія і світовий досвід розвитку ринкового господарства переконливо свідчать, що внаслідок специфічних особливостей ні сільське господарство, ні продовольчий ринок не є саморегулюючими системами з огляду на загальну консервативність й інертність сільського господарства як виробничої системи, а також низької еластичності попиту на сільськогосподарську продукцію і високої еластичності цін на неї. Без втручання зовні під дією ринкових сил відбувається розбалансування попиту та пропозиції на продовольчому ринку, що призводить до непропорційної зміни цін і різкого погіршення становища сільськогосподарських товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню державної підтримки аграрного сектору економіки присвячено праці провідних вчених економістів-аграрників, серед яких: П.І. Гайдучий, В.П. Галушко, С.М. Кваша, І.Г. Кириленко, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Могильний, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак. Однак, у нинішніх умовах формування важелів державної підтримки необхідно здійснювати з урахуванням змін зовнішнього середовища функціонування товаровиробників галузі та їх внутрішніх можливостей [1–8].

Метою дослідження є узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду державної підтримки аграрного сектору та обґрунтування напрямів її вдосконалення з урахуванням сучасних умов господарювання.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо державної підтримки аграрного сектору. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: монографічний, діалектичний, абстрактно-логічний, статистичний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що державна підтримка у більшості країн є обов'язковою для здійснення аграрної політики, яка передбачає вирішення таких основних задач: забезпечення стабільної економічної ситуації у сільському господарстві; стабілізацію ринкової кон'юнктури та підтримки доходності товаровиробників; допомоги в адаптації до нових умов; захисту внутрішнього ринку; забезпечення конкурентоспроможності національних товаровиробників на світовому та внутрішньому ринках.

Однак, світовий досвід не був повною мірою врахований під час проведення реформ в аграрному секторі країни у 90-ті роки і недостатньо враховується нині. Результати діяльності господарюючих суб'єктів сільського господарства за період 1991–2011 рр. не дозволяють стверджувати про подолання кризи в аграрному секторі економіки, хоча позитивна динаміка показників ефективності має місце. Так, у виробництві валової продукції сільського господарства у 2011 р. сіль-

ського господарські підприємства і господарства населення розподілились майже рівними частинами: 52,7% – сільськогосподарські підприємства, 47,3% – господарства населення. Подібні пропорції спостерігаються як у виробництві продукції рослинництва, так і продукції тваринництва. Зазначимо, що у 1990 р. дві третини валової продукції сільського господарства створювалися в сільськогосподарських підприємствах, у тому числі продукції рослинництва – 75%, продукції тваринництва – 65%.

Ефективність сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах зростає. Так, у 2010–2011 рр. сума прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції суттєво збільшилася і становила 12,8 і 19,9 млрд грн (збільшення відбулося як у рослинництві, так і тваринництві). Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції мав тенденцію до підвищення у 2011 р. – 27%, у т.ч. у рослинництві – 32,2, у тваринництві – 13,0%. Найбільш прибутковими були культури: насіння соняшнику – 57%, цукрові буряки – 42,1, зернові – 22,2%. У тваринництві рентабельність молока становила 18,5%, яєць – 38,8%, а всі інші основні види продукції тваринництва залишаються збитковими. Безперечно, що досягненню таких результатів сприяла державна підтримка галузей, сприятлива кон'юнктура агропродовольчого ринку, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції вертикально-інтегрованими структурами, які забезпечують високоєфективне виробництво, й інші чинники. Однак, більшість сільськогосподарських товаровиробників не забезпечують інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва, адже за наявності диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію забезпечити стійкий розвиток аграрної сфери неможливо.

Розглянемо програми фінансування сільського господарства у провідних країнах. Так, серед основних напрямів спрямування бюджетних коштів по Міністерству сільського господарства США, від 97,2 до 98,5% направляються на пряму підтримку власних фермерів. При цьому фермери можуть користуватися пільговими кредитами за «програмою кредитів кооперації». Також необхідно врахувати програму «Розвиток сільських територій», обсяг якої досягає 12% загального бюджету Міністерства сільського господарства США. За рахунок бюджету здійснюється страхування, забезпечуються пільгові умови для експортерів, реалізуються програми із продовольчого харчування, маркетингу і контролю за якістю продукції тощо [9].

У країнах ЄС зі 100 млрд Євробюджет Співдружності виділяє сільському господарству 70 млрд. Окрім цього, кожна країна субсидує галузь додатково.

Зазначимо, що у Канаді обсяг підтримки товаровиробників у сільському господарстві становить не менше 21% до вартості продукції. У країнах ЄС цей показник – не менше 33% обсягу продукції, у США – 18%. Наведені дані свідчать, що навіть за умови реалізації прийнятих в Україні програм дієвість державної підтримки сільськогосподарського виробництва значно поступається рівню провідних країн.

Якщо проаналізувати досвід перетворення економіки зарубіжних країн, то необхідно зазначити підвищення ролі соціально-орієнтованого державного втручання, що направлене на забезпечення вирівнювання доходів певних груп. Однак єдності з приводу методів, рівня втручання держави в економіку країн досі не спостерігається. Так, у післявоєнній Німеччині соціально-орієнтована економіка до 35% валового національного продукту направляла на зазначені вище цілі. Держава доплачує кошти на будівництво житла, виховання дітей, медичне обслуговування, освіту й інше.

Істотна допомога фермерам передбачається бюджетом ЄС: на будівництво капітальних тваринницьких приміщень, доїльних залів, силосо- і зерносховищ – 10% від їх кошторисної вартості; на будівництво доріг із твердим покриттям – 25% (50% у менш сприятливих районах); на пересів трав і створення пасовищ 20 і 50% відповідно; на придбання нової техніки та обладнання – 20–25%.

Зазначимо, що усі країни Заходу здійснюють фінансову підтримку сільському господарству. У 24 країнах світу фермери одержують майже 40% загального доходу у вигляді дотацій, а також через спеціально завищені ціни на власну продукцію. Субсидії у Норвегії, Фінляндії, Швеції займають майже 70% загального фермерського доходу. У Норвегії вони складають 3500 дол. США на гектар, у Фінляндії – 1600, Швеції – 800, США – 200, Канаді – 100 дол. США [10].

На основі проведеного аналізу можна зробити наступний висновок: державна політика провідних країн виділяє сільськогосподарську галузь, яка об'єктивно потребує захисту від стихії ринку

ку і вимагає перерозподілу національного доходу на користь сільськогосподарських товаровиробників.

На основі зазначеного вище, необхідно відмітити основні особливості та тенденції у реформуванні сільського господарства провідних країн: змінилася роль держави, основна увага якої концентрується на формуванні різних умов взаємодії суб'єктів ринку; починають розвиватися процеси, що направлені на підвищення мобільності капіталів, інформації, підприємництва за посилення взаємодії в управлінні економікою та корпораціями; ідеологія реформування економіки має базуватися на обґрунтованих короткострокових і довгострокових програмах, вирішенні тактичних і стратегічних задач під час переходу з однієї суспільної економічної формації в іншу; посилюється розуміння того, що успіх перетворень в економіці залежить від додержання моральних норм і довіри до керівників, які здійснюють реформи; основним напрямом у сфері регулювання економіки є розробка заходів, направлених на недопущення більш ніж п'ятикратної різниці між споживчими доходами найбагатшої й найбіднішої частин населення кожної з країн; необхідно зазначити відхід від чисто ринкових схем господарювання на користь «соціально-ринкової економіки», яка передбачає певне повернення до методів централізованого планування та підвищення ролі соціально орієнтованого державного втручання, спрямованого на вирівнювання доходів основних соціальних груп населення через різні виплати, пенсійні пільги, виплати і доплати для будівництва житла тощо; державне регулювання здійснюється стимулюванням виробництва основних продуктів харчування, доходів фермерів, забезпечення розширеного відтворення необхідної продукції; підтримка стабільності ринку та стимулювання сільськогосподарського виробництва забезпечуються дією диференціальної системи цін економічного втручання, а у випадку їх зниження нижче гарантованого рівня держава скуповує фермерську продукцію, забезпечуючи їх стабільність; істотна допомога фермерам передбачається у фінансуванні капітальних вкладень на будівництво об'єктів тваринницьких комплексів, зерносховищ, доріг із твердим покриттям, придбання нової техніки та інші аналогічні програми.

Отже, Україні необхідно пройти шляхом провідних країн, якщо вона прагне сформувати потужне і розвинене сільськогосподарське виробництво.

Зазначимо, що у роки реформ бюджетне фінансування розвитку агропромислового виробництва не раз змінювало пріоритети, причому до 2004 р. переважала підтримка за рахунок непрямих механізмів (пільгового оподаткування), з часом утвердилась підтримка за рахунок надання кредитних субсидій. Починаючи з 2006 р., запроваджено дотації у тваринництві за продукцію та збереження поголів'я великої рогатої худоби (також і для одноосібних господарств), а у рослинництві – на гектар посівів певних культур. Протягом деяких років діяли програми субсидування витрат на придбання матеріально-технічних ресурсів. Бюджетна підтримка здійснювалась виключно на підтримку сільськогосподарського виробництва, фінансування соціальної сфери відбувалось за залишковим принципом. За членства України в СОТ у бюджетному фінансуванні запроваджено практику групування видатків за «кошиками» надання послуг та прямої підтримки виробництва, за рівнем яких є певні обмеження.

Частка бюджетного фінансування агропромислового виробництва у видатках державного бюджету постійно знижується і становить близько 1,3–1,5%, із них майже 45% фінансується зі спеціального фонду. Водночас, наявні тенденції зменшення участі сільського господарства у ВВП: із 24% (майже $\frac{1}{4}$) на початку аграрних реформ (1990–1991 рр.) до 10 % у 2005 р. та 8% у 2011 р., проте й за таких пропорцій частка ВВП сільського господарства майже втричі вища за частку, яка припадає на галузь у видатках бюджету.

Обсяги бюджетного фінансування у 2012 р. проти 2009 р. зросли у 1,36 раза, тобто щорічний темп приросту становив в середньому 9–10%, а його структура не вирізняється стабільністю за роками. Спостерігається зростання частки виробничих дотацій на розвиток галузей; значно підвищилась частка фінансування витрат на об'єкти цінового регулювання; майже вдвічі зросло фінансування програм здешевлення кредитів; скоротились видатки бюджетного фінансування на підготовку кадрів для АПК, витрати на регулювання діяльності, а також частка інших видатків бюджету, зокрема й на управління.

Окрім того, за досліджуваний період бюджетне фінансування розвитку агропромислового виробництва характеризується видовою різноманітністю та незіставністю за роками. Багато програм, які діяли в 2009 р., у 2012 р. були укрупнені – це стосується підтримки аграрної освіти, на-

укових розробок, заходів щодо підтримки стану природних ресурсів (водного, земельного, лісового фондів), програм селекції, заходів боротьби із хворобами рослин та тварин тощо.

Встановлено, що на заходи підтримки виробництва спрямовується найбільше коштів, проте бюджетні програми не пов'язуються з реальними показниками розвитку аграрного виробництва, про що свідчать постійні зміни у виборі об'єктів фінансування та численні редакції Порядків розподілу коштів на розвиток окремих галузей і видів продукції. Посилюється тенденція об'єднання напрямків (програм) підтримки, що зменшує їх транспарентність та ускладнює контроль за ефективністю функціонування.

Водночас, спостерігається нерівномірний доступ виробників до бюджетних коштів. За рівнем освоєної бюджетної підтримки (у середньому за 2008–2010 рр.) найбільше одержали сільгоспприємства Київської, Черкаської, Донецької, Полтавської, Миколаївської областей (підтримка на одне господарство коливається в межах 465-992 тис. грн). Низький рейтинг за показником рівня державної фінансової підтримки спостерігається у Кіровоградській, Закарпатській, Житомирській, Луганській областях (в межах 100-200 тис. грн на господарство).

Фінансова підтримка розподіляється нерівномірно й до наявного потенціалу регіону за рейтингом валової продукції. Значну перевагу на користь рейтингу бюджетної підтримки мають Миколаївська, Харківська, Хмельницька, Волинська області (різниця рейтингів 9-6 відсоткових пункти). Тенденціями на користь валової продукції, характеризується бюджетна підтримка по Кіровоградській, Дніпропетровській, Вінницькій, Одеській, Львівській областях (різниця рейтингів 13-7 відсоткових пункти).

Такий стан зумовлений нечіткістю правил формування та розподілу бюджетних видатків, коли більшість субсидій спрямовується великим господарствам. Зокрема, за даними 2010 р., із 8943 господарств, які звітують за формою 50 с.-г., підтримку одержали 4666 господарств, або 52%. Значна частка бюджетної підтримки припадає на 9,3% великоземельних господарств (із розмірами угідь від 2001 до 10000 га), яким виділено 64% бюджетних коштів, або в середньому по 576-4560 тис. грн на умовне господарство, тоді як загальний рівень підтримки не перевищував 470 тис. грн на одне господарство. Окрім того, у привілейованому стані знаходяться і малоземельні господарства, які володіють угіддями до 100 га. Їх частка у загальній кількості господарств складає 5,2%, а бюджетної підтримки одержано 7,5%, або в середньому по 680 тис. грн на 1 умовне господарство, причому 76% підтримки припадає на галузь тваринництва.

Розподіл бюджетних коштів на розвиток агропромислового виробництва має такі недоліки: відсутність чіткої, прозорої і логічної системи надання підтримки та прогнозів наслідків функціонування конкретних бюджетних програм; розпорошеність бюджетних коштів у межах заходів підтримки та серед великої кількості одержувачів; ризиковість значної частини бюджетних програм через їх фінансування зі спецфонду; відсутність критеріїв оптимального розподілу бюджетних коштів за пріоритетами, регіонами та в розрізі окремих категорій одержувачів; відсутність послідовності за реалізації окремих заходів бюджетних програм за їх змістом, черговістю та термінами виконання; несвоєчасність фінансування заходів через нерівномірне надходження коштів без ув'язки із сезонністю аграрного виробництва; певна захищеність вимог, що висуваються до виконавців бюджетних програм у частині необхідності подання значної кількості документів для одержання бюджетної підтримки й участі в конкурсах.

Система заходів державної бюджетної підтримки вітчизняного АПК формується у міру необхідності, а тому не має системного характеру. Заходи підтримки аграрної сфери часто здійснюються без узгодження з іншими формами державного регулювання, наприклад, антимонопольних, і основний ефект від їх надання одержує не сільське господарство, а суміжні монополізовані галузі (товарні кредити і т.д.). На нашу думку, неефективними слід визнати не форми підтримки, а способи їх використання в умовах нееквівалентних міжгалузевих відносин, недосконалості організаційно-економічного механізму в галузі, відсутності відповідного контролю у фінансовій сфері, наприклад, фінансування державних операцій на ринку продовольства.

Висновки. Розглядаючи основні напрями розвитку державної підтримки, необхідно зосередити увагу на наступному: пряма державна підтримка аграрного сектору має спрямовуватися, в першу чергу, на стимулювання підвищення ефективності сільського господарства. Її основними принципами мають стати: адресність, прозорість і доступність механізмів для сільськогосподарських товаровиробників. Виплати мають бути ритмічними й повними відповідно до бюджетного

призначення. Бюджетні виплати мають виплачуватися господарствам усіх форм власності. На сучасному етапі необхідне удосконалення системи прямої бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників через перехід на договірні умови надання підтримки, за якими виділення коштів буде здійснюватися лише за виконання товаровиробниками певних умов і зобов'язань перед державою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 85-93.
2. Галушко В.П. Планово-ринкові процеси в економіці АПК розвинутих країн / В.П. Галушко, О.В. Покотило // Економіка АПК. – 2010. – №6. – С. 154-158.
3. Безуглий М.Д., Кваша С.М. Стан, основні тенденції розвитку сільського господарства України протягом 2011 року та напрями розвитку в 2012 році. – Економіка АПК, 4/2012 (210). – С. 3-14.
4. Кириленко І.Г., Шмідт Р.М. Інституційні проблеми формування інфраструктури внутрішнього агропродовольчого ринку / І.Г. Кириленко, Р.М. Шмідт // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 3-11.
5. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: Нац. наук. центр «Ін-т аграрної економіки», 2010. – 57 с.
6. Бородіна О.М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України / О.М. Бородіна, О.М. Могилюк // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 55–61.
7. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) // Економіка АПК. – №12 (182). – 2009. – С. 3-14.
8. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.
9. Budget Summary and annual performance plan. U.S. Department of agriculture // <http://www.obpa.usda.gov/budsum/FVbudsum>
10. European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/agriculture>.

Бюджетная поддержка как инструмент обеспечения эффективности государственной аграрной политики

О. М. Варченко

В статье раскрыты составляющие механизма государственной поддержки сельскохозяйственного производства ведущих стран мира. Обоснованы направления использования опыта зарубежных стран для поддержки отечественного аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор, зарубежный опыт, государственная поддержка.

Budget support as a method of the providing of the state agrarian politics efficiency

O. Varchenko

In article the components of the mechanism of state support of agricultural production of leading countries is disclosed. The ways of using the experience of foreign countries to support domestic agricultural sector are substantiated.

Key words: agricultural sector, international experience, government support.

УДК 631.173.2:631.11

НЕПОЧАТЕНКО В.А., д-р фіз.-мат. наук

НЕПОЧАТЕНКО А.В., здобувач

Білоцерківський національний аграрний університет

ВПЛИВ РІВНЯ ЗНОСУ МАШИННО-ТРАКТОРНОГО ПАРКУ НА ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведений аналіз впливу зносу техніки на рентабельність сільськогосподарського виробництва та виробництва валової продукції на прикладі сільськогосподарських підприємств Білоцерківського району Київської області за період 2008-2010 рр.

Ключові слова: машинно-тракторний парк, знос техніки, рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми. Сучасні процеси світової глобалізації економіки вимагають від України переходу на принципово новий рівень функціонування всього агропромислового комплексу країни. Так, зокрема ефективного розвитку аграрного виробництва можна досягти лише на основі широкого використання нової сучасної техніки, яка дає змогу впровадити найсучасніші та перспективні технології у сільськогосподарське виробництво.

На нинішньому етапі розвитку сільського господарства країни висока ціна на техніку та нестача фінансових ресурсів у більшості аграрних товаровиробників суттєво обмежують можливість придбання ними необхідної кількості нової техніки.

Внаслідок високого ступеня зносу техніки та низьких показників її технічної готовності значна частина сільськогосподарських товаровиробників України змушена щорічно ремонтувати практично весь свій наявний машинно-тракторний парк, істотно збільшуючи при цьому витрати на його ремонтно-технічне обслуговування.

Низький коефіцієнт технічної готовності МТП призводить до жорстких порушень у технологічних процесах вирощування та збирання сільськогосподарських культур, що безумовно негативно позначається на урожайності, якісних характеристиках продукції та її собівартості.

У зв'язку з цим, існує проблема визначення критичного рівня зносу техніки, у разі перевищення якого відбувається значне погіршення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з технічним забезпеченням сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах господарювання, знаходять своє відображення в наукових працях таких відомих вітчизняних вчених: Я.К. Білоусько, В.Г. Більський, А.В. Блоха, О.Д. Витвицька, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, В.Л. Товстопят, В.С. Шебанін та інші. Разом з тим, слід визнати, що деякі з цих питань залишаються не до кінця дослідженими та вивченими.

Мета дослідження – на основі аналізу результатів діяльності 51 сільхозпідприємства Білоцерківського району визначити критичний рівень зносу техніки, за якого відбувається суттєве зниження рівня рентабельності і обсягів виробництва валової продукції сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У роботі використовувались статистичні методи обробки вибірок, кореляційний і регресивний аналіз.

Результати досліджень та їх обговорення. Щоб зменшити вплив на рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва та обсяг виробленої валової продукції стохастичних факторів, нами було проведено усереднення даних за період 2008-2010 рр. для кожного сільськогосподарського підприємства. На основі статистичних даних сільськогосподарських підприємств Білоцерківського району за відповідний період [1] встановлено, що середній рівень зносу техніки у них коливається в межах 25-93%. Відповідно до рівня зносу техніки усі досліджувані підприємства були поділені нами на 5 груп: (менше 40 %), (40,01-55%), (55,01-70%), (70,01- 85%), (більше 85%). Найбільший середній рівень рентабельності відповідав групі підприємств з рівнем зносу техніки в межах 40,01–55% (табл. 1). За зносу техніки більше 55% спостерігається стрімке зменшення рівня рентабельності виробництва. Якщо знос техніки був більше 70%, то у відповідних підприємствах відмічалась тенденція наближення середнього значення рівня рентабельності до 0 %. Слід також відмітити, що за рівня зносу менше 40% спостерігається незначне зменшення рівня рентабельності підприємств, як ми вважаємо, за рахунок затрат на придбання техніки і неефективного її використання.

Коефіцієнт парної кореляції між рівнем зносу техніки і рентабельністю сільськогосподарських підприємств становив $r_1 = -0,895$, що свідчить про існування між ними значної обернено-пропорційної статистичної залежності.

Таблиця 1 – Середній рівень рентабельності виробництва сільськогосподарських підприємств Білоцерківського району залежно від зносу МТП

Знос МТП, %	Кількість господарств.	Середній рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, всього, %
До 40	4	30,233
40,01–55	14	37,605
55,01–70	20	17,591
70,01–85	10	10,4
Понад 85	3	-4,083

З аналізу статистичних даних нами встановлено, що залежність середньої рентабельності (R) від середнього зносу техніки (Z) в межах групи добре апроксимується квадратичною регресією (рис. 1), яка визначалась за методом найменших квадратів [2, 3]:

$$R = a_0 + a_1 \cdot Z + a_2 Z^2, \quad (1)$$

де $a_0 = 13,891$; $a_1 = 1,049$; $a_2 = -0,014$.

З рівняння регресії, з використанням методу визначення екстремумів функцій за допомогою похідних першого і другого порядків [4], нами отримано, що максимум рентабельності відповідає зносу техніки $R = 36,6\%$.

Деяко схожі результати отримані нами під час визначення впливу зносу техніки на обсяги виробництва як валової продукції (ВП) всього, так і валової продукції рослинництва, у розрахунку на 100 га ріллі (рис. 2). Між ними також існує значна обернено-пропорційна залежність з відповідними коефіцієнтами парної кореляції: $r_2 = -0,856$ і $r_3 = -0,912$. Слід відмітити, що розкид значень обсягів ВП і відповідних ним рівнів зносу техніки для конкретних підприємств значно більший ніж для рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, що обумовлено індивідуальними факторами, які не відображають загальну усереднену тенденцію.

Порівняльний аналіз залежності між площею ріллі сільськогосподарських підприємств і середнім по групі рівнем зносу техніки показав, що рівень зносу менше у великих підприємств (рис. 3).

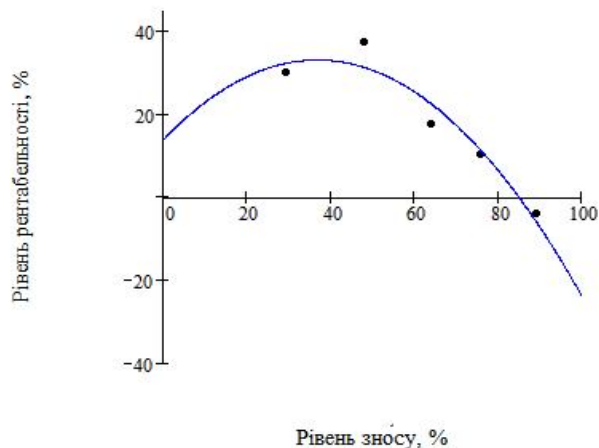

Рис. 1. Залежність рентабельності виробництва від рівня зносу техніки.

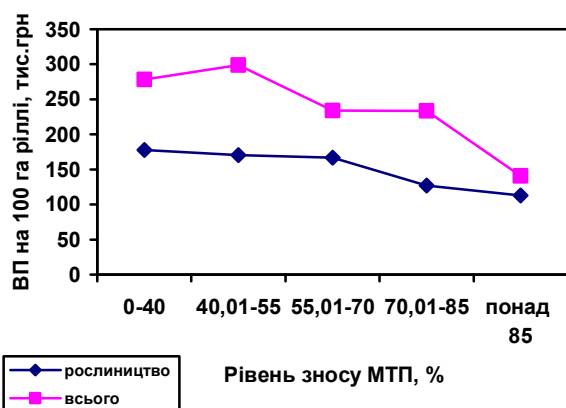

Рис. 2. Вплив рівня рентабельності на середній обсяг валової продукції сільськогосподарських підприємств за 2008-2010 рр.

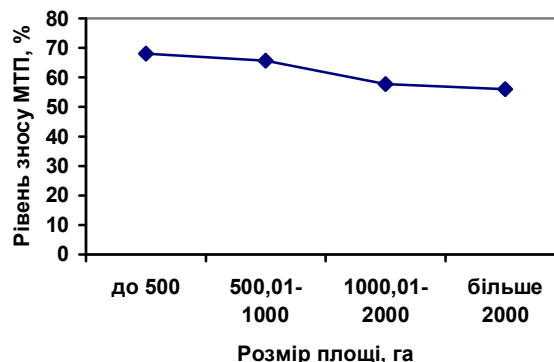

Рис. 3. Залежність рівня зносу техніки від величини площі ріллі сільськогосподарських підприємств.

Висновки. 1. За проведеним аналізом результатів діяльності сільськогосподарських підприємств встановлено, що за існуючих економічних умов найбільший рівень рентабельності відповідає зносу техніки 36,6%. Критичний рівень зносу техніки дорівнює 85%, у разі перевищення цього показника рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва стає від'ємним, а обсяг виробленої валової продукції в розрахунку на 100 га ріллі в середньому зменшується у 2 рази порівняно із підприємствами, що мають оптимальний рівень зносу техніки.

2. Перспективу подальшого розвитку мають великі підприємства із площею ріллі більше 2000 га. Господарства з площею ріллі менше 500 га мають, як правило, критичний рівень зносу техніки, та відповідно й низький рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт управління агропромислового розвитку Білоцерківської районної державної адміністрації за період 2008-2010 років.
2. Айвазян С.А. Прикладная статистика. Основы эконометрики / С.А. Айвазян. – М.: Юнити-Дана, 2001. – Т.2. – 432 с.

3. Радченко С.Г. Методология регрессивного анализа / С.Г. Радченко. – К.: Корнійчук, 2011. – 375 с.
4. Корн Г. Справочник по математике для научных работников и инженеров / Г. Корн, Т. Корн; [пер. с англ. И.Г. Арамановича, А.М. Березмана, И.С. Вайнштейна, Л.З. Румшицкого, Л.Я. Цлафа]. – М.: Наука, 1974. – 832 с.

Влияние уровня изношенности машинно-тракторного парка на основные результативные показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий

В.А. Непочатенко, А.В. Непочатенко

В статье проведен анализ влияния изношенности техники на рентабельность сельскохозяйственного производства и производства валовой продукции на примере сельскохозяйственных предприятий Белоцерковского района Киевской области за период 2008-2010 гг.

Ключевые слова: машинно-тракторный парк, изношенность техники, рентабельность производства сельскохозяйственной продукции.

Impact of machinery park depreciation level on general efficiency indexes of agricultural enterprises

V. Nepochatenko, A. Nepochatenko

The paper deals with the analysis of the impact of machinery depreciation on agricultural production profitability and on gross output products on the example of agricultural enterprises of Bila Tserkva district, Kyiv region within 2008-2010.

Key words: machine park, machinery depreciation, agricultural production profitability.

УДК 339.13.012:005.591.4(477)

ГУБЕНКО В.І., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО ПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ УКРАЇНИ

У статті викладено теоретико-методологічні аспекти стратегії реструктуризації внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків України та умови збереження відносної стабільності світового і національного агропродовольчих ринків. Встановлено, що криза 2008-2009 рр. призвела світогосподарську систему до глибоких «гріщин», в результаті чого у 2013–2014 рр. спостерігатиметься економічна рецесія. Доведено, що основними принципами стратегічної реструктуризації продовольчого ринку є здатність державних органів, виходячи з об'єктивної оцінки світової ситуації, здійснювати захист галузі від конкуренції дешевих товарів та надавати підтримку високоефективним експортоорієнтованим виробництвам. Здійснено аналіз виробництва та експортно-імпортних операцій АПК за 1990–2011 рр. і 8 місяців 2012 р. та можливостей розвитку галузі на період до 2020 року.

Ключові слова: світовий агропродовольчий ринок, криза, стратегія, реструктуризація, протиріччя, витрати, виробництво, експорт.

Постановка проблеми. Фінансова криза 2008 р., що розпочалась у США, швидко перетворилась на глобальну кризу транснаціоналізму, яка сформувалась в останні два десятиліття ХХ століття у трьох вимірах: економічному, енергетичній безпеки та екологічному. Ця багатомірна криза призвела всю світогосподарську систему капіталізму до появи глибоких економічних тріщин, які «заклеювалися» грошовою масою у вигляді антикризових пакетів, що досягли до кінця 2010 р. для країн великої двадцятки (G 20) 10 трлн дол. [1]. Останні два виміри важливі не менше першого – економічного, але відсутня їх адекватна методологія кількісної оцінки, тому автор публікації зосереджує увагу на економічних вимірах, використовуючи методологію системного підходу. У боротьбі із кризою регулятори заповнили фінансову систему дешевими грошима, кількість яких переросла в якість, і за 2010 р. загальносвітовий фондовий індекс зріс на 53% у зв'язку з тим, що у травні 2010 р. знову стався короткочасний провал фондового ринку США, який був віднесений на збій комп'ютерної системи в США – по світових ринках спрацював «ефект доміно». На горизонті 2012 р. вже можна помітити симптоми другої хвилі кризи, що проявляється на європейському і китайському ринках нерухомості. У 2012 р. Світовий банк прогнозує світову економічну рецесію на 2013–2014 рр., що підтверджується економічними труднощами в ЄС (Греція, Іспанія, Португалія) та зростанням дефіциту бюджету США, який уже дорівнює державній заборгованості – 14 трлн дол. До цієї цифри необхідно додати ще 8,5 трлн боргів націоналізованих проблемних корпорацій. Державні заборгованості провідних країн безперервно збільшуються. В Україні тільки зовнішній борг на кінець жовтня 2012 р. склав 130 млрд дол. США. Структурний перекоп в економіці України практично не змінився – різниця між сукупним попитом і реальними доходами населення зростає і відновити попит не вдається, грошова маса, що надходить на ринок, призводить до зростання цін на продукти харчування, нафтопродукти і базові інвестиційні товари, що викликає зростання витрат реального сектору, а доходи зростати не мо-

жуть через обмеження попиту. Криза може призвести до руйнування основної лінії економічного розвитку системи капітал – кредитна «істерика» – виробництво – споживання – накопичення капіталу. Для того, щоб загальний баланс залишався додатнім, необхідна відносна стабільність, яку може певною мірою забезпечити галузь національної економіки, яка протягом кризових процесів 2008–2009 та 2010–2011рр. понесла найменші втрати. Такою галуззю в Україні є АПК, валова продукція якої у 2010 р. зросла порівняно з 2000 р. з 137,5 до 194,9 млрд грн, або на 41,7% і в 2011р. – на 69,96% і склала 233,7 млрд грн., [6]. Крім того, АПК – єдина галузь національної економіки, яка за всю новітню історію держави в зовнішньоекономічній діяльності зберегла і систематично нарощує додатне зовнішньоторговельне сальдо – з 587,4 млн дол США у 2000 р. (95,3% до загального за національним показником) до 6,5 млрд дол. США, у 2011р. – в 11,07 разів, тоді як по Україні цей показник був у 2008–2011рр. від'ємним і складав відповідно 15,2; -6,2; -12,94 млрд дол США [2]. За 8 місяців 2012 р. експорт продукції АПК зріс у порівнянні з 8 місяцями 2011р. на 36% і склав 10,6 млрд дол. США [3]. Таким чином, АПК є осередком підвищеної економічної активності, економіка країни все більше почала повертатись до галузі, тому ці процеси потребують стратегічної реструктуризації внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків та поглиблення співпраці з країнами ЄС, МС та іншими країнами з метою модернізації і розвитку як АПК, так і національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування пріоритетів стратегічної реструктуризації економіки України охоплює три етапи: фінансова макростабілізація, активізація економічного розвитку, створення стабільних умов розвитку ефективної національної економіки та її продовольчого сектору. [4].

Одним з основних методологічних принципів стратегічної реструктуризації продовольчого ринку є здатність державних органів об'єктивно оцінювати світову ситуацію та стан міжнародного продовольчого ринку. На першому етапі функціонування національної економіки в режимі СОТ та обмеження експортних можливостей необхідний захист вітчизняної галузі від конкуренції дешевих імпортованих товарів, які б не суперечили вимогам СОТ. Ефективність розв'язання окресленої проблеми визначається покращенням показників, які можна вважати її індикаторами: рівень задоволення потреб населення у харчових продуктах згідно з вимогами збалансованого раціону харчування: м'яса та м'ясопродуктів – 85 кг, молока – 390 кг, яєць – 265 шт, цукру – 32 кг, олії – 12,8 кг, плодів та ягід – 86 кг, овочів і баштанних – 157 кг, картоплі – 128 кг, хлібопродуктів – 100 кг на рік. Фактично в 2011р. на одну особу споживалось хліба і хлібопродуктів – 110 кг при нормі 100 кг, картоплі відповідно – 139,3 і 128 кг, олії – 13,7 і 12,8 кг, цукру – 38,5 і 32, овочів – 162,8 і 157 кг, плодів, ягід та винограду – 52,6 і 86 кг, або 61,2% від норми. Частка імпортованої продукції садівництва та виноградарства до виробленої становила 48,1%. Рівень споживання продукції тваринництва за 2011р. із розрахунку на одну особу склав: м'яса – 51,2 кг за норми – 85 кг, молока – 204,9 кг за норми 390 кг. Внаслідок цього імпорт м'яса у 2009 р. складав 19,2% до спожитого населенням країни, у 2010 р. – 15,9%, у 2011 р. – 10,3 кг, молочної продукції відповідно 4,7; 2,9; 2,7% [5]. У період стагнації і економічних спадів виробництва продовольчих товарів та обмежених можливостей експорту, необхідний захист своєї агропродовольчої галузі від конкуренції імпортованих товарів [4].

Мета дослідження – розробка теоретико-методологічних аспектів стратегії реструктуризації внутрішнього та зовнішнього продовольчих ринків України і формування пропозицій, які б сприяли стабілізації внутрішнього ринку та розвитку експортних можливостей галузі.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалами дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблем стратегії реструктуризації внутрішніх та зовнішніх продовольчих ринків, причин та наслідків кризових процесів у глобальному вимірі, звіти про стан зовнішньоекономічних відносин України і АПК за 2000–2011 рр. та стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. Для реалізації поставленої мети використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема історико-логічний, метод наукової абстракції, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз виробництва основних видів продукції сільського господарства за 1990–2011 рр. та факторів, що на них впливають, особливо щодо виробництва продукції тваринництва, свідчить про помилковість прогнозів під час розробки і прийняття «Програми розвитку українського села на період до 2015 р.» (табл. 1). З її аналізу видно, що по таких ви-

дах продукції, як цукрові буряки, м'ясо, молоко, вовна Україна не тільки досягне в 2015 р. рівня 1990 р., але й виходячи зі «Стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України на період до 2020 р.» у 2020 р. виробництво цукрових буряків складе близько 30 млн т, або 67,7% до 1990р., плодів та ягід – відповідно 2,43 млн т, або 84% до 1990 р., м'яса відповідно 3,03 млн т, або 69,5%, молока – 18,6 млн т, або 75,9% [6]. Враховуючи, що економіка країни і галузі АПК з 2008 р. працюють в режимі СОТ, стратегічна реструктуризація продовольчих ринків, як внутрішнього, так і зовнішнього, має розпочатись із формування реалізації пріоритетів переорієнтування економіки АПК через активізацію економічного розвитку і створення надійних умов із врахуванням того, що циклічні зростання – спади характерні для всіх складних відкритих систем завдяки внутрішнім процесам і внутрішнім впливам, як системні ритми. Крім того, сутнісні самі принципи функціонування капіталізму як світо-системи. Вони зводяться до механізму вилучення прибутку капіталістами і до способів забезпечення державою такого світопорядку, за якого це вилучення є можливим. Сутність існування капіталізму як системи проявляється в безкінечному накопиченні капіталу за рахунок вилучення прибутку в процесі діяльності виробників. Суттєвий прибуток можливий лише у випадках значного перевищення ціни товару чи послуги над витратами виробництва, а в умовах ідеальної конкуренції отримання значного прибутку неможливе тому, що такий прибуток вимагає монополії або квазімонопольного становища світової держави, при цьому межа ціни визначається тільки еластичністю попиту. В А-фазі кондратьєвського циклу за економічної експансії визначається та чи інша відносно монополізована провідна галузь, виробництво в якій дозволяє отримати більший прибуток і забезпечити накопичення капіталу. Така провідна галузь тягне за собою всі суміжні, забезпечуючи цим експансію економіки. Але монополія обмежена в часі – у ній самій закладено механізм самоліквідації у вигляді виробників – конкурентів, які через деякий час виходять і розширюють свої ринки. Рівень конкуренції підвищується – ціни падають і знижується прибуток, його суттєве падіння призводить до стагнації, яка змінює експансію економіки і наступає спадна хвиля (Б-фаза) кондратьєвського циклу. Згідно з емпіричними даними, сукупна тривалість фаз А і Б складає приблизно 50–60 років. Щоб загальний баланс світового агропродовольчого ринку залишався достатнім, необхідна відносна стабільність, яку можуть забезпечити країни – лідери агропродовольчої сфери. Цикли лідерів значно довші за кондратьєвські, тому історія капіталізму знає лише їх декілька у XVII–XX століттях. Розвиток таких країн здійснюється за рахунок створення найбільш ефективного виробничого механізму і виграшу у боротьбі з основними конкурентами. Такою країною–лідером Україна може стати в агропродовольчій сфері, маючи майже третину світових запасів чорноземів, висококваліфікованих фахівців, аграрну науку, сільське населення з великим досвідом і виробничим вмінням у галузі, надзвичайно вигідне географічне розміщення та майже 20-річний досвід здійснення зовнішньоекономічних операцій. За 2000–2011рр. зовнішньоторговельний обіг АПК України зріс у 7,69 рази і склав у 2011р. 19,8 млрд дол. США, перевищивши темпи зростання ЗТО національної економіки в 1,52 рази, в тому числі експорт зріс: продукція АПК – у 8,28 разів, загальний експорт України – у 4,68 разів. Таким чином, темпи зростання експорту АПК перевищили сумарний національний експорт в 1,77 рази, питома вага експорту продукції АПК склала в 2008 р. – 19,9%, в 2011р. – 19,2% в загальному експорті країни. У структурі експорту АПК провідні місця займали у 2000–2011рр.: зернові – у 2008р. – 27,6% (16,4 млн т), 2010 р. – 24,2% (13,9 млн т), 2011р. – 27,6% (14,15 млн т), тому збільшення об'єму експорту зернових у 2015 р. до 29 і в 2020 р. до 33,5 млн т є реальним показником [6]; насіння олійних – 2000 р. – 9,48% (913 тис. т), 2008р. – 12,32% (2710 тис. т), 2010 р. – 10,1% (2445 тис. т), 2011р. – 10,7% (2573 тис. т). Виробництво насіння олійних у 2011р. зросло порівняно з 2000 р. у 2,87 рази і склало 10,1 млн т; виробництво олії у 2011р. – 3231 тис. т, що в 3,32 рази більше рівня 2000 р., експорт зріс у 4,72 рази і склав 2789 тис. т, в структурі експорту – 25,2%. У структурі експорту АПК зернові, олійні культури та олія рослинна склали у 2011р. 63,5% і по цих видах продукції Україна на світових ринках займає провідне положення. Членство України в СОТ передбачає стимулювання лібералізації, але для захисту внутрішнього ринку необхідне посилення протекціонізму і за відсутності його обґрунтувати нижчі межі захисту, враховуючи рівні виробництва різних видів продукції галузі у країні та інших країнах і можливостей розширеного відтворення виробничого потенціалу та граничних меж імпорту.

Стратегічна реструктуризація внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків має супроводжуватися заходами стимулювання експорту тих видів продовольчих товарів, обсяги виробництва яких перевищують рівень внутрішнього споживання, але навіть за такої ситуації має бути раціональна межа, інакше у разі зростання обсягів експорту більш високими темпами, ніж виробництво, на внутріш-

ньому ринку виникає дефіцит цих видів продукції, що призведе до активізації імпорту, його лібералізації і згорання вітчизняного виробництва та руйнування національного ринку. Розробка і реалізація стратегії реструктуризації продовольчих ринків повинна враховувати, що життєдіяльність будь-якої системи здійснюється через циклічні ритми, зв'язані із кризами, які знімають протиріччя, що накопичились, а це вимагає витрат системної енергії, що виражається в певній «системній ціні» за ліквідації кризи. Після подолання чергової кризи система має менше вільної енергії і більш високий рівень цін, а це є шаблоном до нарощування ентропії і відповідного хаосу [7].

Висновки. Криза 2008-2009 рр. всієї світогосподарської системи призвела до глибоких економічних «тріщин», які коштували тільки країнам G 20 10 трлн дол. США. Світовий банк прогнозує у 2013–2014 рр. світову економічну рецесію. В Україні не змінився структурний переки в економіці, що призводить до зростання цін та витрат реального сектору економіки. Встановлено, що для збереження додатнього балансу необхідна відносна стабільність, яку частково може забезпечити АПК, валова продукція якого зростає, експортна складова у структурі валової продукції складала у 2011р. 44,85%, зовнішньоторговельне сальдо постійно є додатнім і зросло у 2011 порівняно з 2000 р. у 21 раз. Доведено, що основними принципами стратегічної реструктуризації продовольчого ринку є здатність державних органів, виходячи з об'єктивної оцінки світової ситуації, здійснювати захист галузі від конкуренції дешевих товарів, підтримка високоефективних експортоорієнтованих видів продукції. Здійснено аналіз виробництва та експортно-імпортних операцій галузі за 1990–2011 рр. та можливостей розвитку цих напрямів діяльності на 2015–2020 рр. Викладено теоретико-методологічні аспекти функціонування капіталізму як системи, виходячи з кондратьєвських циклів та умови збереження відносної стабільності світового і національного агропродовольчого ринків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Соколов В. Тенденции развития мировой товарной торговли/ В. Соколов// Мировая экономика и международные отношения. – М., 2011. – №2. – С. 37.
2. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропродовольчого комплексу України за 2000 – 2011рр. – К., 2000–2011.
3. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропродовольчого комплексу України за 8 місяців 2012 р. – К., 2012.
4. Лукінов І. І. Економічні трансформації/ І. І. Лукінов// К.: ІЕ НАНУ, 2002.– 196 с.
5. Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю. Розвиток сільськогосподарського виробництва// Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012.
6. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р./ Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк/– К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – С. 13–26; 126–127.
7. Мясникова Л. От глобального кризиса к катастрофе миросистемы/ Л. Мясникова// Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – №2. – С. 104.

Теоретико-методологические аспекты стратегии реструктуризации внутреннего и внешнего продовольственных рынков Украины

В.И. Губенко

В статье изложены теоретико-методологические аспекты стратегии реструктуризации внутреннего и внешнего продовольственных рынков Украины и условия сохранения относительной стабильности мирового и национального агропродовольственных рынков. Определено, что кризис 2008-2009 гг. привел мировую хозяйственную систему к глубоким «трещинам», в результате чего в 2013–2014 гг. будет наблюдаться экономическая рецессия. Доказано, что основными принципами стратегической реструктуризации продовольственного рынка является способность государственных органов, исходя из объективной оценки мировой ситуации, обеспечивать защиту отрасли от конкуренции дешевых товаров и поддержку высокоэффективных экспортоориентированных производств. Проведён анализ производства, экспортно-импортных операций АПК за 1990–2011 гг. и 8 месяцев 2012 г. Определены возможности развития отрасли на период до 2020 г.

Ключевые слова: мировой агропродовольственный рынок, кризис, противоречия, стратегия, реструктуризация, издержки, производство, экспорт.

Theoretical methodical aspects of the strategy of restructure of internal and external food markets of Ukraine

V.Gubenko

The paper deals with the theoretical methodical aspects of the strategy of restructure of internal and external food markets of Ukraine and conditions of preserving relative stability of the global and national markets. It has been found out that the 2008-2009 crisis caused serious damage to the world economics and economic recession will be observed in 2013-2014. It has been proved that the main principles of strategic restructuring of food market is state institutions' ability to conduct the branch protection against competition of cheap goods and the support of efficient export oriented production. The analysis of production and export-import operations of AIC in 1990-2011 and 8 months of 2012 and possibilities of the branch development till 2020 is done.

Key words: world agrarian market, crisis, strategy, restructuring of contradiction, expense, production, export.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА

У статті досліджено теоретичні й практичні основи розвитку інноваційних процесів у рослинництві. Висвітлено основні напрями інноваційного розвитку та визначено фактори впливу на ефективність впровадження інноваційних технологій у галузі рослинництва.

Ключові слова: рослинництво, інноваційний розвиток, матеріально-технічна база.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняного агропромислового виробництва та його основної ланки – сільського господарства значною мірою визначається рівнем освоєння нових технологій, інноваційно-інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки й досягнутою ефективністю виробництва. Рослинництво є важливою галуззю сільського господарства, яка впливає на стан продовольчої безпеки країни та є сировинною базою для розвитку більшості агропродовольчих підкомплексів. У зв'язку з цим, економічний ріст аграрного сектору забезпечується інтенсивністю інноваційної діяльності, її напрямками та результативністю.

Особливістю сучасного етапу розвитку вітчизняного рослинництва є незадовільний стан його матеріально-технічної бази, низький інвестиційний потенціал галузі, високі виробничо-фінансові ризики. До кризових явищ під час виробництва продукції рослинництва слід віднести такі чинники: посилення процесів деградації земель сільськогосподарського призначення, нерозвиненість системи селекції та насінництва, нееквівалентність міжгалузевого обміну, високий рівень зношення матеріально-технічної бази галузі, що вимагає обґрунтування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні питання організації та управління інноваціями на підприємствах досліджували: В. Геєць [1], М. Зубець [2], С. Ілляшенко [3], Д. Крисанов [4], В. Россоха [5], П. Саблук [6] та ін. Проте питання забезпечення інноваційного розвитку галузі рослинництва є актуальними і потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження – уточнення та поглиблення теоретико-методичних підходів, розробка положень і рекомендацій щодо обґрунтування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку рослинництва.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, структурного аналізу, графічний.

Результати досліджень та їх обговорення. У нинішніх умовах існує необхідність подолання кризових явищ у досліджуваній галузі, що сприятиме відновленню порушених відтворювальних процесів, зростанню ефективності й конкурентоспроможності виробництва продукції рослинництва. Реалізація зазначеного можлива за рахунок активізації інноваційних процесів у галузі, створення умов для організації та управління інноваційною діяльністю. Однак ефективний розвиток галузевих інновацій ускладнений нерозвиненістю інноваційної інфраструктури, незадовільним фінансовим станом більшості вітчизняних товаровиробників.

Існуючі високі ризики розробки й освоєння галузевих інновацій, необхідність залучення додаткових інвестицій та вибору найбільш ефективних «точок росту» виробництва продукції рослинництва вимагають наукового обґрунтування інноваційних пріоритетів та оцінки економічної ефективності їх реалізації на практиці.

Зазначимо, що під інноваційним процесом у рослинництві розуміють систему заходів щодо проведення комплексу наукових досліджень та розробок, створення інновацій, їх освоєння з метою максимізації доходів і підвищення конкурентоспроможності продукції рослинництва на основі зниження витрат й підвищення її якості, що забезпечує прискорене економічне зростання та розширене відтворення галузі.

Інновацію в аграрній сфері ми визначаємо як кінцевий результат впровадження нової або вдосконаленої продукції (послуги), техніки, технології, сорту, породи, організації виробництва, системи його управління з метою одержання різних видів ефекту та забезпечення процесу розширеного відтворення.

Дослідженням встановлено, що у рослинництві доцільно виділити чотири основні групи факторів інноваційного розвитку: технологічні, технічні, біологічні та організаційно-економічні.

Технологічні фактори передбачають використання удосконалених технологій вирощування сільськогосподарських культур, що призводить до зниження їх собівартості й підвищення конкурентоспроможності вітчизняного рослинництва.

Технічні фактори, які охоплюють удосконалення існуючих та створення нових типів машин, механізацію й автоматизацію галузі рослинництва, впровадження сучасної техніки, освоєння нових джерел енергії нерозривно пов'язані із технологічними, визначають якість виробничого процесу та його результативність.

Невіддільними від технологічних і технічних факторів інноваційного розвитку рослинництва є біологічні фактори, які полягають у використанні процесів росту, розвитку та продукування рослин.

Селекційно-генетичні інновації – специфічний тип нововведень, який властивий лише для аграрного сектору. Покращити продуктивність рослин, якість продукції за рахунок більш раціонального використання ґрунтово-кліматичних ресурсів забезпечує цілеспрямована селекція. Впровадження у виробництво нових сортів сприяє інтенсивному розвитку галузі, а їх підвищена стійкість до хвороб та шкідників істотно зменшує небезпеку забруднення навколишнього середовища.

Істотне покращення справ у рослинництві можливе лише за достатнього рівня державної підтримки галузі, вдосконалення організаційно-економічних механізмів стимулювання інноваційної діяльності. Узагальнення існуючих нововведень, які використовуються у рослинництві, дозволяють класифікувати основні напрями його інноваційного розвитку (рис. 1).

Очевидно, що пріоритетними виступають напрями інноваційного розвитку, які можуть у відносно короткі терміни підвищити обсяги та якість продукції рослинництва, сприяти зниженню виробничих витрат, забезпечити швидку окупність капіталовкладень у розробку й освоєння інновацій. Технологічний напрям передбачає освоєння ресурсозберігаючих технологій та технологій точного землеробства.

Технічні інновації направлені на реалізацію технологічних нововведень й проявляються через розробку та впровадження нових технічних засобів, джерел енергії, формування доступної та надійної системи сервісного обслуговування техніки.

Біологічні інновації представлені через удосконалення сортового складу сільськогосподарських культур із використанням методів селекції й генної інженерії.

Основними організаційно-економічними інноваціями є удосконалення механізмів державного регулювання аграрного виробництва та інноваційної діяльності, організація системи зберігання, переробки й реалізації продукції рослинництва, покращення умов і підвищення безпеки праці.

Не знижуючи вагомості усіх перелічених напрямів інноваційного розвитку, вважаємо, що в умовах, які склалися, першочерговою є техніко-технологічна модернізація галузі, що забезпечує швидку окупність інвестицій. Розробка й освоєння техніко-технологічних інновацій направлені на зниження капітальних і поточних витрат виробництва, а також максимальну адаптацію технологій й техніки, що використовується, ґрунтових, природно-кліматичних і ресурсних особливостей певних товаровиробників.

Технології й склад комплексів машин формуються під впливом системи факторів, наведених на рис. 2.

Природно-кліматичні особливості зони розміщення господарства визначають його спеціалізацію, відповідно до якої плануються номенклатура й технології вирощування сільськогосподарських культур, структура посівних площ, схеми сівозмін, види та обсяги механізованих робіт, і в кінцевому підсумку, склад машинно-тракторного парку сільськогосподарського підприємства.

До якісних характеристик механізаторів належать: кваліфікація, стаж роботи, освіта, що є факторами росту продуктивності праці та ефективності використання техніки.

Варто зазначити, що важливим фактором, що впливає на номенклатурний і кількісний склад машинно-тракторного парку сільськогосподарських товаровиробників, є ціна сільськогосподарської техніки. Однак більшість сільськогосподарських товаровиробників нині не мають у необхідному обсязі власних коштів для придбання сучасних машин та знарядь, що не дозволяє забезпечувати інтенсивний розвиток галузі рослинництва [7].

Співвідношення вартості техніки, що купується, та рівня оплати праці механізаторів визначає номенклатурний і кількісний склад машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств. Так, низька вартість робочої сили дозволяє формувати парк на основі порівняно дешевої і низькопродуктивної техніки. За дефіциту механізаторів або високого розміру оплати праці парк доцільно формувати за допомогою дорожчих високопродуктивних засобів механізації.

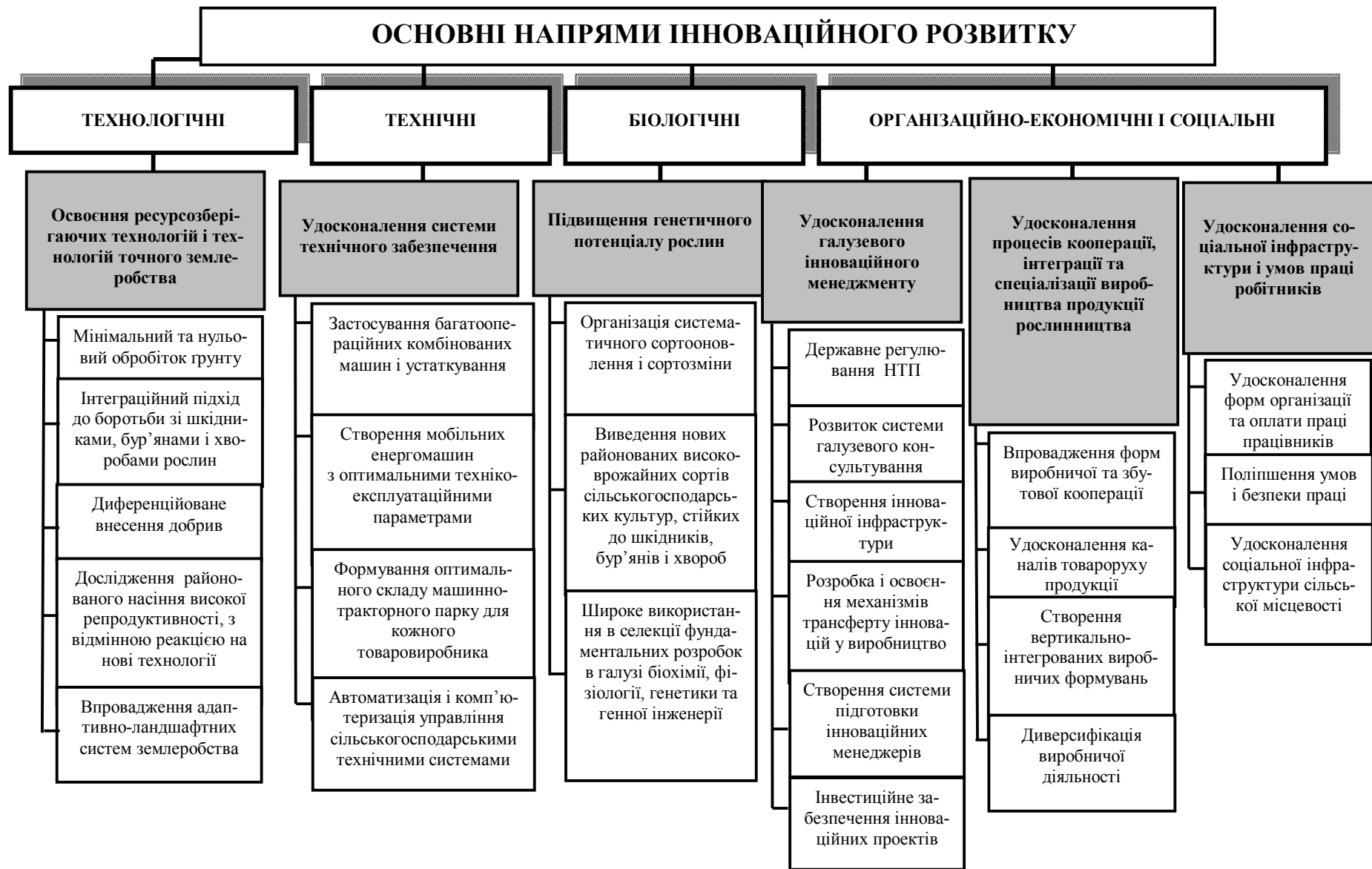

Рис. 1. Основні напрями інноваційного розвитку рослинництва

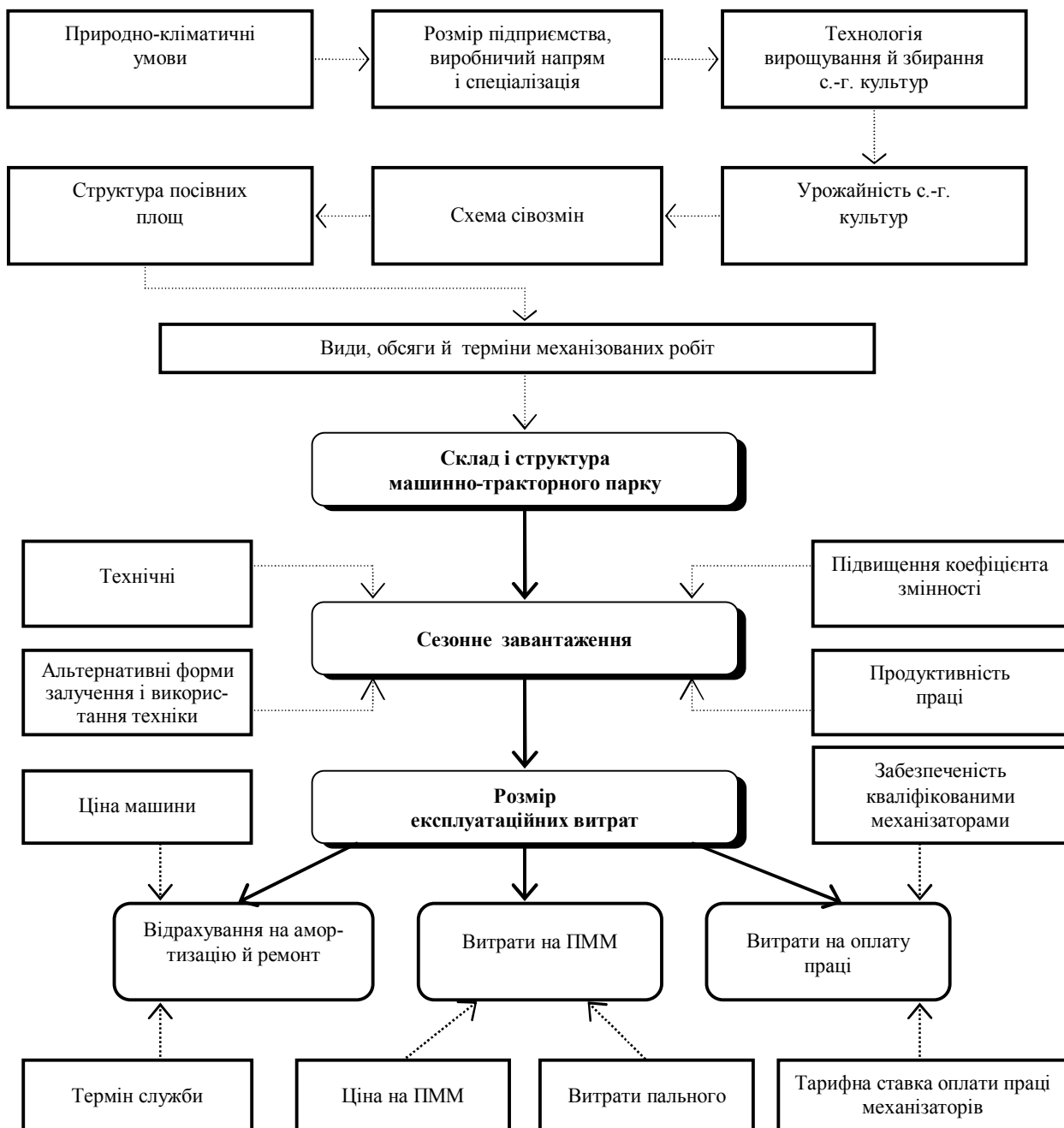

Рис. 2. Фактори, які визначають склад й ефективність використання технічної бази рослинництва сільськогосподарських підприємств

Висновки. Під характеристикою дефініції «інновація» щодо аграрного виробництва розуміємо результат інноваційної діяльності, реалізованої у вигляді нового або поліпшеного продукту, оригінального технологічного процесу, досконалої форми організації праці, які використовуються у практичній діяльності або представлених на ринку для освоєння сільськогосподарськими товаровиробниками з метою одержання економічного, соціального, екологічного або інших видів ефекту, підвищення продуктивності праці, покращення якісних характеристик відтворювального процесу й підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки. Серед визначених технічних, технологічних, біологічних, організаційно-економічних факторів і напрямів розвитку рослинництва як пріоритетні пропонуємо розглядати освоєння ресурсозберігаючих технологій виробництва рослинницької продукції на основі техніко-технологічної модернізації виробництва, удосконалення системи селекції й насінництва основних сільськогосподарських культур, а також механізмів державної підтримки та стимулювання інноваційної діяльності у галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь [Текст] / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
2. Зубець М. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві: [монографія] / М. Зубець. – К.: Аграрна наука, 2009. – 192 с.
3. Ильяшенко С.Н. Анализ рыночных возможностей инновационного развития предприятия в условиях нечеткой оценки факторов внешней и внутренней среды / С.Н. Ильяшенко, Ю.С. Шипулина // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2010. – № 1. – С. 97-102.
4. Пріоритети інноваційного розвитку АПК України [Текст] : наукова доповідь / А. Е. Юзефович, Д. Ф. Крисанов; ред. В. М. Трегобчук. – К.: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 56 с.
5. Россоха В.В. Теоретико-методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства / В.В. Россоха. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 94 с.
6. Саблук П. Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері та інституціональний аспект: монографія / [П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
7. Болтянский О.В., Болтянская Н.І. Анализ основных тенденций развития мировой та вітчизняної сільськогосподарської техніки для рослинництва // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – К.: ВЦ НУБіПУ, 2011. – Вип. 166. – Частина 1. – С. 125–128.

Приоритетные направления инновационного развития растениеводства

А.Н. Карпенко

В статье исследованы теоретические и практические основы развития инновационных процессов в растениеводстве. Освещены основные направления инновационного развития и определены факторы влияния на эффективность внедрения инновационных технологий в отрасли растениеводства.

Ключевые слова: растениеводство, инновационное развитие, материально-техническая база.

Priority directions of innovative development of crop

A. Karpenko

In article the theoretical and practical foundations for the development of innovative processes in the plant are investigated. The basic directions of innovative development and the factors of influence on the effectiveness of the implementation of innovative technologies in the field of crop have been highlighted.

Key words: plant, innovative development, the material and technical base.

УДК 339.13.024:637.1(477)

ГАРБУЗ М.Ю., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СВІТОВИЙ РИНОК МОЛОКА ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ НА НЬОМУ

У статті проаналізовано тенденції розвитку світового ринку молока і молочних продуктів. Визначено перспективні напрями забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників молочної продукції.

Ключові слова: виробництво молока, ціни на молочну продукцію, попит, світовий ринок.

Постановка проблеми. Ринок молока і молочної продукції має важливе значення у забезпеченні споживачів продуктами харчування. Для створення високих конкурентних позицій на ринку підприємствам молокопереробної галузі необхідно зосереджувати увагу не тільки на ефективності виробництва, а й на стійкості функціонування в конкурентному середовищі. Саме тому необхідно приділити увагу дослідженню тенденцій світового та національного ринків молока та молочної продукції.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питанням функціонування ринку молока та молокопродукції приділяли увагу: М.М. Льчук [1], Д.М. Микитюк [2], Т.Л. Мостенська [3], М.К. Пархоμεць [4], В.І. Радько [5] та багато інших. Проте проблема й досі залишається актуальною і потребує поглибленого дослідження. Оскільки ринок молочної продукції формується під впливом обсягів попиту і пропозиції, важливим залишається питання дослідження факторів, що на них впливають.

Метою дослідження є визначення тенденцій розвитку світового ринку молока та місця молочної галузі України на ньому з метою посилення конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників молока.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: монографічний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу, графічний, аналітичний, економіко-статистичний.

Результати досліджень та їх обговорення. Ситуація на світовому ринку молока характеризується ростом світових цін на молоко та молокопродукцію, які ще залишаються нижчими за пікові ціни 2007–2008 рр. У 2009 р. світові ціни на молоко та молочні продукти залишалися на відносно високому, але стабільному рівні протягом більшої частини 2010 р. Так, до кінця 2010 і початку 2011 рр. світові ціни швидко стабілізувалися, але залишалися значно нижчими за рівень 2007-2008 рр., за виключенням цін на вершкове масло в Океанії. Значне зростання цін на молочних ринках було зумовлене зростаючим попитом у Росії і Південно-Східній Азії, а також обмеженням поставок із Океанії. Імпорт сухого молока в Китаї різко зріс, що зумовлено підвищенням доходів і посиленням вимог щодо безпеки після інцидентів, пов'язаних із вживанням фальсифікованого молока. Значне зростання цін на зерно та енергоносії зумовило підвищення витрат на корми, скорочення обсягів постачання і є вагомими факторами, що впливають на формування ціни.

Нині світовий молочний сектор характеризується високим попитом та цінами на молоко і молочну продукцію, а також зростанням розміру виробничих витрат на їх виробництво. Світові ціни на сухе незбиране молоко (СНМ) знизилися на 250 дол./т (6,3%), до 3700 дол./т. Сухе знежирене молоко (СЗМ) подешевшало на 2,9% (100 дол./т) (до 3350 дол./т). Однак у порівнянні з тим же періодом минулого року ціни зросли на 17,5% (табл. 1). Ціни на вершкове масло та сир зросли на 3% і становили близько 4 750 і 4 500 дол. США за тону відповідно.

У липні 2011 р. європейські ціни на харчове та кормове СЗМ знизилися на 100 (4,3%) та 160 євро/т (7,1%) відповідно. Європейська ціна на суху сироватку також знизилась. Останні торги на аукціоні Фонтерра 2 серпня 2011 р. показали загальне зниження цін на 1,3% на всі продукти та контракти. Незважаючи на те, що продукт подешевшав на 8,3% (70 євро/т) до 770 євро/т, у порівнянні з липнем минулого року ціна зросла на 38,8%. У середньому очікується, що ріст цін на світовому ринку складе 10% (знежирене молоко) і до 40% (масло).

Популярність молочних продуктів, поширення дієт і розширення асортименту молочних продуктів продовжують залишатися ключовими чинниками розвитку молочної галузі в усьому світі. Отже, молочний сектор залишається одним із секторів, який стрімко розвивається.

Таблиця 1 – Ціни на сухе молоко та сироватку, євро/т і дол. США/т

Показник	Липень 2011 р.	Червень 2011 р.	Різниця липень-червень, %	Липень 2010 р.	Різниця липень 2010 – липень 2011 рр., %
Світова ціна на СНМ	2586 євро 3700 дол. США	2747 євро 3950 дол. США	-5,9-6,3	2822 євро 3600 дол. США	-8,4 +2,8
Світова ціна на СЗМ	2341 євро 3350 дол. США	2399 євро 3450 дол. США	-2,4 -2,9	2234 євро 2850 дол. США	-4,9 +17,5
Європейська ціна на СЗМ (харчове)	2250 євро	2350 євро	-4,3	2200 євро	+2,3
Європейська ціна на СЗМ (кормове)	2090 євро	2250 євро	-7,1	1980 євро	+5,6
Європейська ціна на суху сироватку	770 євро	840 євро	-8,3	580 євро	+38,8

Джерело: [6]

Експерти прогнозують, що у найближчі 10 років світове виробництво молока збільшиться на 153 млн т. Зростання обсягів виробництва прогнозується переважно в країнах, що розвиваються. Середні темпи зростання за прогнозований період складуть 1,9%, що є нижчим за рівень останнього десятиліття (2,1%). Розглянемо баланс світового ринку молока (табл. 2).

Таблиця 2 – Баланс світового ринку молока, млн т

Показник	2007-2009 рр.	2010 р.	2011 р.
Початкові запаси	11,1	11,3	10,9
Обсяги виробництва	690,6	710	723,8
Обсяги імпорту	42,1	45,9	48,2
Сукупна пропозиція	743,8	767,2	782,9
Обсяги експорту	42,2	46	48,3
Обсяги споживання	690,3	710,3	723,2
Кінцеві запаси	11,3	10,9	11,4

Джерело: [6]

Обсяги світового виробництва молока збільшилися у порівнянні з 2007–2009 рр. та 2010 р. на 4,8 та 1,9 в. п. відповідно. Враховуючи світові тенденції збільшення обсягів виробництва молока, за аналізований період не було жодного року, коли б для покриття потреби внутрішнього ринку молокопродуктів використовувався імпорту. Торговельне сальдо по молочній продукції вже тривалий час позитивне. Основною причиною збільшення обсягів споживання молока у світі є підвищення купівельної спроможності населення.

Обсяги світового виробництва молока, вершкового масла й молочних продуктів, за прогнозами експертів, зростуть на 26% до 2020 р., тоді як обсяги сиру і знежиреного молока складуть 19 і 15% порівняно з базовим періодом 2008-2010 рр. Очікується, що після тривалих років застою, буде мати місце зростання обсягів виробництва знежиреного молока, згідно із прогнозами збільшиться на 30 і 10% відповідно. Обсяги виробництва сиру й молока зростуть більше ніж на 20%.

Проведемо аналіз розвитку ринку молока у розрізі окремих країн світу. Так, обсяги потенційного китайського імпорту залишаються значними. Обсяги імпорту молочних продуктів по Китаю, згідно з прогнозами, залишаться на рівні вище середнього, що стимулюється внутрішніми труднощами щодо забезпечення безпеки харчових продуктів у короткостроковій перспективі, зростанням доходів населення країни і зміцненням юаня протягом прогнозованого періоду.

За прогнозами OECD-FAO, після підвищення у 2011 р. світові ціни на молочні продукти знизяться внаслідок збалансування попиту і пропозиції, особливо в Океанії. Очікується, що високі витрати виробництва, які стримують зниження цін, будуть поступово зменшуватися [7].

Прогнозоване зниження світових цін, як очікується, буде нетривалим із подальшим їх зростанням у номінальному виразі в середньому приблизно на 2% річних. Ціни в реальному виразі залишаться відносно невисокими, хоча і значно вищими, ніж у попередньому десятилітті.

Підвищення попиту стимулюється ростом доходів населення, особливо в країнах, що розвиваються, й свідчить про відносну стабільність цін у середньостроковій перспективі. За прогнозований період ціни в реальному виразі в середньому вищі на 10% (знежирене молоко) і 40% (масло) за ціни останнього десятиліття, що зумовлено зростаючим попитом і високими цінами на корми та інші матеріальні затрати (електроенергія, оплата праці тощо).

Ціни на масло протягом останніх десятиліть були нижчими від цін на інші молочні продукти за рахунок стабільних цін на енергоносії, появи спредів та розширення їх асортименту. Порівняно з показниками минулого року, масло вершкове подешевшало на 100 дол./т, до 4500 дол./т, однак цей показник на 12,5% вищий, ніж за аналогічний період минулого року. На ринку ЄС ціна на голландське масло знизилась на 1,4%, до 4180 євро/т, а французьке масло подешевшало на 1,2%, до 4100 євро/т. Підвищення цін на масло буде відбуватися повільно протягом прогнозованого періоду, оскільки виробники та нові експортери більше орієнтуються на використання сухого молока.

Проаналізуємо динаміку виробництва молока та молочних продуктів у світі. Світове виробництво молока в 2011 р. збільшилася на 2% і становило 724 млн т, що відповідає середньому показнику, який спостерігався у минулому десятилітті. Найбільше зростання відбулося в Азії, особливо в Китаї. Після стагнації в 2009 р., обсяги виробництва молока в 2010 р. зросли і зростатимуть надалі, більш ніж на 2% щорічно протягом наступних трьох років, у результаті чого відбудеться зниження цін. Очікується, що зростання обсягів виробництва молока після 2013 р. буде відбуватися повільніше. Середньорічні темпи росту протягом наступних десяти років прогноуються на рівні 1,9%, що нижче на 0,2 в. п. порівняно з темпами росту минулого десятиліття (2,1%).

Частка світового виробництва молока у провідних країнах світу знизиться до 50%, а частка худоби молочних порід до 2020 р. знизиться на 10%. Частка країн із низьким рівнем розвитку в світовому виробництві молока залишатиметься на рівні 4%, а у світовому запасі складатиме майже 30%. Значний розрив між обсягами виробництва молока країнами, що розвиваються і розвиненими, зумовлений переважно відмінностями у продуктивності різних сільськогосподарських тварин, адже надої молока овець, кіз і верблюдів є нижчими, ніж в молочних корів.

Регіональні відмінності в забезпеченні росту обсягів виробництва молока та молокопродуктів залежать від кон'юнктури ринку, політичного стану країни, співвідношення цін на матеріальні засоби виробництва, існуючих екологічних обмежень (рис. 1).

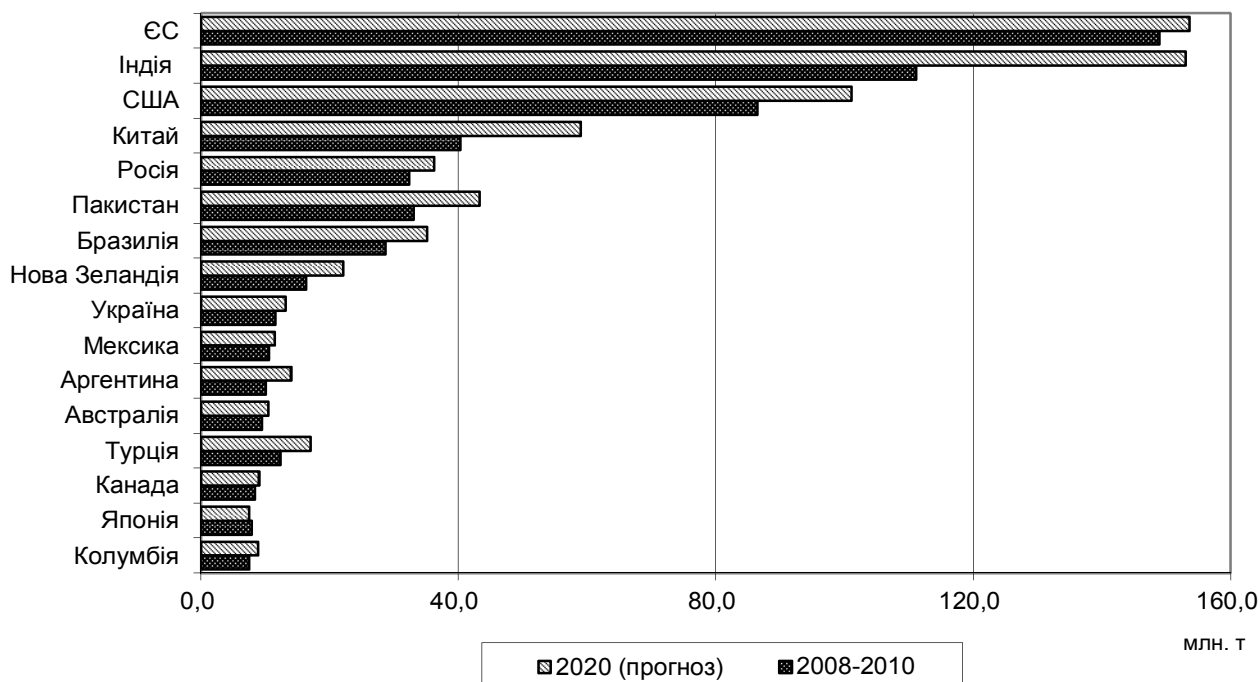

Рис. 1. Динаміка виробництва молока та молочних продуктів у розрізі провідних країн світу
 Джерело: [8]

Збільшення чисельності населення і його доходів, зростання популярності молочних продуктів, особливо серед країн-споживачів, що розвиваються, є основним чинником високого попиту в середньостроковій перспективі. Попит продовжує сприяти збільшенню кількості роздрібних мереж і транснаціональних компаній в цих країнах, які полегшують доступ споживача до молочних продуктів. Окрім того, у багатьох країнах обсяг споживання підвищується за рахунок державних програм.

Попит на молоко і молочні продукти буде на молочних ринках країн, що розвиваються – Північної Африки, Близького Сходу і Східної Азії, а також в країнах Європейського Союзу, Сполучених Штатів й Росії. Темпи зростання й споживання на душу населення молока і молочних продуктів значно відрізняються між регіонами. У 2010-2011 рр. обсяг виробництва молока в ЄС перевищив рівень 2009-2010 рр. Основними постачальниками молока на світовий ринок є Німеччина, Нідерланди, Франція (рис. 2).

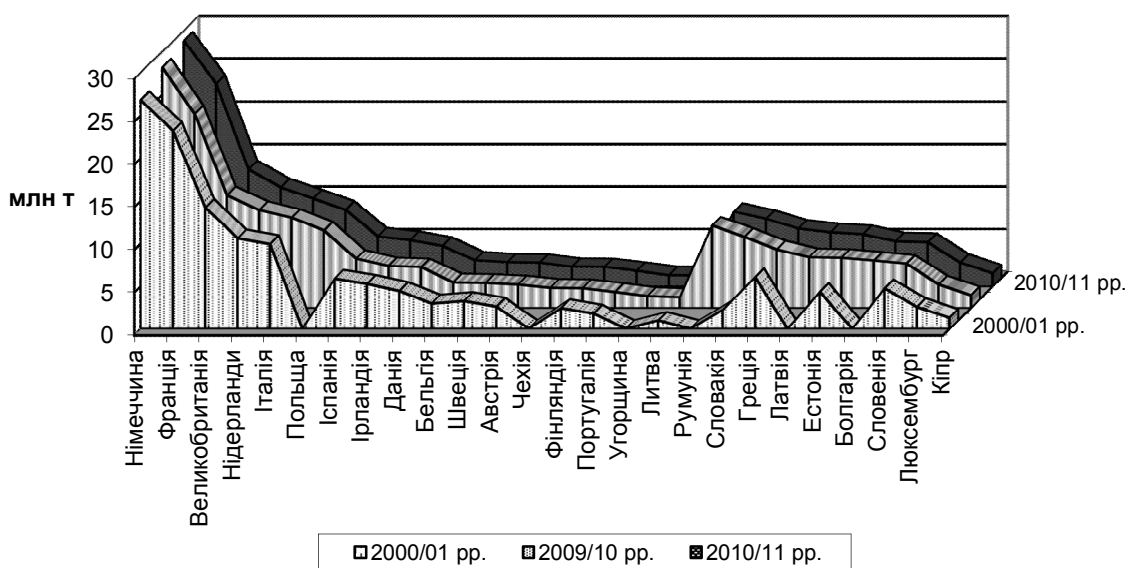

Рис. 2. Обсяги постачання молока країнами Європейського Союзу за 2000-2011 рр., млн т

У країнах Європейської Співдружності прогнозується нарощування виробництва молока на 1%, що становитиме 156,4 млн т, й підвищення надоїв, які компенсують зниження кількості поголів'я корів. Молочний сектор, як і раніше має обмеження виробництва відповідно до системи квот, що збільшується на 1% щороку, ріст якої буде припинено лише у 2015 р. [9].

Зазначимо, що населення країн із низьким рівнем розвитку споживають менше 50 кг/люд молока в рік, що менше ніж 100 кг на людину в країнах, які розвиваються, тоді як розвинені регіони Північної Америки і Європи споживають 200 кг на людину (у перерахунку на молоко). Обсяг споживання молочних продуктів у провідних країнах може збільшитися, за винятком сиру, для якого темп зростання складатиме лише 16% до 2020 р. порівняно з базовим періодом. Нові технології упаковки, можливість взаємозамінності з м'ясом сприяють підвищенню обсягів споживання сиру. У країнах, що розвиваються, споживання всіх продуктів збільшилося приблизно на 30% від базового періоду, що зумовлено зростанням чисельності населення й підвищенням рівня їх доходів.

Найбільші світові країни-експортери молочної продукції представлено на рис. 3.

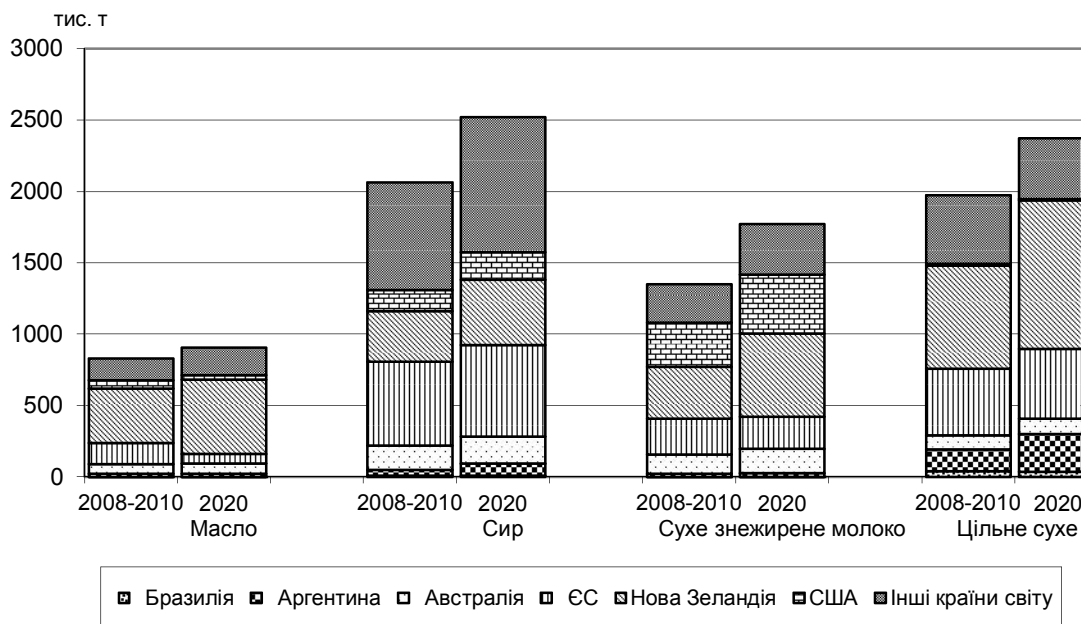

Рис. 3. Найбільші світові експортери молочної продукції

Джерело: [10]

Частка експорту на світовому ринку молокопродуктів Океанії зростає із 20% у 80-х роках до більш ніж 40% нині. На сьогодні регіон займає вагоме місце на світовому ринку молочних продуктів переважно за рахунок більших площ земельних угідь, які менш схильні до впливу коливання цін на сировину, але більше залежать від погодних умов [11].

За роки незалежності України спостерігається неухильна тенденція скорочення обсягів виробництва молока. Рівень виробництва скоротився більш ніж удвічі й склав у 2011 р., за даними Держкомстату, близько 11,3 млн т. Показники виробництва молока 1990 р. відповідно складають 24,5 млн т.

Проведений аналіз показує, що Україна виробляє молока більше, ніж споживає. Рівень самозабезпечення складає близько 1,2–1,3, тобто існує потенціал для розширення внутрішнього споживання молока та молокопродуктів через підвищення купівельної спроможності населення. Споживання на рівні 60% від науково обґрунтованого рівня свідчить про необхідність його збільшення та розвиток внутрішнього ринку молока.

Висновки. Глобалізація молочної промисловості, паралельно з вітчизняними і світовими реформами, характеризується перевищенням обсягів виробництва і зниженням цін на світовому ринку, значним реагуванням на зміни ринку і споживчих переваг, однак галузь значною мірою залежить від перспективи збереження високих цін на молочні продукти. Високі світові ціни на молочну продукцію стимулюють підвищення інвестиційної діяльності, розширення і реструктуризацію у молочної промисловості.

Підвищення цін на молоко призводить до посилення ролі молочного сектору у валовому виробництві сільського господарства. Проте високі ціни також можуть мати негативні наслідки для молочної промисловості, і, як наслідок, зниження попиту, тому більшість підприємств молочної галузі намагаються замінити молочну сировину на більш дешеві заміники, що призводить до зміни технологічного процесу виробництва молочної продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічні напрями ефективного функціонування ринків продукції скотарства / М.М. Ільчук, М.В. Калінчик, М.М. Рудий [та ін.]. – К.: Нічлава, 2009. – 352 с.
2. Микитюк Д. Курс на досягнення семитисячних надойв молока / Д. Микитюк, В. Савранчук, М. Геймор // Пропозиція. – 2009. – № 11. – С. 118–121.
3. Мостенська Т.Л. Показники стану молочної промисловості України / Т.Л. Мостенська // Наукові праці НУХТ. – 2009. – №29. – С. 91–94.
4. Пархомець М.К. Наукове забезпечення ефективного розвитку молочного скотарства України (науково-практичні рекомендації) / М.К. Пархомець, О.М. Павленко / За ред. д-ра екон. наук, проф. М.К. Пархомця. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 41 с.
5. Радько В.І. Тенденції розвитку виробництва молока в Україні // Економіка АПК. – 2010. – №11. – С. 24-28.
6. Радішук Т.П. Особливості прогнозування кон'юнктури товарного ринку // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – № 684. – 2010. – С. 39–42.
7. OECD-FAO: Agricultural outlook 2011–2020, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org>.
8. Cow milk production in the World. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.clal.it/en>.
9. EU Milk Deliveries. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dairyco.net/datum/milk-supply>.
10. Global milk and dairy products. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
11. Milk production in Oceania. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webcache.googleusercontent.com>.

Мировой рынок молока и место Украины на нем

М.Ю. Гарбуз

В статье проанализированы тенденции развития мирового рынка молока и молочных продуктов. Определены перспективные направления обеспечения конкурентоспособности отечественных товаропроизводителей молочной продукции.

Ключевые слова: производство молока, цены на молочную продукцию, спрос, мировой рынок.

The world market of milk and Ukraine's place in it

M. Garbuz

In article the trends of milk and milk in the global market products are analyzed. The promising areas of the competitiveness of domestic producers of dairy products are defined.

Key words: milk, dairy prices, demand, world market.

УДК 338.439.008:631.11

ШАЦІЛО Н.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств Київської області. Проведено оцінювання забезпеченості та ефективності використання ресурсів сільськогосподарськими виробниками різних організаційно-правових форм та проаналізовано рівень сталості їх розвитку на основі методу аналітичного вирівнювання.

Ключові слова: сталий розвиток, організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств, метод аналітичного вирівнювання

Постановка проблеми. Різноманітність організаційно-правових форм є однією з підвалин розроблення стратегії сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, оскільки складність та упорядкованість взаємопов'язаних виробничих ланок, як одна з характеристик систем, визначає довгострокову стійкість усього агропромислового комплексу. При цьому необхідно відзначити, що забезпечення сталого розвитку кожного підприємства потребує індивідуального підходу, який враховуватиме потреби та можливості власника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах надмірного споживання обмежених ресурсів, негативної дії чинників виробництва на навколишнє середовище не втрачають актуальності дослідження у сфері сталого розвитку сільськогосподарських підприємств та сільських територій у цілому. Вирішенню проблеми сталого розвитку підприємств присвятили свої праці Н.В. Карасва, О.Л. Попова, В.Я. Шевчук, О.В. Шубравська. З метою поглиблення досліджень з

питань забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств об'єктивно є необхідність вивчення тенденцій розвитку аграрних товаровиробників різних організаційно-правових форм.

Метою дослідження є аналіз тенденцій сталого розвитку сільськогосподарських підприємств Київської області.

Матеріали та методика досліджень. З метою визначення динаміки, структури та результативності розвитку сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм використано економіко-статистичні методи, зокрема для вивчення тенденцій розвитку та визначення рівнів сталості – метод аналітичного вирівнювання, аналіз ефективності діяльності та порівняння рівнів розвитку підприємств виконаний на основі порівняльного методу.

Результати дослідження та їх обговорення. У процесі змін економічних, фінансових і правових умов господарювання на рівноправній основі з'являються та набувають подальшого розвитку різні господарські структури ринкового типу. Як зазначає В. Я Месель-Веселяк [1], в Україні утворилося три форми господарювання – фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення) та сільськогосподарські підприємства ринкового типу.

На початок 2010 р. у Київській області функціонувало 1855 сільськогосподарських підприємств. Найбільш поширеною організаційно-правовою формою недержавних сільськогосподарських підприємств є фермерські господарства (60,5%). Серед великих виробників аграрної продукції кількісно виділяються товариства з обмеженою відповідальністю (23,6%) і приватні підприємства (8,5%). Середній розмір сільськогосподарського підприємства становить 1433 га сільськогосподарських угідь. Представники великого, середнього та малого бізнесу провадять свою виробничу діяльність у взаємодії із сектором особистих селянських господарств, яких на початок 2010 р. налічувалося 261,5 тис. одиниць.

За період ринкових перетворень сільськогосподарські підприємства Київської області зменшили виробництво продукції приблизно на п'яту частину. Суттєве скорочення відбулося в період формування нормативно-правової бази для проведення реформ (1990-2000 рр.), після закінчення якого динаміка виробництва аграрної продукції набуває позитивного напрямку. У 2009-2010 рр. вдається перевищити обсяг виробництва продукції галузі рослинництва і тваринництва, досягнутий у 1990 р., на 4,1 і 1,4 в.п. відповідно (рис. 1).

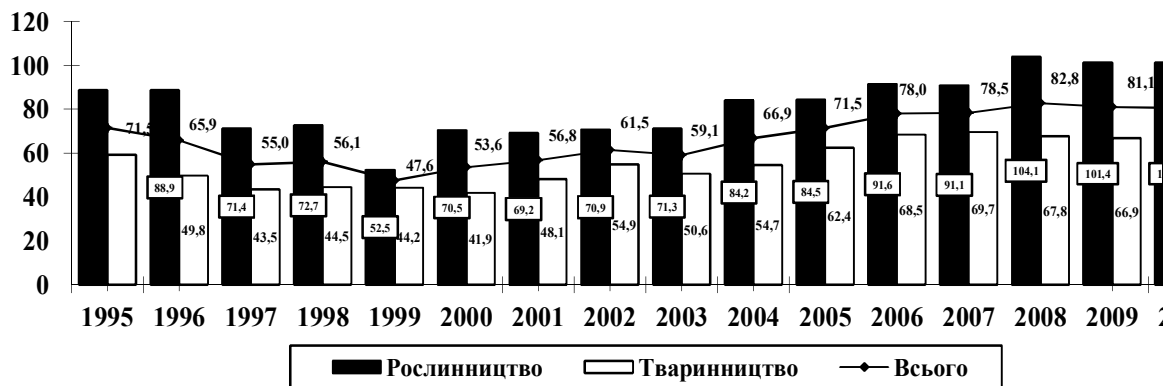

Рис 1. Виробництво валової продукції сільськогосподарськими підприємствами Київської області, у % до 1990 року

Домінуюче положення у виробництві продукції посів приватний сектор, скоротивши питому вагу підприємств державної власності у загальній їх кількості, діючій в галузі аграрного виробництва, до 1,9%. Відповідно продуцентами в галузі рослинництва та тваринництва є сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, в тому числі фермерські, та господарства населення. Доцільно зазначити, що саме останні деякий час компенсували спад виробництва, допущений сільськогосподарськими підприємствами. В особистих селянських господарствах пік виробництва припадає на 2002 р. (52,3% від загального обсягу), після якого з року в рік спостерігається чередування росту зі спадом. Сільськогосподарські підприємства, почавши з 2000 р. нарощувати обсяги виробництва, досі утримують стабільний приріст власної частки.

У структурі виробництва сільськогосподарських підприємств переважає продукція тваринництва, тоді як в особистих підсобних господарствах частка продукції цієї підгалузі, починаючи з 2005 р., спадає і в 2010 р. становить 24,3%. У 2010 р. частка продукції рослинництва в загальному

обсязі сільськогосподарського виробництва склала 51,7%. Порівняно з 2009 р. у галузі рослинництва спостерігалось скорочення обсягів виробництва на 0,1%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах – на 6,1%, господарствах населення – збільшення на 6,5%. Господарствами населення було вироблено 50,9% усієї продукції рослинництва.

За період 2000-2010 рр. сільськогосподарські підприємства збільшили обсяг виробництва продукції тваринництва у 3,4 рази, а господарства, побудовані на основі індивідуальної або сімейної форми організації праці, – зменшили у 1,8 рази. У 2010 р. частка продукції тваринництва в загальному обсязі валової продукції склала 48,3%, що менше на 1,1% ніж у 2009 р. За останній рік частка особистих селянських господарств у загальному обсязі тваринницької продукції збільшилась на 1,2 в.п. і склала 24,3%. Фермерським господарствам за останнє десятиліття вдалося підвищити обсяги валового виробництва майже у 3 і 2 рази по галузях рослинництва та тваринництва відповідно.

Розширення земельних ділянок у населення, а також формування земельного фонду фермерів відбулося, в основному, за рахунок виділення громадянам землі у власність у вигляді земельних паїв. На початок 2010 р. в Київській області було зареєстровано 1124 селянських (фермерських) господарства, у власності та користуванні яких знаходилося 139,6 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 135,0 тис. га ріллі. Земельний фонд фермерів збільшився в порівнянні з 1995 р. в 7 разів, при цьому площа ріллі зросла в 7,2 рази. Якщо в 1995 р. на одне фермерське господарство в середньому припадало 21,99 га землі, в 2000 р. – 56,06 га, в 2005 р. – 81,20 га, то в 2010 р. таке підприємство мало в своєму користуванні 100,1 га земельних угідь. Розширення середньої площі ділянок відбувається, головним чином, за рахунок укрупнення (злиття) господарств, зміни статусу, реєстрації як фермерських господарств колишніх відділень сільськогосподарських підприємств, оренди земельних паїв. Орендовані землі фермерських господарств станом на 1 січня 2011р. склали 76,5% загальної площі землі, яка є в їх користуванні. У середньому на одне фермерське господарство припадало 96,8 га ріллі (на 1 січня 2010 р. – 91,5 га).

Аграрні товаровиробники віддають перевагу вирощуванню найбільш вигідних з економічного погляду високотоварних зернових культур. У виробництві зерна, цукрових буряків, насіння соняшнику переважають сільськогосподарські підприємства – вони продукують від 70 до 80% валового виробництва цієї продукції. Ці галузі найбільш механізовані, тому ними мають можливість займатися сільськогосподарські підприємства різних типів, в тому числі фермерські господарства, розмір яких нині є достатнім для використання техніки та розвитку механізованих галузей. Ця теза підтверджується тим, що 2005-2010 рр. вони щорічно в середньому збирали урожай зернових культур у 1,3 рази більше (2179,16 тис. т), ніж у 2000-2004 рр. (1724,68 тис. т) і забезпечили 12,5% валового збору зерна в області. Натомість у виробництві зерна та овочів частка фермерських господарств суттєво знизилася.

У 2010 р. 95,5% картоплі, 86,9% овочів, 84,8% плодів і ягід було вирощено на присадибних, садових і городніх ділянках, які дають більше продукції з одиниці площі, але вимагають багато ручної праці. Тому виробництво таких видів продукції забезпечується своєрідним соціально-економічним укладом під назвою «господарства населення». Їх попередниками були особисті підсобні господарства селян і садово-городні ділянки міських жителів. Розвиток індивідуального сектору в сільському господарстві посилюється у зв'язку з лібералізацією цін, дефіцитом продуктів харчування, перерозподілом земель, інтенсивним виділенням земельних ділянок власникам особистих господарств, садів і городів. Стосовно інших культур господарствами населення у 2010 р. було вироблено 12,5% зерна, 3,1% соняшнику та 5,5% цукрових буряків.

Згідно зі статистичними даними, площа землі в розрахунку на одне особисте підсобне господарство в Київській області становить 0,81 га, з них власне для ведення особистого селянського виробництва сільськогосподарської продукції – 0,44 га. Новітня техніка й технології розраховані на більший масштаб виробництва, що є ще однією причиною неможливості для особистих селянських господарств стати основою сучасного сільського господарства. Попри це, вони залишаються функціонувати як одні з головних продуцентів продовольства країни. Причина сталого розвитку господарств населення полягає в необхідності поповнення втрат доходу, який вони раніше одержували за основним місцем роботи. Ключовим стимулом до розвитку в них є боротьба за фізичне виживання. Так, наприклад, у 2010 р. господарства населення виробили валової продукції на суму 2506,1 млн. грн. Це результат роботи 261,5 тис. родин, або приблизно 915,25 тис. осіб. Обсяг валової продукції в розрахунку на 1 людину становить 9583,56 грн. на рік, або 798,62 грн.

на місяць. Для порівняння: середньомісячна заробітна плата в 2010 р. по країні складала 2350 грн., по сільському господарству – 1861 грн., мінімальна заробітна плата – 922 грн., прожитковий мінімум – 875 грн. Отже, можна зробити висновок, що причиною стійкості господарств населення є отримання додаткового доходу, необхідного для підтримання мінімального рівня життя.

Важливою умовою ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва є усталеність позитивних тенденцій. Це є особливо значущим саме для сільського господарства через те, що галузь є основним виробником продуктів харчування, тому будь-які перебої у виробництві негативно позначаються на рівні життя населення. Харчування у Київській області за фізіологічними нормами на душу населення з більшості продуктів не забезпечується. Найближче до нормативу були наближені обсяги споживання у 1990 р. Порівняно з цим роком населення стало більше споживати яєць, олії, овочів та баштанних культур, плодів та ягід. Натомість в раціоні стало менше картоплі, хліба та хлібопродуктів. Аналіз відхилень фактично спожитих продуктів від норми свідчить про те, що майже по всіх елементах населення не доїдає, намагаючись компенсувати нестачу білків за рахунок їжі, що переважно містить жири, адже калорійність середньодобового раціону у 2010 р. на 25% перевищує нормативне значення. Відсутність у раціоні населення корисних продуктів харчування значною мірою зумовлена зниженням реальних доходів, які не забезпечують відтворення робочої сили. Номінальна заробітна плата одного штатного працівника підприємств сільського господарства у 2010 р. зросла на 15,7% відносно рівня 2009 р., але при цьому залишилась однією з найнижчих серед усіх видів економічної діяльності.

Соціальне благополуччя та здоров'я населення значною мірою пов'язане із землею. Нині зростає загроза техногенної та екологічної безпеки виробництва, яка пов'язана з деградацією ґрунтового покриву – забрудненням, ерозією, дефіцитом елементів живлення. Основними причинами погіршення екологічної ситуації є відсутність прогресивних технологій обробки ґрунту, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, порушення технології застосування мінеральних добрив та пестицидів, низькі норми внесення органічних добрив, збільшення площ кислих, засоленних, техногенно забруднених земель через призупинення робіт з вапнування та гіпсування ґрунтів. Зростають збитки, завдані сільськогосподарськими підприємствами навколишньому середовищу. Екологічні платежі за 2004-2010 рр. зросли у 2-5 разів.

Ураховуючи тенденції забезпеченості та ефективності використання усіх видів ресурсів сільськогосподарськими виробниками різних організаційно-правових форм доцільним є аналіз сталості їх розвитку, що ґрунтується на вивченні динаміки виробництва валової сільськогосподарської продукції.

Вважаємо, що оперативним методом для вивчення тенденцій розвитку є використання аналітичного вирівнювання [2], за допомогою якого можна достовірно оцінити вплив випадкових факторів на зміну виробництва валової продукції сільського господарства, тобто обчислити показники коливань на основі функції – тренду:

$$Y_t = a_0 + a_1 t \text{ (поліном першого ступеня),} \quad (1)$$

де Y_t – вирівняне значення рівня ряду динаміки;

a_0 – початковий рівень ряду динаміки;

a_1 – лінійний приріст;

t – чинник часу, виражений порядковим номером проміжків часу.

Фактичні рівні рядів динаміки виробництва валової продукції сільського господарства формуються під впливом двох груп факторів, одна з яких визначає основну тенденцію розвитку (тренд), а інша – випадкові фактори, які спричиняють відхилення від основної тенденції виробництва.

Абсолютними показниками сталості є середньоквадратичне відхилення фактичних рівнів ряду динаміки від теоретичних рівнів, які обчислюються за тим чи іншим рівнянням тренду, та коефіцієнт варіації (формули 2, 3).

$$\sigma_{ВП_t} = \sqrt{\frac{\sum (ВП_t - \overline{ВП_t})^2}{n - p}}, \quad (2)$$

де $\sigma_{ВП_t}$ – середньоквадратичне відхилення;

$ВП_t$ – фактичний рівень ряду динаміки;

$\overline{ВП_t}$ – середній рівень ряду динаміки;

n – кількість рівнів ряду динаміки;

p – кількість параметрів рівняння тренду;

t – номер року.

$$U_{ВП_t} = \frac{\sigma_{ВП_t}}{ВП_t}, \quad (3)$$

де $U_{ВП_t}$ – коефіцієнт варіації;

$\sigma_{ВП_t}$ – середньоквадратичне відхилення;

$ВП_t$ – середній рівень ряду динаміки.

Коефіцієнт варіації використовується для порівняння інтенсивності коливань. Протилежна коливанню властивість – сталість. Мірою сталості є коефіцієнт сталості, який обчислюється за формулою:

$$K_c = 100 - U_{ВП}, \quad (4)$$

де $U_{ВП}$ – коефіцієнт варіації.

Коефіцієнт сталості використовується для виміру коливань фактичних рівнів динамічного ряду відносно теоретичних рівнів. Чим менше цей показник відхиляється від 100, тим вища сталість динамічного ряду та нижче коливання відносно тренду. Іншими словами, вище значення показника свідчить про вищий рівень сталості.

Аналіз показників сталості виробництва сільськогосподарської продукції свідчить про високий рівень сталості розвитку сільськогосподарських підприємств досліджуваних форм господарювання. Зазначимо, що коефіцієнти сталості усіх форм мають тенденцію до зростання. Найвищий рівень сталості мають господарства населення, коефіцієнт сталості яких з 2007 р. перевищував 96% і продовжував зростати. Це обумовлено високим рівнем натуралізації виробництва, ширшим використанням живої праці, нижчою ціною робочої сили порівняно з цінами на засоби виробництва. Для особистих селянських господарств основним стимулом до розвитку є мотивація, адже селяни змушені виробляти продукцію для власного споживання, незважаючи на рівень ефективності, бо це є питанням їх життєзабезпечення. Ефективність такої форми господарювання обумовлюється виробництвом найбільш необхідної для виживання продукції.

Найменший рівень сталості протягом досліджуваного періоду спостерігався у діяльності фермерських господарств через низьке забезпечення підвищення родючості земель, обмеженість у придбанні засобів та предметів виробництва порівняно з підприємствами інших організаційно-правових форм. Попри це, необхідно відзначити наявність потенціалу до розвитку в усіх досліджуваних формах господарювання.

Зазначимо також, що підприємства всіх організаційно-правових форм розвивались протягом досліджуваного періоду синхронно і взаємопов'язано (рис. 2), отже сільське господарство являє собою єдине ціле, а не сукупність розрізаних господарських одиниць.

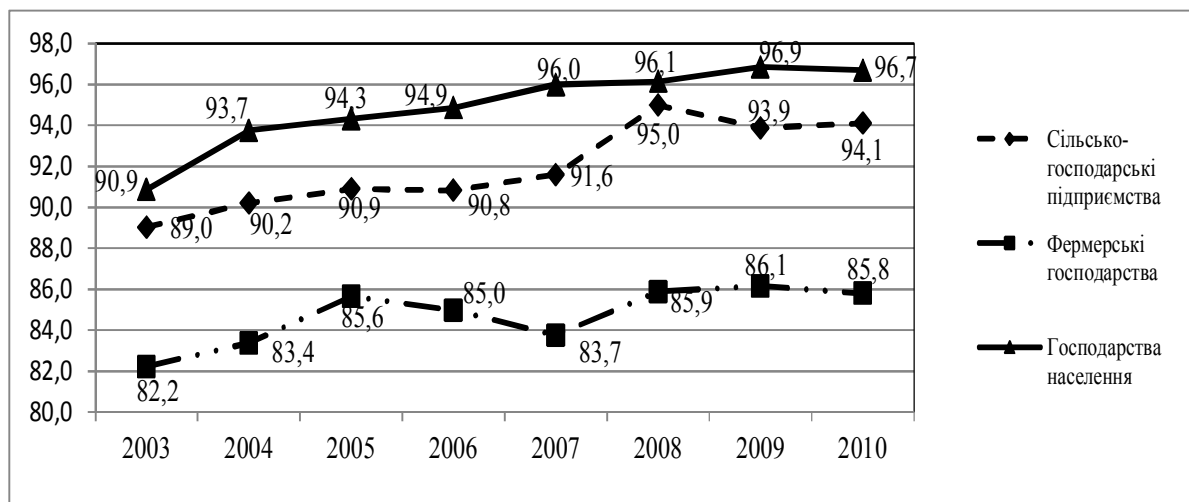

Рисунок 2 – Коефіцієнти сталості виробництва сільськогосподарської продукції виробниками Київської області, 2003-2010 рр.

Відносно тенденцій змін виробництва в розрізі галузей рослинництва та тваринництва за категоріями господарств відмітимо, що сільськогосподарські підприємства різних організаційно-

правових форм (крім фермерських) нині спеціалізуються більшою мірою на виробництві продукції рослинництва. На цю галузь переорієнтували свою діяльність і господарства населення, а фермерські господарства майже однаково інтенсивно розвивають обидві галузі (рис. 3, 4).

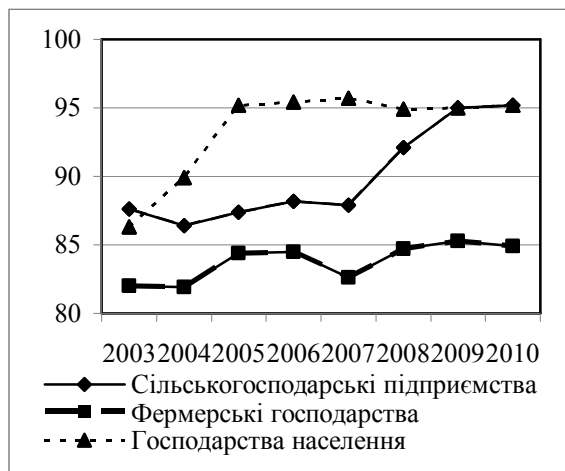

Рис. 3. Показники сталості виробництва продукції рослинництва підприємствами Київської області у 2003-2010 рр.

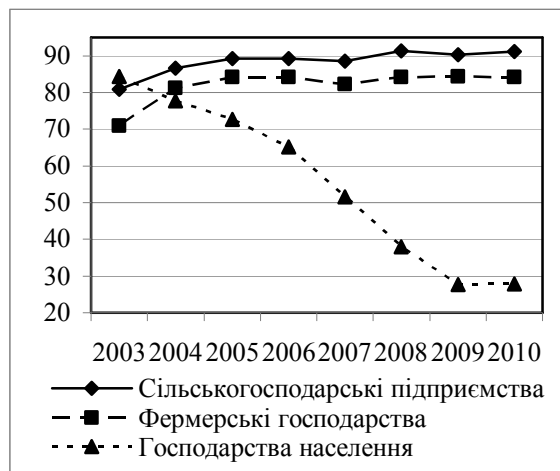

Рис. 4. Показники сталості виробництва продукції тваринництва підприємствами Київської області у 2003-2010 рр.

Зазначимо, що динаміка виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами неоднозначна і має тенденції як до зростання, так і до зниження. Більш стало розвивається галузь рослинництва, в тваринництві розвиток набув форми регресу, про що свідчить різке зменшення коефіцієнта сталості виробництва цієї продукції господарствами населення, які до 2003 р. мали найвищий показник сталості в даній галузі. Зазначимо, що навіть у разі падіння рівня сталості у галузі виробництва тваринницької продукції, господарства населення завдяки мобільності, здатності до швидкої адаптації змогли утримати в цілому вищий рівень сталості порівняно з іншими формами господарювання. У 2008-2010 рр. спостерігалася позитивна тенденція підвищення рівня сталості тваринництва у сільськогосподарських підприємств (в тому числі і фермерських господарств, в яких помітний прогрес виробників продукції обох галузей).

Аналіз тенденцій сталого розвитку сільськогосподарських підприємств дозволяє зробити такі висновки:

- 1) сталість розвитку сільськогосподарського підприємства будь-якої організаційно-правової форми залежить від наявності відповідного ресурсного потенціалу (земле-, праце-, фондозабезпеченості) і результатів виробництва в грошовій формі – основи відтворення та розширення діяльності;
- 2) існує тісний взаємозв'язок між обсягом і ефективністю виробництва в сільськогосподарських підприємствах, фермерських та особистих господарствах;
- 3) сталий розвиток сільськогосподарських підприємств є динамічною формою економічної ефективності;
- 4) сталість розвитку підприємств є тим вищою, чим кращим є їх потенціал.

Висновки. Незважаючи на певні негативні тенденції в розвитку підприємств, рівень сталості сільського господарства залишається досить високим. З метою його підтримки та підвищення необхідними є розробка та впровадження дієвих механізмів забезпечення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на основі досягнення позитивного економічного, соціального та екологічного ефектів. Для кожної форми пріоритетними повинні стати принципи: екологічності – безпечний для навколишнього середовища та здоров'я людини вплив на ґрунти і сільськогосподарські культури; адаптивності – врахування ландшафтних особливостей місцевості і використання потенціалу всіх біологічних компонентів агроєкосистем; наукоємності – застосування новітніх наукових досягнень щодо управління родючістю ґрунтів, їх моніторингу; біогенності – посилення ролі біологічних факторів у процесі вирощування сільськогосподарських культур, перехід до нехімічних засобів захисту рослин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа в Україні / В. Я. Месель-Веселяк, П. І. Гайдуцький та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 424 с.
2. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: навч. посібник / А. В. Головач, В. Б. Захожай та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 334 с.

Современные тенденции устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий Киевской области **Н.И. Шацло**

В статье проанализированы тенденции развития сельскохозяйственных предприятий Киевской области. Проведена оценка обеспеченности и эффективности использования ресурсов сельскохозяйственными производителями различных организационно-правовых форм и анализ устойчивости их развития на основе метода аналитического выравнивания.

Ключевые слова: устойчивое развитие, организационно-правовые формы сельскохозяйственных предприятий, метод аналитического выравнивания

The trends of sustainable development of agricultural enterprises in Kyiv region **N. Shatsilo**

The trends in agricultural enterprises in Kyiv region are analyzed. The estimation of the agricultural producers security and efficiency of resource and their sustainable development on the basis of analytical alignment are specified.

Key words: sustainable development, organizational and legal forms of agricultural enterprises, the method of analytic alignment

УДК 339.13.024:637.1

ЗУБЧЕНКО В.В., аспірантка

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

У статті узагальнено теоретико-методичні підходи до визначення ефективності інтенсифікації молочного скотарства. Запропоновано систему взаємопов'язаних показників і критеріїв ефективності інтенсифікації виробництва. Обґрунтовано необхідність застосування інтенсифікації як головного напрямку розвитку молочного скотарства, що сприятиме нарощенню обсягів виробництва продукції за найменших витрат матеріально-грошових і трудових ресурсів.

Ключові слова: економічна ефективність, інтенсифікація, молочне скотарство.

Постановка проблеми. Під час виробництва молока ефективність інтенсифікації характеризується використанням системи ресурсних, економічних, організаційних, науково-технічних, соціальних та інших умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин з особливостями функціонування порівняно з іншими галузями. Найбільше вона пов'язана з особливостями ведення галузі та використання землі. Складність та багатогранність категорії економічної ефективності інтенсифікації у досліджуваній галузі не дозволяє сповна використовувати лише один показник. Вважаємо, що економічну ефективність молочного скотарства необхідно розглядати із позиції інтенсифікації виробництва та здійснення розширеного відтворення, подолання коливань обсягів у виробництві продукції впродовж року.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема інтенсифікації виробництва знайшла відображення у працях видатних представників економічних шкіл, серед яких варто відмітити: К. Маркса, Д. Рікардо, А. Сміта [1–3]. Серед вітчизняних науковців, що досліджували питання інтенсифікації, слід виділити В.Г. Андрійчука [4], В.П. Мертенса [5], А.М. Стельмащука [6] та багатьох інших. У галузі молочного скотарства цій проблемі присвячено праці П.С. Березівського, В.Н. Зимовця, М.С. Віткова, М.К. Пархомця [7–10] та інших. Проте окремі питання щодо забезпечення ефективності інтенсифікації молочного скотарства залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є узагальнення методичних підходів до визначення ефективності інтенсифікації молочного скотарства та обґрунтування системи взаємопов'язаних показників і критеріїв ефективності інтенсифікації виробництва, що дозволить одержати оцінку технологічної, економічної, соціальної та екологічної ефективності організаційно-економічних заходів у виробництві.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо питань інтенсифікації галузі молочного скотарства. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, графічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. За результатами проведеного дослідження, основою принципів системного підходу є показники економічної ефективності, які повинні відображати процес виробництва та обміну відповідно до кругообігу капіталу і складатися з елементів, що характеризують: наявність та використання природних ресурсів, вкладення капіталу у виробничий процес, здійснення виробничого потенціалу та одержання продукції, її розподіл, обмін і споживання. У цьому випадку забезпечується цілісність системи показників, які враховують взаємозв'язки факторів, що впливають на виробництво, переробку і реалізацію продукції галузі.

Ми поділяємо думку науковців, що під час дослідження ефективності інтенсифікації молочного скотарства необхідно керуватися її складною, багатоцільовою, відкритою системою, яка складається із функціональних та організаційних підсистем. Функціональна підсистема (технологічна, соціальна, економічна, екологічна) характеризує зміст молочного виробництва, а організаційна – форму їх прояву [4, 11–14].

Вважаємо, що економічну ефективність інтенсифікації молочного скотарства доцільно розглядати із позиції: по-перше, системи факторів інтенсифікації, які впливають на розвиток галузі; по-друге, одержання результату на основі раціонального використання виробничого потенціалу; по-третє, мінімізацію/максимізацію віддачі вкладеного капіталу та мінімізацію негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище; забезпечення відповідних умов проживання сільського населення та забезпечення науково обґрунтованих норм споживання молока та молочної продукції.

Під час аналізу ефективності інтенсифікації молочного скотарства важливо, щоб вибір системи показників найбільш повно характеризував стан рівня інтенсивності виробничої діяльності, результат інтенсифікації, а також економічну, екологічну та соціальну її ефективність. Отже, під час оцінювання економічної ефективності інтенсифікації повинно враховуватися найбільш раціональне використання виробничих ресурсів в умовах багатоукладної економіки та ринку. Стосовно цієї позиції заслуговують на увагу методологічні та методичні підходи до оцінки ефективності інтенсифікації сільського господарства, запропоновані у працях: Буздалова І.М., Мертенса В.П., Андрійчука В.Г., Оляднічук Н.В., Стельмашука А.М. та багатьох інших [4, 6, 11, 12, 14].

Кількісним виразом ефективності інноваційних проектів є відношення прибутку, одержаного від реалізації, до сукупних затрат їх впровадження. Ріст продуктивності праці, збільшення терміну служби обладнання, зниження експлуатаційних витрат, собівартості, підвищення якості продукції, а також зміна соціальних та екологічних факторів порівняно із попереднім варіантом виробництва – це економічний ефект від реалізації проекту. Зазначимо, що в галузі молочного скотарства може бути використана наступна система показників ефективності від реалізації інноваційних проектів, які сприяють інтенсифікації виробничої діяльності:

- науково-технічні – кількість авторських прав, які використовуються; підвищення рівня механізації та автоматизації; удосконалення виробничого процесу; вдосконалення організації праці;
- економічні – прибуток від використання інноваційних розробок; економія ресурсів, приріст обсягів виробництва; зниження собівартості; підвищення рентабельності; скорочення терміну окупності капіталу;
- соціальні – ріст доходів працівників; покращення умов праці та відпочинку; покращення інфраструктури, необхідної для задоволення фізіологічних потреб працівників; підвищення безпеки життєдіяльності; підвищення кваліфікації працівників;
- екологічні – ріст частки екологічно безпечних технологій виробництва; зниження рівня забруднення навколишнього середовища; запровадження альтернативних джерел енергії; підвищення родючості ґрунтів (рис. 1).

Під час оцінки ефективності можна використовувати систему показників, які відображають співвідношення сукупних затрат і виручки: чистий дохід (NV), чистий дисконтований дохід (NPV), внутрішня норма дохідності (IRR), потреба у додатковому фінансуванні (Ai), індекси дохідності затрат та інвестицій, термін окупності проекту (DPP).

Водночас, узагальнююча оцінка ефективності інтенсифікації виробництва продукції молочного скотарства повинна характеризувати віддачу вкладеного капіталу. Для кількісного виміру факторів застосовується система показників рівня інтенсифікації. Як і сутність інтенсифікації, її показники трактуються по-різному. Найпоширенішими є дві концепції, згідно з якими інтенсивність визначається за допомогою показника «сума виробничих фондів і витрат на оплату праці» (Г.Г. Котов, М.Ф. Соловйов) [15, 16], або вихід валової продукції з 1 га землі (О.М. Ємельянов,

І.В. Черевко) [17, 18]. На противагу цим концепціям деякі вчені вважають, що для визначення інтенсивності слід враховувати два показники – витрати й валову продукцію, або розраховувати сукупність показників. У роботах І.М. Буздалова інтенсифікація розглядалася із позицій відтворення якісних і кількісних змін у виробництві, у зв'язку з чим обґрунтовується принцип «відносності» поняття додаткових вкладень [11].

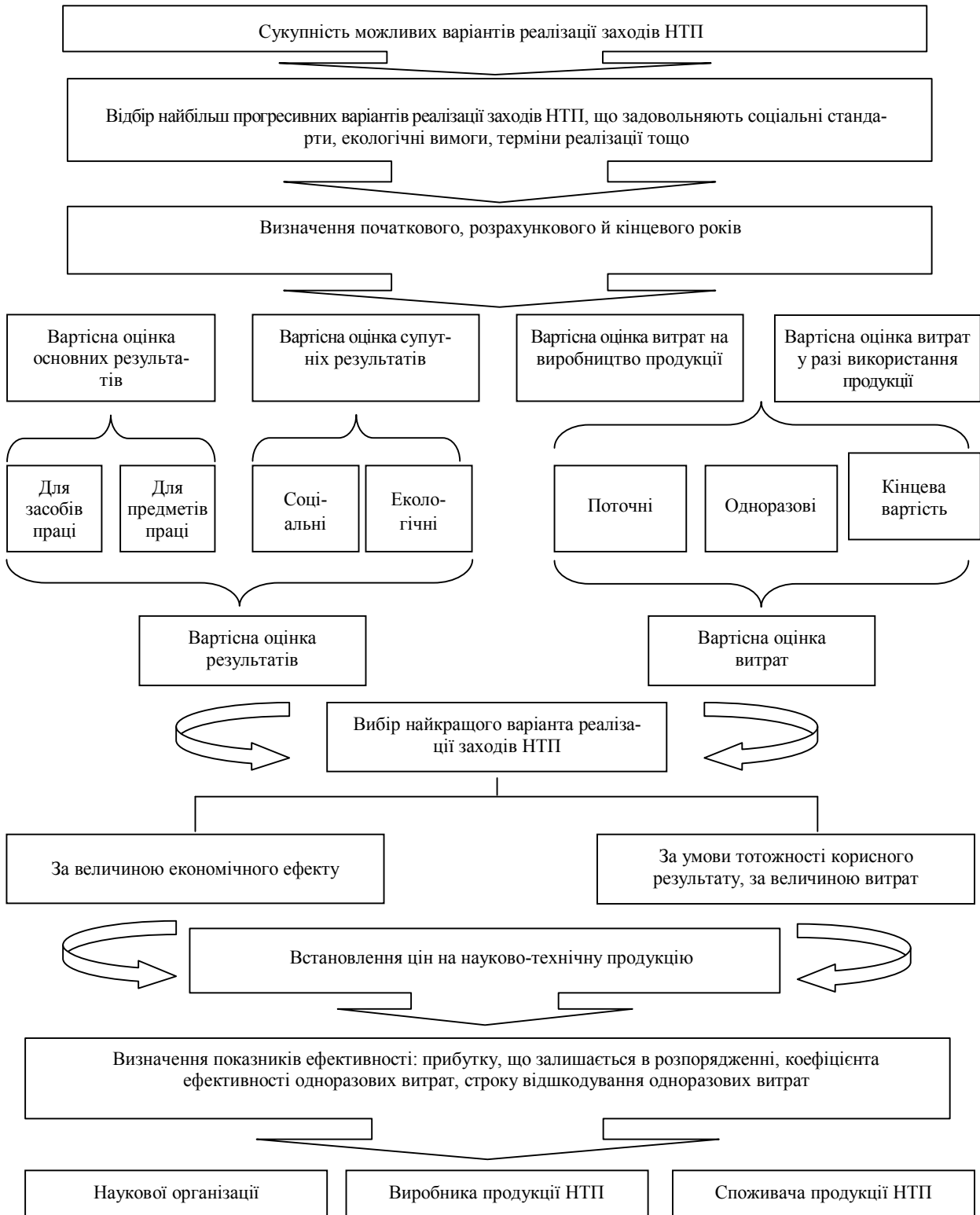

Рис. 1. Алгоритм визначення економічної ефективності заходів науково-технічного прогресу

Методологічна помилковість розглянутих позицій полягає у тому, що сутність інтенсифікації зводиться до витрат або до продукції. Однак, витрати й продукція – це дві сторони відтворення, а тому неправильно виносити його за рамки будь-якого із цих показників.

Зазначимо, що інтенсифікація – це одна із форм концентрації капіталу, яку класики розглядали не ізольовано, а в нерозривному зв'язку з її результатом – «продуктом» капіталу й з погляду його функціонування у відтворювальному процесі. У процесі кругообігу капітал постійно змінює речовинні носії: кошти перетворюються на матеріальну й робочу силу, продукцію й знову набувають грошової форми, а отже, прослідковується нерозривний зв'язок двох сторін – витрат і продукції.

Водночас, Л.А. Шепотько під час дослідження процесу інтенсифікації виділяє три групи показників: факторів інтенсифікації, рівня інтенсивності й ефективності інтенсифікації. На її думку, розбіжності думок між економістами відносно інтенсифікації полягають у різному трактуванні значення цих показників [19].

Для оцінки ефективності інтенсифікації В.А. Іванов пропонує використовувати ті ж показники, що й для ефективності виробництва в цілому. На його думку, «...критерієм економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва є випереджаючий або рівний приріст відношення ефекту, отриманого з одиниці об'єкта виробництва, до витрат живої й уречевленої праці на виробництво цього результату порівняно з відповідним співвідношенням до здійснення заходів щодо інтенсифікації.

Система основних часткових показників економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, на думку В.А. Іванова, може бути представлена в такому вигляді: продуктивність праці; виробництво валової, чистої продукції, чистого доходу (прибутку) на одиницю земельної площі або голову худоби; фондвіддача; матеріалоємність; собівартість одиниці продукції; рентабельність [20].

Водночас, академік Андрійчук В.Г. вважає, що економічна ефективність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва виражається збільшенням виробництва продукції з одиниці земельної площі, із випереджальним зростанням високоякісної й дешевої продукції з одиниці земельної площі порівняно з розмірами виробничих витрат. Для оцінки економічної ефективності інтенсифікації пропонуємо систему показників, основними серед яких є: вихід валової продукції з одиниці земельної площі; валовий дохід з гектара сільськогосподарських угідь; чистий дохід або прибуток з одиниці сільськогосподарських угідь; розмір виробництва валової продукції (валового й чистого доходу) у розрахунку на одиницю витрат праці; вихід валової продукції (валового й чистого доходу) у розрахунку на основні й обігові фонди. Окрім перерахованих вище показників, рекомендуємо розраховувати таку систему показників: обсяг валової продукції (валового й чистого доходу) в розрахунку на 1 грн сукупних витрат; 1 га земельної площі; 1 грн основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення; 1 грн виробничих витрат; на 1 працівника або 1 люд.-год; урожайність сільськогосподарських культур; продуктивність тварин; собівартість одиниці продукції; рівень рентабельності [4].

Вважаємо, що найбільш доцільним підходом за визначення економічної ефективності молочного скотарства є методика, запропонована професором В.П. Мертенсом [5], яка дозволяє провести аналіз у певній послідовності та дослідити всебічно. За цією методикою процес визначення економічної ефективності інтенсифікації молочного скотарства повинен здійснюватися у наступній послідовності.

На першому етапі визначаються показники рівня інтенсивності – сукупні затрати уречевленої та живої праці (витрати виробництва) на 1 голову худоби, сума вартості основних виробничих фондів і поточних виробничих витрат (без амортизації) на 1 голову худоби, сума основних засобів виробництва у розрахунку на одиницю об'єкта інтенсифікації. Для вивчення впливу окремих факторів виробництва на вихід продукції доцільно обчислювати також натуральний рівень інтенсивності, а саме: кількість мінеральних та органічних добрив, спожитої електроенергії на виробничі потреби в кВт-год з розрахунку на 1 голову худоби. Показниками рівня інтенсивності можуть бути: щільність поголів'я на 10 га с.-г. угідь; структура та породний склад стада тощо. До показників рівня інтенсивності відносять також затрати праці в людино-днях з розрахунку на голову худоби.

Отже, визначення рівня інтенсивності – перший етап в аналізі інтенсифікації молочного скотарства. Зміна рівня інтенсивності безпосередньо пов'язана із виходом продукції, обсяг якої за незмінного поголів'я корів можна збільшити не лише через зростання сукупних затрат уречевле-

ної та живої праці, а запровадження інноваційних технологій та раціонального використання ресурсного потенціалу.

На другому етапі розраховуються результативні показники інтенсифікації – середньорічний удій, виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь, які підвищуються, як правило, у міру зростання рівня інтенсивності.

На третьому етапі розраховуються показники ефективності інтенсифікації виробництва молока – виробництво молока на 1 люд.-год, на середньорічного працівника, затрати праці в людино-годинах на одиницю продукції, собівартість одиниці продукції, рентабельність виробництва молока. Узагальнювальним показником економічної ефективності інтенсифікації молочного скотарства є окупність витрат.

Усі перераховані показники характеризують досягнутий рівень інтенсивності й сам процес інтенсифікації. Однак характеристика має умовний характер, тому що нарощування вкладень може відбуватися й на старій технічній основі, до повного насичення виробництва засобами інтенсифікації, тому ці показники слід доповнити системою показників, які характеризують процес інтенсифікації. Вона містить: коефіцієнт технічної прогресивності; коефіцієнт модернізації фондів; структуру якості молока, що реалізується; продукцію, що відповідає вищим світовим стандартам; частку витрат на обладнання у загальному обсязі капіталовкладень; частку капіталовкладень на реконструкцію й переозброєння виробництва у загальному їх обсязі; питомі капіталовкладення на одиницю введеної виробничої потужності.

Отже, показники ефективності інтенсифікації взаємопов'язані та взаємозумовлені. Однак, на практиці можуть бути суперечливі значення цих показників. Наприклад, у разі підвищення виходу молока і його якості, росту продуктивності праці собівартість молока може не знизитися, а навпаки, навіть підвищитися. Однак, це ще не свідчить про неефективність інтенсифікації. При цьому необхідно провести детальний аналіз та оцінку показників інтенсифікації виробництва молока з урахуванням конкретних внутрішніх та зовнішніх умов реалізації заходів щодо інтенсивності виробничої діяльності.

Висновки. Запропонована система взаємопов'язаних показників і критеріїв ефективності інтенсифікації виробництва молока за правильного їх розрахунку та практичного використання дає обґрунтовану оцінку технологічної, економічної, соціальної та екологічної ефективності організаційно-економічних заходів у виробництві. Вважаємо, що основним критерієм економічної ефективності інтенсифікації молочного скотарства є максимізація виходу високоякісної продукції за оптимальних витрат за одночасного забезпечення нормативних умов для праці та проживання працівників, а також збереження навколишнього середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1983. – 905 с.
2. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения. Т. 2 / Д. Рикардо // Антология экономической классики. – М.: Эконом, 1993. – С. 128.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – С. 267.
4. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
5. Мертенс В.П., Шпигало В.Е., Пастушенко А.І., Стельмашук А.М. Інтенсифікація виробництва і соціальний розвиток села / В.П. Мертенс, В.Е.Шпигало, А.І. Пастушенко, А.М.Стельмашук – К.: Урожай, 1986. – 152 с.
6. Стельмашук А.М. Економічний механізм прискорення інтенсифікації виробництва / А. М. Стельмашук // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 38–43.
7. Березівський П. С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П. С. Березівський, Н. П. Особа, З. П. Березівський // Економіка АПК, 2009. – № 6. – С. 18–25.
8. Зимовець В. Н. Інтенсифікація молочного скотарства та його економічна ефективність / В. Н. Зимовець // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 416-420.
9. Вітков М. С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі: Монографія / М. С. Вітков. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 220 с.
10. Пархомець М. К. Наукове забезпечення ефективного розвитку молочного скотарства України (науково-практичні рекомендації) / М. К. Пархомець, О.М. Павленко / За ред. д-ра екон. наук, проф. М. К. Пархомця. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 41 с.
11. Буздалов И.Н. Избранные труды. Том 1. Интенсификация, земельная рента, эффективность / И.Н. Буздалов. – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова : ЭРД, 2008. – 326 с.

12. Економіка сільського господарства / В.П. Мертенс, В.І. Мацібора, Л.Ф. Жигало та ін.; За ред. В.П. Мертенса. – К.: Урожай, 1995. – 228 с.
13. Шиян Н.І. Економічні проблеми інтенсифікації виробництва молока в контексті теорії спадної віддачі / Н.І. Шиян, Н.С. Ляліна // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 74-79.
14. Оляднічук Н.В. Інтенсифікація молочного скотарства на інноваційній основі в аграрних формуваннях Черкащини / Н.В. Оляднічук // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 105-111.
15. Котов Г.Г. Расширенное воспроизводство социалистического сельского хозяйства / Г. Г. Котов – М.: Колос, 1969. – 280 с.
16. Соловійов М.Ф. Економічний механізм інтенсифікації молочного скотарства / М.Ф. Соловійов, А.А. Романеско // Вісник ХНАУ, 2007. – № 9. – С. 33-35.
17. Емельянов А. Интенсивное развитие агропромышленного комплекса / [А. Емельянов, А. Никонов и др.] – М.: Агропромиздат, 1987. – 196 с.
18. Черевко І.В. Оцінка інтенсифікації використання ріллі в сільськогосподарських підприємствах / І.В. Черевко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки», 2011. – № 3. – С. 282-289.
19. Онищенко А.М., Шепотько Л.А., Веденичев П.Ф. Интенсивное развитие агропромышленного комплекса. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 34.
20. Иванов В.А. Интенсификация сельскохозяйственного производства: проблемы повышения эффективности / В.А. Иванов. – М.: Наука, 1990. – 200 с.

Методические подходы к определению эффективности интенсификации молочного скотоводства

В.В. Зубченко

В статье обобщены теоретико-методические подходы к определению эффективности интенсификации молочного скотоводства. Предложена система взаимосвязанных показателей и критериев эффективности интенсификации производства. Обоснована необходимость применения интенсификации в качестве главного направления развития молочного скотоводства, чтобы способствовать наращиванию объемов производства продукции при наименьших затратах материально-денежных и трудовых ресурсов.

Ключевые слова: экономическая эффективность, интенсификация, молочное скотоводство.

The approaches to determining the efficiency intensification dairy cattle

V. Zubchenko

In article the theoretical and methodological approaches to determine the effectiveness of intensification of dairy farming are summarized. The system of interrelated indicators and performance criteria for intensification of production is proposed. The need for intensification as the main direction of development of dairy farming that promote increasing of the volume of production at the lowest cost material and financial and human resources is substantiated.

Key words: economic efficiency, intensification, dairy cattle.

УДК 339.138:636.5.033

ДІДЕНКО С.В., аспірант

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Білоцерківський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті узагальнено підходи до визначення категорії «аграрний маркетинг». Проаналізовано особливості маркетингового забезпечення аграрного сектору і, зокрема, продукції птахівництва. Обґрунтовано необхідність застосування маркетингових інструментів у господарській діяльності птахівничих підприємств.

Ключові слова: аграрний маркетинг, маркетингове забезпечення, продукція птахівництва.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання підприємства птахівничої галузі здійснюють постійний пошук нових форм і методів виробництва й збуту продукції. Розроблені й підкріплені практикою застосування як зарубіжними, так і вітчизняними виробниками, маркетингові методи, концепції й прийоми дозволяють виробляти продукцію, що користується попитом на ринку, розширювати межі ринку, нарощувати виробництво, розширювати й поглиблювати асортимент і в результаті – отримувати прибутки та розвивати виробничі потужності. У цьому контексті об'єктивною є необхідність розробки та обґрунтування комплексу маркетингових інструментів, орієнтованих на використання можливих методів для забезпечення конкурентоспроможності продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у вивчення проблем і перспектив галузі птахівництва зробили такі вітчизняні вчені: П.С. Березівський [1], А.І. Вертійчук [2], Б.А. Мельник [3], Л.О. Мармуль [4], А.М. Стельмащук [5] та багато інших. Проте окремі питання

щодо маркетингового забезпечення птахівничих підприємств є актуальними й вимагають подальшого дослідження та аналізу.

Метою дослідження є узагальнення підходів до визначення категорії «аграрний маркетинг» та виділення специфіки маркетингового забезпечення в аграрному секторі й продукції птахівничих підприємств.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі наукового дослідження було використано низку методів, серед яких найважливішими є: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення і порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Ринкові відносини в АПК вимагають формування адекватного ринку механізму управління, що включає сукупність усіх його методів. Важливим напрямом ефективнішого використання економічних і організаційних методів управління в ринкових умовах є маркетинговий підхід, на основі якого формується і розвивається аграрний ринок, здійснюється виробничо-збутова діяльність агропромислових підприємств з орієнтацією на споживача.

Специфіка маркетингової діяльності в аграрному секторі пов'язана з особливостями сільськогосподарства, виробництва сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, а також ринкового механізму. Сільське господарство та переробна сфера АПК задовольняють найважливішу потребу населення у продовольстві безпосередньо через продукти харчування або сировину для харчової промисловості. Як товар першої необхідності аграрна продукція повинна надходити до споживача вчасно, у необхідному обсязі й асортименті (з урахуванням віку, статі, національних традицій, стану здоров'я) для задоволення його потреб та інтересів. У сукупності це зумовлює необхідність особливого підходу до організації маркетингової діяльності, що передбачає, насамперед, оперативність поставки, якісну упаковку, сервісне й естетичне обслуговування.

У процесі аналізу наукових джерел щодо питань аграрного маркетингу нами встановлено різноманітні підходи до визначення категорії «аграрний маркетинг»: «сільськогосподарський маркетинг», «агромаркетинг» і «маркетинг агробізнесу». Відповідно існують різні визначення категорії аграрного маркетингу. Так, американські вчені Роберт Е. Бренсон і Дуглас Г. Норвел вважають, що аграрний маркетинг – це «діяльність, яка пов'язана із сільськогосподарським виробництвом, переробкою і доставкою продукції звичайному споживачеві, включаючи аналіз споживчих потреб, мотивації покупок і поведінки споживачів». Вони ж пропонують наступне визначення: «Сільськогосподарський маркетинг означає маркетинг від виробника до першого споживача» [6]. У 1957 р. Дж. Н. Девіс і Рой А. Голдберг [7] ввели поняття «маркетинг агробізнесу», що означає «весь комплекс маркетингових операцій фермера – від першого покупця до кінцевого споживача». Маркетинг у цьому випадку не обмежується першим споживачем. Споживач (первинний, вторинний і т.д.) на основі кооперування, різних форм співробітництва підприємців і маркетологів стає інтегрованим суб'єктом-споживачем. Щодо позиції деяких російських дослідників цієї проблеми, зокрема, Ю.А. Ципкіна, О.М. Люкшинова і Н.Д. Еріашвілі, то вони розуміють під агромаркетингом «вид цілеспрямованої творчої діяльності щодо передбачення, планування, організації та управління задоволенням попиту споживачів на товари, послуги, ідеї у сфері сільськогосподарського виробництва за допомогою обміну» [8].

На нашу думку, у наведених вище визначеннях агромаркетингу немає достатньої наукової й методологічної новизни. У зв'язку із цим, вважаємо, що поняття «аграрний маркетинг», як і всі інші його варіанти, означає те саме, що й визначення маркетингу взагалі, запропоноване Ф. Котлером у його всесвітньовідомих працях. Однак сама ідея, або філософія маркетингу взагалі, перенесена в систему агробізнесу, повинна в найдрібніших деталях реалізуватися з урахуванням аграрного підприємництва, його техніко-технологічних та інших особливостей. На нашу думку, існуючі види бізнесу не мають бути джерелом такої ж кількості понять «маркетингу», адже у цьому немає наукового підґрунтя.

Отже, з урахуванням зазначеного вище, аграрний маркетинг є складною і багатогранною підприємницькою діяльністю, спрямованою на організацію руху сільськогосподарської продукції і готових продуктів харчування від поля до споживача, що орієнтується на задоволення інтересів: споживача – в ефективнішому задоволенні потреб через придбання якісної продукції; товаровиробника – в одержанні прибутку, забезпеченні сталого розвитку та доброзичливих відносин із партнерами по бізнесу; держави – в підвищенні добробуту. Просування товарної продукції від

поля до споживача у системі АПК передбачає її заготівлю, зберігання, переробку, сортування, пакування, транспортування, оптову і роздрібну торгівлю.

Наведене нами визначення підкреслює те, що маркетингова діяльність підприємства охоплює всі етапи технології виробництва продукції, на кожному з яких обов'язковим є гнучке пристосування інструментів маркетингу до специфіки виробництва товару з урахуванням реакції споживачів. Вагомість агромаркетингу за такого підходу характеризується тим, що ця діяльність орієнтується, насамперед, на забезпечення продовольчої безпеки. Розширення виробничої діяльності аграрних товаровиробників щодо вирощування та практичного застосування біотехнологій зумовлює ще й реалізацію енергетичної безпеки.

Оскільки підприємство є відкритою, складною системою, яка зазнає значного впливу чинників зовнішнього середовища, то під час розробки та реалізації маркетингових заходів на ринку необхідно забезпечити додержання системного та комплексного підходу. У маркетинговій діяльності сільськогосподарські підприємства повинні орієнтуватися на зміну попиту та пропозиції на аграрному ринку держави, що забезпечується результатами роботи сільськогосподарських товаровиробників і залежить від їхньої реакції й адаптації до ринкових умов.

Агромаркетинг є складною соціально-економічною системою, яка формується з урахуванням цілого ряду особливостей. Саме тому розвиток маркетингової діяльності в агропромислових формуваннях є багатоаспектним явищем, яке значною мірою залежить від дії чинників зовнішнього й внутрішнього середовища, а також дії важелів державного регулювання аграрного виробництва.

Галузеві проблеми й особливості маркетингу АПК обумовлені, як відзначають В.А. Ключах і В.Д. Гончаров, «специфікою сільськогосподарського виробництва й особливих властивостей його продукції». Серед них автори виділяють три ключових фактори:

1. Наявність тимчасового лага між виробництвом і реалізацією сільськогосподарської продукції, що вимагає створення великих площ резервних сховищ і холодильних потужностей, значної частки первинної обробки продукції тваринництва (охолодження, видалення механічних домішок, пастеризація молока).

2. Висока частка трудозатрат не лише у виробництві продукції, а й у всьому маркетинговому ланцюзі просування продукції від виробника до кінцевих споживачів, що зумовлено щоденним характером споживання більшості продовольчих товарів.

3. Потреба в розгалуженій збутовій мережі пов'язана зі швидкопливним характером багатьох видів сільськогосподарської продукції та продовольства і невисокою їх транспортабельністю [9].

Перераховані вище особливості маркетингової діяльності в АПК можуть бути зведені, по-перше, до технологічних особливостей аграрного виробництва, по-друге, до особливостей споживання продовольства і, по-третє, до технологічних особливостей реалізації продуктів харчування. Названі фундаментальні особливості маркетингової діяльності в АПК доповнені в літературних джерелах ще цілим рядом факторів. Так, Ю.А. Ципкін і А.Н. Люкшинов [10] вказують на такі особливості аграрного маркетингу:

1. Широкий спектр методів маркетингової діяльності, обумовлений великою різноманітністю продовольчих товарів, їх цільовим призначенням для споживача.

2. Велике значення переробки сільськогосподарської продукції.

3. Залежність економічних результатів від природних умов.

4. Розбіжність робочого періоду і періоду виробництва (зокрема, у більшості галузей рослинництва період виробництва триває не більше півроку, робочий період – рік).

5. Сезонність виробництва і отримання продуктів (зокрема, у багатьох галузях тваринництва продуктивність тварин змінюється циклічно в межах календарного року, що впливає на обсяги виробленої продукції).

6. Складність реагування на зміни попиту, зважаючи на тривалий цикл виробництва сільськогосподарської продукції.

7. Нерівномірність розвитку маркетингової діяльності на етапах виробництва, переробки і реалізації продовольства.

8. Загальна нерозвиненість підприємництва, маркетингу і агробізнесу в країні.

9. Нестача кваліфікованих фахівців з аграрного маркетингу.

Маркетинг продукції птахівництва значно відрізняється від традиційного його розуміння як набору інструментів й технологій щодо організації виробництва продукції, формування ціни й

каналів реалізації, просунення продукції на основі дослідження попиту та пропозиції на ринку. Основні тенденції полягають у диверсифікації каналів реалізації продукції птахівництва і прямого маркетингу через розвиток фірмової торгівлі, внутрігалузевої спеціалізації виробництва, міжрегіональної конкуренції, а також вертикальної інтеграції виробництва.

Специфічною особливістю продукції птахівництва є те, що після етапу виробництва вся продукція проходить процедуру розподілу за такими напрямками: яйце, охолоджене м'ясо, їх переробка і зберігання. Незважаючи на те, що кожний товаровиробник може направити свою продукцію за всіма каналами у будь-яких обсягах, виходячи із власних інтересів і можливостей, однак у цьому випадку виникають проблеми і альтернативи. Їх сутність зводиться до того, що переробка і зберігання можуть здійснюватися як на підприємствах-товаровиробниках продукції птахівництва, так і у проміжній ланці.

На маркетинг продукції птахівництва значний вплив має впровадження нових технологій вирощування і переробки яєць, м'яса птиці, які ставлять нові вимоги до її якості, асортименту, товарного вигляду упаковки, термінів зберігання.

Швидкопсувний характер продукції птахівництва впливає на інструменти маркетингового забезпечення, оскільки погіршення якості м'яса та яєць починається із моменту виробництва та продовжується впродовж усього процесу їх просунення до кінцевого споживача.

Проблеми маркетингу зумовлені також вартістю кормів, паливно-мастильних матеріалів, електроенергії та високими капітальними затратами. Тому з метою збереження високої якості та свіжого вигляду продукції птахівництва після її виробництва необхідні максимально швидко її реалізація або переробка [11].

Продукція птахівництва є однорідною, що вимагає спеціальних транспортних засобів і торговельного обладнання. У результаті проведеного дослідження встановлено, що 2-3% птиці і 7% яєць втрачаються у маркетингових каналах внаслідок псування і механічного пошкодження. Саме тому весь процес розподілу продукції птахівництва повинен бути направленим на термінову реалізацію, що впливає на кожну фазу маркетингу і відповідно на кінцеву ціну реалізації.

Відносини між товаровиробниками і споживачами на ринку продукції птахівництва можуть здійснюватися у різних варіантах: товаровиробник може самостійно здавати продукцію через фірмову торгівлю, підприємства громадського харчування, а частина продукції може надходити через оптову торгівлю і торговельні мережі. Однак формування каналів розподілу вимагає системності у відносинах між учасниками ринку.

Попит і пропозиція є основними орієнтирами всіх етапів маркетингу, задачею якого є відстеження їх зміни з метою використання цієї інформації з максимальною вигодою для підприємства. Попит представляє собою бажання або необхідність придбати продукт (користуватися послугою) у поєднанні із платоспроможними можливостями споживача. Попит, або платоспроможна потреба населення, залежить від наступних факторів: кількості населення, їх доходів, цін на продукцію птахівництва, споживчих переваг, цін на товари-замінники, реклами, природно-кліматичних умов. При цьому попит на продукцію птахівництва за інших рівних умов у кількісному вираженні складається у зворотній залежності від ціни, оскільки зниження ціни збільшує число покупців, а її ріст стримує споживачів від здійснення покупки.

З метою організації маркетингової роботи доцільно використовувати досвід США. Продукція птахівництва в США може переміщуватися по всій довжині каналів без зміни власника, оскільки практично всі функції маркетингу щодо заготівлі продукції та оптової торгівлі перебрали на себе інтегровані фірми з виробництва і маркетингу продукції. Поступово відбувалося скорочення кількості фірм, які займаються маркетингом забезпеченням продукції птахівництва та збільшення їх розмірів. Це сприяло зменшенню ролі та кількості сільських заготівельників, незалежних посередників, оптових торговців, брокерів і комісіонерів. Значна частка яєць реалізується у свіжому вигляді магазинами роздрібною торгівлі або закладами громадського харчування.

Зазначимо, що поява інтегрованих пакувальних фірм зумовила переміщення операцій із сортування, фасування та упаковки яєць із центральних ринків-терміналів на птахофабрики, які розміщені у сільській місцевості. Практика переконує, що за рахунок значних розмірів виробництва досягається економія під час пакування та розподілу яєць. Найбільший вплив на формування сучасної концепції маркетингу у птахівничій галузі мали спеціалізація, інтеграція та використання інноваційних технологій.

Аналіз інтеграції виробництва і маркетингу продукції птахівництва в США дозволяє зробити висновок про переважний розвиток вертикальної інтеграції виробництва і маркетингу бройлерів порівняно із м'ясом індичок і курячими яйцями. Частка виробництва усіх видів продукції птахівництва в інтегрованих формуваннях постійно зростає. Виробництво із забою і переробки м'яса птиці перемістилося у райони вирощування птиці із центрів її споживання.

Досвід провідних країн із розвиненим птахівництвом свідчить про те, що необхідно координувати маркетинг цієї продукції, який чітко орієнтує випуск продукції птахівництва на конкретного споживача, охоплює процесами інтеграції усі сектори виробництва і збуту продукції птахівництва, починаючи із матеріально-технічного постачання і закінчуючи оптово-роздрібною торгівлею. Цей позитивний досвід ведення галузі є доцільним і для України. У цілому узагальнюючи, можна відзначити: становлення маркетингу на основі економічної поведінки товаровиробників у західних країнах у кінці 30-х рр. – початку 40-х рр. ХХ ст. відбувалося у процесі пошуку засобів антикризового регулювання як на рівні окремих фірм і компаній, так і державному рівні. Маркетингова діяльність була локалізована лише у сфері реалізації уже створеної продукції. Вона включала методи збуту і реклами. До кінця 60-х рр. ХХ ст. маркетинг формувався як наука, направлена на вирішення практичних проблем підприємництва. Він став охоплювати усі сторони господарської діяльності. До кінця 90-х рр. минулого століття маркетинг представляв собою комплекс заходів з аналізу ринку, формування і стимулювання попиту, урахування ринкових факторів на усіх стадіях виробничого процесу, раціоналізації товароруку товарів по каналах розподілу до кінцевого споживача, фінансового забезпечення виробництва і обігу, ціноутворення, контролінгу рекламної та міжнародної діяльності.

Висновки. Отже, розвиток маркетингу продукції птахівництва зумовлений спеціалізацією виробництва, швидкопливним характером і значними коливаннями цін і пропозиції. Спостерігається інтеграція товаровиробників, заготівельників, переробників і торговців. Мають місце цінові та нецінові форми конкуренції на рівні продукту, регіону, торгової марки і міжнародної торгівлі. Внаслідок великої протяжності каналів маркетингу, високого рівня переробки продукції і трудомісткості операцій частка затрат товаровиробників продукції птахівництва у вартості реалізованої продукції нижче, ніж у інших учасників товаровиробників ланцюга. У нинішніх умовах інструменти маркетингу сприяють розробці ефективної стратегії для підприємства, направленої на закріплення, або розширення позицій на ринку. Найбільших успіхів досягають ті підприємства, в яких маркетинг став філософією персоналу та його цілі зводяться до знаходження ринкових ніш і посилення конкурентних переваг продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березівський П.С. Державне регулювання та цінова політика щодо галузі птахівництва [Текст] / П.С. Березівський, Г. Марків // Ефективне птахівництво. – 2010. – №6. – С. 7-10.
2. Вертійчук А.І. Шляхи подальшого розвитку птахівництва в Україні / А.І. Вертійчук // Ефективне птахівництво. – 2008. – № 11. – С. 3-5.
3. Мельник Б.А. Прогресивні організаційні системи розподілу збуту продукції птахівництва / Б.А. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 67-70.
4. Мармуть Л.О. Проблеми і перспективи розвитку птахівництва в регіоні [Текст] / Л.О. Мармуть, Н.О. Аверчева // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С.16-24.
5. Стельмашук А.М. Організаційно-інноваційне забезпечення конкурентоспроможності продукції птахівництва / А.М. Стельмашук // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 68-72.
6. Баркан Д.И. Практический маркетинг / Д. И. Баркан. – Ижевск: АО «Аквилон», 1999. – 190 с.
7. В.Т. Севрук. Маркетинг в совместных предприятиях / В. Т. Севрук // Экономические науки. – 1991. – № 2. – С. 34-38.
8. Цыпкин Ю.А. Агрорекламинг и консалтинг / Ю.А. Цыпкин, А.Н. Люкшинов, Н.Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ-ДПНА, 2000. – 637 с.
9. Клюкач В.А. Концепция организации маркетинга в пищевой промышленности / В.А. Клюкач, В.Д. Гончаров // АПК: экономика, управление. – 1994. – №10. – С. 53-65.
10. Цыпкин Ю. А. Агрорекламинг / Ю.А. Цыпкин, А.Н. Люкшинов. – М.: Колос, 1999. – 310 с.
11. Ткаченко О.В. Маркетингові засади підвищення ефективності діяльності підприємств галузі птахівництва / О.В. Ткаченко // Вісник ЖДТУ. Економічні науки, 2011. – № 2 (56). – С. 141-142.

Особенности маркетингового обеспечения продукции птицеводческих предприятий

С.В. Диденко

В статье обобщены подходы к определению категории «аграрный маркетинг». Проанализированы особенности маркетингового обеспечения аграрного сектора, в частности продукции птицеводства. Обоснована необходимость применения маркетинговых инструментов в хозяйственной деятельности птицеводческих предприятий.

Ключевые слова: аграрный маркетинг, маркетинговое обеспечение, продукция птицеводства.

The features of product marketing farming enterprises

S. Didenko

In article the approaches to the definition of the category «agricultural marketing» are generalized. The features of the marketing of the agricultural sector, particularly poultry products are analyzed. The necessity of the use of marketing tools in business poultry enterprises is substantiated.

Key words: agricultural marketing, marketing software, poultry.

УДК 338.33:338.432:361.11

ЧУМАК Р.М., аспірант

Науковий керівник – **СВИНОУС І.В.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СТАЛОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті узагальнено теоретичні й практичні основи процесу диверсифікації аграрних підприємств. Обґрунтовано необхідність розвитку диверсифікації діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Ключові слова: диверсифікація, інтеграція, аграрні підприємства, сільські території, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Незважаючи на позитивні зрушення у сільському господарстві й зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, яке спостерігається в останні роки, аграрний сектор економіки все відчутніше зазнає дії негативних внутрішніх та зовнішніх чинників. Коливання ринкового попиту й відсутність стабільної аграрної політики не дозволяє господарюючим суб'єктам здійснювати довгострокове планування, не забезпечує стійкого розвитку підприємств галузі та змушує їх до пошуку альтернатив існуючої спеціалізації виробництва. Особлива роль при цьому належить диверсифікації діяльності аграрних підприємств, яка в умовах критичної ситуації надає шанс розширити асортимент продукції, змінити вид діяльності, освоїти нові види виробництва з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Вирішення економічних проблем через диверсифікацію сприятиме розв'язанню соціальних проблем сільської економіки, зокрема підвищенню рівня зайнятості, а отже і рівня добробуту сільського населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у формування поглядів щодо розвитку різних аспектів процесу диверсифікації діяльності аграрних підприємств зробили вітчизняні вчені: В. Андрійчук [1], О. Вітковський [2], Т. Зінчук [3], О. Могильний [4], П. Саблук [5], Г. Черевко [6] та інші. Серед зарубіжних авторів диверсифікації слід відмітити наукові праці І. Ансоффа [7], Б. Карлоффа [8], В. Кера, К. Клейна та багатьох інших. Проте накопичений вітчизняний та зарубіжний досвід диверсифікації діяльності аграрних підприємств потребує подальшого дослідження й узагальнення.

Метою дослідження є узагальнення еволюційного розвитку та чинників класифікації диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств та обґрунтування умов і передумов забезпечення їх сталого розвитку.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі наукового дослідження було використано такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення і порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що диверсифікація – це поширення господарської діяльності на нові сфери, розширення асортименту товарів, видів послуг, що надаються, географічної сфери діяльності тощо. Засновник стратегії диверсифікації І. Ансофф зазначає, що її вибір є доцільним у випадках, коли: новий напрям діяльності обіцяє бути більш прибутковим, ніж розвиток існуючих; наявної інформації недостатньо, щоб бути впевненим у стабільному розвитку існуючого бізнесу; розвиток нового напрямку не вимагає значних інвестицій [9].

За свою історію ринкове господарство пройшло через ряд етапів, кожному з яких відповідає певне поєднання двох протилежних напрямів організації виробництва: спеціалізації та диверсифікації. В історичному плані відчутний підйом диверсифікація одержала у середині 50-х років ХХ ст., коли у

деяких країнах підприємства вже вичерпали внутрішні можливості підвищення ефективності виробництва. Вперше диверсифікацію та інтеграцію американських компаній досліджував М. Горт [10], а японських підприємств – у 1979 р. [11]. За цей період дослідження щодо сфери диверсифікації виробництва були зорієнтовані, в основному, на вирішення питань стратегії диверсифікації, що сприяє підвищенню стійкості підприємств у ринкових умовах господарювання.

У наукових дослідженнях, в основному, виділялися два напрями: досягнення ефективності виробництва за рахунок синергічного ефекту від диверсифікації (різноманітних видів діяльності, позитивний вплив заходів щодо просування на ринок одних товарів фірми та збут інших); вивчення впливу безпосередньо диверсифікації на ефективність (позитивний вплив на економічний та фінансовий стан підприємства; на ефект диверсифікації впливає обґрунтований вибір її напрямів, що пов'язано із диверсифікацією на основі існуючих видів діяльності та вертикальною інтеграцією).

Прибічники першої концепції стверджують, що будь-яка диверсифікація призводить до зниження ризику та прояву синергічного ефекту. Представники іншої гіпотези стверджують, що диверсифікація відповідного профілю підприємства є більш ефективною, ніж проникнення в інші сфери підприємницької діяльності. Якщо у 1960-1975 рр. стратегією диверсифікації виступало зростання (розширення) підприємства, то у наступні роки – досягнення синергічного ефекту різноманітних видів діяльності. І якщо протягом першого періоду вирішувалися задачі щодо зниження ризиків, то надалі – підвищення конкурентоспроможності диверсифікованої продукції, а оцінка диверсифікованих підприємств – переважно за критерієм стратегічного характеру.

Так, Р. Кунц, орієнтуючись на рівень спеціалізації підприємства, пропонує розглядати еволюцію диверсифікації на основі наступних стратегій розвитку підприємства: досягнення високого рівня спеціалізації (понад 95%), який забезпечує переважно один вид господарської діяльності; домінуюча вертикальна інтеграція (рівень інтеграції понад 70%); обмежена вертикальна інтеграція (диверсифікація орієнтується одночасно на кілька сильних позицій або обмежену кількість ресурсів); диверсифікація не стосується основного виду діяльності підприємства; стратегія, орієнтована на одну спільну сильну позицію або ресурс, коли всі господарські сфери тісно пов'язані одна з одною; стратегія, орієнтована на кілька спільних позицій або ресурсів, коли кожна господарська сфера пов'язана як мінімум з однією іншою господарською сферою підприємства; диверсифікаційна стратегія, що направлена на створення фірмових конгломератів через придбання нових підприємств (успішно використовують підприємства, які пропонують на ринку нову продукцію); пасивна стратегія, коли підприємства освоюють кілька не пов'язаних між собою сфер і не дотримуються політики створення фірмових конгломератів [12].

Диверсифікацію традиційно поділяють на пов'язану і непов'язану (конгломеративну). Перша передбачає реалізацію стратегії впровадження у близькі (суміжні) галузі. За непов'язаною (конгломеративною) диверсифікації відбувається освоєння напрямів діяльності, які не мають прямого безпосереднього зв'язку з основною діяльністю підприємства, що забезпечується на основі диверсифікації капіталу. У випадку такої диверсифікації можуть бути відсутні спільні ринки, ресурси, технології, а ефект досягається за рахунок обміну або розподілу активів і сфер діяльності.

Очевидно, що обидва види диверсифікації, що забезпечують підвищення сталості функціонування підприємства, одночасно зумовлюють прояв таких видів ризиків: недоодержання достатнього синергетичного ефекту від розподілу наявних ресурсів між різними видами диверсифікаційної підприємницької діяльності, який покриває пов'язані із цим процесом витрати; зниження конкурентоспроможності внутрішньотериторіальних, особливо продовольчих ринків, внаслідок посилення конкурентної боротьби між підприємствами у регіонах; посилення монополізму в агропідприємницькій диверсифікаційній діяльності з появою на ринку великих агрокорпорацій, які стримують розвиток малого диверсифікованого підприємництва.

Науковцями запропоновано класифікувати стратегії диверсифікації залежно від способу організації бізнесу – на суміжну, непов'язану і географічну. Суміжна диверсифікація проявляється через розширення номенклатури товарів і сфер діяльності підприємства використанням традиційного бізнесу. Непов'язана диверсифікація – це розширення організації в галузі, які не пов'язані з основним виробництвом.

Географічна диверсифікація – це розширення меж присутності й сфер діяльності підприємства з метою одержання конкурентних переваг, способу адаптації до змін зовнішнього середовища

– на горизонтальну або родову (розширення масштабів діяльності за рахунок випуску нових товарів у межах однієї галузі), вертикальну (проникнення в сфери діяльності, пов'язані із різними етапами виробничого циклу основного продукту) та інтеграційну (фірмова номенклатура розширюється за рахунок товарів різних галузей); через здійснення диверсифікації виробництва – впровадження в технологічно наближений бізнес (диверсифікація родинного плану) і входження у кардинально відмінний бізнес (неродинна диверсифікація); широта охоплення – на макро- і мікродиверсифікацію.

Макродиверсифікація – це масштабна пов'язана і непов'язана диверсифікація. Локальна, експериментальна, мікродиверсифікація реалізується через впровадження елементів масштабної диверсифікації, що пізніше можуть оформитися у самостійний виробничий підрозділ; стадій розвитку фірми – стартову та поетапну (на одній зі стадій розвитку бізнесу); галузевої структури – міжгалузевої, галузевої та внутрігалузевої; напрямів диверсифікації – диверсифікацію видів діяльності, продуктів і технологій [13].

Вважаємо, що наведена класифікація об'єднує, систематизує й уточнює існуючі в науковій літературі твердження щодо видів і способів диверсифікації виробництва. При цьому враховується еволюційний характер розвитку суспільства. Згідно з еволюційним розвитком диверсифікація, насамперед, набула сучасних рис у рамках глобальної стратегії фірми, пройшла складний шлях – від маніпулювання набором товарів до маніпулювання набором країн. Кожний із виділених видів диверсифікації є кроком щодо досягнення цілей виробництва й відрізняється змінами пріоритетів у підприємницькій діяльності.

На нашу думку, класифікація за переліченими характеристиками є складною, оскільки охоплює широке коло діяльності, різні рівні прояву (від макро- до підприємства), продуктами й технологіями, рівнем інтенсивності використання ресурсів, періодами життєвого циклу підприємства тощо. Однак, у цьому випадку нечітко простежується еволюційний підхід до розвитку диверсифікації, яка пройшла тривалий шлях розвитку до досягнення сучасного (глобалізаційного) рівня.

Зазначимо, що розвиток диверсифікації підприємницької діяльності вітчизняних підприємств аграрного сектору економіки буде проходити через більшість етапів, які еволюційно пройшли провідні країни світу, тобто необхідно починати із підбору економічно доцільних видів диверсифікаційної діяльності для кожного регіону й сільської території.

Розвиток диверсифікації аграрної сфери обумовлений такими причинами: необхідністю виживання в ринкових і, особливо, у кризових умовах, за рахунок різних видів підприємницької діяльності, які забезпечують синергійний ефект, що дозволить сільськогосподарським підприємствам забезпечити економічну стійкість; можливість підвищення зайнятості сільського населення та одержання стабільних сімейних доходів в умовах сезонності й традиційних сільськогосподарських робіт; доцільністю повного використання мобільних і стаціонарних енергомашин (тракторів, комбайнів, обладнання для переробки сировини тощо).

Орієнтація на диверсифікаційну структуру агробізнесу зумовлює необхідність урахування таких факторів, як фінансовий стан, рівень інтеграції та кооперації, періоди життєвого циклу підприємства й навколишнє природне середовище. Фінансово стійкі сільськогосподарські підприємства, як правило, диверсифікують виробництво на основі розширення сфер підприємницької діяльності, що характерно, наприклад, для вертикально-інтегрованих птахівничих підприємств, які орієнтуються на власне виробництво кормів та поглиблену переробку продукції.

Навколишнє природне середовище – один із важливих факторів, який враховується у виборі диверсифікованих видів агропідприємницької діяльності, оскільки природні ресурси є основою для її розвитку.

Водночас, перехід на диверсифікаційні види підприємницької діяльності супроводжується певними труднощами: необхідністю проведення маркетингових досліджень на ринках диверсифікованих продуктів, що вимагає вкладення додаткових коштів; підготовки кадрів, які спроможні обслуговувати нові технологічні лінії, що не завжди можливо внаслідок відсутності відповідних інформаційно-консалтингових структур; труднощі з пошуком інвестора та складності зі збутом нових видів продукції.

Розвиток диверсифікації, на нашу думку, необхідно здійснювати на основі інтеграції й кооперації сільськогосподарських підприємств, що сприятиме сталому розвитку аграрного сектору економіки за рахунок:

– по-перше, багатофункціональність сільського господарства передбачає комплексне та ефективне використання ресурсів агроекономіки, яке безпосередньо пов'язане із широкою диверсифікацією, а розподіл потужностей і капіталів за іншими галузями, в т.ч. технологічно не пов'язаними, є найбільш вагомим джерелом підвищення ресурсовіддачі. Прискорений розвиток як сільськогосподарських, так і несільськогосподарських видів діяльності передбачає не лише залучення кваліфікованих трудових ресурсів села, а також безвідходне й комплексне використання інших видів ресурсів. Диверсифікація несільськогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств може забезпечити покриття збитків від основної діяльності через одержання необхідного прибутку. Рівень розвитку підсобної діяльності характеризує диверсифікованість агроекономіки, а у підсумку – стан і перспективи розвитку сільських територій;

– по-друге, діяльність інтегрованих типів сільськогосподарських підприємств, насамперед, продиктована особливостями місцевих умов сільських територій, що сприяє активізації підприємництва, адаптуючи селян до ринкових процесів, інтегруючи у ринкові умови віддалених дрібнотоварних сільськогосподарських товаровиробників. Ускладнення збуту, слабкий рівень доступності ресурсів, складність побудови взаємодії з партнерами, диктат посередників, відсутність власних каналів збуту – це неповний перелік економічних та організаційних причин слабого рівня розвитку переробки та інфраструктури. Створення інтегрованих сільськогосподарських підприємств диверсифікованого спрямування може вирішити проблеми збуту на регіональних і місцевих ринках сільськогосподарської продукції;

– по-третє, збільшення у сільській місцевості переробної і харчової індустрії, бджільництва, сироварні, лісо- і деревообробки, народних промислів, фірмової торгівлі, туризму тощо – все це посилює багатофункціональність сільського господарства, вирішує багатогалузевий характер сільськогосподарської праці, забезпечує рівномірність завантаження трудових ресурсів й адекватний рівень трудових доходів працівників диверсифікованих сільськогосподарських підприємств;

– по-четверте, з метою підвищення рівня життя селян має проводитися активна політика зайнятості на селі як головного фактору сталого розвитку сільських територій. Сучасна аграрна політика країни не стримує зростання безробіття на селі, тому активне розширення несільськогосподарської (в першу чергу промислової) діяльності в аграрних підприємствах забезпечує створення нових робочих місць і підвищення зайнятості, гарантує відповідні соціальні умови та підтримку сільського населення;

– по-п'яте, фінансові ресурси, які надходять від сільських промислових виробництв і промислів на рахунок сільськогосподарських товаровиробників, можуть використовуватися за широким переліком напрямів розвитку соціальної інфраструктури українського села:

– по-шосте, збереження традиційного сільського укладу життя також є першочерговою духовно-етичною задачею. Сільське населення є носієм духовності, зберігачем традицій, етичної системи нації, тому що сільське господарство – не просто галузь, а елемент особливого життєвого укладу. Економіка цієї галузі вирішальною мірою визначає умови життя у сільській місцевості. Державна політика підтримки сільського господарства має передбачати не лише субсидоване виробництво продукції, але й збереження ландшафту, екології, закріплення населення в історичних місцях проживання, підтримку традиційного способу життя;

– по-сьоме, розвиток підсобного виробництва не просто закріплює працівників у сільській місцевості. Працівники підсобного виробництва, які здійснюють промислову діяльність, залишаються працівниками сільськогосподарських підприємств і жителями села, – носіями традиційного способу життя.

Висновки. Обґрунтовані можливості і напрями підвищення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств сприятимуть зайнятості сільського населення і відродженню сільських територій на основі розвитку диверсифікованих видів підприємницької діяльності, що зумовлює прояв ефекту мультиплікатора розвитку сільських територій через раціональне використання ресурсного потенціалу. Розвиток диверсифікації в сільському господарстві зумовлений наступними причинами: необхідністю виживання за рахунок різноманітних видів діяльності, які забезпечують у сукупності синергійний ефект, що сприяє сталому функціонуванню сільськогосподарських підприємств; можливістю підвищення зайнятості сільського населення та одержання стабільних сімейних бюджетів в умовах сезонності традиційних сільськогосподарських робіт; необхідністю більш повного використання технічного потенціалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.
2. Вітковський О.С. Ефективність стратегії диверсифікації діяльності в умовах нестабільного зовнішнього середовища / О.С. Вітковський // Економіка та держава. – 2009. – № 8. – С. 30-32.
3. Зінчук Т.О. Теоретично-методологічні засади диверсифікації сільської економіки в контексті європейського досвіду / Т.О. Зінчук, В.І. Ткачук // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 27-34.
4. Вітвіцький В.В. Сільський ринок праці – нові ризики та шляхи їх подолання / В. В. Вітвіцький, О.М. Могильний // Продуктивність агропромислового виробництва: зб. наук. пр. – К.: Укр. наук.-досл. ін-т продуктивності агропромислового комплексу. – 2009. – №13. – С. 32-40.
5. Саблук П.Т. Концептуальні аспекти модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – №8 (190). – С. 3–9.
6. Черевко Г.В., Ткачук В.І. Диверсифікація підприємництва на сільських територіях / Г.В. Черевко, В.І. Ткачук // Інформаційно-аналітичне забезпечення врівноваженого розвитку сільського господарства і села: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 16-17 червня 2011 р. – Львів: Львівський національний аграрний університет, 2011. – С. 43-48.
7. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Питер Ком, 1999. – С.120.
8. Карлофф Б. Деловая стратегия: концепция, содержание, символы: пер. с англ. / Б. Карлофф. – М.: Экономика, 1991. – 239 с.
9. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – С.105.
10. Gort M. Diversification and integration in American industry. – Prinston. Prinston University Press, 1962 – 250 p.
11. Vostinara E., Sakura A., Itami K., Yoshinara E., Sakuma A., Itami K. (Стратегия диверсификации на японском предприятии). – Tokyo, Nipon Keirai, 1979. – 434 p.
12. Кунц Р. Стратегия диверсификации и успех предприятия // Проблемы теории и практики. – 1994. – № 1. – С. 96-100.
13. Ткачук В.І. Диверсифікація аграрного підприємництва: монографія / В.І. Ткачук. – Житомир: ЖНАЕУ. – 2011. – 268 с.

Диверсифікація – важне условие устійчивого функціонування сільськогосподарських підприємств і розвитку сільських територій

Р.М. Чумак

В статье обобщены теоретические и практические основы процесса диверсификации аграрных предприятий. Обоснована необходимость развития диверсификации деятельности отечественных сельскохозяйственных предприятий для обеспечения устойчивого развития аграрного сектора экономики.

Ключевые слова: диверсифікація, інтеграція, аграрні підприємства, сільські території, устійчиве розвиток.

Diversification as an important condition for a steady operation agricultural enterprises and rural development

R. Chumak

In article the theoretical and practical basis of the process of diversification of agricultural enterprises are generalized. The necessity of diversification of domestic agricultural enterprises for sustainable development of the agricultural sector is substantiated.

Key words: diversification, integration, agricultural enterprises, rural areas, sustainable development.

УДК 330.322.1:631.16

СТАРИЧЕНКО М.А., здобувач

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ІНВЕСТИВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті узагальнено зарубіжний досвід інвестування сільськогосподарських товаровиробників провідних країн світу. Обґрунтовано напрями використання досвіду зарубіжних країн для підтримки вітчизняного аграрного сектору.

Ключові слова: інвестиції, державна підтримка, аграрний сектор, кредитні ресурси.

Постановка проблеми. Державна підтримка аграрного сектору є одним із пріоритетних напрямів економічної політики в багатьох країнах світу, що розглядається як необхідний інструмент здійснення аграрної політики в умовах ринку. Тому виникає необхідність простежити рух інвестиційних ресурсів у системі «держава – інституційна сфера – господарюючі суб'єкти аграрного сектору», проаналізувати інструменти регулювання інвестиційної діяльності. У провідних країнах світу реалізацією інвестицій в аграрну сферу займаються спеціальні інститути. Провідною формою інвестицій є кредитування, головною особливістю якого є високий рівень державної підтримки й кооперативні засади його реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки висвітлено у працях відомих вітчизняних вчених: І.О. Бланка [1],

В.К. Збарського [2], А.А. Пересади [3], В.В. Ковальова [4], М.І. Кісіля [5], М.Ю. Коденської, П.Т. Саблука [6] та багатьох інших. Однак окремі сторони проблеми залишаються актуальними й потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є узагальнення зарубіжного досвіду інвестування сільськогосподарських товаровиробників та обґрунтування напрямів його використання у вітчизняних умовах.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. У процесі дослідження нами виявлено, що досвід державної підтримки аграрного сектору економіки США заслуговує на увагу вітчизняної практики, де майже 70 років поспіль держава намагається регулювати процеси відтворення у сільському господарстві. Важливою складовою цього регулювання є фінансово-кредитна підтримка.

Фінансування здійснюється через виділення із державного бюджету асигнувань на реалізацію цільових програм національного значення. На федеральному рівні виділяються дві цільові програми: стабілізація доходів й наукове забезпечення.

Крім цього, на федеральному рівні діє понад 10 міжгалузевих цільових програм, що по-різному стосуються інтересів сільського господарства і фермерів. До них належать такі програми: консервація і вилучення земель, продовольча допомога бідним верствам населення, маркетинг й інспекція, соціальний розвиток сільської місцевості та ін.

Бюджетні кошти, які виділяють для реалізації цих програм, контролює на 80% міністерство сільського господарства США через Товарно-кредитну корпорацію, Адміністрацію у справах фермерів та інші фінансово-кредитні організації. Інші частку – 20% розподіляють через штати та місцеві органи управління [7].

Найбільш пріоритетною програмою є державна система підтримки цін, яка тісно пов'язана із програмою консервації та вилучення з обороту сільськогосподарських угідь. В останні роки витрати Товарно-кредитної корпорації на цю програму становили від 30 до 50% усіх витрат федерального бюджету на сільське господарство.

Зазначимо, що нині бюджетним фінансуванням за програмою підтримки цін і доходів охоплено лише 1/3 американських ферм, причому 70% цих коштів одержують фермери із річним обсягом товарної продукції 100 тис. доларів і вище. З метою вирівнювання становища фермерів щодо питань бюджетного фінансування, із 1986 р. введено обмеження дотування на суму 50 тис. доларів на одну ферму [8].

Нині у цій країні активно використовується програма середньострокових кредитів відповідно до Закону про продовольчу підтримку з метою посилення орієнтації країн-імпортерів на тривалі закупівлі американської сільськогосподарської продукції.

Починаючи із 1986 р., держава стимулює фермерів продавати свою продукцію на зовнішніх ринках, компенсуючи їм різницю між ціною реалізації, тобто світовою ціною, і заставною ставкою у вигляді експортної компенсаційної надбавки. Нині частка США у світовому експорті багатьох видів сільськогосподарської продукції коливається від 40 до 60%.

Із сукупних витрат на сільське господарство США, 60% припадає на реалізацію програми стабілізації доходів фермерів, яка поділяється на такі програми: «Підтримка цін і доходів», «Страховання урожаю», «Сільськогосподарський кредит». Якщо у 1995 р. на ці програми було виділено відповідно 15,7; 0,4 і 6,1 млрд доларів, то у 2006 р. ці суми помітно зросли: підтримка цін і прямі виплати фермерам – 28,07 млрд доларів; страхування сільськогосподарських підприємств – 4,1 млрд доларів; гранти фермерам – 3,8 млрд доларів тощо [9].

Фінансування цільових програм дозволяє за допомогою економічних важелів регулювати виробництво і розподіл певних видів сільськогосподарської продукції та продовольства, тобто впливати на фермерські господарства через субсидії, ціни, кредити, дотації, тим самим впливаючи на економіку ферм. Отже, механізми й масштаби фінансування, їх функціональна спрямованість залежать від економічної ситуації, що складається на внутрішньому ринку США і світовому аграрному ринку.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва зумовлює потребу в позичковому капіталі для фінансування поточних і капітальних затрат. Саме тому у системі державного

регулювання сільськогосподарського виробництва США велике значення має система сільськогосподарського кредиту, на яку впродовж усієї історії її функціонування покладалися такі завдання: надання фермерам і підприємствам агробізнесу можливості одержання кредитних ресурсів на пільгових умовах; активне залучення у систему кредитування грошових коштів фермерів, фермерських кооперативів, а також приватного капіталу фірм і компаній агробізнесу.

Зазначимо, що у США до основної групи кредитних закладів, які формують систему сільськогосподарського кредиту, належать комерційні банки, страхові компанії, система фермерського кредиту, Адміністрація у справах фермерів, Товарно-кредитна корпорація та ін., усього – понад 800 банків і асоціацій.

Позичкові кошти, які сільськогосподарські товаровиробники використовують для різних цілей, можна поділити на позики для придбання рухомого і нерухомого майна. На пільгових умовах фермери можуть одержувати позики на придбання техніки й обладнання, поповнення стада, придбання кормів, насіння й добрив, на погашення боргів по рухомому майну. Найвищий розмір позики становить 200 тис. доларів на строк від 1 до 7 років. У деяких випадках кредит може становити до 400 тис. доларів. Процентні ставки визначаються базовою ставкою Центрального банку США.

Зазначимо, що також передбачено спеціальні пільгові умови кредитування для молоді з метою створення й облаштування ферм. Право на такий кредит мають молоді особи, які належать до організації «Майбутні фермери США» або інших подібних організацій.

Власники ферм, які зазнали збитків від стихійного лиха, мають право на одержання надзвичайного кредиту (максимально 500 тис. доларів) під 4,5% річних.

Найбільші пільги надаються біднішим фермерам і сільським жителям у межах дії програми із поліпшення житлових умов. Процентна ставка у цьому випадку дорівнює 1%.

Вагому роль у реалізації заходів державної підтримки в США відіграє Міністерство сільськогосподарства, серед основних функцій якого є підтримка сільського господарства, доходів фермерів і стабільності ринку. Бюджет цього міністерства становив: у 2004 р. – майже 111 млрд доларів, у 2005 р. – близько 134 млрд доларів, у 2006 р. – майже 130 млрд доларів [9].

Величина цієї підтримки є досить вагомою, оскільки перевищує 30% вартості продажів усієї сільськогосподарської продукції. Наведемо інший показник участі держави у підтримці сільгоспвиробництва – на кожний гектар оброблюваної ріллі в США виділяється річна дотація розміром 410 дол. У країні жодна інша галузь економіки не має такої потужної підтримки держави.

Дослідженням встановлено, що донедавна участь держави щодо підтримки сільського господарства в США здійснювалася під різними ідеологічними гаслами – від "антикризових заходів", "підтримки доходів" і "порятунку сімейного фермерства" до "захисту країни від нечесних форм конкурентної боротьби". Відповідно й фінансові вливання держави в сільське господарство визначалися на ранніх етапах як "субсидії", "безповоротні кредити", "дотації", "допомога" тощо. Однак, законом 1996 р. було визначено: якщо фермер згоден із сільськогосподарською політикою уряду, то він "має право на державну підтримку незалежно від того, що він вирощує і який рівень цін на його продукцію» [10], тобто спрямування бюджетних інвестиційних коштів у цю галузь стало офіційним і підпорядкованим державним економічним механізмам регулювання.

Відповідно до нового сільськогосподарського закону "Про фермерську безпеку та інвестиції в сільську місцевість" (2002 р.), Уряд США продовжує субсидувати розвиток сільських територій. Дрібні та середні фермерські господарства отримують від держави на контрактній основі фінансову підтримку, незалежно від результатів їх господарської діяльності.

На підставі аналізу ієрархічної структури кооперативної системи у США встановлено, що сформована система кредитування фермерів (Farm Credit System) є власністю банків та асоціацій, які до нього входять і володіють на кооперативній основі. Система кредитування охоплює чотири регіональних банки, які надають фінансові фонди місцевим локальним асоціаціям позичальникам – 80 Асоціаціям сільськогосподарського кредитування (Agricultural Credit Association) і 11 Федеральним земельним асоціаціям кредитування (Federal Land Credit Association). Саме локальні асоціації розміщують кредити серед сільських клієнтів, причому АСА спеціалізуються на коротко- і середньостроковому, а FLCA – на довгостроковому кредитуванні.

Зазначимо, що до цієї системи належить Сільськогосподарський кредитний банк (Agricultural Credit Bank), який створено спеціально для обслуговування кредитних потреб сільськогосподар-

ських кооперативів. Він надає усі види банківських послуг і фінансує експорт сільськогосподарської продукції [11].

Усі зазначені фінансові інститути пропонують кредитні ресурси сільськогосподарським товаровиробникам та їх кооперативам у 50 штатах Америки. Нині обсяг кредитів, що надали сільськогосподарські кредитні установи країни, перевищує 90 млрд доларів для понад півмільйона позичальників. Грошові кошти для позик сільськогосподарські кредитні установи одержують під гарантії Федеральної корпорації з фінансування банків системи кредитування фермерів (Federal Farm Credit Banks Funding Corporation). Позики сільськогосподарських кредитних установ підлягають страхуванню Страховою корпорацією системи кредитування фермерів (Farm Credit System Assistance Corporation).

На відміну від інших країн, у Великобританії, кредит не є об'єктом державного регулювання. Провідне місце у кредитуванні сільського господарства належить чотирьом найбільшим банкам, філіали яких діють по всій країні. Існує також велика кількість приватних кредитних інститутів, але їх внесок у кредитування сільського господарства є незначним.

Із системою сільськогосподарського кредиту тісно пов'язана позикова діяльність під заставу землі – іпотека. Із цією метою у Великобританії в 1928 р. було створено Сільськогосподарську іпотечну корпорацію (СІК), яка отримує державні дотації у вигляді зниженого відсотка на довгострокове іпотечне кредитування [12].

Зазначимо, що заслуговує на увагу досвід кредитування у Франції, де забезпеченням аграрного сектору економіки позиковими коштами займаються в основному кооперативні банки. Провідною установою сільськогосподарського кредиту є "Креді агріколь", частка якого в загальному обсязі позикових коштів, що надходять у галузь, становить 75%. Цей банк має традиційну для кооперативних банків Заходу трирівневу структуру: 41 філія банку – регіонального рівня, 2599 банків – локального рівня із 7200 філіалами на місцях, де зайнято близько 62 тис. співробітників, які щороку обслуговують понад 16 млн клієнтів. Ця кредитна система об'єднує 5,7 млн пайовиків. Сума активів "Креді агріколь" становить 400 млрд євро [13].

Місцеві каси акумулюють внески пайовиків й передають їх своїм регіональним касам, які розподіляють на позики відповідно до попиту, однак самостійно не приймають рішення про їх видачу.

Національна каса сільськогосподарського кредиту є державним закладом, керівник якої призначається спільним рішенням міністрів фінансів і сільського господарства. Діяльність каси контролюється комісією у складі 30 представників парламенту, державної влади і делегатів від регіональних кас, яку очолює міністр сільського господарства. Комісія призначає раду директорів Національної каси сільськогосподарського кредиту, до складу якої входять представники Казначейства, Міністерства сільського господарства, Банку Франції та виконавчий директор [14].

Дослідженням встановлено, що Німеччина є прикладом країни зі змішаним типом сільськогосподарського кредитування, яке передбачає функціонування на кредитному ринку комерційних банків і спеціалізованих інституцій. Кредитуванням сільського господарства займаються кооперативні банки, спеціалізовані, іпотечні, приватні комерційні банки.

Кооперативний банківський сектор Німеччини має трирівневу організаційну структуру. Її основу – нижній рівень – формують місцеві кооперативні банки (кредитні товариства), що складаються переважно із так званих фольксбанків і райффайзенбанків. Німецький кооперативний союз Райффайзен (der Deutsche Genossenschafts und Raiffeisenverband e.U. – DGRV) об'єднує всі кооперативні банки, сільськогосподарські, промислові й обслуговуючі кооперативи, зареєстровані на території Німеччини. До DGRV входять 5330 кооперативів різного виду із чисельністю понад 16,6 млн членів. Зазначимо, що банківсько-кредитний сектор об'єднує 1335 кооперативних Народних банків і Банку Райффайзен із 15,5 млн членів із сумою балансу понад 576 млрд євро. Кількість клієнтів кооперативної банківської групи перевищує 30 млн осіб [15].

Сільське господарство Словаччини після 1989 р. зазнало істотних соціально-економічних перетворень, які були спрямовані на відродження приватної власності та перехід до ринкових методів господарювання. Саме тому набутий досвід реформування аграрного виробництва у цій країні може бути цікавим для вітчизняної практики. Так, фінансування сільськогосподарського виробництва Словаччини здійснюється із кількох джерел: власних коштів (прибуток і амортизація), державного бюджету й позабюджетних фондів, кредитів комерційних банків. Близько 60% агропідприємств є рентабельними, але лише 20% господарств фінансово забезпечені для нормального функціонування.

Дотації із державного бюджету і позабюджетних фондів мають безповоротний характер і виділяються для підтримки суспільно вагомих програм. Зазначимо, що прямі дотації виділяються з метою підвищення доходів агропідприємств (наприклад, субвенції на підтримку ведення сільськогосподарства у гірських умовах). На системні дотації направляється майже 40% усіх субвенцій, які розподіляються на основі диференційованих фіксованих виплат у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Із 1996 р. відновлено дотування екологічно чистого агровиробництва у зв'язку зі вступом країни до Міжнародної організації органічного сільськогосподарства (IFOAM). Близько 10% дотацій направляється на інвестиції – на підтримку будівництва нових об'єктів сільськогосподарського призначення, технічну реконструкцію і модернізацію, підтримку розсадників, утримання великої рогатої худоби, закладання нових садів, виноградників, плантацій хмелю [16].

Непряма форма дотацій передбачає створення умов для зниження витрат виробництва в сільськогосподарських підприємствах (часткова виплата за кредитами комерційним банкам тощо).

Узагальнюючи досвід надання державної фінансової підтримки сільському господарству у різних країнах, слід вказати на її диференційований характер, що зумовлено станом сільського господарства й агропродовольчих ринків, можливостями національних бюджетів. Варто наголосити, що цільові напрями державної підтримки також змінюються залежно від стану сільського господарства й продовольчих ринків. Так, якщо на початку запровадження програм державної підтримки у 1958 р. основним завданням було насичення внутрішнього ринку країн Європи, то нині головним завданням є підтримка стабільного рівня цін на сільськогосподарську продукцію та додержання екологічних стандартів.

Висновки. На нашу думку, у процесі вдосконалення механізму інвестування вітчизняного аграрного сектору на сучасному етапі слід врахувати такі фактори: нееквівалентний обмін (не на користь сільського господарства) і його негативні наслідки компенсуються аграрному сектору через надання, насамперед, державної фінансової підтримки; великі порівняно із вітчизняною практикою обсяги державної фінансової підтримки аграрного сектору; диференційований підхід до розподілу державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, залежно від рівня дохідності господарств; виділення додаткових субсидій на виробництво найбільш важливих для країни видів сільськогосподарської продукції. Активізувати інвестиції у сільськогосподарське виробництво можливо за рахунок розширення державного фінансування інфраструктурних проєктів у сільській місцевості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : [учебный курс] / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2002. – 448 с.
2. Збарський В.К. Особливості стимулювання процесів інвестування в агропромисловому комплексі / В.К. Збарський // Інноваційна економіка, 2012. – № 8 [34]. – С. 8–11.
3. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом: Монографія / А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
4. Ковальов В.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері / В.В. Ковальов. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 182 с.
5. Панорама інвестиційної привабливості АПК України / [М.І. Кисіль, Т.В. Мацибора, С.П. Іващук та ін.]; пер. з англ. Мелколм Андервуд. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 122 с.
6. Саблук П.Т., Коденська М.Ю. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська. – ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.
7. Michael J. H., Dillard J., Williams R. The Debt Finance Landscape for US. Farming and Farm Businesses, USDA, ERS, 2009. – 12 p., с. 7.
8. Johnson J. Financial Characteristics of U.S. Farms, 1987, Agr. Inf. Bull. No. 525, USDA, ERS, 1987. – 28 p.
9. Dubman R. Farm Income and Costs: 2010 Farm Sector Income Forecast. USDA, ERS, 2010. – 16 p.
10. Черняков Б. А. Аграрный сектор США в конце XX века / Б. А. Черняков, Б. А. Рунов, Н. Г. Первов и др. – М.: Ин-т США и Канады РАН, 1997. – 396 с.
11. Farmer Cooperative Statistics 2005. RBS Service Report 46. Washington, D.C.: USDA, 2004. – 124 p.
12. Directory and Statistics of Agricultural Cooperatives and Other Farmer-Controlled Businesses in the UK. – Oxford, UK: Plunkett Foundation, 1998. – P. 169.
13. ПАО «Креди Агриколь Банк». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.credit-agricole.fr>.
14. Assouline, G., 2006: National Status Quo Report – France. Workpackage 3 of the EU project SSPE-CT-2005_006541, COFAMI
15. Deutscher Raiffeisenverband e.V.: Ausblick 2006, Bericht 2005. – Deutscher Raiffeisenverband e.V, Bonn, 2006
16. Swinnen J. Agricultural credit problems and policies during the transition to a market economy in Central and Eastern Europe / J. Swinnen, R. Hamish. – Leuven, Belgium: Katholieke Universiteit Leuven, 2008. – 186 p.

Зарубежный опыт организации инвестирования сельского хозяйства

Н.А. Стариченко

В статье обобщен зарубежный опыт инвестирования сельскохозяйственных товаропроизводителей ведущих стран мира. Обоснованы направления использования опыта зарубежных стран для поддержки отечественного аграрного сектора.

Ключевые слова: инвестиции, государственная поддержка, аграрный сектор, кредитные ресурсы.

Overseas experience in agricultural investment

M. Starichenko

In article the foreign investment experience of agricultural producers of the leading countries of the world is generalized. The ways of using the experience of foreign countries to support domestic agricultural sector are substantiated.

Key words: investment, government support, agriculture, credit.

УДК 336.64: 631.16

СКУРІДНА Н.В., аспірантка

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті узагальнено теоретичні аспекти бюджетного планування в аграрних підприємствах. Досліджено основні етапи процесу бюджетного планування. Удосконалено алгоритм бюджетного планування в аграрних підприємствах.

Ключові слова: бюджет, принципи бюджетного планування, аграрні підприємства.

Постановка проблеми. У ринкових умовах виникає необхідність формування дієвої системи планування, що базується на цілеспрямованому пошуку й оцінці альтернативних рішень за умови оптимального використання обмежених виробничих ресурсів та включає стратегічне й поточне управлінське планування. Одним з основних інструментів ефективного управління аграрними підприємствами є бюджетне планування, що сприяє узгодженню економічних інтересів розвитку, а також визначає способи їх забезпечення. Теоретичні і методичні підходи до формування системи бюджетного планування в аграрних підприємствах, ефективність освоєння і впровадження технології бюджетного планування у вітчизняних умовах представляють безперечний практичний інтерес і є актуальними для вітчизняних товаровиробників у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань щодо побудови ефективної системи бюджетного планування показників діяльності підприємств висвітлені у працях Білика М.Д. [1], Дем'яненка М.Я. [2], Кодацького В.П. [3], Подолянчук О.А. [4], Квасницької Р.С. [5] та багатьох інших. Проте окремі питання щодо ефективного застосування бюджетного планування в практичній діяльності вітчизняних аграрних підприємств є актуальними і потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є висвітлення сутності й змісту бюджетного планування, формулювання принципів організації бюджетного процесу та виявлення особливостей функціонування системи бюджетного планування в аграрних підприємствах.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, графічний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння.

Результати досліджень та їх обговорення. У процесі дослідження і узагальнення теоретичних розробок про економічну сутність категорій «бюджет» і «бюджетне планування», ми визначасмо бюджет як виражений у вартісній формі, скоординований за всіма підрозділами й функціями план діяльності підприємства відповідно до стратегічних цілей, який містить контрольні фінансові показники, складається й затверджується на певний період із вибраною часовою деталізацією.

Бюджетне планування – це процес розробки системи взаємопов'язаних бюджетів у розрізі підприємства в цілому, окремих структурних підрозділів й напрямів його діяльності, що створює умови для організації їх реалізації, контролю за виконанням і аналізу відхилень між реальними результатами й бюджетними даними з метою регулювання процесу управління підприємством для досягнення поставлених управлінських цілей.

Форма, склад, структура і деталізація бюджету визначаються видом діяльності й розміром підприємств, особливостями виробничого процесу, завданнями, що намічені перед системою бю-

джетного планування, організацією управлінського й фінансового обліку, напрямом використання і розподілом фінансових потоків, кваліфікацією та досвідом учасників бюджетного процесу.

Зазначимо, що узагальнення різних підходів до класифікації бюджетів дозволяє здійснити їх диференціацію за такими ознаками: предмет бюджетного планування – операційні, фінансові, інвестиційні бюджети; тривалість планованого періоду – річні (із розподілом по кварталах, місяцях, декадах, тижнях), середньострокові, довгострокові бюджети; безперервності планування – послідовні й ковзаючі; за змістом інформації – укрупнені й деталізовані; за характером оцінки зміни середовища – базові, песимістичні, оптимістичні; консолідацією бюджетів – головні бюджети, бюджети 1-го, 2-го рівнів тощо.

Серед основних принципів бюджетного планування слід виділити такі:

1. Принцип відповідності обліковій політиці. Для того, щоб згодом порівняти заплановані дані з фактичними, склад і структура бюджетів підприємства мають бути взаємопов'язані з методологією бухгалтерського і управлінського обліку, інакше складно виконати аналіз виконання бюджетів.

2. Принцип послідовності передбачає, що складання зведеного бюджету відбувається відповідно до певної схеми розробки кожного попереднього бюджету.

3. Принцип узгодження полягає у тому, що представники кількох підрозділів на різних рівнях управління підприємства повинні узгоджувати цільові показники кожного бюджету. У процесі багатоступінчастого узгодження бюджетне планування має забезпечити досягнення компромісу між всіма суб'єктами відповідальності.

4. Принцип участі й відповідальності означає, що будь-який працівник господарюючого суб'єкта, до функціональних обов'язків якого належить робота у процесі бюджетного планування, бере участь у цьому процесі й несе відповідальність за виконання відповідних часток бюджету [6].

Встановлено, що особливості організації бюджетного планування в аграрних підприємствах, зумовлені, перш за все, такими чинниками: взаємозалежність процесів функціонування й розвитку суб'єктів аграрної сфери від факторів ринкового середовища; наявність нерозривного взаємозв'язку між аграрним сектором й навколишнім середовищем; залежність сільськогосподарського виробництва від його стану значною мірою визначає зайнятість сільського населення, рівень розвитку сільської території в цілому, збереження соціально-культурних традицій та сільського устрою життя; стійкий розвиток аграрного сектору та його ефективна діяльність є умовами збалансованого функціонування внутрішнього агропродовольчого ринку, гарантованого формування продовольчих ресурсів, необхідних для забезпечення продовольчої безпеки регіону; висока соціальна значущість суспільних благ, що створюються в досліджуваній сфері, отримати які в інших галузях або замінити в повному обсязі неможливо; багатофункціональність і системоутворювальна роль АПК в економіці регіону, зумовлює вплив рівня аграрного сектору на розвиток інших галузей економіки регіону і забезпечення стабільності їх функціонування; існування особливої фінансово-кредитної інфраструктури, яка відрізняється за специфікою й забезпечує створення умов для постійного фінансування сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села, а також надання позикових коштів; провідна роль аграрного сектору в забезпеченні життєздатності сільських районів, значна частка населення яких прямо або опосередковано зайнята в цій галузі, в зв'язку з цим, забезпечення життєздатності сільських територій і відповідного рівня життя є завданням національного масштабу, а сільське господарство потребує значної підтримки.

Зазначимо, що на формування системи бюджетного планування впливають специфічні особливості, зумовлені такими чинниками: залежністю виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств від природно-кліматичних умов; використання у процесі сільськогосподарського виробництва природних і біологічних чинників навколишнього середовища; сезонністю сільськогосподарського виробництва й пов'язаний із цим характер формування витрат і запасів; тривалістю виробничого циклу; високою розосередженістю об'єктів господарювання; соціальною значущістю продукції, її незамінністю, що зумовлюють взаємозв'язок процесів розвитку аграрного сектору економіки з міжнародною торгівлею. Зазначимо, що наведені особливості свідчать про важливість аграрного сектору як специфічної галузі та зумовлюють необхідність використання інструментів державного регулювання з метою забезпечення продовольчої й економічної безпеки країни.

Серед основних особливостей організації бюджетного планування в аграрних підприємствах слід виділити: наявність стадії виробництва, що визначає специфіку фінансового й інвестиційного циклів, внаслідок чого ускладнюється процес планування витрат й окупності інвестицій в аг-

рарному виробництві порівняно з іншими галузями економіки; нестабільність сільськогосподарського виробництва, коли для сформованих бюджетів аграрних підприємств характерним є постійне коректування, спричинене впливом природно-кліматичних умов; обмеженість фінансових ресурсів; територіальне розмежування об'єктів бюджетного планування; складність організаційно-виробничої структури, внаслідок чого можуть виникнути труднощі щодо ведення бухгалтерського й управлінського обліку та їх сумісності; необхідність ведення бюджетного планування як в цілому по аграрному підприємству через побудову консолідованого бюджету, так і в окремих структурних підрозділах (об'єктах бюджетного планування); відсутність економічно обґрунтованих нормативів під час складання бюджетів, що зумовлює прагнення внутрішніх підрозділів аграрних підприємств залучити більше ресурсів, ніж потрібно [7].

Узагальнюючи теоретичні аспекти бюджетного планування в аграрних підприємствах, можна зробити висновок, що цей метод управління є важливим інструментом у процесі розробки заходів щодо досягнення цілей підприємства й сприяє своєчасному, повному й точному плануванню господарських операцій, обґрунтованому рівню витрат конкретних видів ресурсів, фінансових потоків і контроль за їх рухом.

Алгоритм бюджетного планування на аграрних підприємствах представлено на рис. 1.

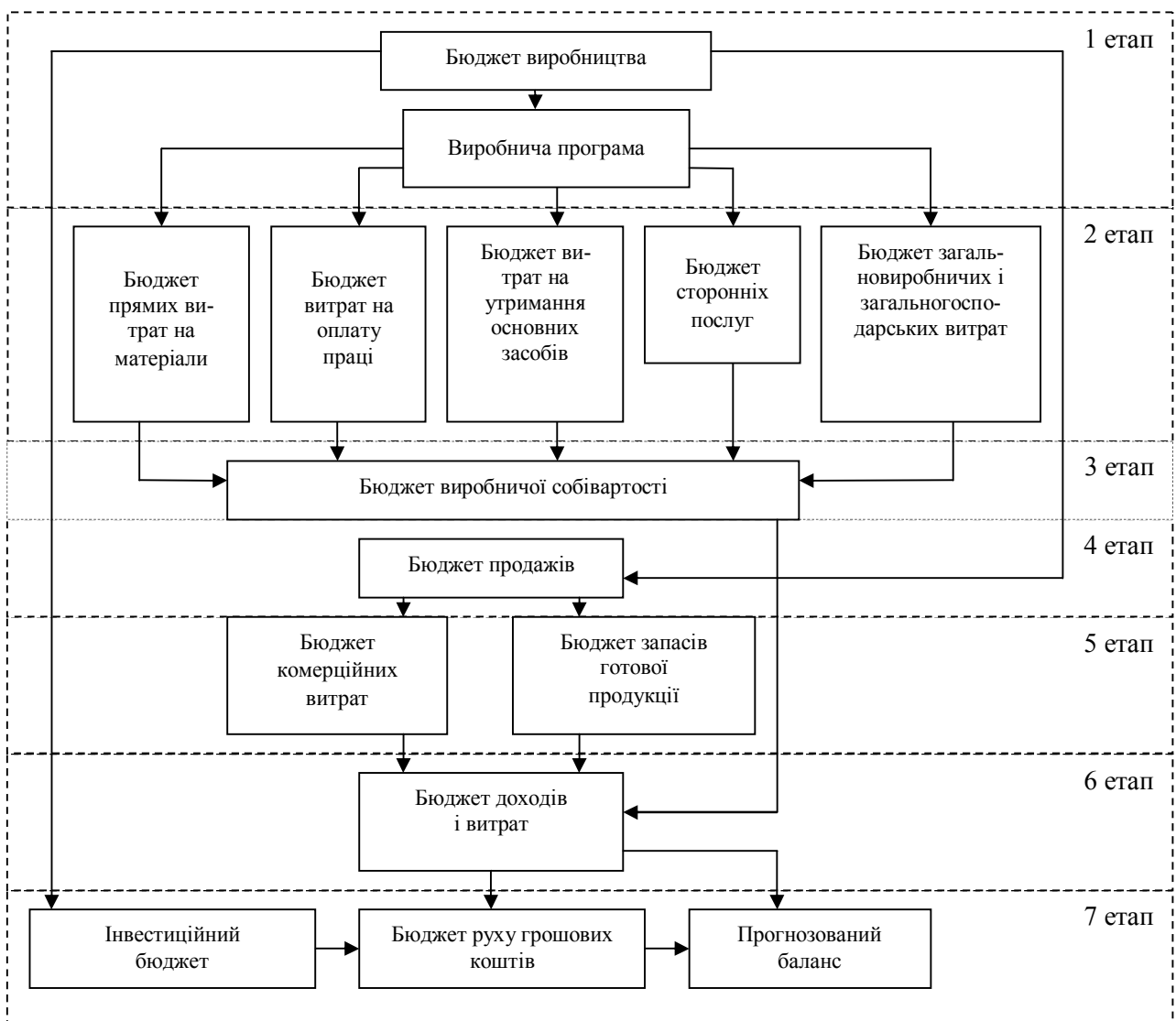

Рис. 1. Основні етапи бюджетного планування на аграрних підприємствах

Початкова інформація містить нормативно-планові показники щодо очікуваної урожайності сільськогосподарських культур, цін реалізації готової продукції, придбання засобів захисту рослин, доб-

рив, насіння, норм витрат на запасні частини, тарифних ставок з оплати праці, внесення добрив, засобів захисту рослин у розрізі сільськогосподарських культур і за видами матеріальних ресурсів, нормами висіву насіння і лімітами на деякі статті загальнопромислових і загальногосподарських витрат (витрати на відрядження, витрати на програмне забезпечення, канцелярські товари тощо).

Відповідні операційні й фінансові бюджети розробляються самостійно фахівцями планово-фінансової служби учасників інтеграції на основі початкової інформації й передаються «знизу до верху», до вищого керівництва підприємства для узгодження. Кожне підприємство формує усі види бюджетів, консолідація відбувається на рівні бюджету доходів і витрат, бюджету руху грошових коштів і прогнозованого балансу.

Висновки. Під бюджетним плануванням розуміємо процес розробки системи взаємопов'язаних бюджетів у розрізі підприємства в цілому, окремих структурних підрозділів і напрямів його діяльності, що створює умови для організації контролю за їх виконанням і проведенням аналізу відхилень між реальними результатами й бюджетними даними з метою здійснення процесу оперативного управління. Встановлено внутрішні та зовнішні причини, які обмежують використання бюджетного планування в аграрних підприємствах: відсутність методичної бази, низький рівень реалізації організаційно-технологічної, облікової, аналітичної, контрольної складових бюджетного планування, неузгодженість дій керівників усіх рівнів управління в процесі розробки бюджетів та їх виконання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білик М.Д. Бюджетування у системі фінансового планування / М.Д. Білик // Фінанси України. – 2003. – № 3. – С. 97-109.
2. Кодацький В.П. Організація фінансової роботи на підприємствах / В.П. Кодацький // Статистика України. – 2006. – №2. – С. 95-97.
3. Подоляничук О.А. Бюджетування як елемент внутрішньогосподарського контролю / О.А. Подоляничук // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 55-58.
4. Дем'яненко М.Я. Бюджетування на підприємстві: завдання і основні передумови ефективного застосування. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
5. Квасницька Р.С. Теоретичні аспекти та принципи ефективності бюджетування на підприємстві / Р.С. Квасницька, С.О. Джерелейко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – №3, Т.1. – С. 105-110.
6. Бугай В.З. Аспекти бюджетування в управлінні господарською діяльністю / В.З. Бугай, А.В. Бугай // Вісник Запорізького національного університету. – Серія: «Економічні науки», 2010. – № 4 (8). – С. 10-16.
7. Холодницька А.В. Стан, завдання, проблеми та перспективи впровадження бюджетного методу управління в діяльність сільськогосподарських підприємств / А.В. Холодницька // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Чернігів: ЧДТУ, 2010. – № 43. – С. 85-87.

Особенности функционирования системы бюджетного планирования в аграрных предприятиях

Н.В. Скуридина

В статье обобщены теоретические аспекты бюджетного планирования в аграрных предприятиях. Исследованы основные этапы процесса бюджетного планирования. Усовершенствован алгоритм бюджетного планирования в аграрных предприятиях.

Ключевые слова: бюджет, принципы бюджетного планирования, аграрные предприятия.

Features of the system of budget planning in agricultural enterprises

N. Skuridina

In article the theoretical aspects of budgeting in agricultural enterprises are summarized. The basic steps in the process of budget planning are investigated. The algorithm budgeting in agricultural enterprises is improved.

Key words: budget, budgeting principles, agricultural enterprises.

УДК 330.322:631.14:336.763.2

АРТИМОНОВА І.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

artimonovaira@ukr.net

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ ПЕРВИННОГО РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ (ІРО)

У статті проаналізовано різні наукові погляди щодо тлумачення поняття ІРО. Сформовано основні переваги ІРО перед іншими джерелами залучення інвестиційних ресурсів. Наведено обсяги залучення інвестиційного капіталу аграрними підприємствами України на зовнішніх ринках. Розглянуто різноманітні джерела фінансування діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм.

Ключові слова: первинне публічне розміщення акцій, лістинг, фондова біржа, джерела залучення інвестицій.

Постановка проблеми. Залучення довгострокових фінансових інвестицій через вихід компанії на міжнародні ринки є найбільш ефективним методом, оскільки за отримані кошти не потрібно сплачувати відсотки, як у випадку із кредитами. Таким чином, первинне публічне розміщення акцій дозволяє залучати на майже безповоротній основі значні обсяги фінансових ресурсів, які у перспективі можуть використовуватися для розвитку бізнесу. Останнім часом навколо процесів, пов'язаних із первинним публічним розміщенням акцій IPO, спостерігається підвищена зацікавленість. Це обумовлено тим, що IPO є визначальним фактором успіху підприємства серед іноземних інвесторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомі наукові дослідження і публікації з обґрунтування інвестиційних рішень, застосування первинного публічного розміщення акцій як способу залучення інвестицій, переваг і вимог IPO відтворено у працях зарубіжних і вітчизняних учених-економістів – Т. Броннікової, С. Гвардіна, З. Гошовської, Д. Зігеля, М.Г. Ларіна, Д. Рэдхэда, З. Таранченко, С. Хьюса.

Метою дослідження є розкриття ролі та переваг проведення IPO у системі інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств.

Матеріали та методика дослідження. Матеріалами дослідження слугували наукові праці та періодика зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів стосовно аналізу тенденцій та проблем розвитку фондового ринку. Основні результати дослідження були висвітлені за допомогою загальнонаукових методів, зокрема діалектичного методу щодо пізнання економічних явищ і теоретичних засад, системного підходу до вивчення явищ, методу експертних оцінок.

Результати досліджень та їх обговорення. Розвиток вітчизняного аграрного сектору визначає потребу в інвестиційних ресурсах і формує попит на послуги фінансових посередників. Серед таких послуг – первинне публічне розміщення акцій (далі IPO – Initial Public Offering, або первинне розміщення).

У першому десятиріччі XXI ст. світовий ринок IPO досягнув максимальних обсягів за всю історію існування, а первинне розміщення акцій відіграє ще більш важливу роль в інвестиційному процесі, сформувалися певні тенденції у розвитку ринку. Нестабільність на фінансових ринках зумовила зниження активності на первинних ринках. У зв'язку із цим, необхідно проаналізувати основні тенденції розвитку ринку IPO та визначити напрями його розвитку на перспективу.

Аналіз різних наукових поглядів на визначення первинного публічного розміщення [1, 2, 4, 6] дозволив дійти до висновку, що існує два різних підходи до тлумачення цього поняття. Відповідно до першого підходу, IPO розглядається як перша пропозиція акцій, яка супроводжується одержанням лістингу на біржі, незалежно від того, розміщуються акції основного або додаткового випуску. Відповідно до другого підходу, IPO визначається як пропозиція акцій додаткового випуску широкому колу інвесторів. Аналіз довів, що відсутність єдиного підходу до визначення первинного публічного розміщення акцій пояснює відмінність у статистичних даних, які надаються учасниками ринку цінних паперів. На основі аналізу існуючих теоретичних розробок і практичного досвіду проведення IPO було встановлено, що первинне розміщення акцій можна розглядати із декількох поглядів.

Так, у вузькому розумінні, як ринкова трансакція, IPO – це пропозиція акцій компанією-емітентом або акціонерами необмеженому колу інвесторів, яка передбачає перетворення бізнесу із приватного у публічний з одночасним проходженням процедури лістингу на фондовій біржі. Це визначення відображає економічну сутність цього явища.

У широкому розумінні, як продукт інвестиційного банку, IPO представляє собою сукупність дій, які здійснюються банком-організатором спільно із компанією-емітентом, із моменту укладення договору про надання послуг щодо організації розміщення до закінчення дій стосовно підтримки ціни акцій. Із цього погляду, пропозиція і розміщення акцій – завершальні етапи IPO.

Зазначимо, що основними перевагами IPO перед іншими стратегіями залучення інвестицій є наступні:

- доступ до довгострокового капіталу на відкритому ринку здійснюється на більш вигідних умовах, ніж залучення кредитних банківських ресурсів, приватних позик або венчурного капіталу;
- поліпшення поточного фінансового стану компанії. Дохід від розміщення надходить на баланс і після виконання податкових процедур використовується відповідно до цілей і завдань компанії. Падіння курсової вартості акцій надалі ніяк не впливає на розмір чистого прибутку, що залишився у розпорядженні емітента;

- отримання інструменту оцінки поточної ринкової вартості компанії. Наявність об'єктивної оцінки вартості важлива в таких ситуаціях: розширення бізнесу за допомогою злиття або поглинання; бажання первинного власника диверсифікувати свої активи і перевести частку акцій у готівку; можливість використовувати акції як заставу для отримання позики;

- додаткові можливості податкового планування, розробки певних схем, зорієнтованих на зниження податкових втрат компанії під час проведення міжнародних інвестиційних і фінансових операцій;

- підвищення престижності і зростання можливостей щодо розвитку бізнесу;

- можливість залучити та утримати висококваліфікований персонал, насамперед, провідних менеджерів.

Встановлено, що найбільш важливим мотивом для здійснення IPO є прагнення компаній збільшити акціонерний капітал і створити ліквідний вторинний ринок власних акцій, на якому існуючі акціонери могли б реалізувати свою частку і вийти з капіталу компанії або підвищити ринкову вартість акцій, що належать їм. З іншого боку, було доведено, що після первинного публічного розміщення акцій обмежується свобода дій компанії-емітента. Під час продажу деякої частки акцій на біржі, ще більшою мірою втрачається контроль над діловими операціями і з'являється необхідність дотримуватися правил, що діють відносно публічних компаній. Поле діяльності компанії звужується, для ухвалення деяких рішень буде потрібно схвалення акціонерів. Окрім того, перехід до статусу публічної компанії вимагає значних фінансових витрат. Наприклад, за обсягу розміщення 100 млн дол., у США майже 9% цієї суми спрямовується на витрати і оплату послуг андеррайтерів. В Україні ще не склалася статистика щодо цього питання, інформація про винагороду андеррайтерів на вітчизняному фондовому ринку IPO не розкривається.

Дослідженням встановлено, що у 2010 р. серед аграрних підприємств IPO провели «Авангард», «Агротон», «Мілкленд». У першому півріччі 2011 р. успішне публічне розміщення акцій (IPO) на Варшавській фондовій біржі здійснили вітчизняний виробник яєць і яєчних продуктів Ovostar Union, який залучив 33 млн дол. США, KSG Agro – близько 40 млн дол. США та «Індустріальна молочна компанія» – близько 30 млн дол. США. Обсяги залучення інвестиційного капіталу аграрними підприємствами України у 2011 р. через механізм первинного розміщення акцій (IPO) представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Обсяги залучення капіталу аграрними підприємствами України на зовнішніх ринках

Компанія	Залучено, млн доларів США	Ринкова капіталізація, млн доларів США	Тип розміщення
Лендком Інтернейшнл ЛТД	111	23	IPO
Сінтал Агрікалче ПЛС	48	62	Private Placement
Миронівський хлібопродукт	322	1,247	IPO
Кернел Холдинг СА	218	1,763	IPO
Мрія АгроХолдинг Паблік ЛТД	90	838	Private Placement
Агротон Паблік ЛТД	54	181	IPO
Асатра Холдинг НВ	31	537	IPO
МСБ Агриколь Холдинг АГ	56	35	Private Placement
Агродженерейшн СА	15	93	IPO
Авангард	186	565	IPO
Мілкленд	80	211	IPO
Індустріальна молочна компанія	30	93	IPO
KSG Agro SA	40	106	IPO
Агроліга	1	5	IPO
Укрпродукт	11	10	IPO

Однак цей процес для більшості аграрних підприємств супроводжувався труднощами. Насамперед, волатильність на фінансових ринках зумовила труднощі, які не пов'язані з діяльністю компаній та не залежать від них. Також мали місце деякі окремі компанії ускладнення у зв'язку з тим, що вони були оцінені нижче очікуваних сподівань. Так, акції компанії «Овостар» за розміщення на Варшавській фондовій біржі були оцінені нижче порогу розміщення, тому в результаті IPO компанія отримала лише 33,4 млн. доларів США. У зв'язку із несприятливими тенденціями на ринку, багато компаній відклали публічне розміщення – компанія «Віойл» очікувала отримати 140 млн доларів США, Valinog – 300 млн доларів США. Також окремі компанії показали свою невідповідність до залучення фінансування, що вплинуло на зменшення вартості акцій [5].

Відомо, що процедура виходу на IPO достатньо складна у зв'язку з тим, що необхідно оприлюднити фінансові результати діяльності, плани подальшого розвитку, що в умовах економічних трансформацій та фінансових невизначеностей досить проблематично.

Також необхідно пройти процедуру аудиту, юридичну перевірку та структурування, що є досить тривалим та витратним (зокрема, для агрохолдингу KSG Agro вихід на Варшавську біржу коштував 3-4% суми розміщення) [3]. Якщо компанія заздалегідь не готувалася і не працювала за міжнародними стандартами, то вихід на міжнародні ринки капіталу може тривати від півроку до декількох років. Важливим для успішності проведення IPO є вибір місця для розміщення, тому що визначальним є відношення інвестора до країни, яку представляє компанія, та економічної політики в галузі, в якій функціонує компанія тощо.

На міжнародних ринках капіталу українські аграрні компанії можуть залучити кошти через розміщення єврооблігацій. Залучення кредитів та розміщення єврооблігацій аграрними компаніями мають переваги для акціонерів, тому що вони не діляться власністю, але в разі несподіваних ринкових змін або помилок у господарській діяльності існує загроза втрати частини власності. Випуск єврооблігацій здійснили такі компанії, як «Миронівський хлібопродукт», «Мрія», «Авангард».

Функціонування аграрних підприємств різних організаційно-правових форм забезпечується пошуком різноманітних джерел фінансування їх діяльності. Визначальним щодо різноманітності джерел фінансування аграрних підприємств та можливостей доступу до них є величина аграрного бізнесу. Домашні господарства та невеликі фермерські господарства мають обмеженість доступу до джерел ресурсів. У разі виникнення потреби вони можуть залучити кредити банків, отримання яких ускладнюється наступними чинниками: вартість кредитів висока внаслідок зростання відсоткових ставок; кошти залучаються на короткотривалі терміни, що унеможлиблює здійснення капітальних вкладень; банки вимагають застави та земля не є предметом застави до зняття мораторію на торгівлю сільськогосподарською землею. Проте для малих суб'єктів господарювання можливо отримати товарний кредит від торговельних компаній – покупців зерна, які восени кредитують товаровиробників для здійснення посівної та збору врожаю.

Для середніх аграрних компаній є можливість приватного розміщення-залучення одного або декількох приватних інвесторів, яке мало застосовується в Україні внаслідок недостатньо врегульованого законодавством захисту прав міноритарних акціонерів. Відомо, що ігнорування прав міноритарних акціонерів з боку мажоритарних акціонерів і непорозуміння між цими групами доволі часто відбуваються в Україні. Тому найчастіше такі угоди укладаються між бізнес-партнерами, які здійснюють співпрацю протягом тривалого періоду та будують відносини на особистій довірі.

Для великих аграрних формувань притаманне публічне розміщення за кордоном (табл. 2).

Таблиця 2 – Угоди на ринку капіталів українських агропромислових компаній

Емітенти	Дата угоди	Залучення коштів, млн дол. США	Пакет проданих акцій, %	Капіталізація на момент угоди, млн дол. США
ТОВ «Астарта-Київ»	Серпень 2006	31	20	155
«Західна компанія «Дакор»	Травень 2007	21	20	103
«Сахарний союз «Укррос»	Липень 2007	42	20	210
Landkom International	Листопад 2007	111	55	202
«Кернел»	Листопад 2007	218	38	574
«Ленд Вест»	Грудень 2007	43	20	215
Landkom International	Березень 2008	22	10	220
«Кернел»	Березень 2008	84	9	933
МСВ Agricole	Березень 2008	56	24	233
«Миронівський хлібопродукт»	Травень 2008	322	19	1700
«Мрія»	Червень 2008	90	20	450
Sintal Agriculture	Серпень 2008	34	15	230
Sintal Agriculture	Жовтень 2010	13	17,2	X
Мілкіленд	Жовтень 2010	22,4	29,7	X
«Авангард»	Травень 2010	21,7	208	X
«Укрпродукт»	Лютий 2011	11	27	42
Ovostar Union N.V.	Липень 2011	25	33,2	X

Джерело: за даними ІК «Арта інвестиційні партнери»

Висновки. Отже, інтеграційні аграрні формування в Україні можуть використовувати наступні внутрішні джерела фінансування: застосовувати акціонерний капітал через залучення приватних українських інвесторів, залучати банківське кредитування, розміщення корпоративних облігацій та проводити внутрішнє публічне розміщення акцій. Основними перевагами формування інвестиційних ресурсів через механізм первинного розміщення акцій є: стандартні вимоги інвесторів; відсутність зобов'язань щодо викупу інвестицій; забезпечення ліквідності бізнесу; можливість додаткових розміщень за спрощеною процедурою. Водночас, вітчизняні аграрні підприємства повинні враховувати, що IPO характеризується такими недоліками: вимагає зміни структури управління; є складною і дорогою процедурою; потребує додаткових витрат для підтримки публічності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бронникова Т. План вихода на IPO: еще один убедительный повод для внедрения ERP / Т. Бронникова // СІО. – 2006. – № 8. – С. 15–18.
2. Гвардин С. Преимущества и недостатки публичного размещения акций / С. Гвардин // Финансовая газета. – 2007. – № 6. – С. 35–38.
3. Гошовська З. Час великих придбань / З. Гошовська // Аграрна еліта України. – The Ukrainian Farmer. – 2012. – № 4. – С. 160–161.
4. Гулькин П. Г. Практическое пособие по первоначальному публичному предложению акций (IPO) / П. Г. Гулькин. – СПб: Аналитический центр «Альпари СПб», 2002. – 238 с.
5. Ларін М. Г. IPOдром для українських компаній / М. Г. Ларін // Правовий тиждень. – 2010. – № 29 (207). – С. 14–15.
6. Таранченко З. Стратегія вихода на IPOдіум / З. Таранченко // Стратегії. – 2006. – № 11 – С. 32–33.

Инвестиционное обеспечение развития аграрных предприятий через механизм первичного размещения акций (IPO)

И.В. Артимонова

В статье проанализированы разные научные взгляды относительно толкования понятия IPO. Сформированы основные преимущества IPO перед другими источниками привлечения инвестиционных ресурсов. Приведены объемы привлечения инвестиционного капитала аграрными предприятиями Украины на внешних рынках. Рассмотрены разнообразные источники финансирования деятельности аграрных предприятий разных организационно-правовых форм.

Ключевые слова: первичное публичное размещение акций, листинг, фондовая биржа, источники привлечения инвестиций.

Investment framework of agricultural enterprises through mechanism initial public offering (IPO)

I. Artimonova

Different scientific views on the interpretation of the IPO have been analysed. Formed The main advantages of IPO over the other sources to lure the investment resources have been formed. An amount of attracting investment capital by agricultural enterprises in Ukraine in foreign markets has been provided. The various sources of funding for farms of different organizational forms have been considered.

Key words: initial public offering, listing, stock exchange, sources of investment.

УДК 338.434:631.147

СОКОЛЬСЬКА Т.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті досліджені основні чинники формування екологічної безпеки агропромислового виробництва, зокрема, екологічно збалансованого та екологічно безпечного природокористування як визначальної складової сталого розвитку. Визначені основні напрями державної політики щодо формування та реалізації національної екологічної стратегії з урахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: екологічна безпека, агропромислове виробництво, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Розвиток агропромислового виробництва в Україні на сьогодні свідчить про обмежені можливості біосфери до саморегуляції та зростаючі потреби суспільства. Врівноважене співіснування цих двох систем можливе лише у разі удосконалення підходів до бережливого природокористування. Реалії сьогодення свідчать, що єдність економіки та природи визначена лише в теорії, практична ж реальність свідчить про непередбачувані екологічні наслідки функціонування світової економічної системи. Екологічні блага (екосистема) як і раніше, необґрунтовано, займають другорядне місце в переліку пріоритетів господарюючих суб'єктів. До того

ж, техногенно-хімічна орієнтація інтенсифікації агропромислового виробництва спричиняє руйнування і забруднення природного середовища (сумарний потік антропогенної енергії в техногенно-інтенсивному землеробстві досягає 11 тис. МДж/га, тоді як допустимий поріг оцінюється в 6-7 тис. МДж/га), при цьому вона неспроможна забезпечити значну частину населення нашої планети високоякісними продуктами харчування (за даними ФАО щорічно у світі від голоду помирає 6 млн дітей) [1].

Глобальні і локальні порушення екологічної рівноваги біосфери поряд із постійно зростаючими потребами у природних ресурсах призвели до істотного зменшення біологічної продуктивності агроекосистеми. Таким чином, загострення екологічної ситуації змушує орієнтувати політику кожної країни на вирішення проблеми забезпечення сталого екологічного розвитку, усуваючи протиріччя між соціально-економічним зростанням, природокористуванням і збереженням цілісності екосистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про пошук інтересу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців до екологічної складової сталого розвитку країни і агросфери зокрема. Серед них праці відомих вчених: Р. Костанза, Хю Дейли, Дж. Бартоломью, С. Фольке, Н. Реймерса, С. Бобильова, Р. Хильчевської, Б. Данилишина, В. Трегобчука, О. Созінова та ін. Вони одноставні в думці про те, що формування екологічно збалансованого й одночасно економічно ефективного аграрного виробництва має здійснюватися на засадах еколого-економічного підходу.

Разом з тим, на сьогодні відсутні рекомендації щодо шляхів екологічної перебудови агросфери та формування на її основі екологобалансованої та екологобезпечної структури сільського господарства. Потребують також поглиблення дослідження щодо формування механізмів забезпечення сталого розвитку, виходячи із сучасних тенденцій врівноваженості розвитку економічних систем, а також об'єктивної необхідності узгодження економічного росту в сільському господарстві із покращенням стану навколишнього середовища.

Мета дослідження – вивчення шляхів адаптації сільськогосподарського виробництва до існуючих екологічних викликів задля істотного зменшення екологодеструктивних навантажень аграрного природокористування на навколишнє середовище.

Матеріал і методика досліджень полягає у використанні методів економіко-статистичних, формально-логічного аналізу та наукового пізнання, зокрема системного підходу, аналізу, поєднання теоретичного і емпіричного підходів.

Результати досліджень та їх обговорення. Сучасна орієнтація людської діяльності на досягнення швидкої вигоди та ігнорування довгострокових наслідків своєї діяльності призводить до появи екологічних проблем. Зокрема, за оцінками ФАО, виснаження гумусного шару ґрунту нині охоплює понад 1250 млн га сільськогосподарських угідь. Головний показник родючості ґрунту – вміст в ній гумусу – знизився на 30-50%, а масштабність цього явища така, що майже 40% площі зрошуваних земель мають низьку і дуже низьку забезпеченість гумусом, що стає основною причиною втрати 25% світового урожаю. Вважається, що наприкінці ХХ століття в атмосферу щорічно викидалося 200 млн т оксиду вуглецю, 50 млн т вуглеводнів, 146 млн т двоокису сірки, 53 млн т оксидів азоту [2]. На сьогодні можна впевнено виділити ряд проблем, з якими зустрілося світове сільське господарство: це вичерпність невідновлювальних природних ресурсів за високих темпів збільшення кількості населення у країнах третього світу, викликаючи при цьому зростання потреб всього людства; посилюється прагнення до підвищення добробуту населення усіх країн світу. Ті країни, що досягли високого рівня життя, продовжують нарощувати споживання товарів і послуг, інші — прагнуть подолати або ж скоротити прірву, яка відділяє їх від багатих. А це неминуче супроводжується збільшенням використання природних ресурсів, подальшим забрудненням навколишнього середовища.

У ході дослідження екологічної складової сталого розвитку можна виділити ряд негативних тенденцій, з якими зіткнулося сільське господарство:

- порушення сівозмін;
- надання переваги вирощуванню культур, на які є підвищений попит;
- збільшення навантаження на пасовища;
- розширення застосування агрохімікатів;
- звуження спеціалізації аграрного виробництва та концентрації земель, укрупнення господарств;

- структура попиту і пропозиції формується без урахування максимально повного віддзеркалення у складі витрат виробництва будь-яких видів товару «об'єктивних» економічних оцінок природних ресурсів і екологічних дій.

Експлуатація земельно-водних ресурсів для безперервного нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва призводить до надмірного «тиску» на природне середовище, що порушує екологічну рівновагу [3]. Питання екологічної безпеки сільського господарства мають подвійний характер: з одного боку, генерування усією сферою екологічних загроз природокористуванню, а також здоров'ю споживачів сільськогосподарської продукції; з іншого – зустрічні загрози сільському господарству по сукупності несприятливих, зовнішніх відносно цієї сфери, чинників. На практиці це приводять до невиконання вимоги збалансованого природокористування в сільськогосподарських цілях і посилення екологічної небезпеки. Зокрема, проблемним стало забезпечення раціональних науково обґрунтованих сівозмінних схем вирощування агрокультур через ряд організаційно-економічних і агротехнічних чинників, і, перш за все, через дрібнотоварне виробництво, яке окрім виснаження родючого ґрунтового шару через недотримання необхідної технології призводить до перенасиченості землі отрутохімікатами. Залишається неусувним чинник засолюваності зрошуваних земель [3]. Стан вирішення екологічних проблем, обумовлених сільськогосподарською діяльністю, а також зустрічних проблем збитку, що наноситься сільському господарству внаслідок промислових викидів та інших чинників погіршення екологічної ситуації в зонах ведення сільськогосподарського виробництва, оцінюється за допомогою індикаторів екологічних та інституційних аспектів сталого розвитку. На основі цих індикаторів на державному рівні має бути забезпечена інтеграція екологічних інтересів і принципів розвитку в процесі ухвалення рішень.

Стійкість досліджуваних тенденцій залежить від того, чи сприяють вони розвитку зовнішньоторговельних відносин і зростанню експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва, вирівнюванню економічного стану сільськогосподарських зон і забезпеченню зайнятості; чи забезпечується економічно ефективно, агротехнічно і екологічно безпечно використання земельно-водних ресурсів [4]. Реструктуризація галузевої структури рослинництва і тваринництва повинна комплексно підкріплюватися всією сукупністю чинників інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, меліоративними, агротехнічними, зоотехнічними заходами, що мають своїм кінцевим результатом значне зростання врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин [5].

Загальна ситуація ігнорування в країні екологічних і, зокрема, кліматичних проблем свідчить про нагальну необхідність реалізації в сільському господарстві політики «подвійного виграшу», коли орієнтовані на економічні вигоди заходи дозволять отримати і екологічний виграш [6]. Необхідна державна програма адаптації землекористування і аграрного сектору до кліматичних змін. До цієї програми мають увійти такі заходи: боротьба з ерозією, ґрунтозахисні заходи, агролісомеліорація. Особливу увагу слід акцентувати на дотриманні агрохолдингами сівозмін. Надалі, у міру наростання екологічних, економічних, соціальних проблем, пов'язаних зі зміною клімату, усвідомленням цих проблем владою і широкою громадськістю – можливе проведення адаптивних заходів в екологічній і соціальній сферах, безпосередньо не пов'язаних зі здобуттям економічних вигід.

Сучасні процеси економічної стабілізації і розвитку еколого-економічних систем багато в чому залежать також від інноваційної діяльності, яка не випадково нині виступає в ряді провідних чинників стійкого розвитку агросфери. Тому створення, впровадження і забезпечення сприйнятливості екологічних інновацій висувається на сьогодні в ряд важливих загальноекономічних проблем, які можуть бути вирішені через перехід до біосферної моделі розвитку природокористування, тобто до безпечного у всіх аспектах прояву розвитку техносфери і стабільного стану природного середовища, їх гармонійного співіснування в рамках установлених припустимих обмежень. Це означає перехід до нової епохи розвитку цивілізації, мета і цінності якої зорієнтовані на стабільність усіх сфер життя суспільства, збереження для майбутніх поколінь фундаментального права на життєздатне і життєзабезпечувальне навколишнє середовище.

Висновки. Враховуючи глобальний характер екологічних проблем, без розробки та реалізації національної екологічної стратегії та урахування міжнародного досвіду, їх вирішення на сьогодні не вбачається можливим. Формування нових підходів щодо забезпечення рівноваже-

ного розвитку екологічного та економічного потенціалів можливе за активної участі держави. Необхідно на законодавчому рівні розробити систему заходів, спрямованих на переведення сільського господарства на модель сталого розвитку з урахуванням змін кліматичних умов його функціонування.

Стратегічне планування політики екологічної безпеки має базуватися на інтеграції екологічної складової в економічну та соціальну.

У частині щодо забезпечення сприйнятливості екологічних інновацій необхідно створити національну базу наукових розробок вітчизняних вчених та сприяти створенню екологічно-інноваційного ринку та впровадженню цих розробок у виробництво. При цьому у процесі розробки національної екологічної стратегії надзвичайно важливим є урахування світового досвіду із впровадження основних принципів державної політики у сфері охорони навколишнього середовища та їх узгодженість із міжнародними вимогами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. OECD Environmental Outlook to 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecdbookshop.org>.
2. Ecosystems and Human Well-being: General Synthesis 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.millenniumassessment.org.
3. Обеспечение продовольственной безопасности России в XXI веке на основе адаптивной стратегии устойчивого развития АПК (теория и практика) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.genetics.timacad.ru>.
4. Бобылев С.Н. Политика двойного выигрыша: климатические изменения в области землепользования / С.Н. Бобылев. – М., 2005. – 34 с.
5. Трегубчук В. Концепція сталого розвитку для України // Вісник НАН України. – 2002. – № 2. – С. 18-22.
6. Costanza R., Folke C. Ecological Economics and Sustainable Development. Paper prepared for the international Experts Meeting for the Operationalization of the Economics of Sustainability. Manila, Philippines. 1994. July 28-30.
7. Хильчевская Р.И. Проблемы экологической экономики в свете концепции устойчивого развития // Экономика и математические методы. – 1996. – Т. 32. – Вып. 3. – С. 85-95.
8. Реймерс Н.Ф. Экология. Теории, законы, правила, принципы и гипотезы / Н.Ф. Реймерс // Журнал «Россия молодая», 1994. – 367 с.

Экологическая безопасность в качестве составляющей устойчивого развития сельского хозяйства

Т.В. Сокольская

В статье исследованы основные факторы формирования экологической безопасности агропромышленного производства, в частности, экологосбалансированного и экологически безопасного природопользования в качестве определяющей составляющей устойчивого развития. Определены основные направления государственной политики относительно формирования и реализации национальной экологической стратегии с учетом международного опыта.

Ключевые слова: экологическая безопасность, агропромышленное производство.

Ecological safety as a component of agriculture sustainable development

T. Sokolska

The paper deals with the principal factors of formation of agriculture production ecological safety, particularly ecologically balanced and ecologically safe nature use as a principal component of the sustainable development. There have been defined the basic directions of state policy on formation and realization of national ecological strategy considering international experience.

Key words: ecological safety, agriculture production, sustainable development.

УДК 005.006.015.5:631.11

ТКАЧЕНКО К.В., аспірантка

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ НА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті узагальнено підходи до дефініції категорії «якість продукції» як об'єкта управління. Висвітлено еволюційний розвиток менеджменту якості, ідентифіковано його основні принципи та організаційні засади практичного використання у діяльності суб'єктів господарювання. Досліджено міжнародні стандарти у сфері якості та узагальнено існуючі підходи щодо розуміння TQM.

Ключові слова: якість, конкурентоздатність, управління підприємством, TQM, ISO, менеджмент.

Постановка проблеми. В умовах ринку якість продукції є важливою умовою забезпечення ефективної роботи аграрних підприємств, оскільки одержати комерційний успіх на ринку зможуть ті підприємства, які виробляють продукцію високої якості за низьких затрат коштів і праці. Підвищення якості продукції рівнозначно її кількісному росту у разі стандартної якості, оскільки за однакових матеріальних і трудових витрат підприємство одержує більше продукції в перерахунку на залікову масу, що сприяє зростанню економічних показників. У високій якості аграрної продукції зацікавлені як її товаровиробники, так і споживачі – переробні підприємства. Саме це визначає необхідність розгляду категорії «якість продукції» як об'єкта управління на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання якості продукції аграрних підприємств досліджено у працях зарубіжних учених: Р. Уотермен – Т. Пітерс [1], І. Ансофф [2], П. Друкер [3], Д. Гарвін [4], Фейгенбаум [5], Е. Демінг [6], В.И. Польшаков [7], К. Ісікава [8].

Фундаментальні теоретичні та методичні основи управління якістю аграрних підприємств одержали подальший розвиток у дослідженнях багатьох відомих вітчизняних науковців, зокрема: Д.Ф. Крисанова [9], Е.М. Карлика [10], Т.В. Сокольської [11], М.І. Шаповала [12], О.М. Шпичака [13] та інших. Проте, у нинішніх умовах існує потреба в дослідженні поняття управління щодо якості, уточнення видів управління якістю та співвідношення базових концепцій стратегічного управління якістю.

Метою дослідження є узагальнення існуючих підходів до визначення категорії «якість» як об'єкта стратегічного, тактичного та оперативного управління й уточнення об'єкта дослідження, а також можливості й доцільності управління цим об'єктом із позицій стратегічного управління на підприємстві.

Методика досліджень. Теоретико-методичною основою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались наукові методи узагальнення та порівняння.

Результати дослідження та їх обговорення. Складність проблеми якості полягає в тому, що вона має багато аспектів, кожний з яких характеризується своїми цілями дослідження, вимагає самостійного вивчення. Розрізняють філософський, інженерно-технічний, правовий, соціологічний, статистичний, економічний, політичний, математичні аспекти проблеми якості. Однак нині підвищення якості аграрної продукції є, насамперед, економічною проблемою. Сутність її полягає в тому, щоб забезпечити споживача продукцією високої якості за витрат, що не перевищують рівень суспільно-необхідних.

У сучасних умовах категорія «якість» виступає найважливішою складовою поняття «конкурентоспроможність продукції та підприємства», а також країни на світовому ринку. При цьому категорія якості розглядається стосовно різних об'єктів: продукції, послуг, процесів тощо й в цьому контексті може виступати об'єктом управління. Щодо діяльності підприємства, якість може розглядатись як об'єкт стратегічного, тактичного та оперативного управління. Отже, потребує уточнення об'єкт дослідження – категорія якості, а також можливість й доцільність управління цим об'єктом із позицій стратегічного управління на підприємстві.

Зазначимо, що визначаючи якість як об'єкт стратегічного управління, слід дослідити поняття управління якістю, уточнити види та співвідношення базових концепцій стратегічного управління з управління якістю.

За класичним трактуванням, управління – це цілеспрямована дія з боку керівних суб'єктів на людей і економічні об'єкти для отримання бажаних результатів. Термін «управління» можна визначити за п'ятьма аспектами, як:

- науку – система систематизованих знань у вигляді концепцій, теорій, принципів, способів і форм управління;
- мистецтво – здатність ефективно застосовувати дані науки управління в конкретній ситуації;
- функцію – цілеспрямовану інформаційну дію на людей і економічні об'єкти;
- процес – сукупність управлінських дій, що забезпечують досягнення поставленої мети перетворенням ресурсів на «вході» у продукцію на «виході»;
- апарат – сукупність структур і людей, що забезпечують використання і координацію всіх ресурсів соціальних систем для досягнення їх мети [12].

Еквівалентом поняття «управління», з урахуванням його організаційної основи, є англійський термін «менеджмент» (*management*, від *manage* – управляти, керувати), що означає систему принципів, методів, засобів і форм управління, які використовуються для досягнення поставленої мети. «Менеджмент – міждисциплінарна наука, яка ґрунтується на дослідженні впливу технічних, економічних, організаційних, екологічних, психологічних, соціальних й інших аспектів на ефективність використання ресурсів і конкурентоспроможність прийнятого рішення».

Аналіз наукових праць дозволив встановити, що різні наукові джерела визначають систему управління як «сукупність ланок, що здійснюють управління і зв'язки між ними» [14] та «сукупність підсистем, які відображають окремі сторони управління: цілі, функції, принципи, методи, органи, кадри, техніку і технологію» [12]. Проте ці підходи до трактування, особливо перший, є неповними.

Під системою управління розуміють сукупність не лише управляючих підсистем, але й підсистем управління (суб'єктів та об'єктів), оскільки управління як процес може здійснюватися лише в їх взаємозв'язку, під впливом факторів «виходу» (цілі), «входу» (матеріали, інформація і т. д.), зовнішнього середовища й зворотних зв'язків. На практиці не може існувати безвекторна система управління як абстракція, відірвана від безпосереднього об'єкта або суб'єкта впливу. Ми поділяємо думку щодо визначення системи управління як системи «наукових підходів і методів, підсистем, що забезпечує, реалізує, підлягає управлінню та управляє, яка сприяє прийняттю та реалізації конкурентоспроможних рішень».

У період індустріального розвитку управління як наука пов'язується переважно з теоріями Ф. Тейлора, А. Файоля, А. Маслоу, Мак-Грегора й ін. Нова система поглядів на сутність управління сформувалася в країнах із ринковою економікою в 70-80-х рр. ХХ ст. й характеризується, в основному, іменами Р. Уотермена [1], Т. Пітерса [1], І. Ансоффа [2], П. Друкера [3] та ін.

Слід зазначити, що управління якістю як наука проходить еволюційний розвиток. Існують різні підходи до періодизації історії управління якістю. Одним із таких підходів є еволюційний підхід Д. Гарвіна (D. Garvin), в якому історія розвитку управління якістю представлена з погляду чотирьох «ер якості», що змінюють одна одну: інспектування (з 1925 до 1945 рр.), статистичного контролю якості (з 1946 до 1970 рр.), гарантування якості (з кінця 70-х до середини 90-х рр.) і стратегічного менеджменту якості (із середини 1990 до теперішнього часу).

Інший підхід, що в цілому не суперечить підходу Д. Гарвіна, є найбільш поширеним у вітчизняній літературі [4], розглядає етапи розвитку менеджменту якості й загального менеджменту й виявляє загальні напрямки та елементи в їх розвитку. У рамках цього підходу виділяють чотири тимчасових періоди, що характеризуються різними напрямками розвитку в сфері менеджменту:

I етап (1900–1920 рр.) визначений як єдиний етап у розвитку менеджменту якості та загального менеджменту й характеризується розвитком школи наукового управління Ф. Тейлора.

У цей період управління якістю починає формуватися як наука, на якому контроль якості розглядається як функції управління. Початок ХХ ст. характеризується появою цехового контролю якості, зародження якого обумовлено розвитком промислового виробництва й поглибленням внутрішньовиробничого поділу праці. Зазначимо, що у процесі контролю використовувалися дві межі допустимої якості, тобто вводилися нижня й верхня границі допусків, а у шаблонів з'явилися два типи калібрів: пропускні й непропускні. Основним у методології Тейлора було задати допуск на показник якості продукції, виміряти його значення й поділити продукцію на придатну й дефектну – залежно від рівня значення показника.

Дослідженням встановлено, що надалі функція контролю починає доповнюватися й іншими управлінськими функціями, такими як стимулювання й відповідальність. Для цього етапу характерним є розподіл функцій й відповідальності за якістю у розрізі як окремих працівників, так і цехових керівників. Отже, цей період можна охарактеризувати як період розгляду категорії «якість» як об'єкта оперативного управління на підприємстві.

II етап (1920–1950 рр.) визначається розмежуванням підходів до менеджменту якості й загального менеджменту.

Загальний менеджмент характеризується подальшим розвитком класичної або адміністративної школи менеджменту й пов'язується, насамперед, з іменами А. Файоля, Л. Г'юліка, Л. Урвіка, у працях яких сформульовані основні принципи управління, значно розширені функції

управління, одержали наукове обґрунтування й практичний розвиток лінійно-штабні структури управління.

Зазначимо, що у цей період розвивається такий напрям загального менеджменту, як «Доктрина (школа) людських відносин», яка пов'язується, насамперед, з роботами Е. Майо. В основу цього напрямку покладено дослідження фактору людських відносин на робочому місці, їх вплив на продуктивність та ефективність праці. Щодо менеджменту якості, то його розвиток у цей період характеризується відходом від концептуальних засад управління у класичному розумінні до розгляду питання якості об'єкта технічного контролю.

На промислових підприємствах почали створювати самостійні служби технічного контролю, що поклато початок етапу приймального контролю якості. Нова організація забезпечення роботи щодо контролю визначила постановку проблеми забезпечення якості виробничих процесів. Вирішення цієї проблеми пов'язано зі статистичним контролем якості. Ряд фахівців, які працювали над цим питанням, згодом стали всесвітньовідомими науковцями у сфері якості (У.А. Шухарт, Дж.М. Джуран). У середині 30-х рр. вони розробили й використовували на практиці статистичний метод контролю, який базується на використанні контрольної карти із межами регулювання (карти Шухарта). Найбільш важливою характеристикою поширення статистичного контролю якості є перехід від суцільного контролю до вибіркового, під час якого в процесі виробництва систематично відбирають відповідно до складеного плану контрольні дані для їх обробки методом математичної статистики. Як вважають більшість науковців, саме в цей період забезпечення якості продукції починає розглядатися як об'єкт виробничо-технологічного управління на підприємстві.

Проте світова історія розвитку загального менеджменту й менеджменту якості відображає й іншу тенденцію розвитку. Так, III етап (1950–1980 рр.) у розвитку загального менеджменту характеризується розвитком теорій мотивації (А. Маслоу, Д. Макклеланд, Ф. Герцберг), дослідженням ситуаційних і поведінкових підходів.

У менеджменті якості протягом цього періоду спостерігається відхід від традиційного контролю якості й перехід до управління якістю на основі ідеї переходу від виявлення дефектів продукції до їх попередження. Цей розвиток пов'язується, насамперед, з ідеєю комплексного управління якістю, яка орієнтувала всю систему заходів, що застосовуються, на досягнення заданого рівня якості продукції. При цьому комплексне управління доповнювали статистичні інструменти, які раніше використовувалися, контроль якості методами збору інформації про якість, мотивацію якості, стандартизації, сертифікації й багатьма іншими.

Зазначимо, що на основі загальної методології комплексного управління якістю у 60-70-х рр. у різних країнах із врахуванням їх національних і економічних умов були сформульовані специфічні організаційні підходи до управління якістю на рівні фірми. Найбільш відомими є концепції TQC – «Загальний контроль якості» у США та CWQC – «Управління якістю у рамках всієї компанії» в Японії та ін. Їх розвиток пов'язують з іменами відомих науковців у сфері управління якістю: А. Фейгенбаум [5], Е. Демінг [6], Г. Тагута, Ф. Кросбі, К. Ісікава [8], Дж. Ван Еттінгер, Дж Сіттіга та ін.

Поняття «комплексне управління якістю» було введено А. Фейгенбаумом, який у 1963 р. випустив книгу «Комплексне управління якістю», де вперше сформульовано нову концепцію фірмової організації робіт у сфері якості.

Вітчизняні дослідження протягом цього періоду практично не поступалися зарубіжним. Починаючи із 50-х років, активно формуються національні концепції управління якістю, розробка й реалізація яких пов'язана з іменами таких науковців і фахівців, як Б.Л. Бенцман, В.В. Бійців, А.В. Глічев, В.Н. Войтоловський, Е.М. Карлик [10], В.М. Ларін та ін. На нашу думку, у згаданих системах управління досить чітко простежувалася мета й об'єкт управління, а також були визначені показники, що характеризують досягнення цілей.

Отже, у наведених концепціях простежується спроба використання елементів стратегічного управління на рівні підприємства й формується система тактичного управління якістю, що спрямована на прийняття оперативних управлінських рішень на основі використання різних методів управління якістю, технологій та інструментів їх реалізації.

Встановлено, що у зарубіжній практиці протягом цього періоду в рамках загального менеджменту отримала розвиток нова парадигма управління, що фактично створює засади для розвитку

стратегічного управління на підприємствах. У 90-х рр. нова парадигма одержує подальший розвиток у контексті орієнтації на людський фактор, формування навичок персоналу до спільних дій і підвищення ефективності діяльності компаній.

IV етап (1980 р. до теперішнього часу) характеризується зближенням підходів до загального менеджменту й менеджменту якості. При цьому розвиток загального менеджменту відбувається через формування окремих функціональних напрямків у менеджменті, а в стратегічному управлінні – розробку функціональних стратегій розвитку підприємства – фінансової, інноваційної, соціальної, екологічної, маркетингової тощо. Такий підхід одержав назву «менеджмент на основі цілей» (Management by Objectives).

Зазначимо, що в менеджменті якості реалізована спроба створення універсальної моделі управління якістю на підприємстві на основі міжнародної стандартизації. Кінець 80-х рр. характеризується появою нової методології управління якістю на основі міжнародних стандартів ISO серії 9000 [15]. Відповідно до цієї методології створення на підприємстві ефективних і результативних систем менеджменту якості, що відповідають положенням стандартів ISO, є гарантією повного задоволення вимог споживачів. Із прийняттям міжнародних стандартів системний підхід до управління якістю почав активно реалізовуватися на підприємствах на основі формування цільової підсистеми управління. Тобто фактично система якості, що відповідає ISO серії 9000, мала статус функціональної підсистеми управління підприємством, яка передбачає упорядковану сукупність взаємозалежних і взаємодіючих елементів об'єкта виробництва, які орієнтуються на досягнення поставлених цілей – створення умов для забезпечення необхідного рівня якості об'єкта виробництва за мінімальних витрат.

Очевидно, що системний підхід управління якістю передбачає реалізацію таких принципів: цілеспрямованість, яка дозволяє встановити межі управління й адресність управлінських рішень; комплексність – охоплює всі стадії життєвого циклу продукту, структурні підрозділи, керівництво й весь персонал підприємства; безперервність – забезпечує процес управління, який орієнтований на постійне поліпшення системи; об'єктивність – орієнтує на використання адекватних методів управління, вибір показників, що відображають поточний стан управління якістю, підбір управлінського персоналу відповідної кваліфікації; оптимальність, яка передбачає необхідність забезпечення результативності й ефективності процесів управління якістю, зокрема, й системи в цілому.

Починаючи із 90-х рр., формуються різні галузеві версії міжнародних стандартів у сфері якості, що характеризують певні модифікації ISO серії 9000. Протягом цього періоду починає активно формуватися концепція Total Quality Management (TQM), яка нині отримала визнання практично у всіх країнах світу.

У вітчизняній літературі, яка присвячена управлінню якістю, не існує єдиного перекладу терміна «Total Quality Management». Найчастіше зустрічаються такі варіанти перекладу: комплексне (або загальне) управління якістю, управління комплексною (або загальною) якістю, комплексний контроль якості, загальне управління якістю [16]. Щодо визначень цього поняття, в основному вони орієнтовані на поведінкові аспекти в управлінні, формування корпоративної культури й орієнтацію на задоволення потреб споживачів. Так, наприклад, М.І. Шаповал визначає концепцію або філософію TQM (Total Quality Management) як "загальне (всеохоплююче, тотальне) керівництво якістю" або "загальне управління якістю". Однак найкоректнішим, мабуть, варто вважати переклад "загальний менеджмент якості", оскільки ні "керівництво", ні "управління" не є еквівалентом поняття "менеджмент" [12].

Хоча єдиний підхід до визначення TQM відсутній, принципи TQM досить чітко визначені, на них ґрунтується остання версія (2008 р.) стандартів ISO серії 9000, автором яких вважають Е. Демінга. Так, концепція TQM припускає характеристику забезпечення якості як безперервного процесу, коли якість об'єкта на кінцевому етапі є наслідком досягнення якості на всіх попередніх етапах. І якщо стандарти ISO серії 9000 стверджують про досягнення якості кінцевою метою, то концепція TQM розглядає досягнення якості як поточний процес, коли рух настільки ж важливий, як і кінцева мета. Однак, на думку багатьох науковців і фахівців у сфері якості, концепція TQM виходить далеко за межі власне менеджменту якості. Нині TQM стає невід'ємною частиною загального менеджменту і його функціональних напрямків, тобто отримує розвиток так зване «управління на основі якості» (Management by Quality). У цьому сенсі особливий інтерес пред-

ставляють сучасні дослідження щодо TQM, що охоплюють досить широкий спектр проблем, серед яких найбільш важливим є аналіз стратегічної ролі якості, а також дослідження впливу TQM на формування й реалізацію конкурентної стратегії підприємства, поліпшення його діяльності й підвищення ефективності.

Висновки. Розробка, обґрунтування та прийняття управлінських рішень у сфері якості, що забезпечують конкурентоспроможність підприємства, є основною метою системи управління діяльністю підприємства. Серед функцій, що перейшли від загального менеджменту підприємства до системи управління якістю, слід виділити такі: підготовка, прийняття й організація виконання управлінського рішення щодо якості продукції, контроль, облік й аналіз, оперативне регулювання цих процесів; координація діяльності науково-конструкторських, проектних груп, служб, підрозділів, які займаються створенням і виробництвом нових продуктів та послуг.

Система управління є цілісною, складається із взаємопов'язаних частин, що вносять свій вклад до характеристики цілого і мають свою архітектоніку, яка включає в себе такі складові: об'єкт управління, цілі, завдання, органи управління, методи й функції. З огляду на це, організаційна структура управління якістю визначає системну сукупність функцій, а через них і впорядкованість завдань, посад, повноважень і відповідальності, на основі яких підприємство здійснює підприємницьку діяльність. Зазначимо, що менеджмент якості органічно входить до загальної системи управління організацією й посідає вагомe місце в процесі управління та прийняття управлінських рішень щодо стратегічного її розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Т. Питерс — Р. Уотерман. В поисках эффективного управления — М.: Прогресс, 1986. — 383 с.
2. Ансофф И. Стратегическое управление — М.: Экономика, 1989. — 519 с
3. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: (пер. с англ.) / Питер Ф. Друкер. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2003.
4. Garvin David A. What Does «Product Quality» Really Mean [Текст] // MIT Sloan Management Review. — 26.— №1.
5. Фейгенбаум А. Контроль якості продукції — М.: Економіка, 1996. — 154 с.
6. Деминг У.Э. // Методы менеджмента качества 2000. — № 10. — С. 24–29.
7. Польшаков В.И. Моделирование качества выпускаемой продукции на основе модифицированного цикла Деминга : зб. наук. пр. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2001. — № 5. — С. 113-121
8. Исикава К. Японские методы управления качеством / К. Исикава; сокр. пер. с англ.; под ред. А. В. Гличева. — М.: Экономика, 1988. — 214 с.
9. Крисанов Д. Ф. Агропродовольча продукція в координатах якості та безпечності / Д. Ф. Крисанов // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. — 2011. — № 1. — С. 12–19.
10. Карлик Е.М. Теория обменных процессов с фундаментальным характером природы управления. — 2008, — 240 с.
11. Сокольська Т.В. Взаємозалежність якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 1(79). — С. 160–164.
12. Шаповал М.І. Менеджмент якості: Навчальний посібник / М.І. Шаповал. — К., 2007. — 471 с.
13. Шпичак О. М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції / О.М. Шпичак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. — Вип. 154. — Частина 1. — С. 11–19.
14. Єрмошенко М.М. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства: монографія / М.М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, В. М. Шандра, О. І. Гуменюк, В. О. Варфоломєєва; Нац. акад. упр. — К., 2008. — 216 с.
15. Системи управління якістю. Основні положення та словник : ДСТУ ISO 9000 –2001–[Чинний від 2001-06-27]. — К.: Держспоживстандарт України, 2001. — 33 с. — (Національні стандарти України).
16. Crumball Clive. Managing of Innovations. — Cambridge: Woodhead – Janekner, 1998. —150 с

Качество продукции как объект управления на аграрных предприятиях

К.В. Ткаченко

В статье обобщены подходы к дефиниции категории «качество продукции» как к объекту управления. Отражено эволюционное развитие менеджмента качества, идентифицированы основные подходы и организационные принципы практического использования в деятельности субъектов ведения хозяйства. Исследованы международные стандарты в сфере качества и обобщены существующие подходы понимания TQM.

Ключевые слова: качество, конкурентоспособность, управление предприятием, TQM, ISO.

The production quality as the management object at the agrarian enterprises

К. Tkachenko

The article generalizes the approaches to the category definition “the production quality” as management object phenomenon. The evolutionary development of the quality management is reflected. Its main principles and organizational methods of practical usage in the activity of production subject are identified. The world standards in the sphere of quality are studied and the approaches to the understanding of the TQM are summarized.

Key words: management of the enterprise, quality, competitiveness, TQM, ISO.

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРИЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В КРАЇНАХ ЄС

У статті проаналізовано особливості сучасної системи сільської зайнятості в країнах ЄС за секторами економіки. Ідентифіковані особливості сільськогосподарської зайнятості чоловіків та жінок та доведена гендерна асиметричність її параметрів. Визначені основні завдання політики сільського розвитку у сфері забезпечення зайнятості сільського населення з урахуванням гендерних критеріїв.

Ключові слова: сільська економіка, сільська зайнятість, сільськогосподарська зайнятість, гендерна асиметрія.

Постановка проблеми. Незважаючи на прогресивні зміни ролі жінок у забезпеченні сільського розвитку, зокрема, еволюційність сприйняття їх позицій в суспільно-економічних процесах, однією із провідних сфер їх матеріального забезпечення та особистісної реалізації залишається саме зайнятість. В умовах сільської економіки країн-членів ЄС це стає можливим за рахунок участі в сільському ринку праці, що являє собою систему відкритого типу завдяки, по-перше, можливості окремих груп населення входити та виходити за його межі та, по-друге, міграційним переміщенням довго- та короткострокового характеру. Проте, навіть такий підхід, сфокусований на зайнятості як ключовій вимозі сталого та загального зростання, покладеного в основу стратегії ЄС–2020, потребує інтеграції зусиль учасників процесу сільського розвитку, оскільки забезпечення зайнятості 75% населення у віці 20–64 років (визначено однією з п'яти цілей, яких необхідно досягнути протягом найближчого десятиліття, в тому числі, за рахунок більш широкої участі жінок у ринку праці) є доволі складним завданням. Разом з тим, його реалізація розглядається як один зі стратегічних напрямів скорочення масштабів бідності, досягнення економічної, соціальної та територіальної згуртованості, особливо на сільських територіях, яким властиві нижчі показники зайнятості населення, особливо серед жінок та молоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аргументація теоретичних положень і практичних розробок, в яких здійснено аналіз гендерної нерівномірності в сільськогосподарській зайнятості з метою її подолання, будується на працях відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: О. Булавка, І. Крилова, Л. Мармуль, А. Михайлов, Т. Решитько, М. Стадник, Н. Стоянець, І. Топіха, С. Баум, П. Вайнгартен, М. Вінтер, Р. Гассон, Г. Далтон, Т. Джонсон, Е. Копус, А. Хіл, Д. Четмен та ін.

Мета та завдання дослідження. Враховуючи нагромаджений позитивний досвід ЄС щодо ефективності політики сільського розвитку, виявити основні риси системи сільської зайнятості та провести порівняльний аналіз гендерних індикаторів у її сільськогосподарській складовій. Відповідно до поставленої мети, узагальнити особливості використання праці чоловіків та жінок у сільськогосподарському виробництві та обґрунтувати висновки щодо ролі останніх в управлінні та диверсифікації діяльності фермерських господарств ЄС.

Матеріали та методика дослідження. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: статистико-економічний – для дослідження динаміки параметрів сільськогосподарської зайнятості; порівняльний аналіз – під час зіставлення гендерних показників використання праці у фермерських господарствах, в тому числі, за здійснення управлінської діяльності; монографічний – для вивчення досвіду та практики використання трудових ресурсів чоловіків та жінок у сільському господарстві окремих країн ЄС тощо.

Результати досліджень та їх обговорення. Особливості системи сільської економіки країн-членів ЄС, а також вплив наслідків світової економічної кризи, призвели до сільського безробіття, що досягло рівня 21% [3]. Необхідно відмітити, що диференціація європейських сільських регіонів за рівнем зайнятості є доволі незначною, тоді як вирішальними у формуванні цього явища є, в першу чергу, такі фактори: стать, вік та рівень освіти сільського населення. Так, середній рівень зайнятості серед чоловіків у ЄС становив в середньому 76%, тоді як серед жінок – 62%. Різниця у 14 % за показниками зайнятості відповідно до гендерної ознаки залишається практично незмінною як у переважно сільських територіях (75 та 61% відповідно), так і в переважно міських – 77 та 64%. Таким чином, досягнення рівня зайнятості 75% серед сільського населення країн-членів спільноти відповідно до стратегії ЄС-2020 є проблематичним, в першу чергу, з огляду на ситуацію із жіночим безробіттям.

Однією зі специфічних сфер зайнятості сільського населення в країнах ЄС традиційно виступає сільське господарство, яке, незважаючи на процес трансформації європейської агроцентричної моделі сільської економіки на більш сучасну, орієнтовану на забезпечення споживачів необхідними послугами, використовує значну частку сільських трудових ресурсів (рис. 1).

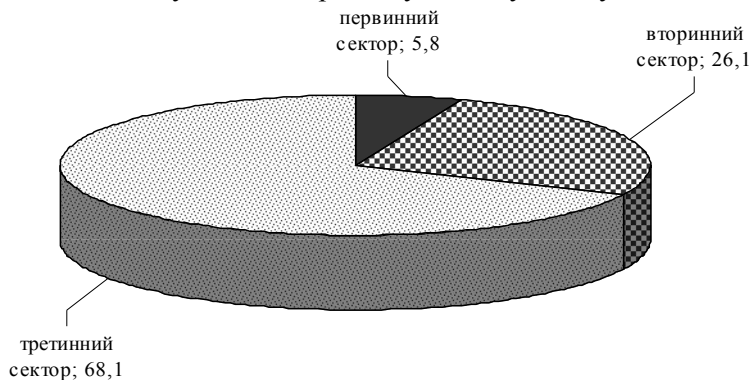

Рис. 1. Структура зайнятого сільського населення країн-членів ЄС за секторами сільської економіки¹ у 2010 р., %

Джерело: побудовано за даними [4, с. 45].

секторів сільської економіки більш стрімко відбувається саме в першій групі країн, в тому числі, у Румунії – на 5,1%, у Болгарії – на 4,2 %. Гендерний розподіл зайнятих у сільському господарстві засвідчує переважаючу кількість працюючих у цій галузі чоловіків, що властиво всім членам ЄС (табл. 1).

Таблиця 1 – Гендерна структура зайнятих у сільському господарстві країн-членів ЄС, %

Країни-члени ЄС	Всього зайнятих у сільському господарстві, осіб	Жінки, зайняті у сільському господарстві		Чоловіки, зайняті у сільському господарстві	
		осіб	%	осіб	%
Австрія	420750	178530	42,4	242220	57,6
Бельгія	89060	30280	34,0	58780	66,0
Болгарія	949990	411690	43,3	538300	56,7
Великобританія	524690	165060	31,5	359630	68,5
Греція	1508170	600820	39,8	907350	60,2
Данія	85090	24400	28,7	60690	71,3
Естонія	65430	31170	47,6	34260	52,4
Ірландія	244290	66670	27,3	177620	72,7
Іспанія	2125270	662630	31,2	1462640	68,8
Італія	3174160	1255850	39,6	1918310	60,4
Кіпр	84480	33560	39,7	50920	60,3
Латвія	217610	109660	50,4	107950	49,6
Литва	480910	247260	51,4	233650	48,6
Люксембург	5290	1840	34,8	3450	65,2
Мальта	17560	3580	20,4	13980	79,6
Нідерланди	224070	79960	35,7	144110	64,3
Німеччина	915130	337090	36,8	578040	63,2
Польща	5041900	2339880	46,4	2702020	53,6
Португалія	682290	319610	46,8	362680	53,2
Румунія	6467560	2983540	46,1	3484020	53,9
Словаччина	212350	85520	40,3	126830	59,7
Словенія	200600	92130	45,9	108470	54,1
Угорщина	1260800	591280	46,9	669520	53,1
Фінляндія	143530	48490	33,8	95040	66,2
Франція	1060420	338490	31,9	721930	68,1
Чехія	191940	68810	35,8	123130	64,2
Швеція	149980	52910	35,3	97070	64,7

Джерело: [5].

¹ Згідно з європейською методологією статистичних досліджень, первинний сектор включає такі галузі сільської економіки: сільське господарство, рибництво та лісове господарство; вторинний сектор – видобуток корисних копалин, постачання електроенергії, газу та води, будівництво; третинний сектор – приватні та суспільні послуги.

При цьому, згідно з аналітичними дослідженнями європейських науковців, участь жінок у сільському ринку праці є традиційно вищою в регіонах, де домінують сімейні сільськогосподарські зайнятості, тобто жінки працюють у сімейних господарствах, виконуючи різноманітні функції, в тому числі, управління їх діяльністю (табл. 2).

Таблиця 2 – Функціональні види зайнятості сільських жінок у фермерських господарствах країн-членів ЄС

Країни-члени ЄС	Жінки, що перебувають у родинних стосунках із фермером та працюють у господарстві всього, осіб	у т. ч.: жінки, що очолюють господарство, осіб	Жінки, що не перебувають у родинних стосунках із фермером та працюють у господарстві, осіб
Австрія	168720	51130	9110
Бельгія	26360	6500	3910
Болгарія	396220	97120	15220
Великобританія	135810	31840	27420
Греція	597540	260290	3280
Данія	18870	5090	5470
Естонія	24780	8980	6280
Ірландія	64000	12880	2180
Іспанія	572100	230830	36740
Італія	1231790	535620	24060
Кіпр	31740	10110	1820
Латвія	99700	49950	9300
Литва	234520	104730	11000
Люксембург	1710	450	100
Мальта	3210	1020	90
Нідерланди	54550	3930	25410
Німеччина	278080	35120	59010
Польща	2316640	779480	16010
Португалія	304720	71210	14890
Румунія	2968600	1172910	14940
Словаччина	69530	12480	15990
Словенія	91040	19760	1090
Угорщина	571080	144350	20160
Фінляндія	47190	7100	5370
Франція	202070	98820	136410
Чехія	30430	6430	38330
Швеція	47190	10030	5520

Джерело: [5].

Необхідно зазначити, що за період 2007-2010 рр. в окремих країнах-членах ЄС за відносно незначного зростання кількості жінок, що працюють у сімейних господарствах, відбулося суттєве збільшення керівників жіночої статі: в Іспанії – на 4,1%, Португалії – 30,4%, Мальті – 44%. Проте, незважаючи на відмічені тенденції, домінують виконавцями функцій керівництва фермерськими господарствами залишаються чоловіки (рис. 2).

Поясненням такої ситуації може слугувати як суспільно-звичний для країн-членів ЄС розподіл соціальних ролей між членами сільських домогосподарств із переміщенням керівних функцій до чоловіків, так і усталений набір характеристик фермерського господарства як специфічного об'єкта управління, в умовах якого відбувається краще виявлення управлінського потенціалу саме чоловіками. Одним зі свідчень зазначеного виступає значно вища здатність фермерських господарств, що очолені чоловіками, до реалізації стратегій розвитку, альтернативних спеціалізованому сільськогосподарському виробництву, значущість результатів яких на практиці може досягати 50% сумарного річного обігу такого суб'єкта господарювання (табл. 3).

При цьому, як справедливо відмічають британські вчені Р. Гассон та М. Вінтер, розширення джерел доходів фермерських господарств за межі сільського господарства сприяє змінам не лише в економічних показниках їх ефективності, а й в соціумі сільських територій, зокрема, за рахунок активізації позицій жінок на ринку праці. Існування таких диверсифікованих фермерських господарств за-

свідчує прихід на зміну традиційним господарствам більш “соціалізованих” господарських структур, які побудовані на гендерному поділі соціальних ролей його власників та їх відносин [2].

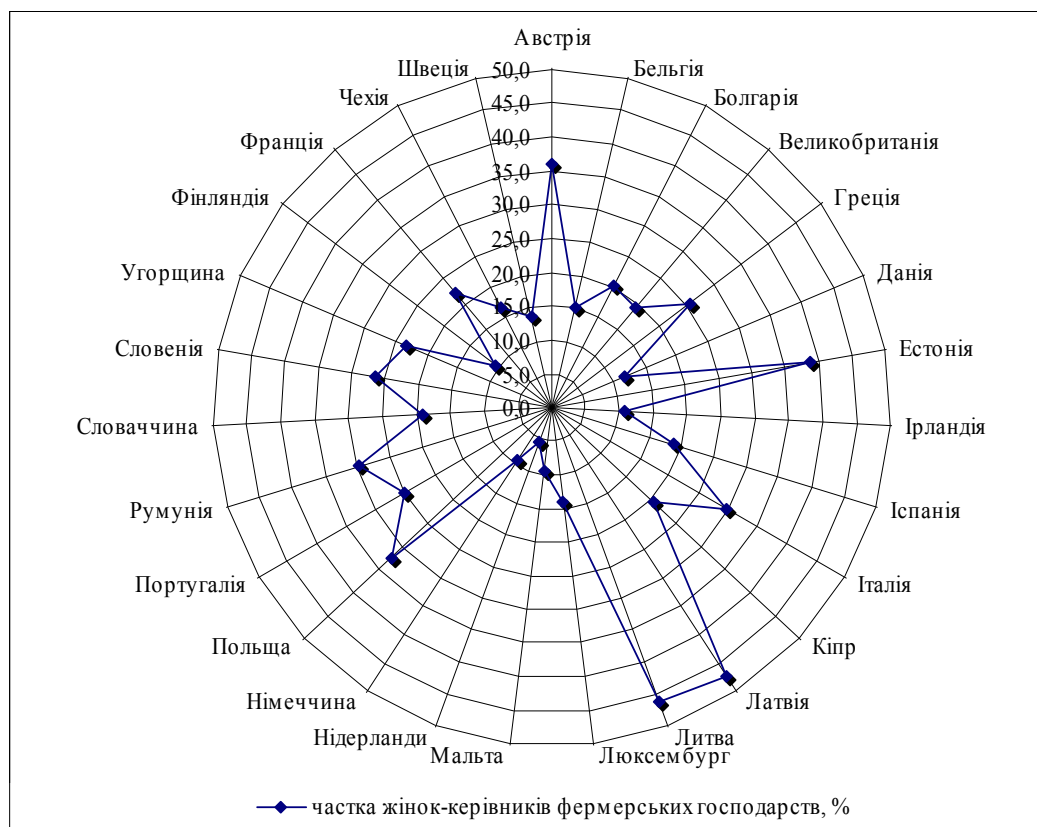

Рис. 2. Частка жінок-керівників фермерських господарств у ЄС, %
Джерело: [5].

Таблиця 3 – Структура фермерських господарств в окремих країнах-членах ЄС за статтю керівника та часткою альтернативної прибуткової діяльності у сумарному річному обігу, %

Країни	Кількість господарств (одиниць), що здійснюють прибуткову діяльність поза сільським господарством		Кількість господарств (одиниць), в яких частка доходів від діяльності поза сільським господарством становить:					
			до 10 % річного обігу		від 10 до 50 % річного обігу		понад 50 % річного обігу	
			Ж*	Ч*	Ж	Ч	Ж	Ч
Іспанія	4140	12850	281290	639660	1090	3830	910	2920
Мальта	30	250	1710	10600	10	70	10	100
Нідерланди	920	16020	3410	56840	310	5360	270	1950
Португалія	4290	9710	91480	200720	1100	2720	300	1070

* Ж – господарства, очолені жінками; Ч – господарства, очолені чоловіками.

Джерело: [5].

Як демонструє рис. 3, у загальній кількості фермерських господарств з альтернативною прибутковою діяльністю частка тих з них, що очолені жінками, лише в країнах Прибалтики, Австрії, Італії та Іспанії перевищує 30%, в решті країн-членів ЄС вона залишається менш значною.

Очевидно, що така ситуація стала наслідком не лише перерахованих вище факторів, а й кращою здатністю європейських фермерів-чоловіків до використання можливостей розвитку свого господарства, в тому числі, пропонованих заходами політики сільського розвитку, до яких належать дорадчі послуги, заходи з модернізації підприємства, урізноманітнення діяльності, зокрема,

розвитку агротуристичної діяльності, ведення органічного фермерства, компенсація витрат за проведені агротехнічні роботи тощо (табл. 4).

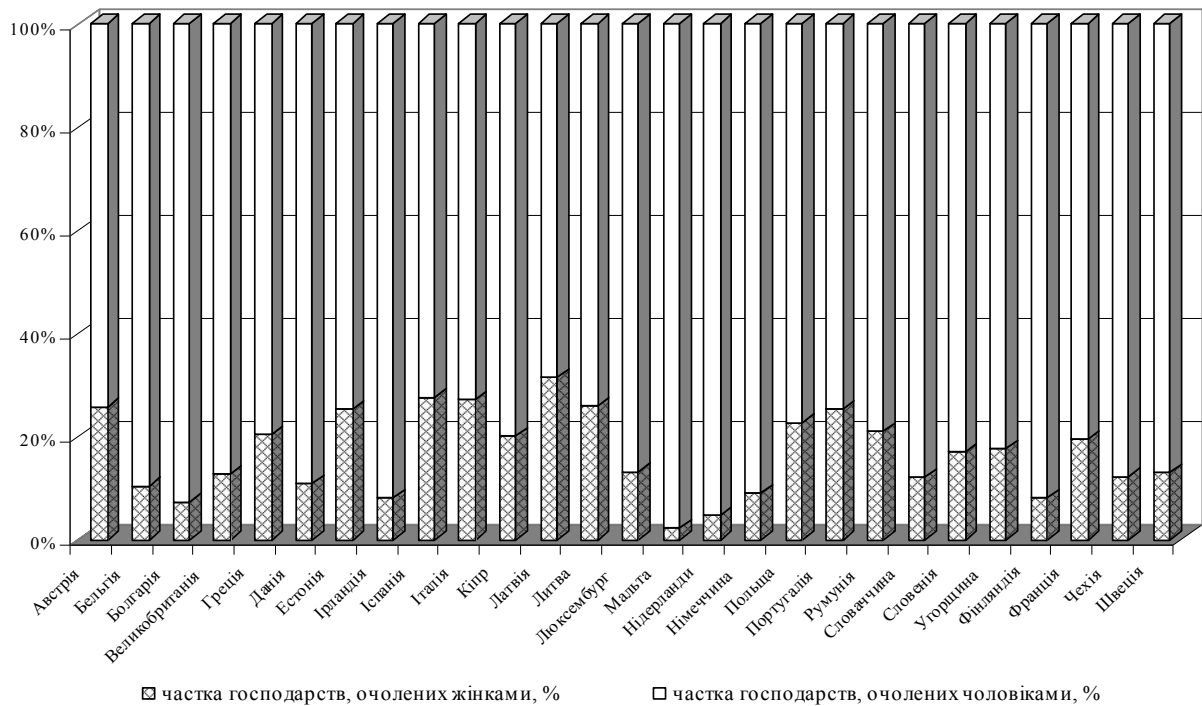

Рис. 3. Розподіл фермерських господарств у ЄС з альтернативною прибутковою діяльністю за статтю керівників, %

Джерело: [5].

Таблиця 4 – Використання заходів підтримки фермерськими господарствами в окремих країнах-членах ЄС залежно від статі керівника, %

Країни-члени ЄС	Кількість господарств, що використовували заходи політики сільського розвитку, всього одиниць, у т.ч.:	інформаційно-консультаційні послуги	модернізація господарства	компенсація витрат на агросередовищні заходи	органічне фермерство	диверсифікація діяльності	розвиток агротуризму
<i>Господарства, очолені чоловіками</i>							
Іспанія	42580	4340	7100	28270	1860	30	30
Мальта	1750	0	160	1650	0	0	0
Нідерланди	2440	860	510	150	0	0	10
Португалія	11210	380	700	9790	570	0	10
<i>Господарства, очолені жінками</i>							
Іспанія	15420	1220	1710	10370	750	10	10
Мальта	170	0	10	170	0	0	0
Нідерланди	110	30	0	10	0	0	0
Португалія	7180	300	210	6600	230	0	0

Джерело: [5].

Так, приклад фермерів в Іспанії свідчить, що у 2010 р. можливими видами підтримки скористалися всього 58000 господарств, з яких лише у 26,6% випадках на чолі стоїть жінка. У структурі використовуваних ними заходів ключовими є дорадчі послуги (7,9%), модернізація господарства (11,1%), компенсація витрат на агросередовищні заходи (67,2%). Господарства, очолені чоловіками, переважно стали бенефіціарами аналогічних заходів, проте увага на модернізації була сконцентрована у 16,7% випадків, а інформаційно-консультаційними послугами скористалися близько 10,2% таких фермерів.

У цілому, зайнятість у сільському господарстві в усіх типах сільських регіонів стає гендерно специфічною: окрім управління господарством, типово чоловічими видами діяльності є координація техніко-технологічних та польових робіт, тоді як жіночими вважаються обов'язки щодо ведення бухгалтерського обліку, інтенсивні сезонні роботи, догляд за молодняком тварин та ін. [1]. Проте, зважаючи на інвестування працезберігаючих технологій та механізацію виробничих процесів у сільському господарстві, можна припустити, що частка зайнятих у ньому жінок і надалі матиме тенденцію до скорочення.

Висновки. Отже, з позицій забезпечення ефективної системи жіночої зайнятості, критеріями якої можуть слугувати наявність доступних робочих місць, в тому числі поза сферою сільського господарства, розширення можливостей для самостійної підприємницької діяльності тощо, політика сільського розвитку в ЄС і надалі має бути зорієнтована на диверсифікацію сільської економіки, наслідком якої є формування реальних перспектив для професійної самореалізації представників обох статей. Зважаючи на прогресивність європейських аграрних трансформацій та позитивний досвід політики сільського розвитку, можна стверджувати про науковий та практичний інтерес до європейської системи сільської зайнятості, досвід еволюціонування якої може стати пріоритетним у формуванні та розвитку аналогічної системи в умовах України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Copus A. Study on Employment in Rural Areas / A. Copus. – SAC, 2006. – 233 p.
2. Gasson R. Gender relations and farm household pluriactivity / R. Gasson, M. Winter // Journal of Rural studies. Volume 8. – 1992. – № 4. – P. 387–397.
3. Rural areas and the Europe 2020 strategy: employment / EU Agricultural Economic Briefs. – № 5. – 2011. – 12 p.
4. Rural Development in the European Union: Statistical and Economic Information / Report 2010. – European Commission, December 2010. – 257 p.
5. Матеріалами бази даних Farm Structure Survey <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/database>.

Гендерная асимметрия сельскохозяйственной занятости в странах ЕС

Н.Н. Куцмус

В статье проанализированы особенности современной системы сельской занятости в странах ЕС по секторам экономики. Идентифицированы особенности сельскохозяйственной занятости мужчин и женщин, а также доведена гендерная асимметрия ее параметров. Определены основные задачи политики сельского развития в сфере обеспечения занятости сельского населения с учетом гендерных критериев.

Ключевые слова: сельская экономика, сельская занятость, сельскохозяйственная занятость, гендерная асимметрия.

Gender asymmetry of agricultural employment in the EU

N. Kutsmus

The features of a modern system of rural employment in the EU by the sectors of the economy are analyzed. The characteristics of agricultural employment of men and women are identified and gender asymmetry of its parameters is argued. The main objectives of rural development policy concerning rural employment considering gender criteria are determined.

Key words: rural economy, rural employment, agricultural employment, gender asymmetry.

УДК 338.439.6.001.25:005:167.1

ЦІХАНОВСЬКА В.М., канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В КРАЇНІ

У статті здійснюється оцінка сучасного стану продовольчої безпеки країни. Запропоновано напрями підвищення рівня продовольчої незалежності України.

Ключові слова: продовольча безпека, споживання, внутрішній ринок, імпортозаміщення.

Постановка проблеми. Надійне забезпечення країни продовольством має стратегічне значення, оскільки від цього залежать її не лише продовольча, але й національна безпека. Проблема продовольчої безпеки не має кон'юнктурного характеру. Вона буде існувати доти, поки є держава, визначальним фактором сили і авторитету якої є підтримання відповідного рівня продовольчої безпеки. Підтвердженням цього є правове забезпечення та постійна увага до проблем продовольчої безпеки в країнах ЄС, США, Японії тощо.

Швидкі зміни економічної і політичної ситуації в світі, тенденції розвитку світового сільського господарства та складність вирішення продовольчої проблеми на міжнародному рівні вимагають посиленої уваги до національної продовольчої безпеки. Україна має чітко визначити параметри продовольчої безпеки і на цій основі розробити стратегію та напрями розвитку агропромислового комплексу з урахуванням раціонального використання його потенціалу та посилення експортної орієнтації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На актуальність проблеми продовольчої безпеки, як пріоритету агропродовольчої політики, вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема праці А.І. Алтухова, В.Я. Амбросова, Ю.Д. Білика, В.І. Бойка, П.П. Борщевського, В.І. Власова, В.П. Галушка, А.В. Гордєєва, Д.П. Доманчука, З.І. Ільїної, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, Л.О. Мармуль, В.В. Маслакова.

Мета дослідження – оцінка сучасного стану продовольчої безпеки країни, запропонувати напрями її покращення.

Матеріал і методика досліджень. Дослідження здійснювалися із застосуванням насамперед таких методів: історико-економічного, абстрактно-логічного, структурно-функціонального, порівняльного аналізу, розрахунково-конструктивного, економіко-статистичного, балансових розрахунків, моделювання, нормативного, монографічного.

Результати досліджень та їх обговорення. Національна продовольча безпека ґрунтується, в основному, на концепції самозабезпечення основними видами продовольства, що є однією зі складових економічної безпеки країни. Національної продовольчої безпеки можливо досягти за умови визначення рівня самозабезпечення основними продовольчими товарами і критичного рівня імпорту; використання комплексу заходів із підтримки вітчизняного сільськогосподарського виробництва; розробки та використання захисних заходів зовнішньоекономічного характеру; створення і підтримки страхових перехідних запасів продовольства.

Відомо, що продовольча безпека – це рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави [1].

Умовами продовольчої безпеки є, передусім, фізична й економічна доступність для населення країни необхідної кількості та асортименту продуктів харчування. Ми підтримуємо позицію тих учених, які вважають, що важливою умовою продовольчої безпеки країни є задоволення основної частини потреб у продуктах харчування за рахунок вітчизняного виробництва. У продовольчому забезпеченні країни пріоритетне значення належить продукції зернового виробництва, цукру, молока і молочним продуктам, м'ясу і м'ясним продуктам, рослинній олії. Інші види продовольства – картопля, овочі, фрукти, ягоди та яйця – є переважно продукцією регіонального самозабезпечення. Зазначимо, що для оцінки самозабезпечення країни продовольством як критерій продовольчої незалежності використовують рівень поставок продовольства по імпорту до 30% від загальних обсягів споживання в країні, оскільки у разі перевищення вказаного рівня виникає стратегічна залежність від інших країн [2].

У 2011 році середньодобова поживність раціону українця становила 2951 ккал, що на 18 відсотків перевищує граничний критерій (2500 ккал). Порівняно із 2010 роком споживання калорій населенням України зросло на 0,6 %.

При цьому, як і у попередні роки, основну частину калорій українці споживали разом із продукцією рослинного походження. Натомість лише 27,3 % середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55 %).

Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці (табл.1).

У 2011 році в Україні з більшості основних видів продовольства фактичне споживання знаходилося вище раціональних норм. Найбільше зросло порівняно з попереднім роком споживання населенням:

– овоче-баштанної продукції (на 13,4 %), яке досягло свого раціонального рівня. В основному, це пов'язано із високим минулорічним врожаєм цих культур (зібрано 10,6 млн тонн, що на 19 відсотків вище проти 2010 року);

– яєць та яйцепродуктів (на 6,9%).

Таблиця 1 – Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування (на особу на рік, кг)

Продукти харчування	Раціональна норма	Фактичне споживання у 2011 році	Індикатор достатності споживання	Фактичне споживання у 2010 році
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101,0	110,4	1,09	111,3
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	51,2	0,64	52,0
Молоко і молокопродукти	380,0	204,9	0,54	206,4
Риба і рибопродукти	20,0	13,4	0,67	14,5
Яйця (шт.)	290	310	1,07	290
Овочі та баштанні	161,0	162,8	1,01	143,5
Плоди, ягоди та виноград	90,0	52,6	0,58	48,0
Картопля	124,0	139,3	1,12	128,9
Цукор	38,0	38,5	1,01	37,1
Олія рослинна всіх видів	13,0	13,7	1,05	14,8

Джерело: [1].

Як і в попередні роки зберігається відставання фактичного споживання від раціональної норми: молока і молокопродуктів – на 46 відсотків, плодів, ягід і винограду – на 42 відсотки, м'яса і м'ясопродуктів – на 36 відсотків, риби та рибопродуктів – на 33 відсотка.

До негативних моментів минулого року можна віднести:

– зменшення середньодушового споживання населенням молока і молокопродуктів з 206,4 кг у 2010 році до 204,9 кг у 2011 році, яке відбулося на фоні довготривалого скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств;

– погіршення показника споживання населенням риби та рибопродуктів до 13,4 кг на особу (на 7,6 % менше порівняно з 2010 роком) внаслідок скорочення вилову риби та добування інших водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах на 3,4 % та імпорту – на 14,2 %.

Фактичне споживання за продовольчими групами "хліб і хлібопродукти", "картопля", "олія рослинна всіх видів" перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів [3].

На початок 2012 року в державному інтервенційному фонді обліковувалося 1558 тис. тонн, Обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6730 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 23 відсотки, що узгоджується із положеннями Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України", статтею 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим в обсязі не менше 20 % від внутрішнього споживання.

Необхідно зазначити, що у 2011 році Аграрний фонд здійснював реалізацію за фіксованими цінами борошна, виробленого із зерна державного інтервенційного фонду, хлібопекарським підприємствам для виробництва ними хліба масового асортименту. Загальний обсяг зерна, використаного для виробництва борошна у 2011 році, склав 204 тис. тонн.

Товарні інтервенції борошна на внутрішній ринок дозволили у 2011 році уповільнити зростання цін на хліб масових сортів за рахунок сировинного фактора.

За даними Держстату, у 2011 році сукупні витрати домогосподарств становили 3456,01 грн на місяць, що на 12,5 % більше проти попереднього року. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 1836,69 грн на місяць проти 1639,92 грн у 2010 році.

Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у минулому році становив 53,1 % за його 60-відсоткового граничного критерію. Порівняно із попереднім роком цей показник покращився на 0,3 відсоткових пункти.

У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 23 % (421 грн на домогосподарство), хліб і хлібопродукти, молоко і молочні продукти – по 13 відсотків кожна група (245 грн), овочі – 10 % (176 грн).

Найменшу частину сукупних витрат витрачали на придбання продуктів харчування домогосподарств міст Києва (44,6 %), Севастополя (48,1 %), Запорізької (47,6 %) та Миколаївської (48,3 %) областей.

Водночас у трьох регіонах України, а саме: у Волинській, Рівненській та Одеській областях частка витрат на харчування перевищувала встановлений граничний критерій для цього індикатора.

У 2011 році 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2309,20 грн на місяць, а 20 відсотків домогосподарств з найменшими доходами – 1440,02 грн (табл.2).

Таблиця 2 – Диференціація обсягів продовольчого споживання (в середньому на місяць на особу, кг)

Продукти харчування	Споживання за квінтільними (20%) групами залежно від розміру сукупних доходів		Співвідношення вищого і нижчого квінтіль
	перший квінтіль (нижчий)	останній квінтіль (вищий)	
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	8,6	9,3	1,08
М'ясо і м'ясопродукти	3,7	7,0	1,89
Молоко і молокопродукти	14,5	24,1	1,67
Риба і рибопродукти	1,3	2,2	1,69
Яйця (шт.)	17,9	23,0	1,29
Овочі та баштанні	8,0	12,3	1,53
Картопля	7,1	8,0	1,12
Плоди, ягоди та виноград	2,5	5,5	2,24
Цукор та цукровмісні вироби	2,6	3,6	1,37
Олія рослинна всіх видів	1,6	2,0	1,22

Джерело: [2].

Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,6 проти 1,3 у 2010 році, тобто впродовж досліджуваного періоду відбулося посилення диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат. Протягом звітного року зменшилася чисельність осіб у нижчому квінтіль з 11,7 до 9,6 млн осіб, а у вищому квінтільі навпаки зростає – з 7,0 осіб до 7,9 млн осіб.

Індикатор ємності внутрішнього ринку розраховується як добуток річного середньодушового споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення і є важливою складовою для складання балансів попиту і пропозиції та визначення продовольчої незалежності за окремим продуктом [4].

Порівняно з попереднім роком у 2011 році відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку за п'ятьма групами продовольства: "овочі та баштанні" – на 13,0 %, "плоди, ягоди та виноград" – на 9,2 %, "картопля" – на 7,7 %, "яйця" – на 6,7, та "цукор" – на 3,2 %.

Разом з тим, зниження середньодушового споживання призвело до скорочення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: "хліб і хлібопродукти", "м'ясо і м'ясопродукти", "молоко і молокопродукти", "риба і рибопродукти", "олія рослинна". Негативною тенденцією минулого року є зменшення в раціоні українців тих видів продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм (м'ясні, молочні та рибні продукти).

Таблиця 3 – Оцінка ємності внутрішнього ринку (у тис. тонн)

Продукти харчування	Ємність внутрішнього ринку		2011 рік у % до 2010 року
	2011 рік	2010 рік	
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	5046,8	5105,9	98,8
М'ясо і м'ясопродукти	2339,4	2384,0	98,1
Молоко і молокопродукти	9363,0	9469,8	98,9
Риба і рибопродукти	614,3	667,0	92,1
Яйця (млн. шт.)	14165,0	13279,6	106,7
Овочі та баштанні	7440,0	6581,3	113,0
Плоди, ягоди та виноград	2405,0	2203,2	109,2
Картопля	6368,3	5913,8	107,7
Цукор	1758,3	1704,0	103,2
Олія рослинна всіх видів	625,3	680,0	92,0
– олія соняшникова	426,0	428,0	99,5

Джерело: [4].

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2011 році, як і у попередні роки, здійснювалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Найбільш уразливими позиціями, з погляду імпортозалежності залишаються позиції "риба та рибопродукти", "плоди, ягоди та виноград", "олія рослинна всіх видів", частка імпорту за цими групами у загальному споживанні відповідно становить 66,7; 48,3 та 39,8 % за 30-відсоткового порогу критерію цього індикатора.

Значний відсоток імпорту по групі "олія рослинна всіх видів" обумовлений ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова олії тощо), але широко використовуються у виробництві продовольчих та непродовольчих товарів вітчизняними підприємствами [5]. При цьому внутрішній попит на олію соняшникову повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва.

У 2011 році частка імпорту риби і рибопродуктів у внутрішньому споживанні порівняно із попереднім роком скоротилася на 4,9 відсоткових пункти, проте це відбулося на фоні середньодушового зменшення споживання цієї продукції, обумовленого низьким платоспроможним попитом населення.

Основну частину імпорту плодово-ягідної продукції складають екзотичні види фруктів (цитрусові, банани тощо). У 2011 році проти попереднього року імпорт бананів зріс на 15,4 %, цитрусових – на 13,8 %, водночас за вказаний період імпорт яблук скоротився у два рази (табл. 4).

Таблиця 4 – Розрахунок імпортозалежності за групами продовольства (тис. тонн)

Продукти харчування	Імпорт продуктів у 2011 році у перерахунку на основний продукт	Ємність внутрішнього ринку у 2011 році	Відсоток імпортозалежності, %	
			2011 рік	2010 рік
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	85,6	5046,8	1,7	2,6
М'ясо і м'ясопродукти	244	2339,4	10,4	15,9
Молоко і молокопродукти	257	9363,0	2,7	2,9
Риба і рибопродукти	410,0	614,3	66,7	71,6
Яйця (млн шт.)	51,9	14165,0	0,4	0,9
Овочі та баштанні	285,0	7440,0	3,8	4,7
Плоди, ягоди та виноград	1163,0	2405,0	48,3	51,3
Картопля	41,0	6368,3	0,6	0,5
Цукор	269,3	1758,3	15,3	20,5
Олія рослинна всіх видів	249,0	625,3	39,8	46,9
- олія соняшникова	1	426,0	0,2	0,2

Джерело: [6].

Позитивним моментом стало зменшення частки імпорту у внутрішньому споживанні м'яса і м'ясопродуктів та плодово-ягідної продукції відповідно на 5,5 та 3,0 відсоткових пункти, що, в основному, стало наслідком збільшення вітчизняного виробництва вказаної продукції.

Висновки. Для досягнення високого рівня продовольчої безпеки заходи державного регулювання необхідно здійснювати в двох напрямках. По-перше, слід створити реальні умови для нарощування обсягів виробництва продуктів харчування і розширення продовольчого ринку до рівня, який дасть можливість забезпечити населення продуктами харчування незалежно від платоспроможного попиту. І по-друге, конче потрібно проводити активну соціальну політику з метою послідовного підвищення платоспроможного попиту населення до рівня, що забезпечуватиме раціональне харчування пересічного громадянина держави.

Реалізація першого напрямку можлива на основі ефективного розвитку агропромислового комплексу, запровадження дійової системи державного управління, регулювання цін і доходів, бюджетного фінансування, кредитування, стабілізації продовольчого ринку. На нинішньому етапі здійснення аграрної і земельної реформи, трансформаційних процесів в АПК держава повинна всебічно сприяти реалізації продукції в межах квот і гарантованих цін, дотувати виробництво окремих видів продукції, підтримувати розвиток аграрного підприємництва, проводити раціональну антимонопольну політику, забезпечувати пільгове та іпотечне кредитування тощо. Все це створить реальні передумови для нарощування виробництва продовольчих товарів і розширення

продовольчого ринку України. Другий напрямок – це стабілізація та підвищення ефективності всього народного господарства, проведення соціальної політики, спрямованої на стабільне підвищення реальних доходів населення, досягнення збалансованості попиту на продовольчі товари за фізіологічними потребами з їх пропозицією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко І. С. Аналіз і порівняння світового та українського досвіду системи регулювання безпечності продуктів харчування / І. С. Андрущенко // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 27 трав. 2011 р. : у 2 т. – К.: НАДУ, 2011. – Т. 1. – С. 169–170.
2. Економічна безпека / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; [за ред. О. М. Джужі]. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 368 с.
3. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О.І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. – 2003. – № 12. – С. 12-18.
4. Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 142-148.
5. Марченко О. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки / О. Марченко // Економіка України. – 2004. – № 7. – С. 53-58.
6. Басюркіна Н.Й. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації економіки України / Н.Й. Басюркіна // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Вип. 29. – Одеса : Вид-во ОДЕУ, 2008. – С. 89-98.

Современное состояние продовольственной безопасности в контексте экономических преобразований в стране В.М. Цихановская

В статье осуществлена оценка современного состояния продовольственной безопасности страны. Предложены пути повышения уровня продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, потребление, внутренний рынок, импортозамещения.

Current state of food security in the context of economic reforms in the country

V. Tsihanovska

Assesment of the current condition of the state food security has been done. The ways to raise food independence of Ukraine have been suggested.

Key words: food security, consumption, domestic market, import substitution.

УДК 338.439

КУЦЬ Т.В., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

АНАЛІЗ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ СОНЯШНИКУ

У статті висвітлено результати аналізу поточної кон'юнктури ринку соняшнику в Україні. Проведені дослідження показали, що ринок соняшнику в Україні практично збалансований. Ключовими статтями балансу ринкової пропозиції та попиту соняшнику в Україні виступають виробництво та переробка вітчизняної сировини на олію. За прогнозами, валовий збір соняшнику в 2012 р. в Україні може скласти близько 7,5 млн тонн, з врожайністю – близько 15,8 ц/га. На 2012/13 МР загальна пропозиція в Україні зменшиться на 5 % і буде на рівні 8320 тис. тонн.

Ключові слова: попит, пропозиція, кон'юнктура, ринок, соняшник, олія.

Постановка проблеми. Нарощування обсягів виробництва олійних культур та їх переробки у світі обумовлені зростанням потреб населення в харчовій олії, тваринництва – у високобілкових кормах, а хімічної та біопаливної промисловості – у сировині.

У 2011/12 МР світова площа посіву соняшнику перевищувала 25 млн га, світове виробництво складало 39,1 млн тонн, виробництво соняшникової олії і шроту відповідно 14,7 та 15,6 млн тонн. Основними виробниками соняшнику у світі були Росія – 24,6 %, Україна – 21,3 %, країни ЄС-27 – 21,2 %, Аргентина – 8,5 % загального світового виробництва. Відповідно і за обсягами переробки (виробництва соняшникової олії) лідирували ці країни.

Враховуючи стрімке збільшення обсягів вирощування соняшнику в Україні, активний розвиток олійно-жирової промисловості, а також експорторієнтований характер її продукції, проблема аналізу кон'юнктури ринку соняшнику вимагає комплексного аналізу в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні дослідження щодо аналізу кон'юнктури ринку насіння соняшнику здійснюють багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені: В.І. Бойко, О.В. Бронін, О.Д. Гудзинський, В.К. Збарський, А.А. Побережна, С.А. Сегада, Л.Г. Чернюк, О.М. Шпичак.

Незважаючи на велику кількість досліджень за обраною темою, питання оцінки ситуації на ринку соняшнику в умовах динамічного ринкового середовища не втрачає актуальності. Тому виникає необхідність поглибленого аналізу попиту, пропозиції, товарних запасів та рівня цін.

Мета дослідження – проаналізувати ринок соняшнику в Україні та його поточну кон'юнктуру.

Матеріал і методика досліджень. У структурі площі посівів в усіх категоріях господарств в Україні під урожай 2011 р. технічними культурами зайнято 27 % (серед яких соняшник – 17 %, соя – 4 %, і ріпак 3 %).

У період з 1990 до 2011 рр. загальні посівні площі під олійні культури зросли у 3,7 рази, і 2011 р. сягали 6,8 млн га. При цьому в сільськогосподарських підприємствах площі посівів збільшилися в 3,2 рази, а в господарствах населення в 35 разів.

Аналіз структури посівних площ олійних культур за категорією товаровиробників наведено у табл. 1. Як свідчать наведені дані, переважну частку у загальній площі олійних культур сільськогосподарських підприємств займав соняшник – 65,6 %, у фермерських господарствах та господарствах населення відповідно – 73,3 та 89,8 %.

Таблиця 1 – Посівні площі олійних культур за категоріями господарств в Україні у 2011 р.

Культура	Усі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства		У т.ч. фермерські господарства		Господарства населення	
	тис.га	%	тис.га	%	тис.га	%	тис.га	%
Олійні культури, всього	6859,4	100	5869,6	100	1319,6	100	989,8	100
У т.ч. соняшник	4739,2	69,1	3850,2	65,6	967,9	73,3	889,0	89,8
Соя	1134,2	16,5	1075,5	18,3	173,4	13,1	58,7	5,9
Ріпак	870	12,7	836,9	14,3	155,1	11,8	33,1	3,3

Значний приріст посівних площ соняшнику в Україні сприяв росту валового збору культури (табл. 2).

Таблиця 2 – Динаміка посівних площ, виробництва і урожайності соняшнику за категоріями господарств за 1990-2011 рр.

	1990 р.	2000 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011р. до 1990 р., %
Посівна площа, тис.га							
Всі категорії господарств:	1635,9	2942,9	4305,6	4231,9	4572,5	4739,2	в 2,9 р.
– с.-г. підприємства	1607,9	2670,7	3380,2	3329,0	3667,3	3850,2	в 2,4 р
– господарства населення	28,0	272,2	925,4	902,9	905,2	889,0	в 32 р
Валовий збір, тис.т							
Всі категорії господарств:	2570,8	3457,4	6526,2	6364,0	6771,5	8670,5	в 3,4 р
– с.-г. підприємства	2509,2	3025,7	5289,3	5177,4	5585,6	7288,8	в 2,9 р
– господарства населення	61,6	431,7	1236,9	1186,6	1185,9	1381,7	в 22,4 р
Урожайність, ц/га							
Всі категорії господарств:	15,8	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	116
– с.-г. підприємства	15,7	11,8	15,8	15,7	15,4	19,0	121
– господарства населення	19,8	16,0	13,4	13,1	13,1	15,5	78

При цьому, протягом останніх років спостерігається чітка тенденція зростання обсягів виробництва за рахунок розширення площ посіву, а урожайність, в основному залежить від природно-кліматичних умов, тобто нарощування обсягів відбувається екстенсивним шляхом. Валовий збір соняшнику в усіх категоріях господарств у 2011 р. зріс на 28 % порівняно із попереднім сезоном і становив 8670,5 тис. тонн за середньої урожайності 18,4 ц/га.

У територіальному розрізі динаміка виробництва насіння соняшнику наведена в табл. 3.

Найбільше соняшнику вирощують в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Харківській та Херсонській областях. У 2011 р. зібрані площі соняшнику цих областей складають 3739,3 тис.га або 79 % від загальної в Україні, відповідно їх частка у валовому зборі складає понад 80 % (5300,3 тис.тонн).

Під урожай 2012 р., за даними Держкомстату, соняшник посіяний на площі 4,7 млн га. За прогнозами, урожайність насіння соняшнику очікується на рівні 15,8 ц/га, відповідно валовий

збір соняшнику може скласти близько 7,5 млн тонн. У структурі виробників за категорією виробника та регіонального розміщення значних змін не прогнозується.

Таблиця 3. – Динаміка зібраних площ, виробництва і урожайності соняшнику за регіонами в усіх категоріях господарств

	Зібрана площа, тис.га			Валовий збір, тис.т			Урожайність, ц з 1 га		
	2008 р.	2011 р	2011 р. у % до 2008р.	2008 р.	2011 р	2011 р. у % до 2008р.	2008 р.	2011 р.	2011 р. (+/-) до 2008 р.
Україна	4279,5	4716,6	110	6526,2	8670,5	132	15,3	18,4	3,1
АР Крим	31,6	54,5	172	28,6	56,4	197	9,1	10,3	1,2
Вінницька	118,7	148,0	124	217,6	289,0	132	18,3	19,5	1,2
Волинська	0,5	1,2	240	0,4	1,4	300	8,3	11,8	3,5
Дніпропетровська	540,8	492,8	91	851,4	1034,5	121	15,7	21,0	5,3
Донецька	443,1	432,1	97	747,3	776,7	104	16,9	18,0	1,1
Житомирська	5,0	35,9	в 7 р.	6,6	60,6	300	13,3	16,9	3,6
Закарпатська	1,5	2,8	186	1,9	4,4	231	12,2	16,1	3,9
Запорізька	594,4	609,4	102	824,5	1004,2	121	13,9	16,5	2,6
Івано-Франківська	0,7	5,6	в 8 р.	1,0	12,5	в 12,5 р.	14,0	22,5	8,5
Київська	44,6	86,0	193	82,1	167,2	203	18,4	19,4	1
Кіровоградська	409,0	464,7	113	635,6	918,2	144	15,5	19,8	4,3
Луганська	333,5	359,3	107	459,2	578,7	126	13,8	16,1	2,3
Львівська	0,1	1,1	в 11 р.	0,0	1,8	200	3,4	15,3	11,9
Миколаївська	420,2	382,0	90	517,3	632,3	122	12,3	16,6	4,3
Одеська	232,6	301,5	129	313,3	430,8	137	13,5	14,3	0,8
Полтавська	212,1	233,8	110	457,9	543,2	118	21,6	23,2	1,6
Рівненська	1,5	3,1	206	2,7	4,5	166	18,0	14,5	-3,5
Сумська	63,1	116,4	184	112,3	237,7	211	17,8	20,4	2,6
Тернопільська	6,9	13,0	188	10,9	22,2	203	15,7	17,1	1,4
Харківська	326,4	374,4	114	586,6	913,1	155	18,0	24,4	6,4
Херсонська	327,8	323,1	98	365,1	418,0	114	11,1	12,9	1,8
Хмельницька	14,1	35,7	253	20,1	65,2	324	14,3	18,3	4
Черкаська	123,1	157,8	128	238,1	348,5	146	19,3	22,1	2,8
Чернівецька	5,6	7,0	125	8,8	11,5	130	15,6	16,5	0,9
Чернігівська	22,6	75,4	300	36,9	137,9	373	16,3	18,3	2

У 2011/12 МР імпорт соняшнику дорівнював 16 тис. тонн. Основна частина (близько 92 %) імпортованих операцій із соняшником в Україні відбувається з грудня до квітня включно. Імпорт в Україну обумовлений постачанням насіннєвого матеріалу (сорти та гібриди іноземної селекції) переважно з США, Туреччини, країн ЄС.

На 2012/13 МР прогнозується незначне зростання імпорту насіння соняшнику в Україну – до 20 тис. тонн.

Загальна пропозиція насіння соняшнику на ринку в Україні складається із початкових запасів, які в 2011/12 МР склали 111 тис. тонн, з виробництва соняшнику у розмірі 8671 тис. тонн та імпорту – 16 тис. тонн. Цей показник дорівнював 8798 тис. тонн, або на 21,5 % більше обсягу загальної пропозиції 2010/11 МР (табл. 4).

Враховуючи прогнозні обсяги виробництва насіння соняшнику, загальна пропозиція 2012/13 МР в Україні зменшиться на 5 % і буде на рівні 8320 тис. тонн.

У цілому, споживання олії та олієвмісних продуктів населенням України протягом 2005-2009 рр. зростало і оцінювалося у 2009 р. на рівні 15,4 кг на особу (за мінімальної норми 8 кг, як затверджено постановою КМУ від 14.04.2000 р. № 656 "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення" та раціональної норми 13 кг згідно з термінологією МОЗ України "Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005–2015 рр."). Протягом останніх двох років рівень споживання рослинних олій у розрахунку на 1 особу незначно скоротився – до 13,7 кг і був близьким до раціональних норм споживання.

Таблиця 4.– Баланс ринкового попиту та пропозиції насіння соняшнику в Україні, тис. тонн

Стаття балансу	Маркетинговий рік		
	2010/11	2011/12	2012/13 прогноз
Загальна пропозиція	7244	8798	8320
в тому числі:			
- початкові запаси	460	111	800
- виробництво	6772	8671	7500
- імпорт	12	16	20
Загальний попит	7133	7998	7720
в тому числі:			
- внутрішній попит	6688	7770	7410
- переробка на олію та інші види продовольчої продукції	6400	7400	7050
- на насіння	250	300	290
- переробка на нехарчові цілі	38	70	70
- експорт	445	228	310
Кінцеві запаси	111	800	600

За даними Держкомстату України, виробництво олії в Україні в 2011 р. склало 3268 тис. тонн (на 12,7 % більше ніж в 2009 р.), в т.ч. соняшникової – 2796 тис. тонн (+ 13,6 %).

Питома вага соняшникової олії в загальному обсязі виробництва олій протягом останніх років суттєво не змінювалася і становила в середньому 97% (табл. 5).

Таблиця 5.– Баланс олії в Україні (включаючи основні олієвмісні продукти, в перерахунку на олію), тис. тонн

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Виробництво рослинних олій – всього	2899	3101	3268
У т. ч.: соняшникова	2796	3030	3177
Зміна запасів на кінець року	-30	-151	33
Імпорт	316	319	249
У т. ч.: пальмова	266	280	190
- кокосова	28	32	31
Всього ресурсів	3245	3571	3484
Експорт	2483	2850	2814
У т. ч.: соняшникова	2327	2701	2683
Витрати на нехарчові цілі	51	41	45
Фонд споживання – всього	711	680	625
у розрахунку на 1 особу, кг	15,4	14,8	13,7

Протягом останніх років більша частина насіння соняшнику перероблялася всередині країни. Основною перепоною для його активного експорту було високе експортне мито, яке складало раніше 17 % (в Аргентині – 33 %, в Росії – 20 %). В 2008 р. після вступу України до СОТ, його знизили до 14 %, в 2009 р. – до 13, в 2010 р – до 12 %, а в 2011 р. – 11 %.

Діючі в Україні виробничі потужності з переробки олійних культур сумарно складають 12,3 млн тонн/рік (соняшнику – 10,1 млн тонн/рік, сої – 0,67, ріпаку – 1,32 млн тонн/рік), таким чином, вони забезпечують повну їх переробку всередині країни.

За попередніми прогнозами, у 2012/2013 МР внутрішнє виробництво соняшникової олії складе 3200 тис. тонн, фонд внутрішнього споживання – близько 600 тис. тонн та експорт – 2770 тис. тонн.

Протягом 2011/12 МР з України було експортовано 228 тис. тонн насіння соняшнику проти 445 тис. тонн у попередньому сезоні. Основними регіонами постачань насіння соняшнику в сезоні, що завершився, стали Близній Схід і ЄС-27. У списку основних країн-покупців лідируючі позиції зайняли Туреччина, Німеччина і Польща.

Водночас слід зазначити, що протягом останніх маркетингових років Україна лідирує за експортом соняшникової олії. За підсумками 2011р., на експорт було відвантажено 2,8 млн тонн продукції (близько 84% виробленої в Україні). Постачання української соняшникової олії здійснюються понад 80 країн світу. Основними регіонами постачань цієї продукції стали ЄС-27, Південна Азія, Північна Африка, Близній Схід і СНД. У списку основних країн-покупців лідируючі позиції зайняли – Індія, Єгипет, Нідерланди, Іспанія, Алжир, Іран і Туреччина. Крім того, примітною є поява в списку основних імпортерів української продукції Китаю.

У 2011/12 МР загальний попит складав 7998 тис. тонн, що на 12 % більше, ніж в 2010/11 МР. Значною складовою загального попиту на насіння соняшнику в Україні залишиться внутрішній попит для задоволення внутрішніх потреб переробних підприємств, який складе понад 93 %.

Враховуючи потенціал переробки насіння соняшнику всередині країни, в новому сезоні загальний попит оцінюється на рівні 7,7 млн тонн насіння, при цьому внутрішній попит складе 7,4 млн тонн.

Що стосується прогнозів експорту, то за попередніми оцінками, він залишиться незначним, на рівні попереднього сезону.

Кінцеві запаси в 2011/12 МР склали 800 тис. тонн, або близько 10 % від загального попиту. На 2012/13 МР ми прогнозуємо кінцеві запаси на рівні 600 тис. тонн.

Середні ціни реалізації насіння соняшнику, в основному, зумовлюються попитом на нього і коливаються залежно від строків продажу та каналів збуту. Щорічно з урожаю товаровиробники за чотири місяці (вересень–грудень) реалізують 80–90 % одержаного загального обсягу насіння соняшнику, тому ціни в цей період нижчі на 25–30 %, ніж у період реалізації січень–серпень. Це зумовлено тим, що товаровиробники за фінансового дефіциту, зібравши врожай і не маючи приміщень для його зберігання, змушені терміново реалізувати насіння соняшнику на ринку, а у разі збільшення пропозиції ціни падають. Коливання цін за реалізації насіння соняшнику по регіонах незначні (5–10 %) і залежать від обсягів реалізації, якості продукції, періоду продажу та наявності конкуренції.

Протягом 2011 р. спостерігалася тенденція до зростання цін на основні олійні культури. Середня ціна реалізації насіння соняшнику сільськогосподарськими підприємствами (за ф.№ 21-заг) в Україні складала 3243,2 грн/т, що на 7,4 % вище ціни 2010 р., у т.ч. ціна реалізації переробним підприємствам складає 3095,5 грн/т, комерційним структурам – 3272,9 грн/т (рис.1).

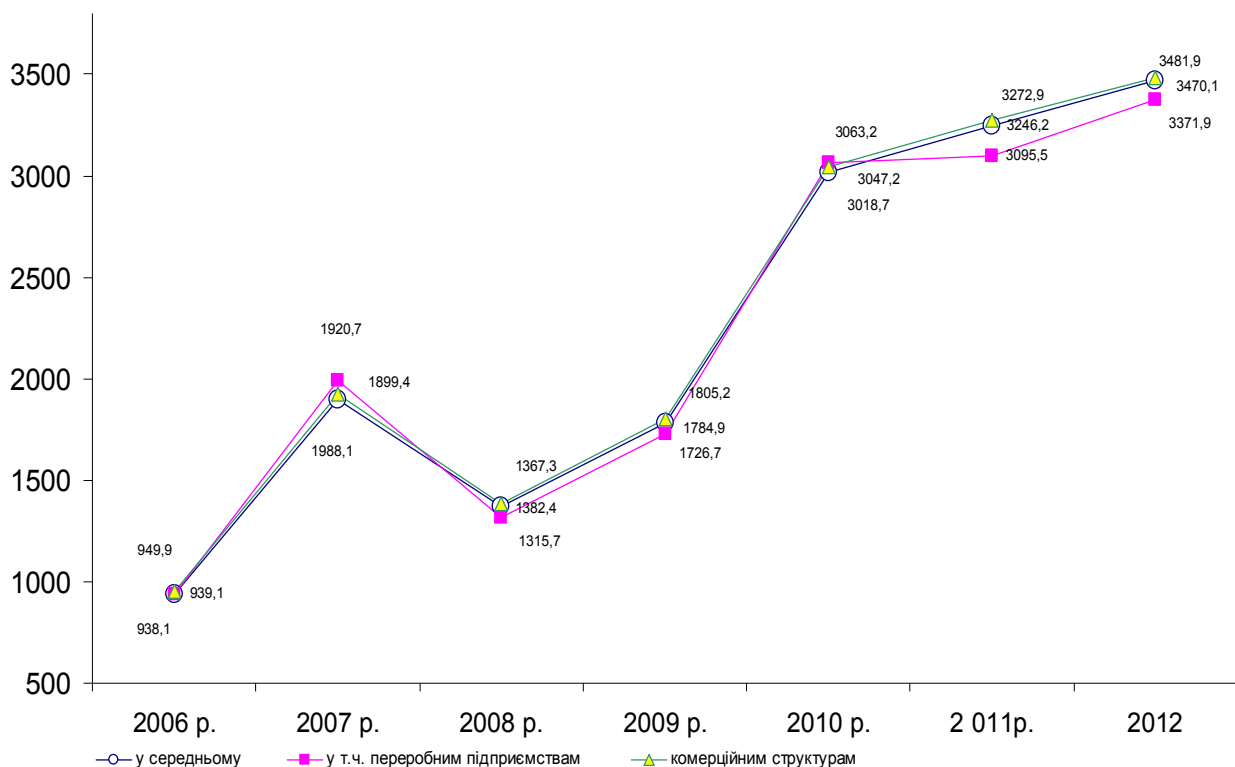

Рисунок 1 – Ціни реалізації насіння соняшнику сільськогосподарськими підприємствами по каналах реалізації в 2006-2011 рр., грн/т

Протягом дев'яти місяців 2012 р. в Україні було відмічено зростання цін на насіння соняшнику, яке тривало до початку нового сезону. Закупівельні ціни на насіння соняшнику до відповідної дати минулого року збільшились на 33 %, проти серпня – на 7 %, але впродовж останнього тижня вересня – зменшились на 1 % і досягають в середньому по Україні 4397 грн/т.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України у 2011 році : Статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2012. – 136 с.
2. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2011 рік : Статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2009. – 100 с.
3. Oil Crops Yearbook/OCS-2012/March 2012/[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fas.usda.gov>

Анализ конъюнктуры рынка подсолнечника

Т.В.Куць

В статье освещены результаты анализа текущей конъюнктуры рынка подсолнечника в Украине. Проведенные исследования показали, что рынок подсолнечника в Украине практически сбалансирован, ключевыми статьями баланса рыночного предложения и спроса подсолнечника в Украине выступают производство и переработка отечественного сырья на масло. По прогнозам, валовой сбор подсолнечника в 2012 г. в Украине может составить около 7,5 млн тонн, с урожайностью – около 15,8 ц/га. На 2012/13 МГ общее предложение в Украине уменьшится на 5% и будет на уровне 8320 тыс. тонн.

Ключевые слова: спрос, предложение, конъюнктура, рынок, подсолнечник, масло.

Market analysis of sunflower

T. Kuts

Analysis highlights the current market sunflower in Ukraine. Studies have shown that the market for sunflower in Ukraine is almost balanced, the key items of the balance of market supply and demand of sunflower in Ukraine are the production and domestic processing of the oil. According to forecasts, gross yield of sunflower in 2012 in Ukraine could reach about 7.5 million tons, with a yield – about 15.8 c/ha. Total supply in Ukraine is decreased by 5% and will be around 8320 tonnes in 2012/13 MY.

Key words: supply, demand, market conditions, market, sunflower, oil.

УДК 338.432:338.49.338.5

ПАСКА І.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОПТОВИХ РИНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті здійснена оцінка ролі і місця оптових ринків сільськогосподарської продукції в ланцюзі товароруху – від виробника до споживача. Значна увага приділяється формуванню нормативно-правової бази функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: товаровиробник, споживач, сільськогосподарська продукція, оптові ринки сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми. Внаслідок перетворень в аграрному секторі економіки погіршилася забезпеченість населення продовольством, особливо продуктами місцевого виробництва. Це зумовило необхідність пошуку та обґрунтування нетрадиційних для нашої країни напрямів розвитку аграрної економіки, які сприятимуть прискоренню її реформування на цій основі – стабілізації та розвитку виробництва. Проблема формування каналів товароруху для сільськогосподарської продукції, особливо, що вироблена особистими селянськими та фермерськими господарствами, залишається невирішеною і значно знижує ефективність господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників. У цих умовах необхідно обґрунтування та розробка нових підходів до формування та розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарських продуктів, включаючи організацію оптових продовольчих ринків, основних ланцюгів у русі кінцевого продукту від виробника до споживача.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми функціонування інфраструктури ринку та теоретико-методологічних основ ціноутворення знаходили своє відображення у працях: М.М. Артуса, В.І. Власова, О.Д. Гудзинського, І.Г. Кириленка, Г.М. Калетніка, М.Ю. Коденської, І.І. Лотоцького, В.Я. Месель-Веселяка, Д.А. Міщенко, Г.Ю. Міщука, О.В. Мороза, І.В. Охрімєнка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, М.М. Федорова, О.М. Шпичака, О.О. Шмиги, О.Г. Шпикуляка та інших. Ними висвітлені основні положення функціонування аграрного ринку та формування цінового механізму на сільськогосподарську продукцію.

В наукових працях визначені цілі, завдання та складові частини інфраструктури продовольчого та оптового продовольчих ринків як складової частини їх інфраструктури. Однак у теорії і практиці залишаються невирішеними методологічні та методичні аспекти формування та функ-

ціонування оптових продовольчих ринків, особливо розташованих на територіях, віддалених від великих міст.

Мета дослідження – розкрити роль і місце оптових ринків сільськогосподарської продукції в ланцюзі товароруку від виробника до споживача та запропонувати рекомендації щодо стимулювання розвитку спеціалізованих оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Матеріал і методика дослідження. Для розкриття змісту і уточнення наукових понять використовувались прийоми теоретичного узагальнення та порівняння, а саме: з метою вивчення та узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду з ціноутворення – монографічний метод; для вивчення та порівняння емпіричних даних, аналізу динаміки, складу аграрного ринку та його інфраструктури – економіко-статистичний аналіз. Окрім того, для збору інформації для побудови економіко-математичної моделі застосовувався метод анкетування, для визначення показників, що впливають на рівень цін, метод формалізації.

Результати досліджень та їх обговорення. Спроби створення каналу товароруку для сільськогосподарської продукції найчастіше натрапляють на вузькокорпоративні інтереси, тому широкого поширення не отримують. Це стосується і споживчої кооперації, і перших оптових ринків сільськогосподарської продукції (ОРСП). Нині ОРСП поширені, насамперед, в найбільших містах, які відчувають потребу в продовольчому забезпеченні. Але їх досвід не характерний для всієї України, оскільки у віддалених регіонах перед подібними формуваннями стоять інші завдання, і перш за все, – закупівля сільськогосподарської продукції (чим нині займається обмежена кількість ОРСП) і створення єдиної регіональної мережі збуту для сільгосппродукції, яка фактично відсутня в регіонах. Беручи на озброєння західний досвід, теоретики і практики не враховують найважливішу його особливість – формування ОРСП починається «знизу», з вирішення проблем товаровиробників, а не з тих, хто формує ці ринки, і створюються вони з ініціативи тих, чий проблеми цей ринок вирішує [1].

Оптовий продовольчий ринок – це незалежний універсальний суб'єкт комерційної діяльності, що діє на певному територіальному продовольчому ринку.

Визначення сутності оптового продовольчого ринку пов'язане, в першу чергу, із точністю визначення призначення і мети його функціонування. Призначенням оптового продовольчого ринку є стимулювання виробництва та переробки продукції, взаємної зацікавленості виробника, оптового торговця і споживача через встановлення взаємовигідних зв'язків, регулювання виробництва і збуту сільськогосподарської продукції та продовольства, задоволення поточного і потенційного споживчого попиту [2].

Існуючі нині оптові продовольчі ринки вирішують переважно такі завдання:

- забезпечення цілорічного постачання якісними продуктами харчування за скорочення їх витрат;
- надання всім виробникам сільськогосподарської продукції можливості виходу на конкурентний (немонополізований) ринок та забезпечення єдиного облаштованого місця для здійснення операцій із купівлі-продажу;
- організація зустрічного продажу товарів виробничо-технічного призначення;
- підвищення ефективності постачання та розподілу продовольства у містах і районах області;
- спрощення та прискорення процесу руху товарів до кінцевого споживача, взаєморозрахунків і платежів;
- формування ринкової ціни на конкретні споживчі товари;
- забезпечення товаровиробників і торгових структур об'єктивною інформацією про попит і пропозицію на продукцію.

Правове поле функціонування та розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції визначено Законом України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції”, постановами Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 № 141 “Про затвердження Порядку набуття юридичною особою статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції”, від 29.09.2010 № 893 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки для створення оптових ринків сільськогосподарської продукції”, наказом Мінагрополітики України від 02.03.2010 № 109 “Про затвердження Положення про комісію з питань надання юридичній особі статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції Міністерства аграрної політики та продовольства України та її складу”.

Відповідно до Закону України, статус оптового ринку сільськогосподарської продукції надано юридичним особам у Львівській – ОРСП “Шувар”, Київській – ОРСП “Столичний”, Запорізькій – ОРСП “Січовий”, Одеській – ОРСП “Гектар”, Донецькій – ОРСП “Господар”, Харківській – “Лелека”, Херсонській, Рівненській, Луганській і Миколаївській областях та в м. Маріуполь – ОРСП “Азовський”. Передбачається найближчим часом розглянути питання щодо надання юридичним особам статусу ОРСП у Вінницькій та Дніпропетровській областях.

З них вже розпочали свою роботу ОРСП “Столичний”, ОРСП “Шувар” та ОРСП “Господар”.

Реалізація проектів з будівництва ОРСП в Україні здійснюється поетапно у форматі багатofункціональних логістичних комплексів, які поєднують складський, виробничий, торговельний та офісний формати [3].

Зокрема, регіони першого етапу: Київська, Донецька і Львівська області, другого – Запорізька, Одеська, Херсонська області; третього – Харківська, Миколаївська, Луганська, Рівненська, області і м. Маріуполь, а також Вінницька і Дніпропетровська області.

Передбачається, що мережа таких формувань охопить всю територію України.

Реалізуючи завдання Президента України, Прем’єр-міністра, Кабінету Міністрів щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку, пріоритетним напрямком визначено створення ОРСП, що передбачає формування їх мережі та системи створення сучасних овоче- і картоплесховищ як невід’ємних елементів таких ринків, інших об’єктів їх інфраструктури, системи логістики агропромислового комплексу для стимулювання виробництва продуктів харчування в обсягах, що гарантують продовольчу безпеку держави, забезпечують споживання продукції на рівні фізіологічних норм та формування експортного потенціалу.

ОРСП розглядається як важливий елемент логістики сільськогосподарської продукції. Адже для задоволення потреб сільськогосподарських виробників, підприємств та споживачів, інфраструктура кожного ОРСП повинна мати щонайменше один, а в більшості – декілька логістичних терміналів – сучасну логістичну платформу, обладнану з урахуванням передового досвіду зарубіжних ринків [4]. Вона розглядається як споруда з низькотемпературними складами та зоною передпродажної підготовки продукції, де здійснюються приймання, зберігання, мийка, калібровка, фасовка, формування уніфікованих товарних партій і підготовка продукції до подальшого транспортування. Логістичний термінал призначений для зберігання продовольчих товарів різних груп та відповідно розділений на зони.

Нині на початковому етапі реалізації існує також проект створення логістичних зон на території діючих ОРСП. Мета проекту – створення сприятливих умов та нових каналів збуту для національних виробників сільськогосподарської продукції, а також стабілізація цін на дефіцитну продукцію, що реалізовується на території ОРСП. На ОРСП в Київському, Донецькому та Львівському регіонах вже функціонують відповідні зони зі спеціальним температурним режимом для зберігання сільськогосподарської продукції, зокрема такої, що швидко псується. Площа цих зон складає від 1000 до 1500 м кв. Товаровиробники мають можливість здати власну продукцію на зберігання та реалізацію. Фахівці ОРСП приймають товар у виробника та зберігають на ринку. Всі ОРСП, що функціонують на сьогодні, працюють в єдиному інформаційному просторі і відбувається постійний обмін інформацією про попит та пропозицію на кожний товар, що реалізується на ринку. У зв’язку із різними умовами, об’єктивними обставинами та різними обсягами виробництва того чи іншого продукту в кожному регіоні, часто виникає потреба в значних обсягах дефіцитної продукції, що відсутня або є лише в невеликих обсягах на тому чи іншому ОРСП [5]. У такому випадку та за наявності необхідної кількості зданої виробником продукції, фахівці ОРСП формують товарну партію та транспортують її в інший регіон на ОРСП, звідки вона надалі реалізується покупцю. Таким чином, функціонує налагоджений обмін товарними партіями між ОРСП. Тут варто зазначити також, що в Запорізькому регіоні на оптовому ринку, що ще не розпочав свою роботу, вже зараз сформовано зону-майданчик, на якому відбувається формування партій для трьох діючих ринків, оскільки цей регіон є одним з найпотужніших регіонів виробництва сільськогосподарської продукції.

У розбудову ОРСП вже інвестовано 744 млн грн, в тому числі 240 млн грн компенсації з державного бюджету (табл. 1).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2010 р. на фінансову підтримку створення оптових ринків сільськогосподарської продукції із коштів стабілізаційного бюджету було виділено

50 млн грн. Згідно з Порядком використання державних коштів на ці цілі вони спрямовуються на компенсацію витрат, пов'язаних із:

- розробленням проектно-кошторисної документації, в тому числі на роботи з будівництва об'єктів інфраструктури оптових ринків;
- будівництвом під'їзних шляхів до території оптового ринку, мереж водо- та електропостачання, інших комунікацій загального призначення;
- викупом земельних ділянок, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, торговельних та адміністративних будівель (приміщень), інших об'єктів інфраструктури з метою розміщення та забезпечення функціонування оптових ринків;
- створенням (впровадженням) системи інформаційного забезпечення діяльності оптових ринків.

Таблиця 1. – Обсяги фінансування будівництва оптових ринків сільськогосподарської продукції

ОРСП	Вартість проекту, млн грн	Фінансування	
		профінансовано на 01.07.2012 р.	у т.ч. за рахунок коштів державної підтримки
Київ	1354	274	108
Донецьк	388	131	45
Одеса	586	16	-
Запоріжжя	398	11	0,3
Харків	634	-	-
Львів	768	284	86
Маріуполь	215	10	-
Миколаїв	520	-	-
Луганськ	148	-	-
Рівне	156	-	-
Херсон	578	18	-
Разом:	5 745	744	240

Джерело: [2].

Держава також забезпечує відшкодування 50 % обсягу видатків на придбання устаткування й обладнання, в т.ч. іноземного виробництва, для комплектування та облаштування оптових ринків, а також видатків на оплату будівельно-монтажних або інших робіт, товарів і послуг, пов'язаних з будівництвом таких ринків.

Висновки. Серед розв'язуваних завдань на регіональному рівні має стати допомога сільськогосподарським товаровиробникам у вирішенні проблем, пов'язаних зі збутом виготовленої продукції, з одного боку, і забезпеченням населення сільськогосподарською продукцією місцевих товаровиробників, відповідною світовим стандартам якості, з іншого. Пріоритет у разі реалізації цих завдань визначається такими критеріями, як виробнича спеціалізація та інституційна структура товаровиробників території і платоспроможність її населення.

Ці критерії визначають і специфіку території, від якої залежить варіант організації оптових продовольчих ринків: райони з низьким платоспроможним попитом і переважанням у сільськогосподарському виробництві частки малих підприємств та райони з розвинутим сільськогосподарським виробництвом з переважанням в них великих сільгосппідприємств і високим платоспроможним попитом населення.

Організація оптових продовольчих ринків в умовах економічної самостійності суб'єктів обумовлена попитом, тому планування створення одного або сукупності суб'єктів можливо лише знизу, тобто з районного або міжрайонного рівня. На загальнодержавному рівні можливі лише прогноз потреби, визначення переліку заходів, необхідних для стимулювання створення цих суб'єктів, і надання коштів державного бюджету, необхідних для реалізації цих заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цимбалюк Ю.А. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в Україні // Збірник наукових праць Уманського НУ садівництва. – Ч. 2. Економіка. – Умань : Вид-во Уманського НУ садівництва. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.udau.edu.ua/library.php/>.

2. Присяжнюк М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. / За ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселюка, М.М. Федорова. – К.: Вид-во ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

3. Корінець Роман. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: запитання та відповіді / Роман Корінець, Людмила Швецова // Проект USAID "Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення законодавчо-нормативної бази", – Український освітній центр реформ.

4. Методичні рекомендації щодо створення та функціонування кооперативних оптово-роздрібних ринків сільськогосподарської продукції/ Автори-укладачі: Гриценко М.П., Воскобійник Ю.П., Корінець Р.Я., Копитець Н.Г., Лузан Ю.Я., Малік М.Й., Могильний О.М., Молдаван Л.В., Розгон А.В., Саблук П.Т., Саблук Р.П., Шмідт Р.М., Шпикуляк О.Г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.minagro.gov.ua/.../method.recomendacii_schodo_stvorenni_optovo-rozdribnih_rinkiv.doc>.

5. Присяжнюк Микола: Створення мережі оптових ринків с.-г. продукції сприятиме залученню 10 млрд грн інвестицій в агроринок // РБК-Україна. – 23.02.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/m-prisyazhnyuksozdanieseti-optovyh-rynkov-s-h-produktsii-3022011161900>.

Экономические основы развития оптовых рынков сельскохозяйственной продукции в Украине

И.М. Паска

В статье осуществлена оценка роли и места оптовых рынков сельскохозяйственной продукции в цепи товародвижения от производителя к потребителю. Значительное внимание уделяется формированию нормативно-правовой базы функционирования оптовых рынков сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: товаропроизводитель, потребитель, сельскохозяйственная продукция, оптовые рынки сельскохозяйственной продукции.

Economic foundations for agricultural wholesale markets in Ukraine

I. Paska

Assessment of the role and place of agricultural wholesale markets in goods movement chain from producer to consumer has been done. Much attention is paid to the development of the legal framework of the wholesale markets for agricultural products.

Key words: commodity, consumer, agricultural products, wholesale markets of agricultural products.

УДК 657.422.1:336.71:631.11

РУДИЧ О.О., КАРПЕНКО А.М., кандидати екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено оцінку сучасного стану кредитування особистих селянських господарств. Розглядаються перспективні джерела надходження позичкових коштів на розвиток особистих селянських господарств.

Ключові слова: кредитування, особисті селянські господарства, кредитний договір, кредитор.

Постановка проблеми. У період адаптації до життя в умовах ринкової економіки значна частина населення знаходиться за межею бідності. Пошук способів виживання, забезпечення прийняттого рівня життя стали насущною проблемою для величезної кількості людей. Особливо гострою є ця проблема для значної частини сільського населення, що втратила за час проведення структурної перебудови в країні робочі місця і, отже, джерела постійних доходів. Держава не в змозі цілком вирішити проблему бідності виключно за рахунок заходів соціальної підтримки.

Будь-яка економічна діяльність вимагає залучення різних ресурсів, і фінансові ресурси займають у цьому ряду одне із перших місць: успіх розвитку кожної галузі, регіону, місцевості, у тому числі сільської, багато в чому визначається наявністю доступу до джерел фінансування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізу економічної природи кредиту та кредитних відносин між банками і суб'єктами господарювання значну увагу приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені: В.М. Алексійчук, О.В. Васюренко, З.В. Гуцайлюк, М.Я. Дем'яненко, Е.Дж. Долан, В.С. Загорський, К.Д. Кемпбел, М.В. Кужельний, П.А. Лайко, А.М. Мороз, Є.В. Мних, П.Т. Саблук, М.І. Савлук та інші вчені.

Однак, незважаючи на численні наукові розробки, питання методології і методики аналізу банківського кредитування залишаються малодослідженими.

Мета дослідження – здійснити оцінку існуючого стану кредитування особистих селянських господарств, запропонувати напрями їх удосконалення та дієвий механізм кредитування.

Матеріали та методика дослідження. У процесі дослідження використовувались наступні методи наукового дослідження: нормативно-розрахунковий та балансовий, монографічний метод.

Результати досліджень та їх обговорення. Наявна нині інфраструктура кредитування в нашій країні представлена переважно комерційними банками, які, будучи націленими на роботу із середнім і великим бізнесом, не в змозі задовольнити потреби у фінансових ресурсах дрібних підприємців. Відсутність джерел кредитування особливо гостро відчувається на селі, де найбільш масовою формою організації виробництва є дрібні домогосподарства – особисті селянські господарства (ОСГ). ОСГ відповідно до Закону «Про особисте селянське господарство» – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Як бачимо, ОСГ не визнаються суб'єктами підприємництва, але фактично на сьогодні в сільській місцевості – це одна з головних форм зайнятості населення і найважливіше (а для багатьох – єдине) – джерело одержання доходів. Проблема кредитування саме особистих селянських господарств не приділяється увага науковцями-економістами. Більшість з них вважають, що ця форма організації праці не має перспективи подальшого розвитку, тому недоцільно займатися проблемою кредитування [1]. В умовах перехідної економіки, як свідчать статистичні дані, особисті селянські господарства стали єдиним товаровиробником багатьох видів сільськогосподарської продукції, тому вони також повинні користуватися всіма фінансовими ресурсами, а також і колективні сільськогосподарські підприємства, у тому числі й кредитними. Борхунов А. [2] вважає, що особисті селянські господарства не можуть отримувати банківський кредит, оскільки він не є суб'єктом підприємницької діяльності. На думку Гайдука В.І. [3], основним кредитором господарств населення повинен стати переробник, якому господарства населення реалізують свою сільськогосподарську продукцію.

Як свідчать результати опитування власників особистих селянських господарств, лише 53 приватники із 250 опитаних скористалися кредитами. При цьому джерела кредитування досить різняться: так, у комерційному банку отримали позику лише 5 приватників, в кредитній спілці – 1, в компанії агробізнесу – 10, комерційна позика – 36 чоловік. Середній розмір позики становив – 6-7 тис. грн під 17-20%, за середньої тривалості 12 місяців. Кредити використовувалися, головним чином, на придбання сільськогосподарських машин та навісного інвентарю до них (40 приватників), решта на придбання сільськогосподарських тварин та на будівлю господарських споруд.

Проблема доступу сільських підприємців до фінансових ресурсів пов'язана не тільки з розмірами їхньої справи. Одержання банківського кредиту на селі часто ускладнено в зв'язку із віддаленістю банківських структур, недоліком заставного забезпечення, відсутністю у сільських жителів постійних і формально підтверджених джерел доходів, неможливістю знайти поручителів, складністю процедури оформлення кредиту. Комерційні банки уникають кредитування дрібних сільських підприємців через високі операційні витрати, пов'язані з невеликими розмірами кредитів, віддаленістю сільських поселень, високими ризиками сільськогосподарського виробництва і слаборозвиненою системою страхування, а іноді й у зв'язку з відсутністю у банків фахівців у сфері кредитування агробізнесу. Нині жоден філіал комерційних банків Хмельницької області не бажає мати справу з господарствами населення. До основних причин вони відносять:

1. Високий ризик неповернення кредиту власниками особистих селянських господарств через ризикованість виробництва сільськогосподарської продукції.

2. Юридичний статус особистого селянського господарства. Нині комерційні банки не мають права видавати кредит на здійснення виробничої діяльності суб'єктам, які не займаються підприємницькою діяльністю.

3. Відсутність гарантії третьої сторони. На сьогодні органи місцевої влади не мають права бути гарантом повернення кредиту власниками особистих селянських господарств.

У свою чергу, приватники також не мають особливого бажання звертатися до комерційних банків з приводу отримання кредиту. Основна причина – це об'єкт і вартість застави.

Отже, на сьогодні існує ціла низка проблем, які стають на перепоні щодо кредитування господарств населення.

Нині досить дивну позицію щодо кредитування господарств населення зайняли переробні підприємства. Адже особисті селянські господарства є одними з головних постачальників сиро-

вини переробникам. Під час дослідження цієї проблеми з'ясувалося, що більшість переробних підприємств не укладає договори із приватними товаровиробниками сільськогосподарської продукції. Більшість з них реалізують свої лишки на основі усної домовленості. Проте, де переробні підприємства уклали договори на реалізацію продукції з власниками особистих підсобних господарств, за відповідного контролю з боку місцевих органів влади існують випадки кредитування індивідуального сільськогосподарського товаровиробника під майбутні обсяги реалізації сільськогосподарської продукції. В основному, приватники брали як на розширення власного особистого господарства, так і на споживчі цілі. При цьому працівники фінансових відділів висували цілу низку вимог. По-перше, власник приватного господарства повинен оформити договір на реалізацію лишків сільськогосподарської продукції за фіксованою ціною. По-друге, необхідність наявності гаранта третьої особи, бажано суб'єкта підприємницької діяльності, яка є постійним партнером переробного підприємства, і нині це колективні сільськогосподарські підприємства. По-третє, це вартість і об'єкт застави. У більшості випадків об'єктами застави виступають автомобілі та будівлі і споруди, які знаходяться в приватній власності власника особистого селянського господарства.

Як свідчать результати соціологічного обстеження, основним кредитором є фізична особа. Чим приваблює комерційна позика власника особистого селянського господарства? По-перше, відсутністю процедури оформлення кредиту. По-друге, комерційна позика в більшості випадків надається без сплати відсотків за її користування. Адже, в більшості випадків приватник отримував позичку в осіб, з якими він знаходиться в родинних чи дружніх стосунках. По-третє, не вимагається застава.

Проте, надання таких позик – це анахронізм розвинутого суспільства. Адже, надання позики відбувається без юридичного оформлення. Кредитор в цьому випадку піддається досить значному ризику неповернення позички. Фактично він не має юридичного права на примусове стягнення позики із позичальника.

По-іншому оформляється комерційна позика у фізичних осіб – представників торговельно-посередницьких структур. Основною метою, яку ставлять перед собою представники цих структур, що діють на ринку сільськогосподарської продукції, є забезпечення надходження сільськогосподарської продукції на ринок в майбутньому. Основна вимога до позичальника – це реалізація вирощеної сільськогосподарської продукції за договірними цінами. У більшості випадків ціни на продукцію – нижчі від ринкових. Позика юридично оформлюється у вигляді видачі нотаріально завіреної розписки позичальником. Як свідчать багаторічні спостереження, зростає кількість отримання позик власниками приватних господарств від торгово-посередницьких структур, які діють на ринку сільськогосподарської продукції. У такому співробітництві зацікавлені обидві сторони, тому що це призводить до зростання виробництва сільськогосподарської продукції.

Деякі приватники беруть кредити у представників «тіньового» валютного ринку. Необхідно відзначити, що рівень позичкових ставок на 2-3% нижчий ніж в комерційних банках. Проте, об'єктом застави виступають дорогоцінні метали, коштовне каміння. При цьому необхідно відзначити, що така категорія кредиторів притаманна лише нашій країні.

На сьогодні, на нашу думку, є декілька основних джерел кредитування розвитку приватного сектору сільськогосподарського товаровиробництва.

Перше джерело – це банківське мікрокредитування діяльності особистих селянських господарств. З метою отримання кредиту від власника особистого селянського господарства потрібна успішна робота протягом мінімум одного сезону, підтвердження права власності на землю, майно і клопотання місцевих органів влади. Об'єктами застави може виступати техніка, нерухомість, яка знаходиться у приватній власності. Брати ж у заставу землю поки не дозволяє чинне законодавство. Доцільно було б приймати під заставу майбутній урожай, за умови його страхування. Проте, додаткові витрати для особистих приватних господарств призведуть до зростання вартості отриманих кредитів. Основна умова отримання кредиту – це гарантії фінансово стабільної третьої сторони.

Друге джерело – кредитна кооперація. Кредитне кооперування в сільській місцевості має специфічні особливості, що дозволяють виділити його в самостійну сферу фінансових взаємин:

- близькість до місця проживання,
- обмеженість учасників довірчими відносинами,

- надійність оцінки кредитоспроможності учасників,
- солідарна субсидіарна відповідальність членів кооперації,
- можливість оперувати малими розмірами вкладень і позик,
- безприбуткове визначення ціни послуг,
- гнучкість устанавлення процентних ставок та ін.

Зазначимо, що кредитні спілки мають змогу здійснювати кредитування особистих селянських господарств. Кредит може бути використаний на такі цілі:

- розширення особистого селянського господарства;
- відновлення засобів, що вийшли з вжитку, виробництва (ремонт старого сараю, придбання автомобіля для підвозу кормів);
- покриття тимчасової нестачі обігових коштів (придбання кормів, насіння тощо).

Вигідність (чи не вигідність) використання позик покаже грамотно складений бізнес.

Збір необхідних документів — процес нескладний. Фактично безпосередніх зусиль клієнта вимагає збір наступних документів:

1. Витяг погосподарської книги.
2. Довідка про склад сім'ї.
3. Клопотання сільської ради про виділення позикових коштів фізичній особі, яка звернулася за позикою (наявність цього документа бажана, але не обов'язкова).
4. Договори поруки.

Перші три із перерахованих документів можуть бути отримані в сільській раді. Договір поруки заповнюється гарантими потенційного позичальника, чий підписи також завіряються в сільській раді. Документи, що залишилися – заявка і бізнес-план – складаються спільно із фахівцем кредитної спілки. Довідки про доходи поручителів мають бути отримані поручителями за місцем їх роботи (для працюючих осіб) чи в службі соціального забезпечення (для пенсіонерів).

Правила кредитної спілки передбачають три варіанти погашення позики і сплати відсотків:

- 1) щомісячне погашення відсотків і основного боргу. Цей варіант зручний для клієнтів, що мають регулярні надходження коштів (заробітна плата, пенсія, виручка від реалізації молока тощо);
- 2) щомісячне погашення відсотків і щоквартальне погашення основного боргу. Цей порядок розрахунку по кредитних зобов'язаннях прийнятний для позичальників, які мають сезонну форму надходження доходу (наприклад, сезонні надходження коштів від реалізації м'яса, картоплі, птиці і т.п.). Якщо, вибравши цей варіант повернення позикових засобів, позичальник не має можливості щомісяця погашати відсотки, спілка здійснює прийом процентних платежів за 3 місяці у формі попередньої оплати;
- 3) одноразове погашення відсотків і щоквартальне погашення основного боргу.

Досвід показує, що деякі позичальники прагнуть якомога швидше розрахуватися з кооперативом, не чекаючи закінчення терміну позики. Однак у цьому випадку, відповідно до умов договору позики, відсотки перерахуванню не підлягають.

Третє джерело – це кредитування приватних сільськогосподарських товаровиробників переробними та торговельно-посередницькими структурами під майбутнє постачання вирощеної сільськогосподарської продукції.

Висновок. Розвиток системи кредитування особистих селянських господарств буде стимулювати нарощення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в категорії сільськогосподарських товаровиробників, створення нових суб'єктів малого бізнесу в агросфері на базі високотоварних особистих селянських господарств та зниження рівня безробіття в сільській місцевості. У цьому випадку роль державних органів повинна помітно зростати. Адже більшість кредитів слід видавати селянам відповідно до розроблених цільових програм. Позитивний досвід їх впровадження є у Росії, Білорусії та інших країнах СНД.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адукова А.Н. Оценка эффективности ЛПХ / А.Н. Адукова // Рыночная трансформация сельского хозяйства: десятилетний опыт и перспективы. – М., 2002. – С. 138-140.
2. Борхунов Н.А. Цены как стимул и ориентир для субъектов аграрного рынка / Н.А. Борхунов // Личное и коллективное в современной деревне. – М.: 1997 – С. 182-183.
3. Гайдук В.И. Хозяйства населения Краснодарского края / В.И. Гайдук // Рыночная трансформация сельского хозяйства: десятилетний опыт и перспективы. – М., 2002. – С. 147-148.

4. Добрынин В.А. Актуальные проблемы экономики агропромышленного комплекса / В.А. Добрынин. – М.: МСХА, 2001. – 401 с.

5. Калугина З.И. Личные подсобные хозяйства сельского населения: проблемы и перспективы / З.И. Калугина. – Новосибирск: Наука, 1984. – 190 с.

Развитие системы кредитования личного крестьянского хозяйства как инструмент поддержки их деятельности
О.А. Рудич

В статье осуществляется оценка современного состояния кредитования личных крестьянских хозяйств. Рассматриваются перспективные источники поступления заемных средств на развитие личных крестьянских хозяйств.

Ключевые слова: кредитование, личные крестьянские хозяйства, кредитный договор, кредитор.

Development of loans personal farms as a tool support for their activities

O. Rudich

In article the current state of lending subsidiary farms is assessed. The promising sources of loan funds for the development of private farms are considered.

Key words: credit, private households, credit agreement, the creditor.

УДК 338.43:338.49(477.43)

БАБЕНКОВА Т.Ю., аспірантка

Науковий керівник – **КАЛЕТНИК Г.М.**, д-р екон. наук, професор

Вінницький національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНО-ЗБУТОВИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

У статті розглядаються проблеми збуту сільськогосподарської продукції. Основна увага приділена ролі виробничо-збутового підприємства, яке існує на кооперативних засадах.

Ключові слова: збут, витрати, виробничо-збутове підприємство.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інфраструктура виступає важливим фактором інтенсифікації економіки сільського господарства. Управління розвитком сфер інфраструктурного обслуговування галузі являє собою важливу сторону загальної проблеми управління ефективністю виробництва. З переходом на засади ринкової економіки виникає потреба з'ясувати закономірності формування та функціонування інфраструктури в аграрному секторі.

На сучасному етапі в нових умовах господарювання аграрне виробництво та його інфраструктура функціонують в агресивному конкурентному середовищі, в умовах різновекторності їх мотиваційної поведінки, що зумовлює проблему забезпечення ефективності взаємодії виробничої сфери та галузей інфраструктури. На практиці економічні відносини між ними реалізуються через систему технічно-технологічного забезпечення та надання виробничих, маркетингових та інформаційно-консультативних послуг аграрному виробництву.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науці різним аспектам інфраструктурного забезпечення аграрних формувань приділяють значну увагу такі вчені: М.Я. Дем'яненко, О.І. Здоровцов, В.В. Зіновчук, О.В. Крисальний, П.О. Лайко, І.І. Лотоцький, І.І. Лукинов, Л.М. Левківська, В.І. Мацибора, Л.В. Молдаван, П.О. Мосіюк, М.К. Орлатий, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, М.Й. Хорунжий, Г.В. Черевко, Л.О. Шепотько, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та ін.

Метою дослідження є оцінка сучасної збутової діяльності сільськогосподарських товаровиробників та вивчення напрямів її вдосконалення.

Матеріали та методика дослідження. В основу методологічного забезпечення дослідження інфраструктури сільськогосподарських підприємств покладено системний підхід, який дозволяє розглядати це явище у тісному взаємозв'язку з економічними процесами, що відбуваються в межах самого підприємства та в середовищі, що його оточує. Монографічний метод застосовувався у дослідженні досвіду застосування торгово-збутових підприємств в інфраструктурному обслуговуванні сільськогосподарського виробництва.

Результати досліджень та їх обговорення. У сучасних умовах розвитку української економіки взаємодія сільськогосподарських товаровиробників та підприємств роздрібної торгівлі є не ефективною, внаслідок чого перші перебувають здебільшого у скрутному фінансовому становищі, а другі ризикують зіткнутися з ефектом упущеної вигоди. Крім того, споживачі позбавляють-

ся можливості отримувати якісну й екологічно чисту продукцію за прийнятними цінами, а держава, використовуючи бюджетні кошти, змушена вживати заходів щодо підтримки завідомо збиткових сільськогосподарських виробників. Вирішення цих проблем, що передбачає баланс інтересів чотирьох сторін, може бути знайдено у створенні умов для реалізації сільськогосподарської продукції в роздрібних торгових мережах без посередників.

Досвід розвинених країн свідчить, що у структурі роздрібною ціни частка ціни товаровиробника становить лише 40–55%, тоді як у структурі роздрібною ціни вітчизняної продукції вона займає 55–70%.

Ефективність організації каналів збуту сільськогосподарської продукції за умови оптимальної ціни та вміння орієнтуватися і враховувати кон'юнктурні зміни на окремих ринках продуктів є однією з основних передумов економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Щоб прийняти правильне рішення щодо вибору каналу збуту (маркетингового ланцюга), виробникам сільськогосподарської продукції важливо мати достатньо інформації про ціни і тенденції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Водночас, необхідно чітко орієнтуватися в питаннях маркетингу, які можуть виникати у процесі реалізації продукції.

Маркетингові підходи до організації діяльності сільськогосподарських підприємств передбачають внесення деяких коригувань у порядок формування каналів реалізації сільськогосподарської продукції, які мають відповідати наступним вимогам: канали розподілу слід вибрати таким чином, щоб вони повністю забезпечували доступ до певних ринкових сегментів; необхідно передбачити гнучкість у розподілі; використання одного каналу має не виключати можливості розподілу продукції по іншому; слід виключати можливість виникнення слабких ланок у встановленому ланцюгу розподілу [1].

Вибір каналу збуту є одним із головних стратегічних рішень у сфері організації збуту продукції підприємства, адже від правильного прийняття рішення залежить успіх чи невдача у просуванні товару на ринок.

Наявність значної кількості розгалуженої мережі каналів збуту не вирішує повністю проблему реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами, а отже й ефективності фінансово-господарської діяльності. Підтвердженням цьому є результати анкетування діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результати дослідження засвідчують збільшення частки підприємств, які мають проблеми з реалізацією виробленої продукції. Порівняно з 2008 р., ситуація зі збутом у 2009 р. покращилась у 14,9% підприємств, а погіршилася – у 85,1%. Важливо підкреслити, що під час опитування, крім пропонуваніх респондентам каналів реалізації аграрної продукції, вони вказали також, що збувають свою продукцію без посередників консервним заводам, через порт – зернотрейдерам, м'ясокомбінатам. Зокрема, у 2009 р. частка респондентів, що використовують зазначені канали реалізації сільськогосподарської продукції, зросла порівняно з 2008 р. на 5% пунктів і становить 14%.

Більшість респондентів, які вказали на наявність елементів інфраструктури аграрного ринку в їх регіоні, акцентували увагу на тому, що ці об'єкти взагалі не працюють, а якщо й працюють, то лише з обмеженим колом товаровиробників.

Крім проблеми реалізації продукції сільського господарства на внутрішньому ринку, респондентами було відзначено актуальність проблеми збуту і на зовнішньому ринку. Так, продаж виробленої продукції на зовнішньому ринку розкриває ширші комерційні можливості перед вітчизняними товаровиробниками за рахунок ціни продажу, що дає змогу отримати дохід, який не лише покриває витрати на виробництво, а й забезпечує прибуток, що є необхідним для якісного оновлення підприємства та підвищення якості виробленого продукту.

У цілому, за результатами опитування можна зробити такі висновки щодо функціонування збутової інфраструктури аграрного ринку:

- ✓ незважаючи на розширення мережі елементів інфраструктури аграрного ринку, проблема реалізації виробленої сільськогосподарської продукції стабільно існує;
- ✓ основними каналами збуту сільськогосподарської продукції є посередники, які її закуповують за низькими цінами, що зменшує формування доходів виробників;
- ✓ однією з основних причин, через яку аграрні товаровиробники не використовують елементи інфраструктури аграрного ринку як канали реалізації своєї продукції, є недостатня поінформованість щодо можливостей взаємодії;

✓ переважна більшість керівників сільськогосподарських підприємств схиляються до думки про необхідність стимулювання подальшого розвитку інфраструктури аграрного ринку і створення збутових кооперативів.

Молочне скотарство – найважливіша галузь сільського господарства, що забезпечує продовольчу безпеку країни і населення продуктами харчування. Виробництво молока та молочних продуктів на душу населення в Одеській області в 2010 році скоротилося на 10%, порівняно з 2009 роком, і становило 263 кг, що менше на 30% від медично обґрунтованих норм, визначених науково-дослідними установами України.

Забезпечення населення молочними продуктами харчування на основі інтенсифікації галузі молочного скотарства, вдосконалення відносин між сільськогосподарськими організаціями та переробними підприємствами – основне завдання в умовах фінансової та економічної кризи, порушених взаємозв'язків між галузями АПК.

Приватизація державних переробних підприємств та перетворення акціонерних товариств на одну з основних форм організації переробки сільськогосподарської продукції призвело до загострення протиріч їх із товаровиробниками. В умовах посиленого монополізму переробних підприємств сільськогосподарському товаровиробнику стало не вигідно виробництво тієї чи іншої сільськогосподарської продукції. Це призвело до скорочення обсягів виробництва продукції сільськогосподарства, а отже, і до зменшення надходження її на переробку, що негативно позначилося на роботі переробних підприємств (незавантаженість технологічних ліній, скорочення обсягів та асортименту продукції).

У сучасних умовах найбільш раціональний напрям у сфері виробництва, заготівлі та переробки сільськогосподарської продукції отримує вертикальна кооперація у вигляді споживчих кооперативів, за участю переробних та сільськогосподарських підприємств, незалежно від їх організаційної побудови і форм власності.

З погляду пом'якшення негативних наслідків ослаблення взаємозв'язків виробників сировини із переробними підприємствами кооперацію можна розглядати в різних аспектах: а) як спосіб формування взаємовигідних виробничих відносин між сільським господарством і переробною промисловістю; б) як спосіб технологічної ув'язки виробництва продукції та успішної реалізації перспективних інвестиційних проектів; в) як впровадження у виробництво економічно ефективних технологій, що сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності та ринкової стійкості вироблених видів продукції, підвищенню рівня рентабельності, створення нових робочих місць, протистояння імпорту продукції.

Створення міні-молокозаводів має вирішити цю проблему і підготувати ґрунт для подальшого розвитку інтеграційних зв'язків між сільськогосподарськими виробниками та роздрібними торговельними мережами, забезпечивши постійний ринок збуту і своєчасність поставки продукції (рис. 1).

Дослідивши тенденції розвитку новітніх технологій в галузі технічного оснащення переробки молока, ми впевнилися у спроможності використання новоствореними комплексами модульних молочних заводів, зокрема торгової марки «Молоконт» [2]. Вони набули поширення в Канаді, Латинській Америці, укладені договори на їх поставку в Чилі, Венесуелу та Перу [3].

Основними завданнями запровадження міні-заводів є:

1) вирішити проблеми неефективної взаємодії сільськогосподарських виробників та підприємств роздрібною торгівлі;

2) забезпечити умови реалізації інтересів сільськогосподарських виробників, підприємств роздрібною торгівлі, споживачів і держави засобами формування стабільного каналу збуту, постачальника та реалізації соціально-економічної політики держави;

3) скоротити витрати роздрібною торговельною мережею на закупівлю і транспортування продукції за рахунок власного виробництва.

Практична реалізація цих заходів передбачає врахування регіональних факторів і побудову на цій основі моделі, адаптованої до особливостей конкретного регіону (галузевої спеціалізації).

Механізм реалізації передбачає тісну взаємодію всіх складових елементів: малих сільськогосподарських виробників, органів державної влади, регіонального переробного збутового комплексу та роздрібною мережі.

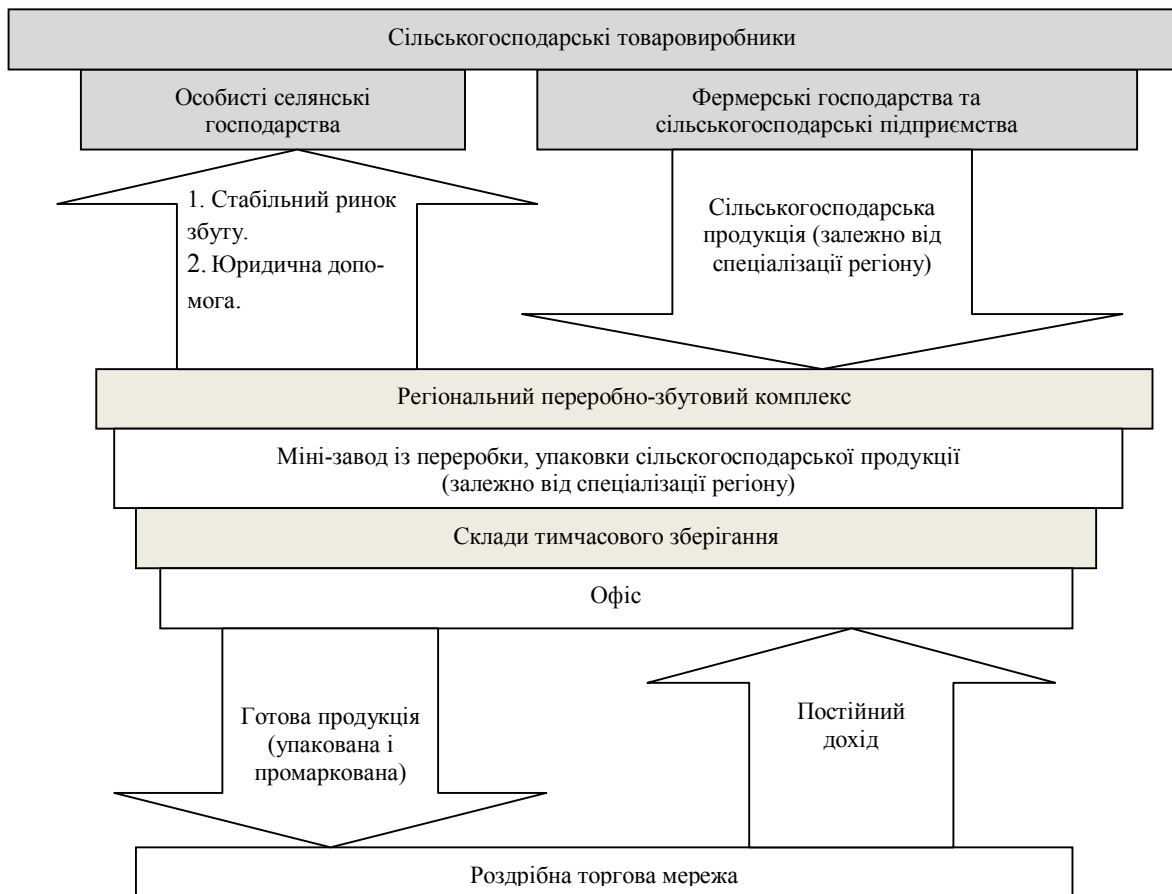

Рис. 1. Схема функціонування виробничо-збутового підприємства

Перевагами створення міні-заводів на кооперативних засадах є:

- оптимізація прямих поставок від виробника до споживача;
- зниження собівартості за рахунок використання регіональних ресурсів і зниження трансакційних витрат;
- забезпечення внутрішньої безпеки торговельної мережі та незалежності від зовнішніх поставок;
- підвищення конкурентоспроможності роздрібних мереж;
- підвищення якості продукції (контроль якості);
- створення іміджу якісної та безпечної продукції сільського господарства;
- невисокі витрати на створення та утримання центру;
- підтримка з боку держави за національними та регіональними програмами;
- забезпечення новими робочими місцями;
- розвиток сільськогосподарського та роздрібного секторів;
- стримування інфляційних процесів на сільськогосподарську і перероблену продукцію за рахунок налагодженої системи збуту.

На сьогодні на регіональних ринках переважають спорадичні контакти (які не передбачають довготривалої співпраці) виробників і продавців. Практично відсутні центри, що виконують функцію об'єднання ресурсів влади, сільгоспвиробників і роздрібних торговельних мереж.

З метою ефективного товароруку пропонується створення власної роздрібно-торговельної мережі з продажу молока під власним логотипом «Комінтернівське молоко».

Торгова марка не лише робить продукцію розпізнавальною серед інших видів, а й асоціюється у покупця з високою якістю продукції; „доступність” виробника у вигляді контактної інформації викликає довіру до нього. Звичайно, продукція при цьому має бути найвищої якості та задовольняти інші вимоги покупця – бути відкаліброваною, чистою, відповідним чином запакованою. Однак трапляються ситуації, коли є якісна продукція, а немає зареєстрованої торгової марки.

Торгова марка в умовах сучасної торгівлі відіграє велику роль, і багато виробників рано чи пізно починають замислюватися над створенням своєї власної торгової марки, яка здатна ідентифікувати їхній товар на ринку і дозволить із часом одержувати додаткові прибутки від її використання.

Реалізація продукції під своєю етикеткою з адресою і контактними даними господарства сприяє збільшенню продажів і залученню нових клієнтів. Нині для сільськогосподарських підприємств найпростішим варіантом стало використання незареєстрованої торгової етикетки. Реєструвати етикетку не поспішають, оскільки це тривалий і витратний механізм, а індивідуального плодоовочевого продукту, який би потребував негайного правового захисту, поки що немає.

Головною метою будь-якого бізнесу, в тому числі і плодоовочевого, є завоювання довіри – найважливішої частини успішного брендингу, причому не лише з погляду постачальників, але і покупців.

Бренд створюється у свідомості споживачів, а тому він, безперечно, потребує додаткових витрат. Бренд можна назвати успішним, якщо продукція з ним купується великою кількістю споживачів та легко впізнається серед інших товарів. Торгову марку можна назвати брендом у тому випадку, коли вона є доступною для 80% споживачів обраного цільового сегмента, і мінімум 20–25% споживачів регулярно споживають конкретний товар під цією торговою маркою / брендом.

Виходячи зі швидкої окупності вкладених коштів і невеликих витрат на самому початку проекту, є можливість зробити його ефективним на випадок зміни ситуації на ринку і в країні в цілому. Це робить проект вигідним і прибутковим як для роздрібних мереж, так і для самих сільськогосподарських виробників. У зв'язку із взяттям курсу на модернізацію економіки, сільське господарство та його взаємодія з роздрібними мережами конче потребує прийняття першочергових заходів щодо оптимізації використовуваних технологій. Це підтверджується і відсотками забезпеченості основними харчовими продуктами щодо рекомендованих показників: м'ясо та м'ясопродукти – 68%, молоко і молокопродукти – 61%, яйця – 88%, риба і рибопродукти – 56%, овочі та баштанні – 76%, фрукти та ягоди – 72%. Як кажуть, цифри говорять самі за себе.

Запропонована нами система виключає із процесу доставки продукції перекупників та посередників, чия присутність у цьому «ланцюзі» гальмує процес доведення продукції до споживача.

Висновки. Щоб виправити таку ситуацію, ми пропонуємо низку заходів:

1) організація регіонального переробного збутового комплексу, що дозволяє поставляти в роздрібні мережі сільськогосподарську продукцію, перероблену, упаковану і марковану зусиллями цього комплексу (установка міні-заводів з обладнанням із переробки сировини в готову упаковану продукцію з використанням фірмового маркування роздрібною мережі);

2) прямі поставки продукції від місця виробництва до роздрібною мережі та доведення її до споживача за допомогою засобів регіонального комплексу;

3) використання фінансової підтримки з боку національних і регіональних органів державної влади в рамках цільових програм підтримки села і малого бізнесу;

4) ефективне використання ресурсного потенціалу для оптимізації та кооперування сільськогосподарства і роздрібних мереж регіону.

Такі заходи допоможуть вирішити проблему слабкої взаємодії між торговими мережами і сільськогосподарськими виробниками та підготувати ґрунт для подальшого розвитку інтеграційних зв'язків між ними, забезпечивши постійний ринок збуту і своєчасність поставок продукції.

Створення переробних підприємств при регіональних переробно-збутових комплексах можливо через закупки модульних молочних заводів. Перевага їх у швидкості встановлення відносно невеликої кількості працюючих на них – 6 чоловік.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ибрагимов Л.А. Инфраструктура товарного рынка / Л.А. Ибрагимов. – М.: ПРИОР, 2001. – С. 11-35.
2. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія / О.Г. Шпикуляк – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – С. 181-183.
3. Белявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку / М.І. Белявцев. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 416 с.
4. Березін О.В. Проблеми формування продовольчого ринку України: Монографія / О.В. Березін – К.: Вища школа, 2002. – 211 с.
5. Інфраструктура та організаційний механізм оптового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.akz.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=51

Организационно-экономические подходы к формированию логистическо-сбытовых предпринимательских структур

Т.Ю. Бабенкова

В статье рассматриваются проблемы сбыта сельскохозяйственной продукции. Основное внимание уделено роли производственно-сбытового предприятия, которое существует на кооперативных началах.

Ключевые слова: сбыт, издержки, производственно-сбытовое предприятие.

Organizational and economic approaches to formation of logistics and marketing business structures

T. Babenkova

The problems of marketing agricultural products are considered. The main attention to the role of supply-side enterprise that exists on a cooperative basis has been paid.

Key words: sales, cost of production and marketing enterprises.

УДК 631.115.8

РАДЬКО В.І., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

**РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЙНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ
У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

У статті розкрито основні питання розвитку кооперативного руху у сільському господарстві та визначено основні його тенденції в Україні.

Ключові слова: кооперація, кооператив, виробництво, прибуток, ефективність.

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки України значною мірою залежить від ситуації в агропромисловому комплексі. Адже його підприємства не тільки виробляють продукти харчування та іншу продукцію, а й забезпечують продовольчу безпеку країни. Але, на жаль, останнім часом більшість сільськогосподарських товаровиробників знаходяться в тяжкому фінансово-матеріальному стані. Брак необхідних матеріальних ресурсів, висококваліфікованих фахівців та дефіцит обігових коштів не дозволяють аграріям самотужки вийти із ситуації. Все це ще більше загострилося в умовах світової фінансової кризи, коли до всього додалася ще одна проблема – зростання вартості кредитних ресурсів.

Тому на сучасному етапі розвитку аграрної сфери необхідно приділяти увагу пошуку інноваційних підходів для підвищення економічної ефективності та забезпечення виробничими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Над вирішенням цих актуальних питань працюють відомі вчені-аграрії: Андрійчук В.Г., Галушко В.П., Губський Б.В., Зіновчук В.В., Ільчук М.М., Крисальний О.В., Малік М.Й., Мочерний С.В., Пархомець М.К., Свиноус І.В., Саблук П.Т., Ситник В.П. та інші фахівці. Але ці питання залишаються актуальними, і ситуація вимагає розробки рекомендацій щодо способів та методів їх вирішення.

Саме цим і обґрунтовується вибір теми дослідження, що полягає у вивченні передового досвіду вирішення питань функціонування товаровиробників в умовах кооперації.

Мета дослідження – озагальнити теоретико-методичні підходи до трактування терміна «кооперація» та охарактеризувати стан розвитку кооперативних відносин в Україні.

Матеріал і методика досліджень. Дослідження проведені із застосуванням діалектичного підходу до явищ, що вивчалися, згідно з яким, всі сторони життя суспільства, як єдиного організму, повинні розглядатися у взаємодії, взаємозв'язку, в процесі їх розвитку, відмирання старих і виникнення нових форм господарювання. Для вирішення поставлених завдань в ході дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний, системного аналізу, монографічний, розрахунково-конструктивний, елементи економіко-математичних методів і методів статистики.

За допомогою методу наукової абстракції, разом з методами синтезу і аналізу в ході дослідження узагальнено та обґрунтовано визначення кооперації, вивчено та узагальнено засади діяльності кооперативів і здійснено їх класифікацію. Застосування цих методів має місце також за обґрунтування поняття і засад безприбутковості діяльності кооперативів та вивчення можливостей вдосконалення нормативно-правової бази їх функціонування.

Результати досліджень та їх обговорення. Проблеми, що притаманні більшості сільськогосподарських товариств, мають певні риси схожості. Традиційні методи господарювання не дозволяють провести певні кардинальні заходи стосовно підвищення економічної ефективності.

Для запровадження сучасних прогресивних технологій організації виробництва та управління необхідно залучати додаткові вкладення, що в сучасних умовах також важкодоступно. Утворюється замкнене коло, яке дуже складно розірвати.

Одним з найбільш оптимальних виходів із цієї ситуації є розвиток коопераційних відносин та створення кооперативів. Вони дозволяють забезпечити формування необхідного обсягу ресурсів та концентрацію виробництва, що може позитивно впливати на прибутковість діяльності. Залучення капіталу відбувається за рахунок об'єднання земельних площ, майнових паїв, пайових внесків та інших можливих способів залучення додаткових ресурсів. Концентрація виробництва в одній формі господарювання дозволяє сформувати великі товарні партії продукції, що можуть бути реалізовані за ціною порівняно вищою, ніж склалася на ринку.

За визначенням, наведеним в економічній енциклопедії, «сільськогосподарська кооперація» – це вид підприємницької діяльності, що базується на об'єднанні ресурсів (фізичних, розумових і матеріальних) для досягнення спільної мети. ...Кооперація у сільському господарстві економічно вигідна (середні витрати зменшуються, а масштаби бізнесу та його ефективність зростають, внаслідок чого її учасники одержують більший прибуток). Доцільність її обумовлена отриманням прибутку від переробки та маркетингових операцій, додаткових послуг, міцних ринкових позицій, оскільки кооперація створює своїм членам найсприятливіші умови торгівлі й ціноутворення, забезпечення конкурентоспроможності та зменшення ризику [3].

Більш уточнене визначення кооперації наведено в сучасному економічному словнику: «кооперація – це об'єднання фізичних осіб на основі добровільного членства для колективного підприємництва; універсальна форма організації спільного або взаємоузгодженого виробництва з участю іноземних партнерів двох або декількох країн, заснована на розподілі виробництва продукції, комерційній співпраці, взаємній гарантії ризиків, спільному захисті інвестицій і промислових секретів» [6].

На думку В.В. Зіновчука, «кооперація – це процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше за допомогою групових дій. Таким чином, цілеспрямовані дії групи суб'єктів, об'єднаних спільним економічним інтересом, складають суть процесу кооперації» [4].

Як вважають П.Т. Саблук, В.П. Ситник, М.Й. Малік, О.В. Крисальний та інші, у зв'язку із прийняттям Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" постало три завдання. Перше полягає у визначенні теоретичних і методологічних основ кооперування сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкової економічної системи, фундаментальних принципів кооперації та їх сучасної інтерпретації. Друге завдання пов'язане з узагальненням досвіду сільськогосподарської кооперації розвинутих країн (на прикладі Франції, Німеччини, США та ін.) з окресленням особливостей організаційної побудови та управління кооперативними підприємствами, методів забезпечення фінансової стабільності тощо. Третє спрямоване на відродження сільськогосподарської кооперації в Україні, обґрунтування основних напрямів її розвитку. Особливу увагу слід приділити створенню правової бази розвитку сільськогосподарської кооперації з урахуванням міжнародного досвіду [7].

На думку М.К. Пархомця, в Україну кооперативна ідеологія потрапила із Західної Європи. Першими селянськими організаціями з ознаками справжніх кооперативів стали споживчі та кредитні товариства. На початку 70-х років XIX ст. функціонувало вже 20 споживчих товариств у Центральній, Східній та Південній Україні. Перше кредитне товариство було засноване у Полтаві в 1869 р. [5]. Автор особливо наголошує на німецькому досвіді сільськогосподарської інтеграції та кредитної кооперації, яка тісно пов'язана з мережею місцевих банків Райффайзенського союзу – об'єднанням колишніх кредитних товариств. Там понад 700 місцевих кооперативних банків поєднують своє основне призначення з матеріально-технічним постачанням і маркетингом сільськогосподарської продукції. Їхніми послугами користуються близько 2,5 млн членів-клієнтів, що становить 75% від загальної кількості усіх кооператорів країни. Загальний товарообіг райффайзенських місцевих банків, що займаються постачанням і маркетингом сільськогосподарської продукції, досягнув 3,8 млрд німецьких марок на рік [5].

За даними В.П. Галушка, в сільському господарстві країн Західної Європи переважають кооперативні форми господарювання. Так, у Швеції на ранніх етапах кооперативного руху перевага надавалася створенню кооперативів-пайовиків, членами яких могли бути не тільки індивідуальні громадяни, а й ферми, підприємства, корпорації, інші кооперативи та створені ними союзи. Але

така організаційна форма управління виробництвом мала цілий ряд недоліків, основними з яких були значні ускладнення з опрацюванням тактичних рішень, для прийняття яких потрібна була згода загальних зборів пайовиків [1].

За даними Б.В. Губського, у США кооперативи збувають до 40% усієї фермерської продукції, в тому числі молока – 85%, зерна – 43, овочів і фруктів – 30, бавовни – 35, худоби і м'яса – 10%. В Японії через кооперативи реалізується щорічно понад 60% рису, 85 – інших зернових, 45 – молока, 90 – фруктів, 44 – овочів, 80 – яловичини, 38% – свинини. В Австралії і Новій Зеландії в такий спосіб збувається 50% молока і до 20% вовни [2].

В Україні також розвивається кооперативний рух у сільській місцевості. Але, на жаль, він не такий потужний як у світі, а основні тенденції його розвитку не завжди позитивні. Так, протягом 2004-2010 рр. чисельність сільськогосподарських виробничих кооперативів зменшилася на 647 – з 1198 до 551, або на 54,0% (табл.1).

Площа сільськогосподарських угідь у виробничих кооперативах у 2010 р складала 941,3 тис. га, що на 1199,3 тис. га менше, ніж у 2004 р., або на 56%. При цьому середній розмір виробничого кооперативу змінився несуттєво, зменшившись протягом 2004-2010 р. на 79 га або 4,4% і у 2010 р. склав 1708 га.

Таблиця 1. – Основні показники діяльності виробничих кооперативів в Україні

Показник	Рік				2010 р. до 2004 р., %
	2004	2006	2008	2010	
Загальна чисельність	1198	845	708	551	46,0
Площа сільськогосподарських угідь, тис.га	2140,6	-	1145,2	941,3	44,0
в тому числі:					
- на один кооператив, га	1787	-	1618	1708	95,6
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	134941	82253	49843	37274	27,6
у тому числі					
- у рослинництві	80297	46492	28707	21891	27,3
- у тваринництві	54644	35761	21136	15383	28,2

Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві в досліджуваній організаційно-правовій формі господарств, зменшилась на 97667 осіб, або на 72,4%. При цьому темпи зменшення у рослинництві та тваринництві були схожими – 72,7 і 71,8% відповідно.

Одним з узагальнюючих показників, що відображають ефективність діяльності виробничих кооперативів, є сума прибутку, яку отримано від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг. Незважаючи на зменшення чисельності такої форми господарювання, площу їх сільськогосподарських угідь та чисельність працівників, сума прибутку отриманого від реалізації сільськогосподарської продукції, зросла на 232,3 млн грн. – з 32,7 у 2004 р. до 265 млн грн. у 2010 р., або в 8,1 рази (рис.1).

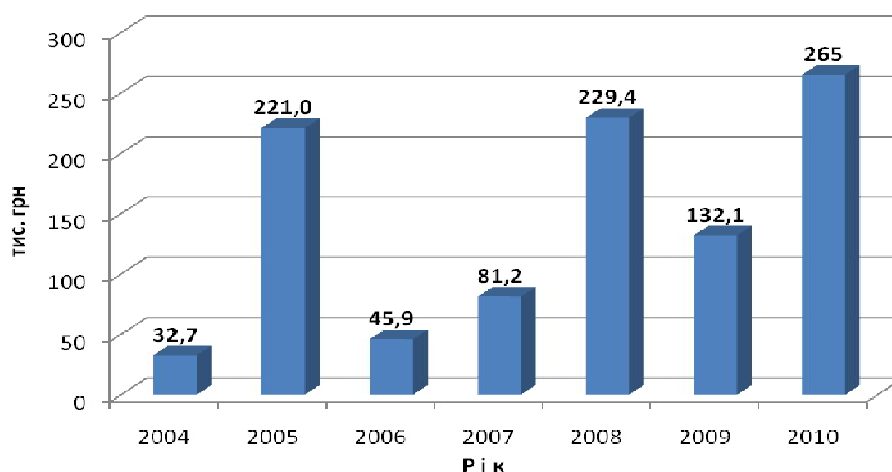

Рис.1. Прибуток виробничих кооперативів від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн.

На особливу увагу заслугове зарубіжний досвід розвитку кооперативного руху та функціонування кооперативів у різних сферах діяльності. Так, у США товаровиробники молочної сировини, що входять до складу 5 найбільших кооперативів, забезпечують близько 39,8% загального обсягу виробництва в країні.

Висновки. Світовий досвід розвитку кооперативного руху в сільськогосподарському виробництві свідчить про його ефективність. Поєднання інтересів багатьох фізичних та юридичних осіб та концентрація капіталу призводять до утворення синергічного ефекту за рахунок ефекту масштабу. Це є однією з важливих цілей та мотивацій у процесі створення кооперативів. Враховуючи, що значна частина сільськогосподарської продукції, особливо молока, картоплі, в Україні виробляється у приватному секторі, то саме така форма господарювання може створити необхідні передумови для підвищення економічної ефективності виробництва та забезпечити продовольчу безпеку країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галушко В.П. Економіка світового сільського господарства / В.П. Галушко – К.: НАУ, 1996. – 514 с.
2. Губський Б.В. Аграрний ринок / Б.В. Губський – К.: Нора-прінт, 1998. – 184 с.
3. Економічна енциклопедія у трьох томах / Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000-2002. – Т.2. – 848 с.
4. Зіновчук В. В. Організаційні форми сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук – К.: Логос, 1999. – 256 с.
5. Пархомець М.К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах / М.К. Пархомець – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 346 с.
6. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг та ін. – 2-е изд. испр. – М.: Инфра-М, 1999. – 479 с.
7. Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 166 с.

Развитие кооперативного движения в сельском хозяйстве

В.И. Радько

В статье раскрыты основные вопросы развития кооперативного движения в сельском хозяйстве и определены основные его тенденции в Украине.

Ключевые слова: кооперация, кооператив, производство, прибыль, эффективность.

Cooperative movement development in agriculture

V. Radko

The paper reveals the key issues of the cooperative movement in agriculture and defines its basic trends in Ukraine.

Key words: cooperation, cooperative production, profits, efficiency.

УДК 338.021.1:637.13

КУДЕЛЬСЬКИЙ В.Е., здобувач

Науковий керівник – **СВИНОУС І.В.**, д-р екон. наук, професор

Хмельницький національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИРОВИННОЇ ЗОНИ ДЛЯ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються проблеми розвитку молочного скотарства в Хмельницькій області як сировинної зони місцевих молокопереробних підприємств. Особлива увага приділяється дослідженню відносин виробників і переробників за збуту молока.

Ключові слова: сільськогосподарські товаровиробники, молокопереробні підприємства, молокосировина.

Постановка проблеми. Важлива роль у забезпеченні населення країни продовольством належить молокопродуктовому підкомплексу як сукупності господарюючих суб'єктів, зайнятих виробництвом молока, його переробкою, реалізацією готової продукції, пов'язаних між собою економічними відносинами. За період ринкових трансформацій виявилися протиріччя між галузями молокопродуктового підкомплексу, зруйновано господарські зв'язки, змінилися як умови функціонування, економічний стан суб'єктів, так і характер взаємодії між ними. Удосконалення механізму реалізації й узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання у сфері виробництва та переробки продукції сільського господарства є однією з найбільш складних соціально-економічних проблем.

Молокопереробні підприємства, користуючись своїм монопольним становищем і ставлячи за мету – досягти поточних короточасних вигід, тривалий час занижували закупівельну ціну на молоко. Порушення паритету між цінами на молоко і яловичину, а також невваженість кредитної та податкової політики, коли скотарство стало джерелом надходження коштів, спричинило триразове скорочення поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах. Складна соціально-демографічна ситуація на селі призвела до відмови господарств населення від утримання корів, внаслідок чого поголів'я зменшилося більш як удвічі. Це зумовило скорочення сировинної бази молокопереробних підприємств, виробничі потужності яких в останні роки завантажені не повністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями вдосконалення економічних відносин між підприємствами молокопродуктового підкомплексу займалися багато вчених-економістів: В. Андрійчук, А. Байдюк, Ю. Білик, П. Березівський, С. Васильчак, В. Галанець, Ф. Горбонос, Ю. Губені, Т. Дудар, А. Зайчковський, В. Збарський, В. Зіновчук, В. Зимовець, О. Котко, Д. Крисанов, Т. Мостенська, В. Липчук, В. Месель-Веселяк, В. Микитюк, М. Ільчук, В. Радько, М. Пархомець, П. Саблук, Г. Черевко, О. Шпичак, К. Юрченко, В. Яценко, І. Яців та ін. У наукових працях названих учених розглядаються методологічні, методичні та організаційні аспекти управління підприємствами АПК. Проте більшість дослідників, в основному, вирішують макроекономічні задачі, пов'язані із формуванням організаційно-економічного механізму вдосконалення економічних відносин, визначенням стратегічних напрямів аграрної політики.

Мета дослідження – оцінити стан розвитку молочного скотарства в регіоні як сировинної бази молокопереробних підприємств Хмельницької області та запропонувати напрями подальшого його розвитку.

Матеріал і методика дослідження У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних; монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів; графічний – для наочної ілюстрації досліджуваних явищ, процесів і закономірностей; економіко-математичний і розрахунково-конструктивний – для вивчення можливостей оптимізації сировинної зони молокопереробного підприємства; аналізу і синтезу порівнянь.

Результати досліджень та їх обговорення. Численні перетворення в аграрному секторі України негативно позначилися на розвитку молочного скотарства у країні загалом та у Хмельницькій області зокрема. Загальні обсяги виробництва молока сільськогосподарськими товаровиробниками різних форм господарювання у 2010 р. проти 1990 р. знизилися на 478,4 тис. тонн, або на 44%, в основному за рахунок сільськогосподарських підприємств, де зменшення становило 583,4 тис. тонн, або на 85,1% (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка та структура виробництва молока в господарствах різних форм господарювання (за даними Головного управління статистики по Хмельницькій області).

Нині в області виробництвом молока займаються 242 господарства, або на 57 менше, ніж на цю дату 2009 року. Встановлено, що у досліджуваному регіоні провідні господарства виробляють

71% від молочного валового виробництва сільськогосподарських підприємств, надої в яких становлять від 4 до 6 тис. кг молока на корову. Серед цих сільськогосподарських підприємств доцільно виділити ТОВ «Промінь», СГК «Летава», ДП «Дослідне господарство «Пасічна», СТОВ ім. Шевченка. Вперше за останні роки призупинено спад виробництва молока в області.

У 2010 р. 67,0% сільськогосподарських підприємств області не утримували корів. Із тих, що утримували, 82,4% підприємств мали стадо корів чисельністю до 200 голів, від 200 до 500 голів – 23,1%, від 500 і більше – 9,1%. Основними причинами такої ситуації є: нестабільність цінової ситуації; низька економічна ефективність галузі; відсутність якісного наукового супроводу виробничих процесів; недосконала система племінної справи та відсутність дієвого механізму державної підтримки, спрямованої на стимулювання розвитку галузі.

Результати групування сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за рівнем рентабельності доводять, що у господарствах, де виробництво молока є високорентабельним (від 40 до 60%), рівень повної собівартості більш ніж у два рази нижче порівняно зі збитковими господарствами (–40 до –20%), а продуктивність – вища майже втричі, що свідчить про значні резерви для підвищення ефективності виробництва молока.

Сільськогосподарські підприємства переважно реалізують молоко першого гатунку, лише незначна частина – вищого (у 2010 р. – 0,8%). Окрім цього має місце реалізація на переробку молока 2 гатунку (у 2010 р. – 1,2%) та негатурного (у 2010 р. – 0,1%). Невеликі можливості сільськогосподарських товаровиробників стосовно забезпечення відповідної технології виробництва молока вимогам чинних стандартів якості призводять до зниження гатурності молока, що негативно впливає на закупівельні ціни і відповідно на показники ефективності.

Важливими чинниками підвищення якості молока є збалансована годівля тварин та механізація технологічних операцій у молочному скотарстві. Нині у сільськогосподарських підприємствах області відбувається стрімке скорочення кількості доїльних установок. Таку тенденцію можна пояснити тим, що у Хмельницькій області зменшилася кількість господарств, які спеціалізуються на промисловому виробництві молока [1].

Так, у ДП «ДГ «Пасічна» інвестовано близько 5 млн грн на придбання та монтаж доїльного залу типу «Деллаваль паралель 16*2». За попередніми розрахунками, термін окупності становить 2,5 роки як за рахунок підвищення якості молока, так і за рахунок зменшення кількості обслуговуючого персоналу.

У СТОВ «Жучківці» доїння здійснюється на установці «Брацлавчанка», що дало змогу довести навантаження на майстра машинного доїння по 50–55 корів, затрати праці на 1 ц молока становлять 1,4–1,6 люд.-год.

Перешкодою для нарощування поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах може стати відсутність пристосованих приміщень для їх утримання. Через певні об'єктивні та суб'єктивні причини більшість корівників сільськогосподарських підприємств було зруйновано, а ті, що залишились, не відповідають сучасним вимогам щодо утримання корів [2].

Проведений нами аналіз проектів наявних в Україні тваринницьких приміщень показав, що в них закладено застарілі високовитратні технології виробництва молока 30–40-річної давності. Ефективне їх використання можливе лише після проведення реконструкції та впровадження сучасних технологічних і технічних рішень, що забезпечать комфортні умови утримання тварин, їхню високу продуктивність та якість молока і, головне, – зниження затрат праці на виробництво 1 ц молока з 10–15 до 2–3 люд.-год, що зробить молочні ферми високорентабельними. Таких показників можна досягти за умови впровадження системи самообслуговування тварин, сучасних систем доїння і первинної обробки молока, приготування і роздавання кормів, прибирання та утилізації відходів виробництва.

Нині у Хмельницькій області функціонує 20 молокопереробних підприємств, з яких 8 підприємств здійснюють повний цикл переробки і виробництва молокопродуктів, решта – займаються заготівлею, охолодженням і частково первинною переробкою. Ці молокопереробні підприємства входять до складу трьох фінансово-промислових груп – це ВАТ «Гадячсир», корпорації «Мілкіленд-Україна», «Укрпродуктгруп».

Основними причинами такого становища в галузі є відсутність достатньої кількості сировини для переробки та коштів для здійснення технічного переоснащення, а також проблеми зі збутом готової продукції, оскільки більшість підприємств орієнтувалися на зовнішній ринок [3].

Вивчення каналів реалізації молока товаровиробниками області дозволило встановити, що сільськогосподарські підприємства і господарства населення реалізують по маркетинговому каналу «переробні підприємства» значно більше молока, ніж надходить на регіональні молокопереробні підприємства (табл. 1).

Таблиця 1. – Динаміка обсягів реалізації товаровиробниками молока та надходження його на переробні підприємства Хмельницької області

Товаровиробник	Рік					2010 р. до 2006 р., у %
	2006	2007	2008	2009	2010	
Реалізовано переробним підприємствам						
Сільськогосподарські підприємства	95,6	80,9	82,1	86,9	89,9	94,0
Господарства населення	236,7	285,3	241,8	196,2	210,3	88,8
Інші підприємницькі структури	51,3	55,5	21,4	21,7	25,1	48,9
Надійшло на переробку молокопереробним підприємствам області						
Сільськогосподарські підприємства	66,9	54,9	53,4	56,5	66,5	99,4
різниця	28,7	26	28,7	30,4	23,4	81,5
Господарства населення	236,7	285,3	241,8	196,2	210,3	88,8
різниця	0	0	0	0	0	–
Інші підприємницькі структури	51,3	55,5	21,4	21,7	25,1	48,9
різниця	0	0	0	0	0	–

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Як свідчать наведені у таблиці 1 розрахунки, значна частка сільськогосподарських товаровиробників намагається реалізувати вироблену продукцію молокопереробним підприємствам, що розташовані поза межами Хмельницької області. Основною причиною, яка стимулює товаровиробників до таких дій, є економічна вигода, що знайшла своє вираження у вигляді закупівельної ціни, умов розрахунків та величини збутових витрат.

Проте, реалізацію за межі області певною мірою можна назвати умовною, оскільки більшість молокопереробних підприємств входять до складу двох промислових груп – корпорація «Мілкіленд-Україна» (7 молочних підприємств області) та холдинг «Укрпродуктгруп» (3 підприємства) із потужністю понад 100 т переробки молока на добу.

При цьому необхідно зазначити, більшість молокопереробних підприємств області виконують функції до заготівлі і первинної обробки молока: ДП «Чемеровецький молокозавод», філія «Волочиський сироробний завод», філія «Старосинявський молокозавод» та ПП «Красилівський молокозавод» із потужністю переробки молока 50 т за зміну.

Зазначимо, що три провідні молокопереробні підприємства – ЗАТ «Хмельницька маслосирбаза», ВАТ «Деражнянський молочний завод» та ЗАТ «Вінківцісирзавод» – не входять до складу фінансово-промислової групи. Економічна та юридична самостійність цих підприємств збереглася завдяки достатньому рівню фінансової стійкості, сформованим стабільним сировинним зонам, відсутності проблем зі збутом продукції та наявності власного торгового бренду, що сприяє поширенню продукції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках молокопродукції.

Основною причиною, що стимулює товаровиробників до таких дій, є економічна вигода, яка знайшла своє вираження у вигляді закупівельної ціни, умов розрахунків та у величині збутових витрат. Однак, реалізацію за межі області певною мірою можна назвати умовною, оскільки більшість із них входять до складу двох промислових груп [4].

У молокопереробних підприємствах області має місце недовантаження виробничих потужностей, насамперед через відсутність молокосировини, сезонність виробництва молока та споживчого попиту на ринку. Здобувачем встановлено чітку залежність обсягів реалізації продукції від сезонних коливань надходження молока на переробку. Так, найвищий рівень завантаженості ПП «Летичівський молокозавод» забезпечується у III і IV кварталах, що призводить до неритмічності завантаженості виробничих потужностей, реалізації продуктів молокопереробки, до формування значних складських запасів напівфабрикатів та виготовлення продукції більш тривалого терміну зберігання, наприклад, солодковершкового масла.

Відсутність високоякісної сировини змушує більшість молокопереробних підприємств зменшувати кількість асортиментних позицій і переорієнтовуватися на випуск менш якісної продукції. Так, ПП «Летичівський молокозавод» до 2009 р. здійснював виробництво казеїну технічного, нині спеціалізується на виготовленні молочних напівфабрикатів (вершків, сиру кисломолочного) і обезжиреного молока. Водночас, ВАТ «Вінківцісирзавод» спеціалізується на виробництві сирів жирних, яких нині виготовляється 24 види. Щорічно розширюється асортимент та нарощується виробництво масла вершкового. Так, до товарного асортименту включено сирний рулет «Вінковецький» із додаванням спецій з лікувальних трав; напій кефірний «Джерело здоров'я», який зорієнтований на споживачів із серцево-судинними захворюваннями та діабетом, тощо. Водночас, незважаючи на активну позицію підприємств щодо адаптації до вимог виробництва, нестача сировини, незадовільний технічний стан переробних підприємств регіону не дозволяють їм повною мірою використовувати ринкові можливості та задовольняти потреби населення [5].

Висновки. На сучасному етапі розвитку молочного скотарства у країні необхідно забезпечити значні капіталовкладення. Це питання можна вирішити, якщо держава забезпечить компенсацію відсотків за кредитами на розвиток виробництва молока. Така практика широко використовується у провідних країнах світу. Зазначимо, що в Україні також тривалий час діяла система часткової компенсації кредитів. Але у схемах компенсації кредитів негативним є те, що правила погашення постійно змінюються, що унеможливорює планування, і, зокрема, бізнес-планування.

Вважаємо, що на перехідний період доцільно зберегти дотації на 1 кг молока, поступово зменшуючи їх. Як свідчить проведене опитування, 140 керівників сільськогосподарських підприємств області, які виробляють молоко, більше 40% керівників господарств вважають, що взагалі не отримують ніяких дотацій на молоко. Зазначимо, що 87% керівників підприємств-виробників молока висловлюються за повернення системи державної підтримки виробників молока, що існувала до 2011 р., а 81% опитаних не влаштовує ситуація, що склалася з виплатою державних дотацій виробникам молока.

Розглядаючи молочне скотарство як сировинну базу молокопереробної промисловості, необхідно зазначити, що нині відбувається процес відродження великотоварного промислового виробництва молока, що у найближчій перспективі дозволить забезпечити високоякісною сировиною переробні підприємства та зменшити експортну залежність вітчизняного споживача у молокопродукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клочко В. М. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності продукції молокопродуктового підкомплексу АПК / В. М. Клочко // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 129–133.
2. Улицька Н. О. Методологічні аспекти аналізу ефективності функціонування молокопродуктового підкомплексу / Н. О. Улицька // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 70–75.
3. Ноордхайзен Й. Производство молока на крупных фермах / Й. Ноордхайзен, К. Мюллер, Р. Йоритсма // Главный зоотехник. – 2007. – № 11. – С. 26.
4. Хайрулин А. Н. Важный резерв повышения эффективности производства молока / А. Н. Хайрулин // Экономика с.-х. и перерабатывающих предприятий. – 2008. – № 4. – С. 20–22.
5. Пабат В. О. Концепция відтворення механізованого молочного тваринництва агропромислового комплексу України / В. О. Пабат, А. І. Фененко // Молочное дело. – 2006. – № 6. – С. 36–38.

Организационно-экономические основы формирования сырьевой зоны для молокоперерабатывающих предприятий Хмельницкой области

В.Е. Кудельский

В статье рассматриваются проблемы развития молочного скотоводства в Хмельницкой области, в качестве сырьевой зоны местных молокоперерабатывающих предприятий. Особое внимание уделяется исследованию взаимоотношений производителей и переработчиков при сбыте молока.

Ключевые слова: сельскохозяйственные товаропроизводители, перерабатывающие предприятия, молокосырье.

Organizational and economic bases of forming raw zone for dairy plants in Khmelnytskyi Region

V. Kudelskyi

The problems of dairy cattle in Khmelnytsky region as raw zone of local milk business has been considered. Particular attention is paid to the study of relations between producers and processors in the marketing of milk.

Key words: agricultural producers, dairy plants, milk raw.

КАЛАШНИКОВА Т.В., канд. екон. наук

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

e-mail: kalashnikova.tv@gmail.com**ОЦІНКА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ У МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ**

У статті проаналізовано методичні підходи, виявлено тенденції та здійснено оцінку державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників з використанням міжнародних показників.

Ключові слова: державна підтримка, сільськогосподарські товаровиробники, системи показників оцінки, оцінка підтримки виробника.

Постановка проблеми. Необхідність координації міжнародної діяльності за узгодженою стратегією потребує розробки та застосування єдиного методичного підходу на базі визначеної системи показників; систематизації, оцінки видів підтримки та вимірювання їх ймовірного впливу на виробництво, торгівлю і добробут виробників і споживачів. Результатом цих зусиль стали дві ключові системи класифікації та вимірювання внутрішньої підтримки сільського господарства, що отримали широке розповсюдження та визнання: система внутрішнього виміру підтримки сільського господарства Світової організації торгівлі та система загальної оцінки підтримки Організації економічного співробітництва та розвитку. Кожна з цих систем вимірювання внутрішньої підтримки сільського господарства передбачає використання сукупності показників, основним з яких для системи СОР є сукупний вимір підтримки, для системи ОЕСР – показник оцінки підтримки виробників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародний досвід та методичні підходи до оцінювання державної підтримки аграрної галузі досліджуються у працях О. Бородіної, О. Варченко, В. Галушка, М. Дем'яненка, А. Діброви, І. Кобути, І. Комарової, Л. Молдаван, В. Онегіної, Т. Осташко, А. Шолойко та ін. Проте більш детального вивчення потребують питання практичного застосування системи міжнародних показників для оцінки державної підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

Мета дослідження – проаналізувати різні методичні підходи, виявити тенденції та здійснити оцінку державної підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників з використанням міжнародних показників.

Результати досліджень та їх обговорення. Опрацювання ряду літературних джерел [6,7] дає можливість здійснити порівняльний аналіз ключових систем класифікації та оцінки державної підтримки і визначити цілий ряд відмінностей між ними, що обумовлені різними метою, методами, інформаційною базою та результатами застосування (табл. 1).

Таблиця 1 – Системи класифікації та оцінки державної підтримки СОР та ОЕСР

	СОР	ОЕСР
Мета	Забезпечення зобов'язань у правових рамках офіційних торговельних угод	Сприяння діалогу з питань реформ політики підтримки
Метод	Вимірювання підтримки, що викривлює торгівлю (на основі критеріїв, пов'язаних з очікуваним впливом на торгівлю)	Вимірювання підтримки сектору (на основі критеріїв, що пов'язані з реалізацією програм підтримки)
База даних	Дані урядів країн-членів щодо дотримання формальної угоди про торгівлю	Дані, представлені учасниками та доповнені з інших джерел експертами ОЕСР для оцінки річних переказів в різних секторах економіки
Результати	Щорічні повідомлення щодо оцінки дотримання максимальних зобов'язань підтримки	Порівняльний моніторинг і щорічний звіт про оцінку прогресу реформ політики підтримки сільського господарства; підтримання та щорічне оновлення багаторічної бази даних для економічного аналізу ефективності та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення політики підтримки

Джерело: складено автором

Як бачимо, саме система специфічних показників оцінки державної підтримки сільського господарства ОЕСР запроваджена з метою порівняння, оцінки та аналізу впроваджуваної політики підтримки сільського господарства. Застосовується така система оцінки підтримки у понад 40 країнах світу та охоплює результати розробок за впровадження політики підтримки упродовж понад 20 років (у т.ч. і у ряді країн, що не входять до ОЕСР, а саме в Бразилії, Чилі, Китаї, Росії, Південній Африці та Україні). Тому у дослідженні оцінки державної підтримки вітчизняних виробників сільгосппродукції застосовуємо саме показники, розроблені ОЕСР. За методикою ОЕСР виділяють показники оцінки підтримки сільського господарства, що базуються на порівнянні внутрішніх та світових цін на продукцію сільського господарства, а саме: показники оцінки підтримки виробників; показники оцінки підтримки споживачів; показники оцінки загальної підтримки сільського господарства [8].

Показник підтримки виробників (PSE) як складова загальної підтримки призначений для визначення рівня субсидування або оподаткування вітчизняного виробника; виражається у грошовій оцінці і залежить від розміру та структури аграрного сектору країни, а також рівня інфляції та валютного курсу в країні. Для визначення динаміки цього показника широко використовується відсоткове значення оцінки підтримки виробників, що виражає частку валової виручки, сформовану від надходження державної підтримки. Відповідно до наведених на рис. 1 даних, підтримка виробників становить значну частку в структурі загальної підтримки (у середньому за наведений період 64,6%), досить суттєво коливається і має незначну тенденцію до скорочення.

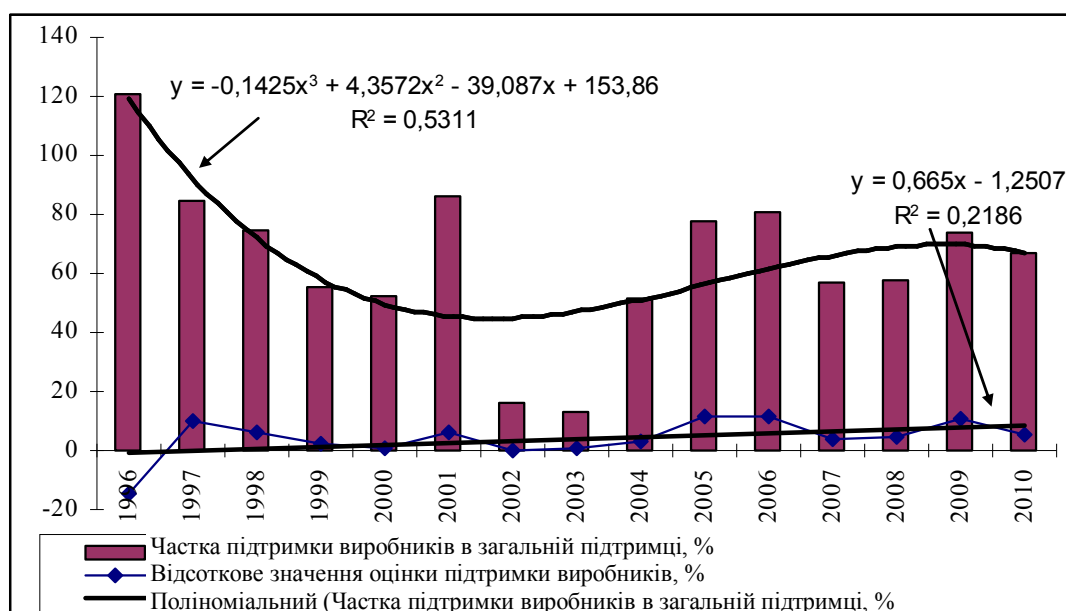

Рис. 1 Динаміка показників оцінки підтримки виробників в Україні у 1996-2010 рр.

У структурі доходу агроформувань частка підтримки виробників коливається від -14,3% у 1996 р. до 11,3% – у 2006 р. Апроксимація даних за допомогою лінії тренда з досить незначною величиною достовірності (0,22) свідчить про тенденцію до нарощування еквівалента підтримки виробників щорічно на 0,67%.

Як показано в табл. 2, у 1996 р. має місце не підтримка, а оподаткування виробників. Починаючи з 1997 р., відбувається перехід від їх оподаткування до субсидування, проте спостерігаються суттєві коливання значення показника підтримки за роками, що значною мірою пов'язано з відсутністю чітко визначеної політики у сфері державного регулювання аграрної галузі і обумовлено суттєвими коливаннями рівня підтримки ринкових цін.

Номинальний показник захисту виробників (характеризує кількісний ефект впливу державного регулювання на ціни на аграрному ринку) у 1996, 1999, 2000, 2002, 2003, 2004, 2007 та 2008 роках менше за одиницю і свідчить, що ціни на аграрну продукцію на внутрішньому ринку у ці роки були нижчими за світові. Саме у ці роки показник підтримки ринкових цін має від'ємне значення і свідчить про оподаткування підприємств за рахунок цінового механізму. Особливо це проявилось у 1996 р.: за рівня цін, що на 20% нижчі за світові, з галузі було вилучено майже 4,8 млрд грн (за обмінним курсом – 2,6 млрд дол. США).

Таблиця 2 – Оцінка підтримки сільськогосподарських товаровиробників (PSE) в Україні у 1996-2010 рр., млн грн

Показники	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Оцінка підтримки виробників (PSE)	-3587	2589	1501	737	449	3750	181	278	2432	10951	12381	4875	8462	19505	13643
А. Підтримка на основі виходу продукції:	-4790	1921	885	-2101	-1535	1490	-3105	-3357	-2051	6774	6675	-1289	1714	9980	4227
– підтримка ринкових цін	-4791	1873	678	-2339	-1958	795	-3957	-3903	-3639	4560	4432	-4950	-2416	8605	2563
– платежі, пов'язані з обсягами виробництва	1	48	207	238	423	695	752	546	1589	2214	2243	3662	4130	1375	1664
В. Платежі на внутрішнє споживання	736	375	367,5	848	582	860	1816	2223	2462	2686	2786	3797	4475	8695	9326
у т.ч. за рахунок акумуляції ПДВ*	0	0	0	649	371	541	1393	1220	1579	1712	2016	2351	2598	7663	8000
С. Платежі на поточні потреби	468	293	248,3	1989	1402	1401	1470	1411	2020	1491	2920	23366	2273	830	90
у т.ч. за рахунок ФСП	0	0	0	1400	1400	1400	1365	1400	1900	1400	1900	1650	1270	724	90
Середній курс гривні до долара США**	1,83	1,86	2,45	4,13	5,44	5,37	5,33	5,33	5,31	5,12	5,05	5,05	5,27	7,79	7,94
Номінальний показник захисту виробників (NPSp)	0,80	1,10	1,04	0,93	0,97	1,02	0,96	0,96	0,97	1,07	1,06	0,96	0,98	1,05	1,01
Номінальний показник допомоги виробникам (NASp)	0,87	1,11	1,06	1,02	1,02	1,07	1,0	1,00	1,03	1,13	1,13	1,04	1,05	1,12	1,06

* без сум ПДВ, акумульованих переробними підприємствами і сплачених виробникам молока і м'яса;

** за даними НБУ.

Джерело: розраховано автором за даними ОЕСР [9]

Досліджуючи методологічні та практичні аспекти оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні, В. Галушко та А. Діброва роблять висновок, що основними чинниками, які суттєво впливають на зміну коефіцієнтів підтримки сільськогосподарських товаровиробників, є рівень внутрішніх цін і курс національної валюти [10]. Застосування нами кореляційного аналізу динамічного ряду даних за 15 років щодо впливу окремих складових на величину підтримки виробника частково підтверджує результати вчених: виявлено досить щільний зв'язок між оцінкою підтримки виробників та підтримкою ринкових цін (коефіцієнт кореляції становить 0,823); валютним курсом гривні (0,688). Водночас, отримані нами дані свідчать, що до основних чинників впливу на показники підтримки виробника слід віднести також обсяги платежів на внутрішнє споживання (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,826) і особливо ту їх частину, що формується за рахунок акумуляції ПДВ (0,828). Взагалі, починаючи з 1999 р., у процесі формування коштів підтримки виробників зростає значення непрямих методів підтримки та посилюється вплив платежів, що визначають виробничі витрати господарств, забезпечують умови для капітальних інвестицій, знижують ризики аграрного виробництва. Поряд з цим, слід зазначити відсутність у складі підтримки вітчизняних виробників фінансування інших програм підтримки, до яких, за класифікацією ОЕСР, належать програми екологізації та розвитку сільських територій.

На підставі аналізу динаміки номінального показника допомоги виробникам, який враховує як державні виплати, що засновані на обсязі продукції, так і інші бюджетні субсидії виробникам, робимо висновок, що лише у 1996 р. сільськогосподарські товаровиробники в Україні, навіть з урахуванням надходжень з бюджету, отримали дохід нижчий, ніж за реалізації продукції за світовими цінами. Наступні чотирнадцять років поспіль вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники отримували доходи (з урахуванням усіх платежів, що входять до оцінки підтримки виробників), що дорівнюють або вищі, ніж за умов вільної торгівлі.

Висновки. Застосування системи класифікації та оцінки державної підтримки ОЕСР дає можливість здійснювати економічний аналіз ефективності та розробити ряд практичних рекомендацій щодо вдосконалення політики державної підтримки в аграрній галузі. Основними чинниками впливу на еквівалент підтримки вітчизняних сільськогосподарських виробників є механізм підтримки ринкових цін та платежі на внутрішнє споживання. Поряд з нарощуванням державної підтримки сільськогосподарських виробників в країні відповідно до стратегічних цілей, що ставляться перед галуззю, слід оптимізувати її структуру, зокрема через фінансування програм екологічного захисту та розвитку сільських територій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / О.М. Бородіна, С.В. Кирилюк, О.Л. Попова та ін.; За ред. О.М. Бородіної. – Ін-т екон. та прогноз. НАНУ. – К., 2008. – 264 с.
2. Варченко О.М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці / О.М. Варченко // Економіка та управління АПК: Збірник наукових праць / Білоцерк. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2011. – Вип. 5(85). – С.11-16.
3. Комарова І.В. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України в контексті світового досвіду / І.В. Комарова // Фінанси України. – 2010. – №7. – С.65-75.
4. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 432 с.
5. Шолойко А.С. Тенденції державної підтримки сільського господарства / А.С. Шолойко // Економіка АПК. – 2012. – №5. – С.41-44.
6. Effland, Anne. Classifying and Measuring Agricultural Support: Identifying Differences Between the WTO and OECD Systems. EIB-74, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. March 2011: [Електр. ресурс]. – <http://www.ers.usda.gov/Publications/EIB74/EIB74.pdf>
7. OECD's Producer Support Estimate and related indicators of agricultural support: concepts, calculations, interpretation and use (the PSE Manual): [Електр. ресурс]. – <http://www.oecd.org/dataoecd/5/2/46193164.pdf>
8. Introduction to the OECD producer support estimate and related indicators of agricultural support: [Електр. ресурс]. – <http://www.oecd.org/dataoecd/5/7/43411396.pdf>
9. OECD. StatExtracts. Emerging Economies: Estimate of Support to agriculture. – [Електр. ресурс] / Доступний з: <<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MON2011TSE>>.
10. Галушко В.П. Методологічні та практичні аспекти оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні / В.П. Галушко, А.Д. Діброва, Л.В. Діброва // Економіка АПК. – 2006. – №3. – С.3-11.

Оценка государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей в международном измерении
Т.В. Калашникова

В статье проанализированы методические подходы, выявлены тенденции и осуществлена оценка государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей с использованием международных показателей.

Ключевые слова: государственная поддержка, сельскохозяйственные товаропроизводители, системы показателей поддержки, оценка поддержки производителей.

Evaluation of state support to agricultural producers in the international dimension

T. Kalashnikova

Methodological approaches have been analyzed trends are identified, an appraisal of the state support of agricultural producers with international indicators has been conducted.

Key words: state support, agricultural producers, the systems of indicators evaluation, producer support estimate.

УДК 338.465:378.14

ХОМЕНКО О.М., аспірант

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Вінницький національний аграрний університет

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається сучасний стан розвитку аграрної освіти в Україні. Значна увага приділяється проблемі підвищення якості знань студентів аграрних вишів.

Ключові слова: освіта, агропромисловий комплекс, студенти, аграрні виші.

Постановка проблеми. Сучасний етап прогресу в розвитку продуктивних сил принципово по-новому ставить проблеми зростання кадрового потенціалу. Найбільш розвинені країни світу вже здійснюють його переведення з індустріальної в постіндустріальну стадію розвитку на базі перетворення знання в домінуючу для них складову. В результаті цього освіта разом з наукою є рушійною силою соціально-економічного росту, одним з найважливіших чинників національної безпеки і добробуту країни, добробуту кожного громадянина. За прогнозом ЮНЕСКО, рівня національного благополуччя, що відповідає світовим стандартам, зможемо досягти лише тоді, коли працездатне населення на 40-60% складатиметься з осіб з вищою освітою, оскільки перехід суспільства від індустріальних технологій до інформаційного виробництва можливий лише за умови високого рівня розвитку особистості. У цих геополітичних умовах в Україні, незважаючи на всі її обмежені фінансові і матеріально-технічні можливості, система освіти має орієнтуватися на реалізацію загальнонаціональних завдань щодо забезпечення потреб суспільного прогресу. З цією метою наша країна повинна сформулювати відповідно до її економічного стану і ментальності механізми ефективного використання наявних національних ресурсів – людських, інформаційних, матеріальних, фінансових, щоб держава, як конституційна інституція, могла гарантувати суспільству пріоритетну підтримку розширеного відтворення вітчизняної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на порівняно невеликий термін реформування сфери знань, цю актуальну проблему досліджували багато вітчизняних учених, серед яких: В. Александрова, Ю. Бажал, Л. Балабанова, М. Василевський, В. Вітлінський, А. Войчак, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Герасимчук, Н. Гончарова, О. Грішнова, Ю. Дайновський, М. Дробнохот, М. Долішній, А. Загородній, В. Зубко, С. Ілляшенко, І. Каленюк, В. Кардаш, Г. Козаченко.

Мета дослідження – здійснити оцінку сучасного стану розвитку аграрної освіти та запропонувати напрями до покращення її функціонування.

Матеріали та методика дослідження. У процесі наукового дослідження було використано низку методів, серед яких найважливішими є: загальнонаукові методи дослідження (системний підхід – для дослідження теоретико-методологічних основ розвитку освіти; наукової індукції та дедукції – для побудови моделі формування ринкового попиту на знання; просторового, економічного, статистичного і соціологічного аналізу – для дослідження функціонування маркетингу на ринку знань; метод порівняння і синтезу – для виявлення особливостей розвитку ринку знань, включаючи вищі навчальні заклади як виробники знань, та визначення їхнього місця у системі підготовки фахівців, тенденцій розвитку ринку).

Результати досліджень та їх обговорення. В останні роки сільське господарство стало одним з головних напрямків соціально-економічного розвитку країни. У нього вкладаються значні

кошти, реалізується цілий комплекс заходів, спрямованих на підтримку важливого сектору української економіки. Разом з тим, одних тільки організаційних зусиль, матеріальних і фінансових ресурсів недостатньо для забезпечення зростання виробництва продукції сільського господарства. Наявність кваліфікованих кадрів стає найважливішим фактором ефективного розвитку АПК.

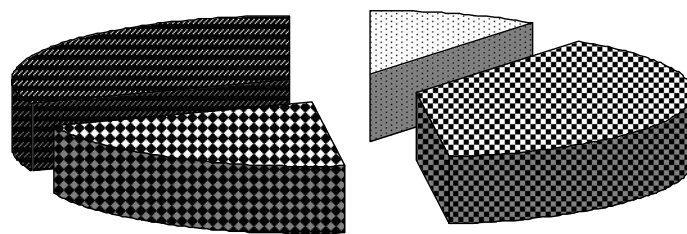
Система науки та освіти у сфері економіки сільського господарства наразі ще не здійснює максимального можливих внесків у розвиток агроіндустріального комплексу.

Нині сформована система сучасної вищої аграрної освіти, як і система вищої освіти інших галузей економіки, має певні проблеми і недоліки. До основних проблем можна віднести: 1) морально застарілу навчальну матеріально-технічну базу, 2) слабкі зв'язки освітніх установ з роботодавцями; 3) зниження якості науково-педагогічних кадрів, що обумовлене комплексом соціально-економічних проблем працівників освіти; 4) неповна відповідність аграрної освіти вимогам, що пред'являються суспільством і галузями сільського господарства до рівня професійної компетентності випускників аграрних вищих освітніх закладів; 5) відсутність повноцінної бази практичного навчання: навчальні господарства закладів припинили своє існування, а якщо ще функціонують, то, як правило, далеко не відповідають сучасним вимогам як за матеріально-технічним оснащенням, так і застосуванням технологій, форм і методів організації виробництва і управління; 6) диспропорцію в обсягах підготовки аграрних кадрів за рівнями і професійними напрямками освіти, а також по регіонах України; 7) відсутність рівних можливостей випускників сільських шкіл із жителями міст для отримання якісної середньої (повної) загальної освіти, що ускладнює їх надходження на навчання в аграрні освітні заклади; 8) недостатнє фінансування підготовки кваліфікованих кадрів для галузей АПК [1].

Розглянуті проблеми істотно знижують реальну якість підготовки кадрів для аграрного сектору економіки України, особливо якість практичної підготовки. На це гостро реагують споживачі кадрів – підприємства та організації АПК, відзначаючи, що більшість випускників аграрних ВНЗ та інших навчальних закладів не готові до практичної роботи після завершення навчання і отримання документа про освіту. Необхідно відзначити, що розуміння цієї проблеми нині є і в системі освіти, і серед практиків. Іноді представники агробізнесу заявляють, що їм «...потрібен не теоретик, який закінчив виш, а практик, необхідно піднімати імідж села, імідж сільського працівника». Разом з тим, слід визнати, що поки ефективних механізмів підвищення якості практичної підготовки не вироблено [2].

Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, лежить у площині об'єднання зусиль держави, освітніх закладів і підприємств агробізнесу. Перехід на освітні стандарти третього покоління і реалізація компетентного підходу в освіті – певний крок вперед, який націлює на підвищення якості практичної підготовки кадрів, але все ж не вирішує проблему повністю. Підприємства та організації АПК, які є споживачами кадрів, повинні не тільки брати участь в розробці навчальних планів, висуваючи свої вимоги, і давати оцінку сучасній освіті, а повною мірою розділити відповідальність за практичну підготовку спеціалістів за рахунок реального безпосереднього вкладення в навчальний процес. Так, 61% опитаних студентів вважають, що найефективніша практика була на виробництві і лише 39% – в навчальному закладі. Більшість студентів, які пройшли виробниче стажування, задоволені отриманими знаннями (57% опитаних), і лише 12% студентів вважають, що мають достатні знання.

Як свідчать результати опитування студентів аграрних вишів, основною причиною низько-ефективної виробничої практики є недосконале технічне оснащення більшості сільськогосподарських підприємств – баз практики (рис. 1).

- недостатня консультативна допомога з боку викладачів-керівників практики
- ▣ недостатнє технічне оснащення
- ▤ відсутність об'єктів практики
- незацікавленість керівника практики від підприємства

Рис. 1. Розподіл відповідей студентів на запитання: які причини ускладнюють проходження виробничої практики?

У зв'язку з цим, потрібно забезпечити якісну практичну підготовку. Тому доцільним є створення у вишах навчально-практичних центрів на базі провідних аграрних формувань зі сформованою сучасною матеріально-технічною базою та умовами для проходження практики. Тільки на практиці студент навчиться застосовувати отримані під час навчання знання [3].

У вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації вже функціонує п'ять навчально-практичних центрів. Зокрема, в Сумському НАУ на матеріально-технічній базі ТОВ Агрофірма «Хоружівка», в Дніпропетровському ДАУ – ТОВ Корпорація «Агро-Союз», Полтавській ДАА – ТОВ Агрофірма «Маяк», Миколаївському ДАУ – ВАТ «Радсад», в Білоцерківському НАУ – на базі підприємств Білоцерківського, Ставищанського, Сквирського районів Київської області.

Основна проблема для нинішньої вищої освіти, у тому числі аграрної, – це абітурієнти.

Кожен другий житель України (50%) вважає, що під час вибору вишу для вступу слід враховувати можливість подальшого працевлаштування. 45% українців як фактор, що впливає на вибір вишу, назвали можливості батьків.

Третина українців (35%) у разі вибору вишу звертають увагу на його престиж і прибутковість. Лише кожен четвертий житель країни (24%), вибираючи виш, враховує інтерес до певного виду діяльності, а кожен п'ятий (20%) – покликання.

Відповідно до отриманих результатів, більше половини українців (55,7%) вважають, що найважливішим під час навчання у ВНЗ є успішне навчання і отримання професійних знань.

42,8% опитаних респондентів вважають, що у студентські роки також важливо знайти майбутню роботу.

38% респондентів відповіли, що найважливішим для себе вважають набуття досвіду самостійного життя та вміння нести відповідальність, а 21,4% – бути активним студентом і реалізувати свої творчі здібності.

При цьому кожен десятий опитаний висловив думку, що під час навчання у вищому навчальному закладі важливо завести дружні і навіть сімейні стосунки.

Результати опитування свідчать про те, що значна частина українців (42,4%) вважає, що на сьогодні вища освіта необхідна людині для успішного працевлаштування.

Близько третини опитаних висловили думку, що навчання у виші необхідне для отримання знань за фахом (33,7%), а також для кар'єрного зростання (30,4%).

Кожен п'ятий респондент (20,2%) вважає, що поступати до вищого навчального закладу необхідно для того, аби уникнути служби в армії.

Впевненість у необхідності отримання вищої освіти для розширення кругозору висловили 18,1% респондентів, а для підвищення свого соціального статусу – 15,4%.

13,8% опитаних респондентів розглядають необхідність вступу до вишу як виконання загальноприйнятих правил у суспільстві, 5,3% опитаних не змогли відповісти на питання про необхідність отримання вищої освіти.

90% респондентів вважають заочну освіту за потрібне. 80% респондентів відзначають як одну з переваг заочної освіти – суміщення навчання з роботою і можливість отримати освіту в будь-якому віці.

Серед популярних залишаються: юридичний, економічний філологічний факультети.

Виявилося, що на зарахування до навчання в аграрних університетах дуже впливали обмежені можливості вступу до неаграрних вишів. Це припущення зроблене на основі інформації, отриманої з анкетування студентів (рис. 2). Високий відсоток студентів планують продовжувати вищу освіту за іншими дисциплінами після випуску з аграрних університетів.

Проведені соціальні дослідження показують, що абсолютна більшість студентів (до 90%) не збирається пов'язувати своє життя із сільським господарством, тому в них відсутня потреба у вивченні аграрних наук, і ніякі заходи не зможуть мотивувати студентів на засвоєння навчальних дисциплін, навіть у разі найвищого рівня викладання (рис. 3).

Орієнтацію сільської молоді на навчання в освітніх установах аграрного профілю слід розглядати як важливий фактор формування кадрового потенціалу АПК. У цьому зв'язку необхідно інформувати випускників сільських шкіл про стан ринку праці, надавати допомогу в оцінці своїх можливостей під час вибору професії. Ефективність професійного рівня кадрів на підприємствах буде залежати від мотиваційної складової за вибору професії. Отже, перевагу слід віддавати особам, які обирали професію, виходячи зі своїх нахилів та здібностей. На це вказував К. Маркс:

«Професії можуть ошчасливити того, хто має до них покликання, але вони прирікають на загибель того, хто взявся за них поспіхом, необдумано, піддавшись моменту» [4], тому працюючи за покликанням, люди можуть принести підприємству найбільшу користь, повністю реалізуючи в процесі праці свій творчий потенціал. Сприяти цьому має відповідний рівень заробітної плати, який, крім матеріальної, виконує соціально-психологічну функцію. Він виступає критерієм оцінки праці і значущості як працівника серед конкретних видів діяльності, так і ролі людини в суспільстві, характеризує престиж професії, визначає привабливість праці [5].

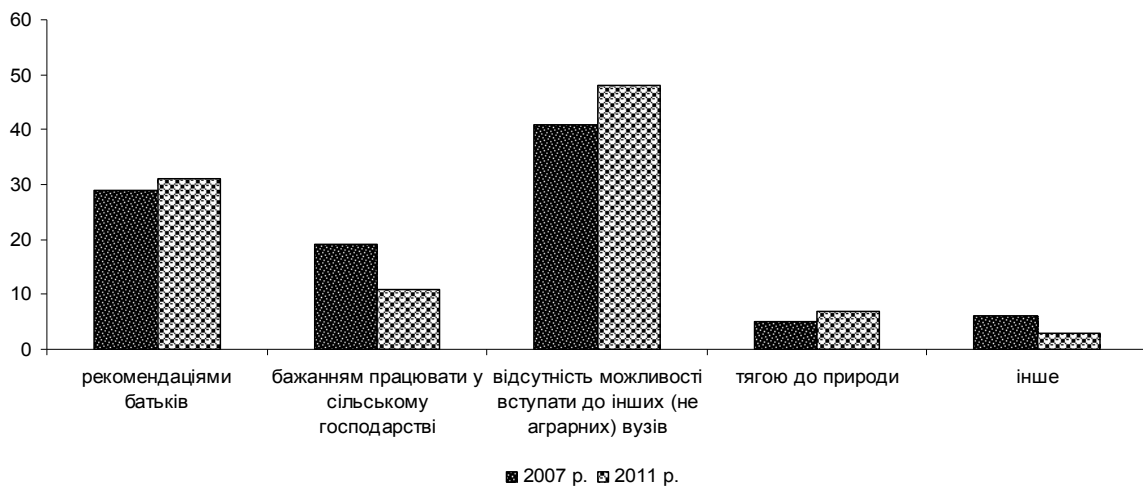

Рис. 2. Розподіл відповідей абітурієнтів аграрного вишу на запитання: чим обґрунтоване Ваше рішення навчатися в аграрному виші?

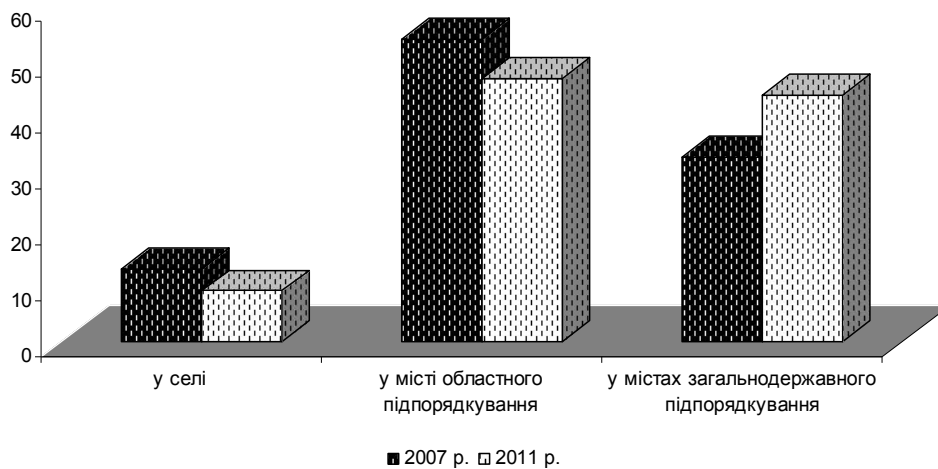

Рис. 3. Розподіл відповідей випускників аграрних вишів на запитання: де Ви хотіли б працювати?

Нинішня система фінансування не здатна підвищити успішність у вишах. Виконуючи положення про розподіл студентів-бюджетників, університети мають підготувати певну кількість студентів обов'язково протягом часу, відведеного відповідними навчальними програмами. Таким чином, університети повинні остерігатися того, що деякі студенти не здадуть випускний іспит. Наступний взаємозв'язок, який, скоріше за все, знижує стандарти освіти, пов'язаний з існуванням так званих «студентів-контрактників». Студенти-контрактники потрібні багатьом університетам для можливості фінансування інвестицій та матеріалів, що необхідні для роботи в університетах. Зрозуміло, що студенти, які платять, планують завершити навчання протягом терміну, передбаченого конкретною програмою. Якщо певний університет не відповідає очікуванням студента, швидше за все, він набере меншу кількість зарахованих студентів-контрактників у наступні роки. Отже, існує стимул – не робити іспити надто вимогливими.

Висновки. Суспільно-економічні та політичні перетворення устрою України в 90-ті роки зажадали принципових змін у кадровому забезпеченні сільськогосподарського виробництва і, як наслідок, необхідності оновлення системи отримання освіти в аграрних вишах. Потреби ринку праці підштовхнули до появи сукупності позитивних змін у системі вищої аграрної освіти. Серед них ми можемо відзначити такі найбільш істотні фактори: збільшення кількості дисциплін, які викладаються у вишах; введення нових спеціальностей і спеціалізацій; збільшення кількості годин на самостійні заняття студентів; розвиток недержавної аграрної освіти; розширення контактів із зарубіжними вищими навчальними закладами розвинених в аграрному відношенні країн.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В.П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2005. – 804 с.
2. Астахова Е.В. Социальные функции высшего образования: эволюционные процессы на рубеже веков / Е.В. Астахова // Вчені записки Харків. гуманітарного ун-ту "Народна українська академія": зб. наук. праць. – Харків: Око, 2000. – Т. 6. – С. 11.
3. Онопрієнко В.П. Система екологічної освіти в підготовці спеціалістів сільського господарства / В.П. Онопрієнко // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту: наук.-метод. журнал. – 2010. – № 4 (19). – С. 50.
4. Маркс К. Сочинения : [в 50 т.] / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Прогресс, 1975. – Т. 23: Капитал. – Т. 1. – 650 с.
5. Гончарук Н.Т. Кадри аграрного сектору економіки України: формування і розвиток / Н.Т. Гончарук, С.М. Серьогін. – Дніпропетровськ: Вид-во ДРІДУ, 2003. – 166 с.

Современные тенденции развития аграрного образования в Украине

О.М. Хоменко

В статье рассматривается современное состояние аграрного образования в Украине. Значительное внимание уделяется проблеме повышения качества знаний студентов аграрных вузов.

Ключевые слова: образование, агропромышленный комплекс, студенты, аграрные вузы.

Modern trends in agricultural education in Ukraine

O. Homenko

In article the current status of agricultural education has been considered. The attention is paid to improving the quality of knowledge of agricultural universities.

Key words: education, agribusiness, students, agricultural universities.

УДК 631.115.11.004.14:005

СВИНОУС І.В., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У СУЧАСНОМУ АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

У статті здійснюється оцінка функціонування особистих селянських господарств як джерела забезпечення продуктами харчування населення України. Особлива увага приділяється розгляду перспектив подальшого розвитку особистих селянських господарств.

Ключові слова: особисті селянські господарства, продовольче забезпечення, зайнятість.

Постановка проблеми. У процесі ринкового реформування аграрного сектору економіки суттєво змінилися місце і роль господарств населення, серед яких переважають особисті селянські господарства (ОСГ). Необхідність розвитку ОСГ об'єктивно зумовлена недостатнім рівнем виробництва сільськогосподарської продукції і грошових доходів селян, а також проблемами забезпечення екологічно чистих продуктів харчування. Показовим прикладом цього є вирощування овочів дружиною президента США Жаклін Обамою. Тому особисті господарства сільського населення, на наш погляд, варто розглядати як складову частину сільського господарства України, оскільки вони відіграють важливу роль в аграрній економіці.

В умовах економічної кризи, для якої характерна наявність значної кількості безробітних, грошові доходи від ведення ОСГ стали основним джерелом наповнення сімейного бюджету, за економії при цьому на власному споживанні. Саме вказані риси натурального підсобного господарства використала під час його пропаганди в 1943 році Елеонора Рузвельт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теперішніх реаліях в нашій країні вивченням цієї форми господарювання займалися вчені: Ю. Акчуріна, І. Баланюк, Г. Беккер, П. Березівський,

О. Біттер, О. Дем'янчук, Т. Дудар, В. Збарський, Ф. Зінов'єв, А. Даниленко, О. Комліченко, Д. Крисанов, Г. Купалова, В. Липчук, Л. Ліпич, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Михайлова, С. Онисько, О. Онищенко, І. Прокопа, П. Саблук, Г. Черевко, Л. Шепотько, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні роботи мають важливе значення і слугують підґрунтям сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств.

Мета дослідження – здійснити оцінку ролі і місця особистих селянських господарств у продовольчому забезпеченні населення країни.

Матеріали і методи дослідження. У процесі виконання досліджень використовувалися загальноприйняті методи і прийоми: сукупність наукових прийомів абстрактно-логічного методу (індукція й дедукція, аналіз та синтез, аналогії і зіставлення, формалізації та моделювання) – для опрацювання теоретичних положень організаційно-економічних засад функціонування особистих селянських господарств; порівняльно-історичний – для аналізу етапів розвитку і функціонування ОСГ; метод анкетування – для визначення величини і структури витрат виробництва сільськогосподарської продукції в ОСГ та каналів реалізації, метод спостережень – для з'ясування окремих моментів діяльності ОСГ, поведінки торгово-посередницьких структур та споживачів.

Результати досліджень та їх обговорення. У процесі ринкового реформування аграрного сектору економіки суттєво змінилися місце і роль господарств населення, серед яких переважають особисті селянські господарства (ОСГ). Нині сільськогосподарські підприємства знизили майже удвічі виробництво валової продукції, однак ОСГ зберегли обсяги виробництва, а по окремих видах продовольчої продукції навіть збільшили їх. Отже, в кризовій ситуації ОСГ виявляються стійкішими проти економічних негараздів. Це значною мірою зумовлено тим, що ці господарства поставлені в умови самовиживання.

Так, частка продукції рослинництва, що виробляється ОСГ, у 2011 р. збільшилася проти 1990 р. у 2, тваринництва – 1,7 разів. Такі зміни відбулися не за рахунок зростання обсягів виробництва в цій формі господарювання, а внаслідок катастрофічного зниження їх у суспільному секторі. В господарствах населення до 1990 р. практично не вирощували деяких видів товарної сільськогосподарської продукції, зокрема цукрових буряків, соняшнику тощо.

За структурними зрушеннями у співвідношеннях виробництва продукції в усіх категоріях господарств відзначено стійкий ріст особистого господарства селян. Але насправді зміни в питомій вазі ОСГ у загальній вартості валової продукції можуть не супроводжуватися абсолютним зростанням виробництва її в ОСГ, а бути результатом зниження обсягів виробництва в господарствах інших форм господарювання.

Таким чином, за структурними зрушеннями у співвідношеннях продукції ОСГ в усіх категоріях господарств створюється уява про посилення ролі особистого господарства населення перед суспільним, оскільки частка останнього знижується. Якщо порівнювати тільки структурні зміни, то можна відзначити переважаючий ріст виробництва ОСГ. Саме такі висновки часто наводяться в економічній літературі.

Такий підхід з наукового погляду страждає деякою тенденційністю і враховує лише один бік змін цього явища – питому вагу у структурі валової сільськогосподарської продукції, який може змінюватися навіть за незмінних обсягів виробництва в ОСГ. Тому за об'єктивного підходу до оцінки цих процесів потрібно врахувати весь комплекс змін як у відносному, так і в абсолютному виразі.

При цьому існує й інший бік, а саме те, що особисте господарство являє собою важливе джерело наповнення сімейного бюджету. І ця його роль значно важливіша у разі зниження рівня заробітної плати в громадському секторі та нерегулярності її виплати. У більшості випадків не з волі або за бажанням власника ОСГ вироблена ним продукція залишається нереалізованою, а тільки тому, що це завдання для самих власників непосильне через віддаленість ринків збуту, дорожнечу транспортних послуг і т.п. Суспільний сектор і держава взагалі звільнили себе від цієї функції, перекинувши на власника ОСГ усі наявні щодо цього проблеми. Подібні структурні зрушення необхідно розглядати не як результат (тим більше позитивний) здійснених економічних реформ, а швидше як прояв інстинкту самозбереження селян.

Створюючи додаткову масу сільськогосподарської продукції, особисте селянське господарство звільняє суспільство від необхідності виробляти цю частину продукції в суспільному секторі, використовуючи в такому випадку наявні тут ресурси.

Але попри всю їх значущість, подібних ресурсів для компенсування падіння суспільного виробництва в особистих господарствах немає. Якщо врахувати незначний відсоток товарності, то перенесення центра тяжіння в продовольчому забезпеченні на ОСГ нереальне. Важливе значення воно має, насамперед, для забезпечення продовольством жителів міст і містечок, які не мають особистого господарства, через міські та сільські оптово-роздрібні продовольчі ринки.

Проте, як свідчать дані органів статистики України, виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення в умовах прояву кризових явищ в економіці країни не скоротилося на відміну від сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання, тобто ОСГ виявилися стійкішими до прояву негативних економічних явищ порівняно з іншими формами господарювання в аграрному секторі.

Деякі науковці стверджують, що сучасні аграрні перетворення якісно змінили особисті господарства селян. На думку Г.М. Антонова, Г.І. Шмельова, Б.І. Пошкуса, В.Я. Узуна та інших, вони перетворилися на основний сектор аграрної економіки і перестали бути підсобними. Зокрема, В.Я. Узун вважає, що найголовніший і неочікуваний результат аграрної реформи – це перетворення підсобних господарств населення на основний сектор сільського господарства [1].

Разом із тим, Нефедова Т. відзначає, що вибраний напрям аграрної політики на всебічний розвиток особистого сектору і дрібного виробництва в умовах загальної кризи і порушення відтворення на селі не став фактором росту ефективності виробництва [2].

Полемізуючи з Г.М. Антоновим, К.М. Копач заострює увагу на необ'єктивній оцінці ОСГ, намаганні приписати їм неіснуючі цінності, надати пріоритети над суспільним виробництвом [3].

За результатами досліджень, більшість особистих селянських господарств нині використовують екстенсивний спосіб виробництва сільськогосподарської продукції. Аналіз динаміки обсягів виробництва в особистих селянських господарствах свідчить, що у 2011 р. проти 1990 р. вони зросли на 26,6 %.

Проте відбулося значне зменшення виробництва валової продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – з 1670,1 до 362 тис. грн, або у 4,6 рази. Це пояснюється двома причинами. По-перше, в 1990 р. і наступні кілька років виробництво продукції в ОСГ підтримувалося наявністю колгоспів та радгоспів. По-друге, високі темпи розширення площ в ОСГ не були забезпечені ростом засобів виробництва, а тому збільшилося навантаження на ручну працю, яка має місце.

Це стало причиною скорочення темпів росту обсягів виробництва продукції в ОСГ, хоча частка їх у загальному виробництві в 2011 р. порівняно з 1990 р. зросла.

У цьому випадку доречно пригадати К. Маркса: “Мелкая земельная собственность, по сущности своей, исключает: развитие общественных производительных сил труда, общественные формы труда, общественную концентрацию капиталов, скотоводство в крупных размерах, все большее и большее применение науки.... Гигантское расхищение человеческой силы. Все большее ухудшение условий производства и удорожание средств производства есть закон парцельной (мелкой) собственности” [4].

Як свідчать проведені розрахунки, у випадку відмови від ведення особистого підсобного господарства рівень сімейних доходів суттєво знизиться, особливо в сільській місцевості, що призведе до перерозподілу сукупних витрат. У першу чергу виникне проблема забезпечення продуктами харчування, особливо для домогосподарств з низьким рівнем доходів. На основі здійснених розрахунків можна зробити висновок, що грошових доходів не вистачить на придбання навіть мінімальної кількості продуктів харчування. При цьому вже не йдеться про витрати на придбання непродовольчих товарів, оплату послуг, особливо в недостатньо захищених соціальних групах населення.

Під час опитування власників особистих селянських господарств у 2006 році було з'ясовано, за якого рівня сукупного сімейного місячного доходу їхні домогосподарства відмовляться від польового наділу. Так, у домогосподарствах із середнім віком його членів 30-40 років величина доходу повинна коливатися в межах 6–7 тис. грн, 41–50 років – 5 тис. грн, 51–60 років – 2–4 тис. грн. На запитання «За якого рівня доходів ви відмовитесь від присадибної земельної ділянки?» – 100 % опитаних не мають наміру відмовлятися від присадибної ділянки.

З огляду на викладене вище, зазначимо, що за 20 років незалежності України так і не виправдав себе постулат «фермер швидко нагодує країну», який був дуже популярним у перші роки реформування аграрного сектору економіки. Проте господарства населення не можуть бути постійним джерелом постачання продовольства в Україні. Підтвердженням цього є досвід передових країн світу й оцінка перспектив його розвитку, здійснена за результатами анкетного опитування господарств населення.

У 1997 р. на запитання про наміри щодо подальшого розвитку особистого господарства 61 % опитаних відповіли, що не мають наміру змінювати його розмір, 34 % – сподівалися його розширити, а 5 % – планували зменшити обсяги виробництва у своїх особистих господарствах. У 2011 р. вже 79 % обстежених селянських господарств не вважали за потрібне збільшувати його розміри (табл. 1).

Таблиця 1 – Самооцінка перспектив розвитку особистих селянських господарств, %*

Намір сільських жителів щодо ведення ОСГ	Термін опитування	
	1997 р.	2011 р.
Розміри особистого селянського господарства:		
– залишити такими, як є	61,0	79,0
– збільшити розмір	34,0	9,0
– зменшити розмір	5,0	12,0
– організувати селянське (фермерське) господарство	–	–

*За даними обстеження господарств населення Хмельницької та Кіровоградської областей.

За даними вибіркового обстеження діяльності сільських домогосподарств державними органами статистики, у 2011 р. частка ріллі, яка не була засіяна в ОСГ до 0,5 га, становила 4,6 %, 0,5-1 га – 5,8 і більше 1 га – 12,6 %. При цьому, в останній групі сільських домогосподарств знаходилося в землекористуванні до 70,6 % земельних угідь, які виділені для ведення особистого селянського господарства. Більшість ОСГ зменшили площу землекористування до розмірів, в яких вони знаходилися до моменту проведення аграрних перетворень на селі (табл. 2).

Таблиця 2 – Розподіл відповідей респондентів на запитання “Які труднощі Ви відчуваєте за ведення ОСГ?”, % до кількості опитаних *

Показник	1997 р.	2011 р.
Висока трудомісткість	28,0	42,0
Проблеми з організацією збуту продукції	23,0	18,0
Не вистачає		
– землі	16,0	0
– сільськогосподарської техніки	12,0	33,0
– господарських будівель	9,0	2,0
– кормів	7,0	1,0
Проблема забезпечення молодняком	5,0	4,0

*За даними обстеження господарств населення Хмельницької та Кіровоградської областей.

Так, у 2001 р. в Хмельницькій області тільки 17,4 % респондентів припускали, що для підвищення рівня свого добробуту необхідно збільшити розмір ОСГ, а 14,3 % не вбачали для цього жодних можливостей. У 2011 р. власники обстежених особистих господарств не вважали за доцільне створювати фермерські господарства. Крім того, збільшилася чисельність приватних власників, які мали намір зменшити розміри особистого селянського господарства майже вдвічі. З огляду на це, з'ясовано основні проблеми діяльності особистих селянських господарств.

Небажання розширювати свої ОСГ респонденти пояснювали наступними причинами. Головна з них – відсутність матеріально-технічної бази і фінансових ресурсів. Кожен третій – четвертий з опитаних вважає, що стримувальним фактором розвитку ОСГ є відсутність пільгового кредитування, а також доступності в одержанні (покупці) сільськогосподарської техніки і знарядь для дрібного виробництва. Серйозним фактором стало зниження матеріально-технічної допомоги з боку колективних сільськогосподарських підприємств. Лише 10–12 % респондентів задоволені

подібною допомогою. Природно, в першу чергу, це зв'язано з фінансовим станом сільгоспідприємств і суб'єктивним фактором.

Значна частина власників ОСГ вважає, що фінансове положення може бути поліпшене за рахунок пільгового кредиту (переконані 23-25 % опитаних). Майже 30 % респондентів вбачають можливість одержання грошових коштів через виділення для власників ОСГ частини майнового паю у грошовому виразі.

На переконання половини респондентів, розширення земельних ділянок недоцільне через низький рівень цін на сільськогосподарську продукцію та високі витрати, що в кінцевому результаті призводить до збитковості виробництва.

Як показали дослідження, полярні підходи до розширення особистого селянського господарства підтверджуються вибором основного напрямку його розвитку, що визначає характер земельних і виробничих відносин. У цьому зв'язку докладніше розглянемо результати відповідей респондентів на питання «З якою основною метою, за яким напрямом Ви б хотіли вести надалі своє ОСГ?»

Майже 2/3 опитаних вважають, що основним напрямом у подальшому розвитку ОСГ має бути виробництво продукції для власного споживання з можливою подальшою реалізацією деякої кількості продукції. Лише 25-27% опитаних бажають розвивати своє господарство з орієнтацією на виробництво значної кількості продукції для продажу.

За результатами проведеного дослідження, земельна ділянка є основою функціонування особистих селянських господарств. Проте високий рівень затрат ручної праці на її обробіток не приваблює більшість сільських жителів до розширення площі землекористування. Крім того, через складну демографічну ситуацію, значні площі сільськогосподарських угідь, які виділені на розширення особистих селянських господарств, не обробляються.

Висновки. Нині особисті селянські господарства слугують за своєрідний буфер, що сповільнює загальний спад виробництва сільськогосподарської продукції і тим самим підтримує певний рівень продовольчої безпеки держави. З огляду на це, вважаємо невиправданою недостатню увагу до економічних проблем стосовно одержання сільськогосподарської продукції у вітчизняних ОСГ, оскільки тут виробляється понад 60 % продовольчих ресурсів держави.

Для кожного конкретного власника ОСГ як господарства підсобного, споживчого, зазвичай не принципово, якою є його ефективність. Ним він буде займатися навіть у найтяжчих умовах, незважаючи ні на які витрати. Але так відбувається до визначеної межі – задоволення власних потреб. Як відмічає А.Н. Тарасов: «Незважаючи на неефективність із погляду економіки, ОСГ на сьогодні як економічний інститут виконує, насамперед, соціальну функцію, являючи фундаментальну основу соціальної стійкості сільського співтовариства» [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Узун В.Я. Семейные фермы – не помеха / В.Я. Узун // Экономика и право. – 1999. – №2. – С.6-7.
2. Нефедова Т. Неизвестное сельское хозяйство, или Зачем нужна корова?! Т. Нефедова, Дж. Пэллот – М.: Новое издательство, 2006. – 356 с.
3. Копач К.В. Личное подсобное хозяйство сельского населения и его интеграция с предприятиями агропромышленного комплекса / К.В. Копач – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2002. – 312 с.
4. Калугина З.И. Личное подсобное хозяйство сельского населения: проблемы и перспективы./ З.И. Калугина, Т.П. Антонова – Новосибирск: Наука, 1984. – 183 с.
5. Тарасов А.Н. Экономическое поведение и эффективность личных подсобных хозяйств в переходной экономике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iet.ru/personal/agro/newslet/2_5.htm.

Роль и место личных крестьянских хозяйств в современном агропромышленном комплексе Украины

И.В. Свиноус

В статье осуществлена оценка функционирования личных крестьянских хозяйств в качестве источника обеспечения продуктами питания населения Украины. Особое внимание уделяется рассмотрению перспектив дальнейшего развития личных крестьянских хозяйств.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства, продовольственное обеспечение, занятость.

Role of individual farms in modern agriculture in Ukraine

I. Svinous

The article assesses the functioning of individual farms as a source of food security of the population of Ukraine. Particular attention is paid to the consideration of future development of private farms.

Key words: private households, food security, employment.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ

В статті розглядаються основні проблеми споживання тваринницької продукції. Основна увага приділена розгляду причин відмінностей у споживанні продукції тваринного походження сільськими та міськими домогосподарствами.

Ключові слова: сільське домогосподарство, міське домогосподарство, споживання, продукти тваринного походження.

Постановка проблеми. В Україні протягом двадцяти років спостерігаються стійкі порушення у структурі харчування населення. У 1999 р. зафіксовано найнижчий рівень споживання тваринного білка. Наукові дослідження і дані статистики свідчать про різке зниження споживання населенням України біологічних продуктів. Так, якщо порівнювати із показниками 1913 р., рівень споживання м'яса і м'ясопродуктів (у перерахунку на м'ясо) в Україні 2010 р. був нижчий на 44%, молока і молокопродуктів у перерахунку на молоко – на 50%. Рівень споживання м'яса й м'ясопродуктів 2010 р. збільшився порівняно з 2005 р. на 33%. Винятком було молоко й молочні продукти, за якими спостерігалися деякі коливання щодо рівня їхнього споживання. За період 2003–2005 рр. рівень споживання молока і молочних продуктів становив 226 кг, 2006 р. – 235 кг, а 2010 р. відбувся спад споживання до рівня 2001 року, за норми споживання 395 кг на одну особу за рік.

Зазначимо, що у Франції за середньої тривалості життя 75,2 роки для чоловіків та 82,7 роки для жінок рівень споживання (у кілограмах на одну особу за рік): м'ясних продуктів – 84,6, молока у рідкому стані – 66,2.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та прикладні питання функціонування м'ясопродуктового підкомплексу висвітлені у працях вітчизняних учених П.С. Березівського, Р.С. Грабовського, С.Л. Дусановського, О.В. Мазуренка, В.Я. Месель-Веселяка, В.М. Микитюка, П.Т. Саблука, І.В. Свиноуса, І.Н. Топіхи, О.М. Шпичака, М.Д. Янківа та багатьох інших.

Мета дослідження – здійснити оцінку факторів впливу на рівень споживання продукції тваринного походження населенням України.

Матеріали і методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувалися наступні методи та прийоми: монографічний, статистичних групувань, кореляційно-регресійного аналізу і графічний – для комплексного вивчення сучасного стану споживання м'ясної продукції; вибірковий – для детального обстеження окремих господарств з вирощування великої рогатої худоби у різних регіонах.

Результати досліджень та їх обговорення. Основними стримувальними чинниками додержання рекомендованих норм споживання м'яса та м'ясопродукції є цінова ситуація на ринку продукції тваринного походження та низька купівельна спроможність населення, яке в цьому випадку надає перевагу продукції рослинного походження. Як свідчать статистичні дані, спостерігається досить високий рівень споживання хлібопродуктів, круп'яних і макаронних виробів.

Ця обставина призводить до погіршення стану здоров'я населення держави, а саме – зростання кількості українців, які мають надлишкову вагу. За даними опитування домогосподарств, нормальну вагу (індекс маси тіла від 20 до 27) має 65,6% дорослого населення України, серед міського населення – 65,1, сільського – 66,5%. У кожного шостого дорослого маса тіла перевищує норму (індекс маси тіла від 27 до 30), а 12% населення має надмірну вагу (індекс маси тіла понад 30). Надмірний дефіцит ваги тіла (індекс маси тіла менше 18) має 1% дорослого населення України, а 4,6% мають масу нижче норми (індекс маси тіла від 18 до 20). Зазначимо, що серед сільського населення осіб, які мають масу тіла нижче норми, в 1,3 раза менше, ніж серед міського. За такої ситуації на ринку України спостерігається недоспоживання продуктів тваринного походження. Співвідношення споживання тваринних і рослинних білків становить відповідно 42 і 58%, тоді як фахівці рекомендують – 55% і 45%.

Якщо проаналізувати рівень забезпечення населення основними мікро- та макроелементами у складі продуктів харчування тваринного походження, то впродовж досліджуваного періоду спостерігається деяке зростання калорійності спожитих продуктів на фоні загального зниження

вмісту спожитих мікроелементів групи вітаміну Б, що характеризує відсутність достатньої кількості спожитих молокопродуктів.

Як свідчать результати анкетного опитування жителів сільських населених пунктів та міст 12 областей України на предмет споживання м'яса, більшість респондентів (51%) відповіли, що м'ясні продукти споживають практично щодня; кожний третій (34%) – один-два рази на тиждень; кожний десятий (10%) – один-два рази на місяць; лише 2% – кілька разів на рік. Зовсім не їдять м'яса 3% учасників опитування. Частота споживання м'яса у родині значною мірою визначається рівнем їх сукупного доходу. Щодня споживають м'ясо близько 40% опитаних із доходом до 2000 гривень на людину в місяць і 62% тих, доходи яких перевищують цю суму. Серед киян (доходи яких прийнято вважати найвищими) частка щоденного споживання м'яса не набагато перевищує середнє значення – 59%. Ця частка вища в інших мегаполісах – 70%. А серед жителів сіл, де м'ясо здебільшого виробляється, споживають його щодня 42% опитаних.

Опитування показало, що 53% українців споживають м'ясо завжди, коли цього бажають; 47% опитаних зазначили, що обмежують себе у споживанні м'яса. Більшість таких респондентів (79%) здійснюють це з метою економії коштів; 11% опитаних відмітили, що поряд з економічними, у них є й інші причини обмежень; 10% – стверджують, що причини обмежень не є економічними (наприклад, пости, вегетаріанство або проблеми зі здоров'ям).

Нині простежується відмінність за енергетичною цінністю і вмістом поживних речовин у спожитих домогосподарствами продуктах харчування. Це зумовлено тим, що харчування сільської родини за кількісними та якісними характеристиками має незначні відмінності від показників середньої статистичної української сім'ї. Так, енергетична цінність добового раціону харчування сільської сім'ї є вищою за середній у країні рівень майже на 4 в.п. та на 12 в.п. перевищує аналогічний показник у великих містах. Щодо складу поживних речовин у добовому раціоні сільського домогосподарства, слід зазначити наступне:

- споживання жирів сільською родиною майже не відрізняється від середнього показника по Україні і становив 110 г на добу проти 109 г по Україні;

- споживання протеїнів у сільській місцевості на 8% перевищує середнє по країні значення і майже на 17% вище аналогічного показника у великих містах;

- калорійність харчування сільських сімей порівняно із середніми показниками збільшується не за рахунок жирів, а переважно завдяки підвищеному споживанню протеїнів.

Порівнюючи рівень споживання основних видів продуктів харчування в розрахунку на одну особу населення у великих і малих містах та у сільській місцевості, можна відзначити, що у сільській місцевості населення більше споживає молока та молочної продукції, однак менше м'ясопродуктів (табл. 1).

Таблиця 1 – Середньомісячне споживання продуктів харчування тваринного походження в містах та в сільській місцевості (2010 р.)

Продукти	У міських населених пунктах			У сільській місцевості
	у великих містах	у малих містах	у середньому	
М'ясо і м'ясопродукти у перерахунку на м'ясо	5,2	4,3	4,8	3,3
Молоко та сир в перерахунку на молоко	13,1	12,6	12,9	15,4
Масло	0,4	0,4	0,4	0,3
Сало	0,5	0,8	0,6	0,8

Джерело: складено і розраховано за даними Держкомстату.

Така ситуація пояснюється тим, що більшість сільського населення займається вирощуванням картоплі та зерна на власних присадибних ділянках і земельних частках (паях) з метою самозабезпеченості необхідними продуктами харчування. Крім того, більшість домогосподарств сільської місцевості тримають корів (переважно по 1–2 і більше), що дозволяє, насамперед, забезпечувати власні потреби у споживанні молочної продукції, а також родичів, які проживають у містах.

Структура харчування сільської сім'ї за групою продуктів в основному відповідає середньому показнику по Україні, але має і деякі відмінності.

Насамперед, необхідно зазначити, що основною ознакою раціону сільської родини є досить високий рівень споживання молочних продуктів – майже на 19%, тобто вищий за середнє значення по Україні. Якщо розглядати сільські сім'ї по регіонах України, то слід зауважити, що згадана вище тенденція простежується переважно у Західному регіоні. Так, у Львівській області сільські родини споживають молока та молочних продуктів майже на 44% більше від середнього показника у сільській місцевості. Це, у свою чергу, пояснює високий рівень протеїнів у добовому раціоні сільських родин.

Структура харчування населення країни останніми роками набула тенденції до розбалансування, що пов'язано зі значним ростом цін практично на всі продукти харчування. Однак варто звернути увагу на те, що в усіх регіонах України ситуація дуже подібна, населення різних регіонів харчується неоднаково.

Основною причиною нерівномірності харчування є соціальні фактори. Чим заможніше населення регіону, тим більш збалансованим є харчування населення цього регіону, і, як наслідок, тим краще стан його здоров'я. Якщо розглянути рівень споживання основних білкових продуктів тваринного походження (м'яса, молока, риби і яєць), то можна відзначити регіони, які є лідерами за їх споживанням. Так, на першому місці зі споживання м'яса й м'ясних продуктів Київська область (майже 65 кг на одну особу за рік), далі Донецька, Дніпропетровська і Харківська області.

Найнижчий рівень споживання цих продуктів в Одеській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Хмельницькій областях. Слід зазначити, що науково обґрунтована норма споживання м'яса й м'ясопродуктів становить 75 кг на одну особу за рік, і навіть лідери зі споживання цих продуктів далекі від необхідного рівня.

М'ясні, молочні продукти і риба, а також яйця є основою споживання білків тваринного походження, які відносять до повноцінного харчування. Населення Київської області майже за всіма показниками (крім молочних продуктів) є лідером у споживанні продуктів харчування [1].

Беззаперечне зацікавлення представляють дані про рівень споживання продуктів тваринного походження різними типами сімей. За «еталон» споживання прийнята стандартна сім'я у складі двох дорослих і двох дітей. Наведені в табл. 2 дані переконують, що основна причина такого розшарування зі споживання м'ясо- і молокопродуктів полягає у рівні доходів населення та їх купівельної спроможності. Як свідчать численні спостереження за функціонуванням домогосподарств, залежно від місця проживання, більшість багатодітних сімей мають низький рівень сукупних грошових доходів, незважаючи на суттєву державну підтримку.

Таблиця 2 – Співвідношення у споживанні основних продуктів тваринного походження у харчуванні різних типів сімей, %

Тип сім'ї	М'ясні продукти	Молочні продукти
Всі сім'ї	111	109
у тому числі:		
– поодинокі	142	127
Сім'я із двох осіб:	137	130
– двоє дорослих	147	143
– одна-дві дитини	106	92
Сім'я із трьох осіб:	116	104
– троє дорослих	128	120
– двоє дорослих, одна дитина	114	99
– один дорослий, дві дитини	85	80
Сім'я із чотирьох осіб:	103	100,3
– четверо дорослих	113	115
– троє дорослих, одна дитина	108	97
– двоє дорослих, дві дитини	100	100
– один дорослий, три дитини	72	77
Сім'я із п'яти і більше осіб:	90	108
– дорослі	103	112
– четверо дорослих, одна дитина	101	104
– троє дорослих, дві дитини	96	106
– двоє дорослих, три дитини	89	114
Сім'я з чотирма і більше дітьми	77	100,5

Джерело: складено і розраховано за даними Держкомстату.

За статистичними даними вибіркового спостереження домогосподарств, зниження грошових доходів домогосподарства прямо пропорційне збільшенню чисельності дітей у домогосподарстві. Так, рівень сукупних грошових доходів у домогосподарствах з однією дитиною становив у 2010 р. – 1743,4 грн, в сім'ях з чотирма дітьми – 1575,87 грн. Рівень середньомісячного середньодушового споживання м'яса і м'ясопродуктів: у домогосподарствах з однією дитиною – 3,7 кг, з чотирма дітьми – 1,7 кг, молока і молокопродуктів відповідно 19,2 і 16,8 кг. При цьому значна частина тваринницької продукції в багатодітних родинах надходить з ОПГ.

Варте уваги співвідношення між обсягами споживання м'яса різних видів і сала. Як свідчать дані, рівень споживання сала у домогосподарствах із низьким рівнем доходів є нижчим, ніж із високим. Історичні дані свідчать, що у США до 1933 р. споживали сало у значних обсягах. За умови економічного зростання відбулася переорієнтація на споживання пісної свинини та бекона. Деякі вчені та науковці вважають, що споживання жирних м'ясопродуктів спричинено значною мірою ментальністю нації. Проте, як свідчать статистичні дані, 1913 р. у Російській імперії рівень споживання тваринницької продукції у 2,5 рази був нижчий від нинішнього показника. Рівень споживання сала та субпродуктів є індикатором життєвого рівня населення та орієнтиром для виробничої спеціалізації у свинарстві і м'ясному скотарстві.

Підтвердженням нашого припущення є аналіз співвідношення у споживанні м'ясопродуктів у перерахунку на м'ясо і сало залежно від рівня сукупних грошових доходів. Чим домогосподарство бідніше, тим більший рівень споживання сала, оскільки воно дешевше та й енергетична цінність його значно вища, ніж м'яса.

Відмітимо, що існують значні відмінності у споживанні м'яса і сала між сільською місцевістю та містом. Основні причини у відмінності споживання м'ясопродуктів та сала такі:

- рівень доходів та джерела їх формування;
- використання ручної праці, що спричинює значні витрати енергії людини, а сало значно калорійніше, ніж м'ясо;
- самозабезпеченість сільського населення призводить до того, що сало на відміну від м'яса має більш тривалий період зберігання;
- політична та економічна нестабільність в країні. Коли в країні є ознаки політичної або економічної кризи, зростають обсяги реалізації сала і знижується ціна на високоякісну свинину. Потенційні споживачі здійснюють запаси тих продуктів забою свиней, що можуть зберігатися протягом тривалого часу. За такої ситуації в країні низька активність населення, яке не відвідує заклади громадського харчування (ресторани, кафе), відповідно призводить до зниження споживання високоякісної свинини (табл. 3).

Як свідчать дані табл. 3, протягом досліджуваного періоду відбувається різновекторне спрямування у споживанні м'ясопродуктів та сала. Певною мірою це характерно для країни, яка взяла курс на економічну розбудову з метою підвищення життєвого рівня населення країни. Ми виявили, що в науковій літературі відсутнє визначення співвідношення між споживанням м'яса та сала, оскільки нині не існує методики перерахунку на м'ясо м'ясопродуктів, сало не відносять до продуктів тваринного походження.

Таблиця 3 – Середньомісячне середньодушкове споживання м'ясопродуктів та сала домогосподарствами

Види продукції	Рік							2010 до 2003рр., %
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
У цілому								
М'ясопродукти	3,1	3,3	3,7	3,9	4,3	4,5	4,3	139
– сало	0,8	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5	63
Міські домогосподарства								
М'ясопродукти	3,4	3,8	4,2	4,4	4,8	5,0	4,8	141
– сало	0,7	0,6	0,5	0,4	0,6	0,5	0,5	71
Сільські домогосподарства								
М'ясопродукти	2,3	2,5	2,9	3,1	3,3	3,3	3,4	148
– сало	0,8	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,6	76

Джерело: складено і розраховано за даними Держкомстату.

Впродовж тривалого періоду часу спостерігається ситуація, коли значна частина м'ясопродуктів надходить для споживання від родичів безкоштовно. Ця проблема науковцями як «пережиток минулого, доісторичного» [2]. Але за результатами анкетування діяльності особистих селянських господарств, до 30% товарної тваринницької продукції спрямовується саме за згаданим вище каналом. При цьому встановлення грошового еквівалента не вважається за доцільне, оскільки все це базується на основі «неформальних» зв'язків між селом і містом та між сільськими домогосподарствами [3].

У сільських домогосподарствах, на відміну від міських, досить високий рівень споживання тваринницької продукції, яка надходить від особистого підсобного господарства. Основна причина виробництва тваринницької продукції – це страх перед голодом, який супроводжував селян протягом тривалого часу його існування. Саме страх перед голодом став причиною багатьох особливостей технічної, соціальної й етичної організації сільського товариства. Так, Дж. Скотт метафорично пояснює економічну ситуацію більшості традиційних суспільств до другої половини ХХ століття: «...Є райони, в яких положення сільського населення нагадує положення людини, що весь час стоїть по шию у воді, коли легкої хвилі досить, щоб вона захлинулася» [4]. За такої ситуації селянин понад усе прагне уникнути ризику. При цьому підприємницький азарт, спроби політичної організації відходять у традиційних співтовариствах на другий план. Принцип «голове – вижити» превалює абсолютно. Дивні на перший погляд події в сільському житті виявляються продуманими формами елементарного соціально-економічного перестраховування. Розглядаючи це, Дж. Скотт посилається на класичне твердження Карла Полані: «Відсутність загрози індивідуального голоду в певному значенні робить архаїчне суспільство гуманнішим порівняно з ринковою економікою, але в той же час економічно менш ефективним» [5].

Слід відмітити, що у дослідженнях О. Фадеєвої обґрунтовується підхід, коли кожне домогосподарство розглядається як окремий елемент. Такі методологічні підходи дозволили одержати й обґрунтувати висновки, що «...грошовий капітал, створений сільською родиною, найчастіше не спрямовується на розширення виробництва, на відкриття свого бізнесу, а значить, не стає частиною капіталістичного розвитку. Родина вирішує більше «людські» проблеми й вкладає ресурси, накопичені важкою працею, у своїх дітей, не завжди розраховуючи на відшкодування цих витрат у майбутньому. Подібна економічна нерациональність – суть нинішньої селянської економіки» [6].

Такі висновки підтверджує Р.Э. Прауст: «Давно відмічено зарубіжними і вітчизняними дослідниками високий, порівняно із сільськогосподарськими підприємствами, рівень виживання сімейних господарств в екстремальних умовах і консерватизм більшості їхніх власників відносно будь-яких нововведень, пов'язаних з ростом виробничих витрат, визначається, передусім, внутрішнім механізмом формування й розподілу кінцевого продукту (доходу), що штовхає членів сімейного господарства до високої самоексплуатації, зовсім незрозумілої для найманої праці в ринковій економіці» [7].

Дослідженнями встановлено, що у випадку відмови від ведення особистого підсобного господарства рівень доходів суттєво знизиться, особливо в сільській місцевості, що призведе до перерозподілу сукупних витрат. У першу чергу, виникне проблема забезпечення продуктами харчування, особливо для домогосподарств з низьким рівнем доходів. На основі здійснених розрахунків можна зробити висновок, що грошових доходів не вистачить на придбання навіть мінімальної кількості продуктів харчування. При цьому вже не йдеться про витрати на придбання непродовольчих товарів, оплату послуг, особливо в недостатньо захищених соціальних групах населення.

Разом із тим, слід вказати на тенденцію щодо зростання обсягів споживання м'ясопродуктів у разі збільшення сукупних доходів. Насамперед, це викликано якістю продуктів забою сільськогосподарських тварин, які реалізуються в закладах торгівлі та на роздрібних продовольчих ринках. Домогосподарства з високим рівнем доходів утримують сільськогосподарських тварин виключно для задоволення власних потреб. Щодо економічної характеристики такого особистого домогосподарства, то слід відмітити повну відсутність товарності й мінімальний рівень самозабезпеченості. Поодинокі пенсіонери переважно практикують здачу в оренду своєї власності. Відносно групи сільських "люмпенів", то вони після втрати звичного для них статусу в суспільному виробництві зайняли пасивну позицію і демонструють деструктивні форми поведінки.

Висновки. Значні відмінності в надходженні спожитих м'ясопродуктів між сільськими і міськими домогосподарствами можна пояснити, в першу чергу, диспропорціями в розвитку села і міста, особливо його соціальної інфраструктури. У 2009 р. питома вага вартості спожитої проду-

кції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, становила 12,8% від сукупних ресурсів сільського домогосподарства. Частка молока і молокопродуктів, вироблених в особистих підсобних господарствах 2009 року, коливалася у межах 50% від загального обсягу споживання цього продукту. Це ще раз підтверджує принцип самовиживання сільського населення за рахунок особистого господарства, що відповідає постулатам "моральної теорії виживання", де домінуючими виступають показники соціальної, а не економічної ефективності.

Встановлено, що навіть у домогосподарствах із високим рівнем доходів споживають м'ясопродукти, отримані безкоштовно від родичів чи з СПГ. На нашу думку, це викликано не лише низькою купівельною спроможністю цієї категорії домогосподарств чи відсутністю продукції в торговельній мережі, а якістю. Як свідчать численні спостереження, більшість товаровиробників порушують технології вирощування сільськогосподарських тварин, що негативно відображається на якісних параметрах. Як відзначає О. Солженіцин, характеризуючи нинішню якість продукції: «Да даже еду здоровою мы уже забыли... В 90-м еще мы помнили. Но теперь, такое впечатление создается, что многие граждане вспомнят уже нескоро. Иные так и не узнают» [8].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Развитие животноводства в Украине: будет ли на рынке мясо отечественного производства? // Продукты питания. – 2005. – № 15/16. – С. 22.
2. Шанин Т. История России XX века с позиции сквозной „третьемирности” / Т. Шанин // Отечественная история. – 1999. – № 6. – С. 43.
3. Чайнов А. В. Организация крестьянского хозяйства / А. В. Чайнов // Великий незнакомец. – М.: Политиздат, 1992. – 673 с.
4. Scott J. C. The moral economy of the peasant: Rebellion and subsistence in South-East Asia. London: Routledge and Kegan Paul, 1976. – 242 p.
5. Полани К. Два значения термина «экономический» / К. Полани // Неформальная экономика: Россия и мир; под ред. Т. Шанина. – М.: Логос, 1999. – С. 505–513.
6. Фадеева О. Типология семейных стратегий / О. Фадеева, А. Никулин, В. Данилов, Т. Шанин // Рефлексивное крестьяноведение. Десятилетие исследования сельской России. – М.: ВШСЭН, РОС-СПЭН, 2002. – С. 215–226.
7. Тихонова Т. В. Сельская бедность и сельское развитие в России / Т. В. Тихонова, И. Г. Храмова, С. В. Храмова, О. В. Шик; под ред. Е. В. Серова. – М.: ИЭПП, 2004. – 50 с.
8. Колесова Л. Стабильное развитие животноводства / Л. Колесова // Мясной бизнес. – 2007. – № 8. – С. 14–15.

Социально-экономические аспекты потребления продуктов животного происхождения населением Украины **Е.А. Шуст**

В статье рассматриваются основные проблемы потребления животноводческой продукции. Основное внимание уделено рассмотрению причин различий потребления продукции животного происхождения сельскими и городскими домохозяйствами.

Ключевые слова: сельское домохозяйство, городское домохозяйство, потребление, продукты животного происхождения.

Socio-economic aspects of consumption of animal products of Ukraine's population **E. Shust**

The paper discusses the main problems of consumption of animal products. The main attention is paid to the causes of differences in the consumption of animal products rural and urban households.

Key words: rural households, urban household consumption, products of animal origin.

УДК 338:439(477)

СЕНЬ О.В., здобувач

Міністерство аграрної політики та продовольства України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглядаються економічні проблеми виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. Особлива увага приділяється дослідженню виробництва молока у середніх і великих сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, рентабельність, виробництво молока.

Постановка проблеми. Молочне скотарство – одна із провідних галузей тваринництва України, яка має забезпечувати виробництво продукції в обсягах, що відповідають нормам державної продовольчої безпеки. Формування ринкових відносин у тваринництві зумовлює необхідність

значного підвищення рентабельності та ефективності галузі, зокрема молочного скотарства, що може бути здійснено за рахунок зростання продуктивності худоби за відносного зниження витрат на одержання додаткової продукції. Головними чинниками збільшення продуктивності худоби є підвищення генетичного потенціалу продуктивності тварин засобами селекції та створення оптимальних умов вирощування, годівлі та утримання задля найбільш повної його реалізації.

У секторі великотоварного виробництва молочне скотарство було однією з галузей, що мала чи не найбільший спадок, що залишився після Радянського Союзу. На початок дев'яностих років ХХ ст. на території України розміщувалося близько 15 тис. молочних ферм із загальним поголів'ям корів 6,2 млн голів. Щорічний валовий надій молока становив понад 18,5 млн тонн, або ж три чверті від загального обсягу виробництва молока. На кінець 2010 р. у сільськогосподарських підприємствах залишилось всього 3,9 тис. діючих молочних ферм, поголів'я корів в яких становило 589,1 тис. голів. Загальні надой молока в сільськогосподарських підприємствах в 2010 р. склали 2,2 млн тонн, або ж всього 20% від загального виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями економічної ефективності виробництва молока займався багато вчених-економістів, серед яких: В. Андрійчук, А. Байдюк, Ю. Білик, П. Березівський, С. Васильчак, В. Галанець, Ф. Горбонос, Ю. Губені, Т. Дудар, А. Зайчковський, Т. Мостенська, В. Липчук, В. Месель-Веселяк, В. Микитюк, М. Ільчук, В. Радько, М. Пархомець, П. Саблук, Г. Черевко, О. Шпичак, К. Юрченко, В. Яценко, І. Яців та ін. Проте більшість дослідників, в основному, вирішують макроекономічні задачі, пов'язані із формуванням організаційно-економічного механізму вдосконалення економічних відносин, визначенням стратегічних напрямів аграрної політики. Однак зміна умов господарювання, необхідність розробки рекомендацій щодо вдосконалення механізму реалізації й узгодження економічних інтересів підприємств з виробництва і переробки молока обумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження – здійснити оцінку сучасного стану виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах та запропонувати шляхи його підвищення.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних; монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів.

Результати досліджень та їх обговорення. Загальні результати роботи галузі молочного скотарства в секторі великотоварного виробництва за останнє десятиріччя можна вважати вкрай незадовільними. Поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилося на 64,8%, з 1675,2 тис. голів у 2001 р. до 589,1 тис. голів в 2010 р. Обсяги виробництва молока за той же період зменшились на 39,0%, до 2216,5 тис. тонн. Деяко стабілізувалась ситуація у поточному році. Незважаючи на скорочення поголів'я корів на 1%, виробництво молока за січень-листопад 2011 р. залишилось на рівні минулого року. Незважаючи на певні позитивні сигнали, зокрема поступове зростання продуктивності, цей показник все ще залишається набагато нижчим за економічно обґрунтований рівень, а також суттєво нижчим, ніж продуктивність в інших країнах – великих виробниках молока.

На тлі загального скорочення показників роботи сільськогосподарських підприємств у галузі молочного скотарства відбувались також й структурні зміни. На початок 2001 р. налічувалось 12,6 тис. підприємств, що мали корів. З них в 6 господарствах поголів'я корів перевищувало 1,5 тис. голів. На початок 2006 р. загальна кількість підприємств скоротилась до 7,0 тисяч, при цьому до 8 одиниць збільшилась кількість великих молочних ферм із поголів'ям корів 1,5 і більше тисяч голів. Надалі тенденція скорочення загальної кількості господарств за поступового нарощування частки великотоварного виробництва молока збереглася. Загальна кількість підприємств на кінець 2010 р. скоротилась до 3,9 тис., водночас до 18 одиниць збільшилась кількість великих підприємств.

За даними проведеного опитування 100 виробників молочної продукції, лише для 21% опитаних підприємств виробництво молока є основним видом господарської діяльності. Оцінюють господарську діяльність з виробництва молока як основну, але це не єдиний вид діяльності ще 41% опитаних. Більш ніж третина опитаних (38%) вказали, що виробництво молока є для них лише додатковим видом діяльності [1].

Більш детальний аналіз характеристики підприємств, представники яких зазначили, що виробництво молока – це не основний або додатковий вид їхньої діяльності, дозволив встановити, що

24% підприємств групи «основний, але не єдиний вид діяльності» можна вважати повноцінними виробниками молока, оскільки понад половину виробленого молока вони продають переробним підприємствам.

Негативний вплив на функціонування галузі, який проявляється у постійному скороченні поголів'я корів, має: відсутність дієвої для товаровиробників кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва; практична відсутність інтегрування виробництва, переробки і реалізації молочної продукції, насамперед, відсутність організаційно-економічних механізмів регулювання відносин у ланцюзі «виробництво-заготівля-переробка-торгівля» призводить до непропорційного розподілу доходів між його учасниками, коливань закупівельної ціни на молоко і зниження інвестиційної привабливості галузі; відсутність рівноцінного паритету цін на сире молоко, молочну худобу і промислову продукцію; низька ефективність державної підтримки тваринництва; застосування морально застарілих технологічних і технічних засобів виробництва, що зумовлюють його високу енергоємність і собівартість продукції [2].

В умовах, що склалися, доцільно концентрувати увагу на стимулюванні розвитку молочного скотарства у тих сільськогосподарських підприємствах, які ведуть інтенсивний розвиток галузі, а також мають досвід і є конкурентоспроможними на ринку. Ця думка підтверджується тим, що для формування нормального молочного стада, як доведено численними науковими розробками і практикою, потрібно затратити не менш як п'ять років.

Отже, ми можемо вказати на те, що чим більше поголів'я стада, тим більше опитані виробники схильні вважати виробництво молока основним видом господарювання. Хоча наведені дані і не демонструють прямої лінійної залежності, на справедливості такого висновку вказує більш детальний аналіз виділених підгруп підприємств.

Так, група підприємств, для яких виробництво молока є основним видом господарювання, на 55% складається із господарств із поголів'ям більшим за 300 корів, частка ж господарств із поголів'ям менше за 100 корів становить лише 15%. У другій групі ми можемо відзначити приблизно теж співвідношення (частка підприємств із поголів'ям понад 300 корів становить 53%). Водночас серед підприємств, для яких виробництво молока є додатковим видом господарювання (3 група), частка господарств із поголів'ям до 100 корів сукупно становить вже 32%.

Інша ситуація спостерігається на сільськогосподарських підприємствах, де виробництво молока не є єдиним видом господарської діяльності. Серед підприємств 2-ї групи (основний, але не єдиний вид діяльності) збільшення поголів'я зафіксували 44% підприємств, без особливих змін у кількості поголів'я прожили останні 2 роки 24%. Натомість зменшили поголів'я за останні 2 роки 32%.

Так само, серед підприємств, для яких виробництво молока – це додатковий вид діяльності, відзначається збільшення кількості поголів'я – 42% підприємств цієї групи порівняно із 2010 р. збільшили наявне поголів'я корів.

За даними опитування, переважна кількість обстежених підприємств має намір збільшити поголів'я дійних корів. Середня кількість поголів'я на підприємствах через рік-півтора може збільшитися до 560,78 голів (нині 338,92). Отже, середній приріст складатиме 220 голів.

Незважаючи на статус однієї з найбільш перспективних та потенційно інвестиційно привабливих галузей сільського господарства, розвиток великотоварного молочного скотарства в останнє десятиріччя так і не набрав обертів. Однією з головних причин, що стримували цей процес, можна вважати відсутність спільної для виробника молочної сировини та переробника довгострокової стратегії розвитку молочної галузі. І це не дивно, зважаючи, що великий проміжок часу, щорічні потреби молокопереробної галузі в молочній сировині не перевищували 25% від загальних обсягів надоїв молока. Не відчуваючи дефіциту в молочній сировині, переробник диктував рівень цін попиту, компенсуючи нестачу пропозиції молока від великотоварних виробників сировиною, що вироблялась в особистих селянських господарствах. Викривлення кривої попиту/пропозиції в сторону пропозиції призвело до зменшення закупівельних цін на молоко для сільськогосподарського виробника. Ситуація ускладнювалась також сезонністю пропозиції молочної сировини і значними коливаннями закупівельної ціни. Як наслідок – молочне виробництво для с.-г. підприємств відзначалось волатильністю та порівняно низькою прибутковістю у порівнянні з іншими галузями, особливо рослинництвом. У сукупності це призвело до скорочення загальних показників роботи галузі молочного скотарства в секторі великотоварного виробництва [3].

В 22% сільськогосподарських підприємствах продуктивність складає до 2000 кг на корову. Утримання таких ферм – це більш соціальний, ніж економічний проект. Основна соціальна ціль – це збереження робочих місць. Це благородна справа, але вона не буде сприяти розвитку молочної галузі. Багато сільськогосподарських підприємств почали рухатися в напрямку прогресу, але основна проблема полягає в тому, що вони залишаються багатопрофільними. Досягнути високих показників можна лише у визькоспеціалізованих підприємствах, коли всі зусилля зосереджені на виробництві одного продукту.

У майже 30% товаровиробників інших форм господарювання продуктивність корів сягнула 5000-й рубіж середньорічних надоїв. Це дає змогу констатувати зміну пріоритетів виробництва молока з екстенсивного на інтенсивний напрям. За такого рівня середньорічних надоїв можна відзначити про прибуткове ведення молочного скотарства. У США – 10 тис. кг молока, а кращі ферми – усі дванадцять, в Ірані отримують 12–15 тис. кг молока від корови [4].

Як свідчать результати соціологічного опитування господарств Київської області, найменший приріст показали підприємства зі 100–300 коровами; у господарствах зі 100–150 та 200–300 коровами приріст склав лише по 80 літрів на голову, трохи кращий показник, але менший за середній, був на підприємствах, які налічують від 150 до 200 корів – «+» 262 літри.

Переважна більшість опитаних представників підприємств впевнена, що їх підприємство здатне збільшити обсяги виробництва молока, не збільшуючи поголів'я. У цьому впевнені 77% опитаних. Не бачать такої можливості 21%. При цьому можна відзначити, що чим крупніше підприємство, тим більша частка ствердних відповідей. Це доводить, що крупніші виробники мають більше можливостей збільшення надоїв.

Основними факторами, які на думку опитуваних сприятимуть підвищенню надоїв, є вдосконалення кормової бази та проведення системних селекційних робіт, які б підвищували якість стада.

Як свідчать дані опитування, протягом останніх двох років, незважаючи на кризу, в усіх господарствах Київської області відзначено підвищення продуктивності молочного стада. У середньому приріст склав 366 літрів у рік. При цьому явними лідерами є найменші (до 50 голів) і найбільші (більше 700 голів) господарства. Перші за два роки збільшили надої на корову на 507 літрів на рік, а другі – на 920. Необхідно зазначити, що великі господарства при цьому досягли відмітки 5365 літрів на рік.

Аутсайдерами, у свою чергу, стали підприємства із чисельністю від 50 до 300 корів, у них фіксується як найнижча продуктивність – 2197 літрів на рік, так і найнижчий темп приросту надоїв – 138 літрів на рік.

Отримані дані підтверджують, що у галузі молочного скотарства має місце інтенсивний процес розвитку за рахунок підвищення продуктивності. Так, надої на корову в ЄС в середньому складають близько 8000 літрів на рік, а у США – 12000. Це означає, що вітчизняні товаровиробники можуть, як мінімум, подвоїти обсяги виробництва молока, не збільшуючи чисельність поголів'я [5].

Вивчення процесу організації доїння на певному підприємстві дозволило встановити, що спочатку були внесені певні корективи в саму процедуру доїння, а потім переглянули оплату праці оператора машинного доїння. Розробили тарифну сітку, в якій враховується ще й такий показник – кількість оборотів за 1 годину, внаслідок чого змінився підхід до оплати праці. Підприємство не платить за 1 л видоеного молока. Такий підхід дозволив уникнути травмування дійок та збільшити оборот корів у доїльній залі. До цього на підприємстві було 4 обороти за 1 годину, а молоковіддача, на яку раніше не звертали уваги, була на рівні 1,3–1,4 оборотів. Нині на підприємстві досягнуто 5 оборотів за 1 годину, або за 1 годину видоюють ще одну групу корів. Молоковіддача піднялася до 1,7–1,8 оборотів.

За даними опитування, 85% господарств використовують апаратне доїння. Відповіли, що не використовують апаратне доїння лише представники 6 господарств, ще 8 не дали відповіді (але виходячи з кількості поголів'я, можна припустити, що на цих підприємствах так само є доїльні установки: кількість корів у них від 100 до 800 (середній показник 502)). Кількість усіх господарств, які не використовують апаратне доїння, менше 80 голів – середня кількість корів на таких підприємствах – 39.

Як показують дані опитування, більшість підприємств (95%) або вже здійснили, або планують найближчими місяцями здійснити ті чи інші модернізаційні заходи: побудувати або відремо-

нтувати корівник – 35%, купити/орендувати доїльні апарати – 31%, збільшити поголів'я племінних корів – 31% (всього збільшити поголів'я планує 51% господарств), купити або орендувати холодильні установки – 24%.

Водночас 77% респондентів вважають, що можуть збільшити обсяг виробництва молока без збільшення поголів'я. Для досягнення цього результату, на думку респондентів, необхідно поліпшити кормову базу – 39% (від 78 респондентів), провести селекційні заходи/поліпшити якість стада – 17% (від 78 респондентів) [6].

Очевидно, що нинішній стан суспільного сектору, який раніше виробляв більшу частину молока, не дозволяє йому стати локомотивом розвитку галузі. Це зумовлено нестачею грошових коштів для впровадження передових технологій годівлі, утримання та відтворення стада, відсутністю економічних та соціальних стимулів до кращої організації праці (низький рівень заробітної плати, несприятливі умови праці), неефективним менеджментом.

Більше половини опитаних підприємств регіону прагнуть збільшувати кількість ВРХ і обсяги виробленого молока. Планують таке збільшення як ті, хто зазначив, що виробництво молока – це основний та єдиний вид діяльності, так і ті, для яких він не є єдиним видом господарської діяльності – відмінність лише у частці збільшення виробництва і в обсягах. Найбільший приріст передбачається забезпечити на підприємствах з малою поточною кількістю поголів'я: таку тенденцію можна пояснити тим, що навіть незначне нарощування поголів'я та надоїв для малих підприємств у кількісному виразі у перерахунку на відсотки до поточного стану виглядає більш значущо. До того ж, малі підприємства, як і найкрупніші, відрізняються високою продуктивністю виробництва. Окремо зазначимо, що збільшення виробничих потужностей, скоріш за все, носитиме інтенсивний, а не екстенсивний характер (приблизно у 80-90% випадків), бо основні напрями модернізації виробництва здебільшого не передбачають нарощення поголів'я. Про це свідчить той факт, що у найближчі 12 місяців підприємства майже не планують закуповувати нову худобу.

Незважаючи на зростання ціни, в структурі загальної вартості сільськогосподарської продукції, реалізованої сільськогосподарськими підприємствами, частка молока та молочної продукції поступово знижується. Так, з 2000 до 2010 рр. відповідна частка скоротилась з 14,5 до 6,5%. При цьому обсяги реалізації у вартісному виразі збільшились в 4 рази і склали 5,89 млрд грн в 2010 році.

Що до показника рентабельності виробництва молока, то тут спостерігається певна циклічність зі значними перепадами. Наприклад, рентабельність виробництва молока в 2006 р. була від'ємна і становила -3,7%, але вже 2007 р. стала позитивною – 13,8%. Головною причиною такої різкої зміни стало формування високих закупівельних цін на молоко з боку переробних підприємств. Останні, під впливом зростання купівельної спроможності населення, а також поновлення експортних операцій із Російською Федерацією, значно збільшили попит на молочну сировину, дефіцит якої поступово почав відчуватися на ринку. Як наслідок – за збільшення обсягів закупівлі молока на переробку на 8%, закупівельні ціни на молоко зросли майже на 60%. Наступного 2008 р. за рахунок значного подорожчання вартості кормів показник рентабельності знизився, але залишився на позитивному рівні.

У цьому випадку ми можемо констатувати поєднання низької еластичності виробництва молока із нестабільністю ринків збуту, перш за все, експортних. Важливим аспектом цього питання є забезпечення якості молочної сировини і молочної продукції, що задовольняла б вимоги потенційних покупців, щонайменше на ринках СНД. Іншими словами, поряд із забезпеченням зростання обсягів виробництва молока державна політика має фокусуватись на підвищенні якості виробленої продукції.

У 2010 р. дефіцит молочної сировини спровокував чергове різке зростання закупівельних цін на молоко. Лише за рік закупівельні ціни збільшились на 58,2%. Прикладом ажіотажного попиту може слугувати той факт, що восени 2010 року сільськогосподарські підприємства реалізовували молоко за цінами, що на той час майже дорівнювали закупівельним цінам європейського ринку (0,35 євро/літр). Як наслідок – показник рентабельності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах побив усі рекорди, склавши 17,7%. При цьому, слід зазначити, що із загальної кількості підприємств позитивна рентабельність була отримана в 62,3% підприємств.

Необхідно зазначити, що досить велика група підприємств (майже 50%) з високою рентабельністю виробництва молока (понад 20%) забезпечує цей показник передусім за рахунок оптимізації собівартості виробництва, яка на 15-20% нижча від аналогічного показника інших підприємств.

Сегментація виробників молока є вкрай важливою з погляду подальшого формування державної політики. Очевидно, що успішним господарствам держава має допомагати в подальших інвестиціях для розширення виробництва, яке значною мірою може здійснюватись за рахунок доходів від операційної діяльності.

Що стосується збиткових господарств, особливо із рівнем рентабельності 10% і нижче (частка таких господарств становить 25%), без зміни державної політики вони з великою ймовірністю будуть знижувати поголів'я, поступово виходячи із цього бізнесу. Зважаючи на те, що такі підприємства з великою ймовірністю не матимуть коштів для власних інвестицій, а державні інвестиції хоча б без часткового співфінансування бізнесу, не мають змісту. Одним із варіантів державної політики могло б бути виокремлення господарських комплексів на основі ферми в окремий майновий масив із наступним залученням потенційних інвесторів до розвитку таких комплексів на базі впровадження новітніх технологій.

Основним резервом нарощення виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах і відповідно підвищення ефективності є покращення продуктивних якостей корів. Вітчизняна племінна база майже втрачена. У середньому за 3 останні роки у племзаводах молочного напрямку надосно по 4285 кг молока на корову.

Питання забезпечення якісним генетичним матеріалом тісно пов'язане з продуктивністю корів. На сьогодні в Україні найбільш поширена порода корів чорна ряба, яка здатна давати 5 т молока на рік. Для більшої продуктивності слід закуповувати якісний генетичний матеріал за кордоном. Але закуповувати готових нетелей проблематично – потрібно купувати великі партії, а це значні фінансові витрати, і далеко не кожне господарство собі це може дозволити, тому деякі вибирають інший шлях і закуповують лише сперму. Так, у 2009 р. імпорт племінних тварин склав близько 1,9 тис. голів, а у 2010 – 1,5 тис. голів.

Однак худоба сама по собі не вирішує нічого, необхідний комплексний підхід (субсидування тільки комплексних проектів, худоба + ферма і результат – молоко).

Доцільніше було б завозити з-за кордону в Україну технологію утримання худоби та заголівлі корів, для поліпшення генетики української худоби і для збереження потенціалу вже завезеної худоби.

Ефективним способом поліпшення генофонду має стати використання ембріонів високопродуктивних порід великої рогатої худоби із країн Північної Америки та Європи. Це дозволило б через 3-5 років налагодити їх виробництво в Україні на базі створених племрепродукторів. Теля закордонного походження, закладене спеціалістами біоцентру й народжене сурогатною матір'ю, обійдеться замовнику приблизно у \$300, тоді як імпорт живої нетелі коштує у 10-15 разів дорожче. Однак ці пропозиції не знаходять достатньої підтримки у державі.

З іншого боку, більш продуктивна худоба схильна до хвороб – тут виникають проблеми із захистом, вакцинацією, тобто не вирішено у повному обсязі ветеринарні питання. Таким чином, усі проблеми взаємопов'язані і розглядати необхідно весь ланцюжок, а вирішувати їх слід у сукупності.

Наступний аспект – це проблема кормів. Існує окремий сектор з виробництва кормів, але він на сьогодні знаходиться на рівні становлення. Тут все тісно пов'язано із зерновим ринком. Адже, щоб була кормова база, потрібен стабільний ринок зерна, а у нас там свої проблеми.

Так звані «проблеми на вході» тісно пов'язані із проблемами імпорту з інших країн – це імпорт генетичного матеріалу, біодобавок і т.д. А тут ми маємо свої нюанси, пов'язані з імпортними тарифами, сертифікацією. І якщо генетичного матеріалу це стосується меншою мірою – майже нульова ставка мита, то сертифікації це стосується більш суттєво – доволі часто документи дублюються, а це додатковий час, гроші.

Висновки. Одним з ефективних напрямків забезпечення як крупнотоварного, так і приватного сектору високоефективним молочним поголів'ям можуть стати спеціалізовані гуртові тваринницькі ринки. Вони можуть функціонувати як самостійно, так і у складі існуючих/створюваних сільськогосподарських гуртових ринків.

Отже, вихід із кризового становища на молочному ринку можливий лише за умови підвищення інтенсифікації молочного скотарства, раціонального використання ресурсного потенціалу галузі, усунення бюрократичних перепон на шляху поліпшення генетичного потенціалу стада, застосування інтенсивних технологій виробництва молока, спрямованих на збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції, в тому числі внаслідок структурних змін у виробництві молока у реформованих крупнотоварних господарствах і кооперативах, що розвиваються.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голобородько С. Чому виробництво молока і м'яса в Україні – проблемне? / С. Голобородько // Пропозиція. – 2007. – №7. – С. 48–51.
2. Драгнева Н.І. Формування системи управління якістю продукції молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах / Н.І. Драгнева // Економіка АПК. – 2008. – №12. – С. 18–23.
3. Єресько Г.О. Наукове забезпечення виробництва якісної м'ясо-молочної продукції в сучасних умовах / Г.О. Єресько // Вісник аграрної науки. – 2009. – №3. – С. 5–9.
4. Іваненко Ф.В. Ефективність використання виробничих і племінних ресурсів скотарства / Ф.В. Іваненко // Вривноважений розвиток регіонів в умовах глобалізації / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Житомир: ПП «Фуга», 2010. – С. 371–374.
5. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктивного підкомплексу України. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
6. Канцевич С.І. Державний механізм регулювання ринку молока / С.І. Канцевич // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 133–139.

Организационно-экономические основы производства молока в сельскохозяйственных предприятиях

А.В. Сень

В статье рассматриваются экономические проблемы производства молока в сельскохозяйственных предприятиях. Особое внимание уделяется исследованию производства молока в средних и крупных сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, рентабельность, производство молока.

Organizational and economic principles of milk production in agricultural enterprises

A. Sen

The article deals with the economic problems of milk production in agricultural enterprises. Particular attention is paid to the study of milk production in medium and large farms.

Key words: agricultural enterprises, profitability, production of milk.

УДК 339.187

КАПНОС С.С., аспірант

Науковий керівник – **ЛЕГЕЗА Д.Г.**, канд. екон. наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

karinos_serj@mail.ru

ЛОГІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПОСТАЧАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ОСНОВІ ХОЛОДНИХ ЛАНЦЮГІВ

У статті висвітлено світовий досвід використання холодних логістичних ланцюгів в сільському господарстві. Проаналізовано основні причини втрати якості та товарності сільськогосподарської продукції за зберігання та транспортування. Наведено перспективи та проблеми використання холодних ланцюгів в Україні.

Ключові слова: холодний ланцюг, торгівля, зберігання, транспортування, охолодження, пакування.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації ефективність та успіх усіх підприємств та галузей економіки на зовнішніх та внутрішніх ринках повністю залежить від того, наскільки їх продукти та послуги відповідають стандартам якості. Тому проблема підвищення якості продукції актуальна для всіх підприємств.

Логістичні принципи постачання сільськогосподарської продукції на основі холодних ланцюгів – важливий чинник щодо збереження свіжості та якості сільськогосподарської продукції. Холодний ланцюг поставок – це планування та контроль за потоками продукції у логістичному ланцюзі постачання з метою задоволення потреб клієнтів за умови дотримання чітко визначеного температурного режиму.

Розвиток сучасного агропромислового господарства зумовлює завдання не тільки вироблення високоякісної продукції, але й забезпечення довготривалого зберігання зі збереженням поживних якостей та товарного вигляду. В результаті однією з найбільш важливих задач є розробка нових технологій зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ефективного управління матеріальними потоками та логістичними ланцюгами поставок знайшла відображення в наукових працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема, Є.В. Крикавського, Р.Р. Ларіної, В.Е. Николайчука, Н.І. Чухрай тощо. Але використання холодних логістичних ланцюгів у сільському господарстві досліджено не повністю.

Мета і завдання дослідження – аналіз світового досвіду використання холодних логістичних ланцюгів у сільському господарстві. Визначення основних перспектив та проблем застосування холодних ланцюгів в Україні.

Методика дослідження. Для всебічного аналізу та досягнення поставленої мети дослідження були використані наступні методи дослідження: абстрактно-логічний, монографічний, метод порівняння, структурно-функціональний та економіко-статистичний методи.

Результати досліджень та їх обговорення. Для визначення переміщення матеріального потоку використовують поняття “логістичний ланцюг”. Логістичний ланцюг – це лінійно впорядкована кількість фізичних, юридичних осіб (виробників, посередників, складів тощо), які виконують логістичні операції з доведення зовнішнього матеріального потоку від однієї логістичної системи до іншої чи до кінцевого споживача. У загальному випадку логістичний ланцюг об'єднує виробника та споживача [4].

Система логістики включає матеріальні засоби, що забезпечують рух товарів по логістичному ланцюгу (склади, механізми, транспортні засоби), виробничі запаси та засоби управління всіма ланками ланцюгів [1].

На вітчизняному ринку існують різні види транспортування та зберігання продукції, але в більшості вітчизняний товар транспортується в досить «вільній» тарі (сітки або мішки), під час перевезення продукція пошкоджується, а недотримання температурного режиму прискорює процес псування. Європейські товаровиробники поставляють продукцію в зручній для транспортування тарі, яка захищає продукцію від пошкоджень під час перевезення та забезпечує циркуляцію охолодженого повітря. Таким чином, імпортована сільськогосподарська продукція з-за кордону має більшу цінність та привабливість для споживачів, ніж продукція вітчизняних виробників, незважаючи на більш високу вартість.

Створенням оптимальних умов зберігання та транспортування можна підвищити термін зберігання продукції та її привабливість. Процес попереднього охолодження сільськогосподарської продукції та дотримання температурного режиму в процесі доставки продукції від виробника до кінцевого споживача називається *холодним ланцюгом* (рис. 1).

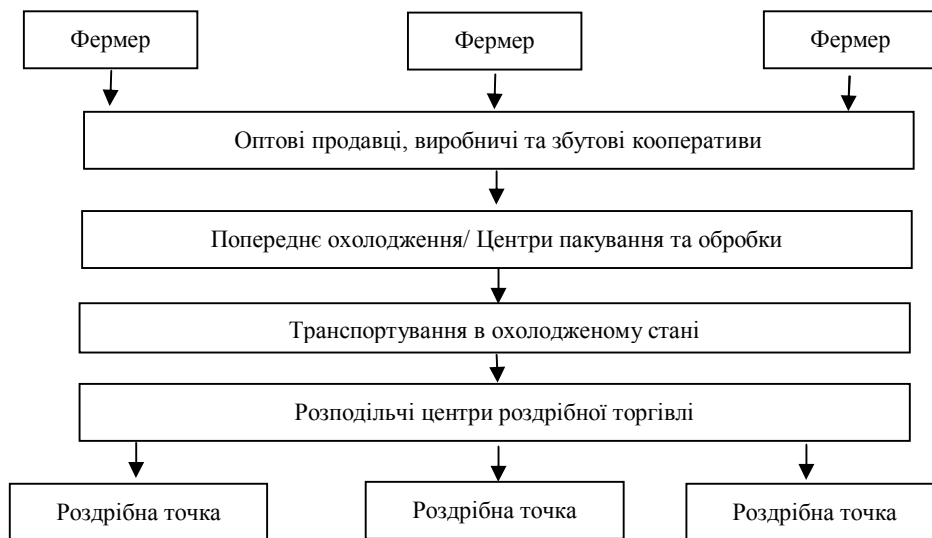

Рис. 1. Схема транспортування та зберігання продукції «холодний ланцюг»

Найбільш вживаним методом для тривалого зберігання є заморожування сільськогосподарської продукції. Неодмінною умовою збереження якості швидкозаморожених продуктів є їх транспортування до кінцевого споживача за допомогою спеціально обладнаного автотранспорту, а також їх подальша комерціалізація з низькотемпературних скринь і вітрин.

Для використання холодних ланцюгів необхідною умовою є створення спеціального пакувального центру, необхідного для швидкого охолодження й пакування продукції. Вкрай важливо також розташування такого центру в безпосередній близькості від місця виробництва продукції, щоб час після збору врожаю і початком його пакування складав не більше 5–6 годин. Це пов'язано

но з тим, що після закінчення такого строку зберегти продукцію в стані абсолютної свіжості не є можливим. Стандартний пакувальний центр розділено на кілька технологічних ділянок, де величезне значення має охолодження, яке є початком холодного ланцюга, що працює на тривале збереження продуктів у стані абсолютної свіжості. Також важливим є грамотне перевезення продукції від пакувального центру до місця реалізації товару. Якщо ці умови не дотримуються, можна втратити товарність та якість продукції.

На сьогодні холодні ланцюги використовуються дуже широко в азійських державах для таких культур: овочі та фрукти, м'ясо, птиця, молоко, риба та морепродукти, квіти, фармацевтія, кондитерські вироби (рис. 2).

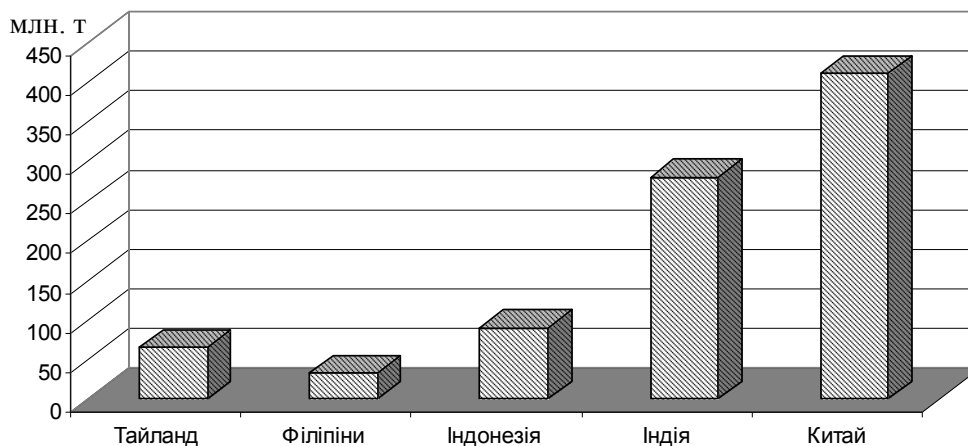

Рис. 2. Обсяг постачання сільськогосподарської продукції на основі холодних ланцюгів в азійських державах, млн т *

*Розраховано за даними FAOSTAT про обсяги реалізації сільськогосподарської продукції. Джерело інформації: <http://faostat.fao.org/>

Найбільшого поширення застосування холодних ланцюгів в сільському господарстві набуло в Індії та Китаї. Завдяки використанню холодних логістичних ланцюгів у сільському господарстві фермери змогли знизити втрати сільськогосподарської продукції під час транспортування та зберігання.

Використання холодного ланцюга в сільському господарстві дозволяє: уповільнювати процес старіння, підтримувати поживну цінність і смак продукту, уповільнювати пожовтіння зелених тканин, усунути проблеми, пов'язані з надмірною вологістю – розпадом і повторним зростанням, скоротити зневоднення і втрату ваги продуктів. Найбільш сприятливі умови для розвитку використання холодних ланцюгів спостерігаються в міжорганізаційних об'єднаннях (рис. 3), адже один невеликий виробник сільськогосподарської продукції не в змозі забезпечити повний процес холодного ланцюга.

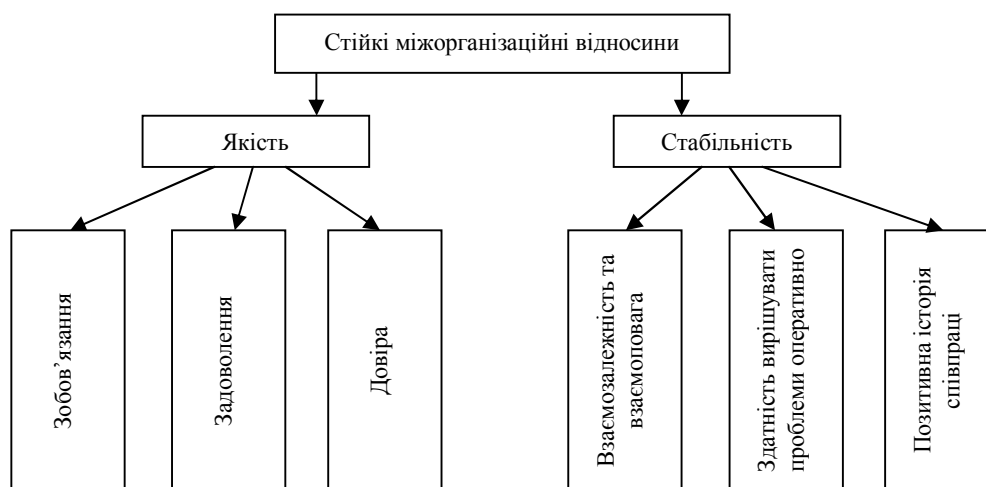

Рис. 3. Схема стійких міжорганізаційних відносин

Підвищений інтерес до розвитку стійких міжорганізаційних відносин також дуже тісно пов'язаний із розвитком логістичних систем – на зразок холодних ланцюгів. Найбільшу зацікавленість та можливість використання холодних ланцюгів в сільському господарстві мають ієрархічні об'єднання та кооперативи, адже вони мають сильний адміністративний контроль, таким структурам притаманне страхування, дуже часто у відносинах використовується контрактне зобов'язання. Усі ці основні аспекти стимулюють та дають вагому підставу для розширення використання та впровадження холодних логістичних ланцюгів [3].

Висновки. Технології зберігання та транспортування мають стати невід'ємною частиною процесу реалізації сільськогосподарської продукції. Це дозволяє вирішити проблему постачання високоякісної сільськогосподарської продукції, а також підтримувати поживну цінність і смак продукту.

Україна має хороші транспортні сполучення автомобільним, повітряним, залізничним та морським транспортом для прогресивного розвитку використання холодного ланцюга. Тим не менше, існують проблеми, які необхідно подолати – недостатня освіченість персоналу з багатьох процесів уздовж холодного ланцюга поставок, недостатня якість продукції, пакувальних матеріалів та ін. Все це спонукає до необхідності розробки офіційних державних стандартів для виробників та постачальників щодо використання холодних ланцюгів. Використання холодного ланцюга дозволить пришвидшити розвиток сільського господарства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Agri-food relationship / edited by Christian Fisher. – Monika, 2010. – 281 p.
2. Jobling J. Correct cool chain management is essential for all fruit and vegetables / J. Jobling. – Sydney Postharvest Laboratory, 2009. – 216 p.
3. Кальченко А.Г. Логістика / А.Г. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2003. – 284 с.
4. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії / Є.В. Крикавський. – Львів: Нац. ун-т "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", 2004. – 416 с.

Логистические принципы поставок сельскохозяйственной продукции на основе холодных цепей

В статье освещен мировой опыт использования логистических цепей в сельском хозяйстве. Проанализированы основные причины экономических потерь сельскохозяйственной продукции при хранении и транспортировке. Показаны перспективы и проблемы использования холодных цепей в Украине.

Ключевые слова: холодная цепь, торговля, хранение, транспортировка, охлаждение, упаковка.

Principles of logistics supply of agricultural products based on cold chain

S. Kapinos

World experience of using logistic cold chains in agriculture are highlighted. The main reasons of the loss of agricultural products during storage and transport are analyzed. The specified prospects and problems of using cold chains in Ukraine.

Key words: cold chain, trade, storage, transportation, refrigeration, packaging.

УДК 338.434-048.78:339.9.012.23/972

БЕЗКРОВНИЙ А.В., аспірант

Науковий керівник – **ГУБЕНКО В.І.**, д-р екон. наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ СОТ

У статті досліджено відповідність рівня продуктової підтримки галузей сільського господарства до вимог СОТ. Проаналізовано структуру державної підтримки сільськогосподарського сектора згідно з системою класифікації Угоди про сільське господарство СОТ. Запропоновано напрями збільшення обсягів державної підтримки сільського господарства.

Ключові слова: сукупний вимір підтримки, підтримка ринкової ціни, "жовта скринька", "зелена скринька".

Постановка проблеми. Приєднавшись до СОТ, Україна взяла на себе зобов'язання щодо експортних субсидій, доступу на ринок сільськогосподарських товарів та державної підтримки сільського господарства. Взяті Україною зобов'язання за кожним із напрямів можна назвати жорсткими, зокрема щодо середніх зв'язаних тарифів на сільськогосподарську продукцію, використання нетарифних захисних заходів, обмежених обсягів сукупного виміру підтримки (СВП) і неможливості застосування спеціальних захисних заходів та експортних субсидій. До того ж, через

неспроможність ринкового механізму, створеного в національній економіці, власними силами врегулювати еквівалентність обміну між підкомплексами АПК і забезпечити необхідні умови ефективного функціонування сільського господарства як профільюючої галузі досить багато уваги приділяється заходам державної фінансової підтримки сільськогосподарського сектору економіки. Однак, обмеженість встановленого сукупного виміру підтримки вимагає пошуку додаткових можливостей збільшення обсягів підтримки сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері оцінки державної фінансової підтримки сільського господарства згідно з вимогами СОТ на увагу заслуговують праці Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленівової, Т.О. Осташко та інших вчених. При цьому залишається актуальним питання визначення оптимальних обсягів та структури заходів підтримки сільського господарства.

Мета і завдання дослідження – аналіз структури державної фінансової підтримки сільськогосподарського сектору згідно із системою класифікації Угоди про сільське господарство СОТ та виявлення можливостей збільшення обсягів державної фінансової підтримки сільського господарства.

Матеріали і методика дослідження. Матеріалами дослідження є наукові праці провідних вчених щодо проблем відповідності державної фінансової підтримки сільського господарства до вимог СОТ та статистичні дані Секретаріату Світової організації торгівлі. Для досягнення поставленої мети використовувались такі методи: монографічний – під час вивчення літературних джерел та практики державного регулювання сільського господарства; логіко-семантичний – для обґрунтування недоцільності порівняння внутрішньої ціни на продукцію сільського господарства зі світовою ціною; економіко-статистичний – у ході аналізу відповідності рівня продуктової підтримки галузей сільського господарства вимогам СОТ.

Результати дослідження та їх обговорення. Незважаючи на те, що через наслідки світової фінансової кризи більшість бюджетних програм фінансувалася на досить низькому рівні, обсяг підтримки окремих продуктів дещо перевищує 5 % від вартості сільськогосподарського товару, виробленого в державі впродовж відповідного року. І це автоматично включає повністю вказаний обсяг підтримки до СВП. Так, наприклад, у 2011 р. до СВП були включені наступні значення продуктової підтримки галузі сільського господарства (табл. 1).

Таблиця 1 – Продуктова підтримка галузей сільського господарства, включених до СВП у 2011 р.

Продукція	Вартість продукції, млн грн	de minimis (5%), млн грн	Обсяг підтримки, млн грн	Перевищення обсягу підтримки рівня de minimis, млн грн
1	2	$3=2*0,05$	4	$5=4-3$
ВРХ	5089,6	254,5	328,1	73,6
Вівці та кози	240,12	12,0	18,7	6,7

Джерело: розраховано автором за даними Секретаріату СОТ [1].

З огляду на дані табл. 1, слід зробити висновок, що можливості продуктової підтримки є досить обмеженими. Збільшення її обсягу може бути здійснено через нарощення обсягів виробництва продукції тваринництва.

Крім заходів продуктової підтримки сільського господарства, що здійснюються через бюджетні програми, розрізняють також заходи підтримки ринкової ціни на продукцію через встановлення адміністративної ціни прийняттям відповідних постанов Кабінету міністрів України. За методикою СОТ, цінова підтримка вважається такою, якщо внутрішня регульована ціна є вищою за фіксовану зовнішню довідкову ціну [2]. Однак порівняння внутрішньої ціни на продукцію сільського господарства зі світовою ціною не є однозначним підходом, оскільки механізми ціноутворення на світовому ринку зазнають значного впливу від діяльності транснаціональних компаній, широкого використання різноманітних заходів державного регулювання товарних ринків на національному рівні, які мають вплив на формування ціни, що не дозволяє визначити світові ціни як такі, що сформувалися у вільних ринкових умовах [3]. Але навіть у 2011 р. відповідно до зазначеної вище методики, в Україні не здійснювалася підтримка ринкової ціни на продукцію тваринництва. За застосування ж вказаного заходу підтримки, то з метою зменшення різниці між внутрішньою та зовнішньою ціною і недопущення перевищення встановленого СВП слід регу-

лювати рівень адміністративної ціни підтримки на продукцію або встановити її застосування до певних обсягів виробництва [4].

Наступним напрямом збільшення обсягів державної фінансової підтримки сільського господарства є переорієнтація заходів "жовтої скриньки", що обмежуються, на заходи "зеленої скриньки", які не обмежуються. Структура заходів "зеленої скриньки" в базовому періоді та 2009 р. представлена в табл. 2.

Таблиця 2 – Структура заходів підтримки "зеленої скриньки", %

Заходи "зеленої скриньки"	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Загальні послуги	95,82	96,21	97,73
Створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки	3,65	2,82	1,72
Програми з охорони навколишнього середовища	0,53	0,68	0,43
Інші заходи	0,0	0,29	0,12
Всього	100	100	100

Джерело: побудовано автором за даними Секретаріату СОТ [1].

З огляду на дані табл. 2 видно, що найбільшу питому вагу в заходах "зеленої скриньки" займають загальні послуги (97,73% у 2011 р.), які включають: 1) загальні науково-дослідні роботи та розвиток і науково-дослідні програми, націлені на окремі види продукції; 2) розвиток інфраструктури на селі: будівництво об'єктів охорони здоров'я, водопроводів, каналізаційних систем і споруд, мережі газоелектропостачання, шляхів, об'єктів служби побуту, благоустрій території; 3) боротьбу зі шкідниками і хворобами сільськогосподарських рослин і тварин; 4) поширення досвіду та консультативні послуги, в тому числі надання засобів для сприяння передачі інформації і результатів досліджень виробникам і споживачам; 5) послуги із проведення перевірок загального характеру і перевірки окремих продуктів в цілях охорони здоров'я, дотримання безпеки, класифікації або стандартизації; 6) підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів і робочих кадрів для виробничої і соціальної сфери села; 7) послуги з маркетингу та просування продукції на ринок; 8) земельну реформу: розвиток ринку землі, нове законодавство, земельний реєстр, кадастровий огляд, оформлення права власності на землю та складання карт якості земель. В наведеному переліку найбільшу питому вагу в загальних послугах займає розвиток сільської інфраструктури та послуги з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для виробничої і соціальної сфери села. Тоді як з метою підвищення попиту на вітчизняну продукцію сільського господарства та її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках слід більше уваги приділити послугам з маркетингу та просуванню продукції на ринки.

Висновки. Оцінка структури державної фінансової підтримки галузі тваринництва відповідно до класифікації СОТ дала змогу визначити наступні можливості збільшення обсягів підтримки сільськогосподарських галузей: 1) нарощування обсягів виробництва продукції тваринництва для максимального зростання обсягів підтримки за правилом *de minimis*; 2) встановлення визначеної адміністративної ціни підтримки на продукцію, або її застосування до певних обсягів виробництва у разі здійснення підтримки ринкової ціни; 3) переорієнтування напрямів державної підтримки на застосування заходів "зеленої скриньки".

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Секретаріат Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>.
2. Угода про сільське господарство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
3. Осташко Т.О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова; відпов. ред. В.О. Точилін. – К: НАН України; Ін-т екон. та прогнозування, 2010. – 208 с.
4. Шпичак О.М. Проблеми адаптації ціноутворення на продукцію АПК України до євроінтеграційних умов / О.М. Шпичак // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів та природокористування України. – К., 2007. – № 110, ч. 2. – С. 15–21.

Модернизация механизма государственной поддержки сельского хозяйства в соответствии с требованиями ВТО А.В. Безкровный

В статье исследовано соответствие уровня продуктовой поддержки отраслей сельского хозяйства требованиям ВТО. Проанализировано структуру государственной поддержки сельскохозяйственного сектора по системе классификации Соглашения о сельском хозяйстве ВТО. Предложены направления увеличения объемов государственной поддержки сельского хозяйства.

Ключевые слова: совокупный показатель поддержки, поддержка рыночной цены, "желтая корзина", "зеленая корзина".

Upgrading the mechanism of state support for agriculture under WTO conditions

A. Beskrovny

Accordance of level of food support of industries of agriculture to the requirements of WTO is explored. The structure of state support of agricultural sector pursuant to the system of classification of Agreement on Agriculture of WTO is analysed. The ways of multiplying the volumes of state support of agriculture are offered.

Key words: Aggregate Measurement of Support, the market price support, "yellow box", "green box".

УДК 330.341.1

КСЬОНЖИК І.В., канд. екон. наук

Миколаївський національний аграрний університет

irina_kovalenko@meta.ua

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АПК

У статті здійснено аналіз сучасного стану інноваційного підприємництва в АПК; розроблений його організаційно-господарський механізм; виявлено чинники, що впливають на інноваційну діяльність в регіонах.

Ключові слова: інновація, підприємництво, інвестиції, світовий ринок, механізм, аграрні підприємства.

Постановка проблеми. Процвітання економіки будь-якої держави визначається ефективністю впровадження нововведень, що підвищують продуктивність праці та віддачу від вкладених інвестицій. Структурна перебудова вітчизняної економіки в рамках концепції модернізації об'єктивно передбачає заняття конкурентних позицій на світовому ринку, а отже, призводить до зростання ролі вітчизняного підприємництва, появи в нього нового організаційно-господарського механізму [1].

Світовий досвід свідчить, що ті країни, які за темпами і якістю економічного зростання, рівнем добробуту громадян прагнуть увійти до лідерів, мають бути спроможними сприймати новітні досягнення науково-технічного прогресу, ефективно та своєчасно трансформуватися, використовуючи таке багатофакторне соціально-економічне явище ринкової економіки, як підприємництво, зокрема, його специфічний різновид – інноваційне підприємництво в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку підприємництва та його організаційно-господарський механізм знайшли широке висвітлення у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі. Дослідження проблем діяльності підприємницьких структур відображено в роботах таких зарубіжних вчених: Р. Ансофф, В. Беренс, П. Друкер, Д. Кларк, Г. Менш, М. Портер, Д. Рікардо, А. Сміт, Р. Фостер, Й. Шумпетер та інших.

Функціонування та розвиток аграрного підприємництва широко висвітлено в роботах вітчизняних економістів-аграрників, чільне місце серед яких посідають праці: С.С. Бакая, А.І. Бутенко, В.В. Зянько, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської, І.І. Лукінова, О.В. Овсянікова, Б.Й. Пасхавера, В.Л. Перегуди, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка та ін.

Загалом у вітчизняній науці теорія інноваційного аграрного підприємництва розроблена недостатньо, оскільки є відносно новою, складною, різноплановою, стосується багатьох аспектів ринкової трансформації економічної системи.

Мета і завдання дослідження – аналіз сучасного стану інноваційного підприємництва в АПК; розробка його організаційно-господарського механізму; виявлення чинників, що впливають на інноваційну діяльність в регіонах.

Матеріали і методика досліджень. Матеріалами досліджень слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо проблем розвитку інноваційного підприємництва; статистичні дані Державного комітету статистики. У ході дослідження було використано абстрактно-логічний, монографічний, статистичний, аналітичний методи.

Результати досліджень та їх обговорення. В усьому світі найбільш результативною галуззю економіки із впровадження інновацій вважається промисловість. Виробництво стає більш зорієнтованим не на масового споживача, а на специфічні потреби окремих індивідів, тобто на невеликі за ємністю ринки. Високими темпами зростає чисельність підприємницьких структур, особливо малих та середніх підприємств, які спроможні швидко адаптуватися до вимог зовнішнього середовища. Значні темпи модернізації життя людей призводять до зростання вимог до якості товарів

та послуг, їх розмаїття. Відповідно, суспільство стає більш відкритим та сприйнятливим до інновацій як засобу їх необхідного досягнення.

Проблема розвитку інноваційного аграрного підприємництва в Україні зумовлена переходом економіки на якісно новий – інноваційний тип розвитку. Економічне зростання держави в сучасних умовах значною мірою залежить від її здатності адаптуватися до технологічних зрушень, а збільшення обсягу та зростання виробництва – від інновацій [2].

Інноваційний аграрний підприємницький сектор української економіки все ще недостатньо розвинений. Є недосконалим ринок з досить високим ступенем монополізму і слабкою інтеграцією у світове господарство. Істотно ослаблений науково-технічний потенціал країни. Загострюються проблеми іммобілізації накопичень для оновлення основного капіталу, модернізації економіки в цілому. В аграрному секторі економіки власні капіталовкладення сільськогосподарських підприємств склали за останні роки 0,3 % від сум нарахованої амортизації. На сьогодні у структурі виробленої продукції інноваційні витрати, що закладаються, становлять приблизно 5 %, тоді як в кінці 80-х років ХХ століття їх частка становила 60-70 %.

Крім того, на шляху переходу до моделі інноваційного розвитку існує багато невирішених питань, серед яких однією з головних є проблема державної підтримки інноваційного аграрного підприємництва. У програмних документах та реальних діях державної влади поки що не знайшли належного місця інноваційні чинники економічного зростання в Україні. Відтак, його хоча й вдається досягти, проте воно нестабільне, оскільки майже не пов'язане з інноваційним розвитком національної економіки і не зумовлено ним.

Недостатня результативність інноваційної діяльності наочно ілюструється показником експорту. Частка сучасної України в обсязі торгівлі наукомісткою продукцією оцінюється в 0,1-0,3 % (для порівняння: частка США – 36 %, Японії – 30 %, Китаю – 6 %). Необхідно змінити спрямованість інвестиційних потоків у народному господарстві, підвищити їх керованість, особливо за розміщення інвестиційних ресурсів [3].

Протягом 2008-2011 рр. частка інноваційно активних підприємств порівняно із попереднім періодом зросла на 3,0 %, в основному, за рахунок збільшення частки підприємств, які займалися організаційними та маркетинговими інноваціями. В цілому, розподіл підприємств України за типами інноваційної діяльності у 2011 р. відбувався наступним чином: частка інноваційних підприємств склали 21 % від загальної кількості підприємств, що здійснювали продуктові інновації, – 1,6 %; підприємств, що здійснювали процесові інновації, – 3,4 %; підприємств, що здійснювали продуктові і процесові інновації, – 4,2 %; підприємств, що мали продовжувані та перервані інновації, – 0,6 %; підприємств, що здійснювали лише маркетингові та організаційні інновації – 11,2 %; неінноваційних підприємств – 79,0 %.

Найбільша кількість створених високих технологій призначена для впровадження у переробній промисловості – 47,2 %; в галузі досліджень і розробок – 29,1 %; у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води – 2,5 %; у добувній промисловості – 2,0 %; на підприємствах транспорту та зв'язку – 2,0 % [4].

На жаль, серед усіх галузей національної економіки аграрний сектор, попри те, що несе відповідальність за продовольчу безпеку країни, за кількістю створених та впроваджених високих технологій посідає лише 10-те місце. На нього припадає тільки 0,13 % від загальної кількості підприємств із зазначеними вище інноваціями. Це пов'язано, насамперед, з тим, що впровадження інноваційних технологій вимагає суттєвого фінансування, яке на сьогодні надходить на сільськогосподарські підприємства переважно у вигляді інвестицій. Разом з тим, реалії вітчизняної аграрної галузі такі, що повернення інвестиційних коштів, які були вкладені в аграрні інновації, має, переважно, довготривалий характер – в середньому від трьох до семи років. Саме тому вкладення інвестиційних ресурсів в інноваційне підприємництво в АПК є малопривабливим для потенційних інвесторів.

У 2011 р. кількість підприємств та організацій, що використовували у виробництві високі технології, порівняно з 2010 р. збільшилась на 23,1 % і становила 1958 підприємств. З них 21,0 % зосереджено у Харківській області, 7,5 – у Донецькій, 7,2 – Одеській, 6,4 – Запорізькій, 6,1 – Луганській, 5,9 – Житомирській, 5,6 % – у Закарпатській областях; у розрізі видів економічної діяльності 59,6 % – це підприємства промисловості, 17,4 % – організації, що займалися операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям, 10,3 % – підприємства транспорту та зв'язку, 3,7 % – установи освіти [4].

Організаційно-управлінські інновації в АПК переважно визначаються організаційно-господарськими формами підприємницької діяльності. Загальновизнано, що в своїх малих формах аграрне підприємництво є більш інноваційним. Однак інвестування та впровадження інновацій, їх тиражування більш властиве великим підприємницьким структурам, які мають можливість проведення власних НДР і фінансування експериментального виробництва [5].

У силу своєї специфіки малим сільськогосподарським підприємствам доводиться проявляти більшу активність на ринку, використовуючи свою гнучкість і здатність до швидкої переорієнтації. Саме малі аграрні підприємства стають винахідниками нових продуктів і нових технологій, оскільки інноваційна діяльність сприяє підвищенню життєздатності аграрного підприємства в конкурентному середовищі, що особливо важливо для малого підприємництва. Крім того, за реалізації інновації, що пропонується до продажу, відбувається обмін “гроші – інновація”. Грошові кошти, отримані підприємцем в результаті такого обміну, по-перше, покривають видатки зі створення і продажу інновацій, по-друге, приносять прибуток від реалізації інновацій, по-третє, виступають стимулом до відтворення інновацій, по-четверте, є джерелом фінансування нового інноваційного процесу. Підсумовуючи зазначене вище, можна визначити, що, на нашу думку, організаційно-господарський механізм інноваційного підприємництва в АПК буде мати форму, наведену на рис. 1.

Рис. 1. Організаційно-господарський механізм інноваційного підприємництва в АПК.*

*власна розробка автора.

За стимулами в інноваційному аграрному підприємстві можна виділити:

- а) інновації, спричинені розвитком науки і техніки;
- б) інновації, зумовлені потребами виробництва;
- в) інновації, викликані потребами ринку [6].

Особливо важливу роль в ініціації інноваційного аграрного підприємства відіграють регіони. Реалізація ефективної інноваційної політики передбачає виявлення та підтримку нових, ініціативних форм організаційно-господарської діяльності, необхідних для відтворення інноваційного аграрного підприємства. Активізація інноваційного чинника в регіонах дозволяє уникнути не ефективного витрачання коштів на відтворення їх технічного відставання, створює передумови для життєво важливого переходу вітчизняної економіки від факторної стадії конкурентного розвитку до інвестиційної, поєднаної з інноваційною стадією.

Статистичний аналіз чинників, що перешкоджають здійсненню інновацій, який був проведений на підставі соціологічного опитування керівництва сільськогосподарських підприємств, показує, що найвагомішими з них, окрім нестачі інвестицій, є: недосконала законодавча база (вказали 47 % опитаних керівників), високий економічний ризик (52 % респондентів), відсутність коштів у замовників (32 %). Повний перелік чинників, що перешкоджають впровадженню інноваційних розробок на сільськогосподарських підприємствах, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Чинники, що впливають на інноваційну діяльність в регіонах [4]

Група чинників	Чинники, що заважають інноваційній діяльності	Чинники, що сприяють інноваційній діяльності
Економічні, технологічні	Нестача коштів для фінансування інноваційних проєктів, слабкість матеріальної та науково-технічної бази, відсутність резервних потужностей, домінування інтересів поточного виробництва.	Наявність резерву фінансових і матеріально-технічних засобів, прогресивних технологій, необхідної господарської та науково-технічної інфраструктури.
Політичні, правові	Обмеження з боку антимонопольного, податкового, амортизаційного, патентно-ліцензійного законодавства.	Законодавчі заходи (особливо пільги), що заохочують інноваційну діяльність, державна підтримка інновацій.
Соціально-психологічні, культурні	Опір змінам, які можуть викликати такі наслідки як зміна статусу співробітників, необхідність пошуку нової роботи, перебудова нової роботи, перебудова сталих способів діяльності, порушення стереотипів поведінки і сформованих традицій, страх невизначеності, побоювання покарань за невдачу.	Моральне заохочення учасників інноваційного процесу, суспільне визнання, забезпечення можливостей самореалізації, звільнення творчої праці. Нормальний психологічний клімат у трудовому колективі.
Організаційно-управлінські	Стала організаційна структура компанії, авторитарний стиль управління, переважання вертикальних потоків інформації, відомча замкнутість, труднощі міжгалузевих і взаємодій, орієнтація на сформовані ринки, на короткострокову окупність, складність погодження інтересів учасників інноваційних процесів.	Гнучкість оргструктури, демократичний стиль управління, перевага горизонтальних потоків інформації, самопланування, допущення коректувань, децентралізація, автономія, формування цільових робочих груп.

Висновки. Існуюча несприйнятливність вітчизняною економікою науково-технічного прогресу, зростаюче технологічне відставання від розвинених європейських країн, низька конкурентоспроможність багатьох підприємств і галузей уповільнюють темпи входження України у світове господарство, в межах якого сучасний ринок діє за допомогою нововведень, а інноваційне прискорення забезпечує стабільність і стійкість економічного розвитку. Тому без підвищення частки інноваційної продукції та збільшення обсягів надання високотехнологічних послуг неможлива ефективна інтеграція нашої країни у світовий економічний простір [7].

Нині більшість підприємств аграрного сектору чітко усвідомлюють вагомість і закономірність розширення виробництва та підвищення рівня прибутковості за допомогою впровадження інновацій. В цій ситуації визначальне місце належить державній підтримці стратегії інноваційного розвитку, яка повинна здійснюватися на системній та послідовній основі. Всі учасники інноваційного процесу мають бути зацікавлені у поєднанні їх інтересів і зусиль щодо створення і застосування нових знань та технологій з метою виходу на внутрішній та зовнішній ринки з високотехнологічною продукцією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40IV [Електронний ресурс]. – URL: <http://rada.gov.ua>.
3. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія / В.В. Зянько. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397 с.
4. Державний комітет статистики України: офіц. сайт [Електронний ресурс]. – URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Бутенко А.І. Інноваційна спроможність суб'єктів підприємницької діяльності: монографія / А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева // Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса: Фенікс, 2007. – 108 с.
6. Сизоненко В.О. Інноваційне підприємництво – форма реалізації інтелектуальної власності / В.О. Сизоненко, Л.В. Овчаренко // Наукові записки НаУКМА. Том 18. Екон. науки. – 2000. – С. 34–42.
7. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [Саблук П.Т., Кісіль М.І., Коденська М.Ю. та ін.]; за ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.

Организационно-хозяйственный механизм инновационного предпринимательства в АПК

И.В. Ксенжик

В статье осуществлен анализ современного состояния инновационного предпринимательства в АПК; разработан организационно-хозяйственный механизм инновационного предпринимательства в АПК; выявлены факторы, влияющие на инновационную деятельность в регионах.

Ключевые слова: инновация, предпринимательство, инвестиции, мировой рынок, механизм, аграрные предприятия.

Organizational and economic mechanism of innovative entrepreneurship in agribusiness

I. Ksenzhiik

The analysis of the current state of innovation entrepreneurship in agriculture, develop organizational and economic mechanism of innovative entrepreneurship in agriculture, identified factors affecting innovation in the regions.

Key words: innovation, entrepreneurship, investment, the global market mechanism, agricultural enterprises.

УДК 336.22

ГОШОВСЬКА В.В., канд. екон. наук

Національний транспортний університет

argonita@yandex.ru

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблемні питання оцінювання ефективності та якості податкового контролю в Україні. На основі результатів проведеного оцінювання було виявлено позитивні та негативні сторони діючого податкового контролю та запропоновано показники для оцінювання його якості в сучасних умовах.

Ключові слова: податковий контроль, ефективність, якість, оцінювання.

Постановка проблеми. Проблема оцінювання якості податкового контролю є новою для науковців, органів Державної податкової служби України (далі – ДПС України) та суспільства. Складність полягає у відсутності методик оцінювання якості податкового контролю в Україні. Хоча, необхідно зазначити, що органами ДПС у цьому напрямі зроблені певні кроки, а саме впроваджено методики оцінювання ефективності податкового контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податковий контроль є завершальною стадією управління оподаткуванням і одночасно одним з елементів планування податкових доходів бюджету. Це зумовлено тим, що, з одного боку, він є формою реалізації контролюючих функцій податків, а з іншого – формою примусових грошових відносин. Для вітчизняної фінансової науки дослідження податкового контролю є новим напрямом наукового пошуку, тому ця проблема лише фрагментарно висвітлювалась у публікаціях як науковців, так і практиків. Теоретичні та практичні дослідження податків, податкового контролю та його ефективності проведені українськими вченими Жигаленком О.В. [1], Онищенком В.О. [2], Маринівою Н.А. [3], Чередніченком А. П. [4] та ін.

Але конкретні проблеми організації контролю органами ДПС України з аналізом чинних законодавчих актів досліджені недостатньо. Також потребує удосконалення система показників визначення ефективності та якості податкового контролю. Це робить актуальними окреслені питання.

Метою і завданням дослідження є теоретичне узагальнення сутності податкового контролю, який покликаний забезпечити зв'язок платників податків з органами державного управління, що наділені особливими податковими правами і повноваженнями, а також розроблення методичних рекомендацій для оцінювання якості податкового адміністрування та контролю органами ДПС України.

Матеріал і методика дослідження. Матеріалами дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків у сфері податкового адміністрування, а також законодавчі і нормативно-правові акти, які регламентують податкові відносини, податкове адміністрування і проведення податкового контролю; матеріали науково-практичних конференцій, статистична та фінансово-економічна інформація Державного комітету статистики, Державної податкової служби України. Для оцінювання ефективності податкового контролю використовувалися дані Державної податкової адміністрації України.

У ході теоретичних та прикладних розробок використовувалися такі методи: діалектики, аналізу і синтезу, узагальнення – для з'ясування сутності податкового контролю. Системний підхід використаний для виділення критеріїв, системи показників ефективності податкового контролю. Табличні прийоми – для відображення статистичної та аналітичної інформації.

Результати досліджень та їх обговорення. Розглядаючи податковий контроль як напрям адміністрування, встановлено, що вітчизняна економічна література його зміст зводить виключно до проведення податкових перевірок дотримання платниками законодавства про оподаткування та підприємницьку діяльність. У зарубіжній практиці прийнято трактувати податковий контроль дещо ширше – не лише як проведення податкових ревізій і перевірок, а й як систему спостереження за платниками податків. Метою такого спостереження є оцінка дотримання встановлених правил реєстрації та взяття на облік, легітимності господарської та фінансової діяльності, повноти обліку здійснених операцій, правильності обчислення об'єкта оподаткування, визначення податкових зобов'язань і декларування платежів, вивчення податкової поведінки тощо.

Поняття податкового контролю регулюється главою 5 Податкового кодексу України [6]. Зокрема, ст. 61 Податкового Кодексу визначає податковий контроль як систему заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю за правильністю нарахування, повноти та сплати податків та зборів, а також дотримання законодавства з питань проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Стаття 62 Податкового кодексу визначає, що податковий контроль в Україні здійснюється через ведення обліку платників податків; інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів ДПС; перевірки та звірки, а також перевірки щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

На сьогодні, враховуючи головну мету податкового контролю – наповнення бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів, яка відповідає завданням економічної й соціальної політики держави, для оцінки його ефективності використовуються такі показники: 1) коефіцієнт виконання запланованих податкових надходжень (Кз); 2) коефіцієнт своєчасності надходжень платежів у бюджет (Ксн); 3) загальний коефіцієнт ефективності податкового контролю (Кеф). Узагальнення показників оцінки ефективності податкового контролю податковими органами наведені в табл. 1.

Таблиця 1 – Зведені показники оцінки ефективності податкового контролю податковим органом за 2003-2009 рр.

№ з/п	Показник	Рік						
		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	Рівень зібраних податкових платежів (РЗ), %	76,7	85,6	89,1	92,5	95,0	92,5	95,0
2	Рівень податкового боргу, Кпб1, %	40,5	21,8	15,1	11,8	8,2	11,8	8,2
3	Коефіцієнт добровільної сплати податків: – Кдп1, % – Кдп2, %	9,6	8,8	8,0	6,8	4,4	6,8	4,4
		14,8	14,2	10,6	8,3	5,2	8,3	5,2
4	Коефіцієнт податкових надходжень у результаті контрольно-перевірочної роботи – КПП (Кпнпр), %	8,7	8,1	7,3	6,4	4,3	6,4	4,3
5	Коефіцієнт фінансових санкцій КПП за виїзними перевірками, Кфв	0,7	0,9	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7
6	Коефіцієнт результативності виїзної перевірки, Крв, тис. грн	13,3	17,7	28,5	42,0	30,8	42,0	30,8
7	Коефіцієнт ефективності виїзних перевірок, Ев, тис. грн	29,6	35,5	25,9	20,6	16,0	20,6	16,0
8	Коефіцієнт притягнення до кримінальної відповідальності, Ккв, %	3,1	3,0	2,6	2,4	2,6	2,4	2,6
9	Загальні показники продуктивності праці (ПП), за фактичними надходженнями, тис. грн: – ПП1 – ПП2	741,3	841,4	1236,1	1545,9	1938,0	1545,9	1938,0
		67,9	62,4	55,0	49,5	60,8	49,5	60,8
10	Загальні показники ефективності матеріальних та інших витрат, Ев1	99,9	92,4	69,8	79,3	81,7	79,3	81,7
11	Загальна економічна ефективність діяльності податкової служби, Ез1	47,3	44,4	38,0	35,4	34,4	35,4	34,4
12	Частка витрат у податкових надходженнях, %	2,11	2,25	2,63	2,82	2,91	2,82	2,91

Джерело: складено за даними <http://www.sta.gov.ua>. та розраховано автором.

За наведеними в табл. 1 значеннями показників ефективності податкового контролю встановлено, що рівень податкових платежів зріс із 76,7 (у 2003 р.) до 95% (у 2009 р.), відповідно зменшився рівень податкового боргу з 40,5 до 8,2% у зазначені періоди. Знизилися податкові надходження за результатами контрольно-перевірочних робіт з 8,7 (2003 р.) до 4,3% (2009 р.). Погіршуються показники ефективності перевірок з 29,6 до 16% відповідно у 2003 та 2009 рр. За порушення податкового законодавства до кримінальної відповідальності притягувалося у 2003 р. близько 3,1%, а у 2009 р. – 2,6% платників податків. Водночас загальні показники продуктивності праці податкових службовців є економічно прийнятними. Частка витрат на податковий контроль у різні роки становила від 2 до 3% від всіх податкових надходжень.

Таким чином, оцінювання економічної ефективності контрольної діяльності, яке проведене на основі використання загальних показників економічної ефективності податкового органу, свідчить про її зниження в 2009 р. порівняно із попередніми роками.

У ході дослідження ефективності системи податкового контролю встановлено, що необхідно використовувати комплексний підхід, який передбачає оцінювання кількісних і якісних показників за всіма основними етапами контрольної роботи.

Для оцінювання системи податкового адміністрування та контролю пропонуємо використати ряд показників. Показники оцінювання якості податкового адміністрування наведені в табл. 2.

Таблиця 2 – Показники оцінювання якості податкового адміністрування

№ з/п	Назва показника	Алгоритм обчислення	Зміст елементів показника
1	Коефіцієнт продуктивності праці працівників ДПС	$K_{ппр} = \frac{\sum \Pi n_i - \sum B_i}{\sum \text{Ч}_i}$	$\sum \Pi n_i$ – сума податкових надходжень за звітний період по i -му структурному підрозділу ДПС (тис. грн); B_i – витрати на утримання i -го структурного підрозділу ДПС за елементами витрат (матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші спеціальні витрати); $\sum \text{Ч}_i$ – чисельність працівників i -го структурного підрозділу ДПС (осіб).
2	Коефіцієнт оперативності праці підрозділів ДПС	$K_{оп} = \frac{\sum D_1 - \tau_1 + \dots + \sum D_n - \tau_n}{\sum D_1 K_1 + \dots + \sum D_n K_n}$	D_n – нормативно встановлений строк виконання відповідного n -виду документу (днів); τ_n – термін від нормативно прийнятого строку виконання відповідного n -го виду документів у днях (у разі дострокового виконання n документу значення приймається за нуль); K_n – коефіцієнти, що умовно характеризують різні види документації за ступенем важливості.
3	Коефіцієнт спеціалізації праці підрозділів ДПС	$K_{сп} = 1 - \frac{\sum \text{втвч}}{T \cdot \text{Ч}}$	$\sum \text{втвч}$ – загальні витрати робочого часу, який витрачається на виконання не властивих працівникам певного підрозділу функцій, дій протягом робочого дня (хвилин); T – тривалість робочого дня (хвилин); Ч – кількість осіб, які виконують роботу, що не належать до їх функціональних обов'язків протягом дня (осіб).
4	Коефіцієнт дублювання праці в підрозділах ДПС	$K_{дп} = 1 / K_{сп}$	$K_{сп}$ – коефіцієнт спеціалізації праці
5	Коефіцієнт виробничої дисципліни працівників ДПС	$K_{вд} = \frac{(1 - \frac{X_v}{X_c} \frac{C_a}{C}) \cdot x}{(1 - X_c) / X_{пч}}$	X_v – загальна сума втрат робочого часу за один робочий день, яка пов'язана з порушенням виробничої дисципліни; X_c – тривалість робочого дня (хвилин); C_a – кількість працівників, що порушили трудову дисципліну (осіб); X_c – загальна сума цілоденних втрат робочого часу, яка пов'язана із порушенням трудової дисципліни (прогули та ін.) (днів); $X_{пч}$ – плановий фонд робочого часу на одного працівника в дослідженому періоді (днів); C – загальна кількість працівників у звітному періоді на дослідженому підрозділі ДПС (осіб).
6	Показник резерву економії бюджетних коштів у результаті скорочення середньооблікової чисельності працівників підрозділів ДПС	$\Delta \text{РБС} = (\text{Ч}_1 - \text{Ч}_2) \text{ВБп}$	Ч_1 – кількість працівників ДПС до скорочення, осіб; Ч_2 – кількість працівників ДПС після скорочення, осіб; ВБп – витрати бюджету на утримання одного працівника ДПС (грн)

Джерело: узагальнено автором.

Таким чином, враховуючи сучасну теорію і практику оцінювання ефективності податкового контролю, пропонується для оцінювання його якості розраховувати показники, які наведені в табл. 3.

Таблиця 3 – Показники оцінювання якості податкового контролю

№ з/п	Назва показника	Алгоритм обчислення	Зміст елементів та значення параметрів показника
1	Коефіцієнт добровільності виконання платниками своїх податкових зобов'язань	$ПЗд = Пнзаг/ПН$ до сплати	ПНзаг – загальна сума податкових надходжень; ПН до сплати – сума податкових надходжень, належних до сплати, за якими не подаються податкові декларації, суми податкового боргу, пеня, штрафи тощо. Значення від 0 до 1 (1-100%)
2	Показник (коефіцієнт) витрат за виконання вимог податкового законодавства платниками податків	Середнє арифметичне значення відсотків платників, що дали заперечувальні відповіді на запитання анкети	Значення від 0 до 1 (1-100%)
3	Показник ймовірності виявлення випадків ухилення від сплати податків та неплатежів	Сума зважених часток платників податків, які вказали в анкеті відповіді на поставлені запитання	Значення від 0 до 1 (1-100%)
4	Індикатор якості функціонування ДПС за адміністрування податків та надання послуг платникам	Середнє арифметичне зважених відсотків платників податків, що дали позитивні відповіді на поставлені питання в анкеті	Значення від 0 до 1 (1-100%)
5	Показники суб'єктивного сприйняття платників податків, у т.ч.:		
	- яким є чинний рівень податкового навантаження Вашого підприємства порівняно з оптимальним (прийнятним для Вашого підприємства)?	Середньоарифметична зважена частка відповідей платників податків на запитання анкети	% відповідей
	- який відсоток податків і зборів від річного доходу Вашого підприємства є, на Вашу думку, оптимальним (прийнятним) рівнем оподаткування для Вашого підприємства?	Середньоарифметична зважена частка відповідей платників податків на запитання анкети	% відповідей
	- які дії порушують принцип добросовісної сплати податків?	Середньоарифметична зважена частка відповідей платників податків на запитання	% відповідей «скоріше порушують» та «однозначно порушують»
	- які важливі мотиви повної та чесної сплати податків?	Середньоарифметична зважена частка відповідей платників податків на запитання	% відповідей «важливий» та «дуже важливий»
6	Коефіцієнт виконання запланованих податкових надходжень	$Кз = ПНф / ПНпл$	ПНф – фактичні податкові надходження; ПНпл – планові податкові надходження
7	Коефіцієнт своєчасності надходжень платежів у бюджет	$Ксн = ПНвч/ПНнар$	ПНвч – податкові платежі, які вчасно, у запланований звітний період надійшли до бюджету ПНнар – податкові платежі, які були нараховані за звітний період
8	Загальний коефіцієнт ефективності податкового контролю	Можливо визначити, якщо умовно прийняти суми donaraxovan' за результатами контролю (податкові повідомлення-рішення) у відповідному звітному періоді за 1, тоді у разі фактичного надходження до бюджету всієї donaraxovanoї суми податковий контроль є ефективним, менше 1 – неефективним.	

Джерело: узагальнено автором.

Висновки. Податковий контроль на рівні ДПС України здійснюється окремим Департаментом податкового контролю, але його функції є обмеженими і тому функції контролю виконують майже всі структурні підрозділи ДПС України; податковий контроль за Податковим кодексом України враховує лише такі напрями: облік платників податків, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів ДПС; перевірки та звірки.

Встановлено, що відсутня відкрита аналітична та статистична інформація за різними напрямками податкового контролю на рівні ДПС України, що суперечить принципам прозорості та відкритості податкової системи і не відповідає міжнародним стандартам податкових послуг. З'ясовано, що на рівні ДПС відсутня і єдина методика оцінювання ефективності та якості податкового контролю в Україні.

У дослідженні виокремлено показники якості податкового контролю з врахуванням світового досвіду та сучасного стану розвитку податкової системи України, зокрема, показники оцінювання ефективності податкового адміністрування та показники оцінювання якості податкового контролю в Україні.

Реалізація цих пропозицій забезпечить підтримання балансу інтересів платників податків і фіскальних органів, що сприятиме підвищенню рівня дотримання податкового законодавства, добровільності сплату податків та ефективності податкової системи в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жигаленко О.В. Автоматизация процессов планирования документальных форм налогового контроля / О.В. Жигаленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №1. – С. 210–214.
2. Онищенко В.А. Податковий контроль та напрями підвищення його ефективності: дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Наук.-дослід. фінан. ін-т при М-ві фінансів України / Онищенко Віктор Анатолійович. – К., 2004. – 192 с.
3. Маринів Н.А. Податкова перевірка як організаційно-правова форма реалізації податкового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / Маринів Наталія Анатоліївна; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 20 с.
4. Чердніченко А.П. Характеристика системи податкового контролю в Україні / А.П. Чердніченко // Економіка: проблеми теорії та практики. ДНУ: зб. наук. праць. – Вип. 207, т. 3. – 2010. – С. 898–904.
5. Програма модернізації державної податкової служби України [Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Державної податкової служби України. – Режим доступу до сайту: <http://www.sta.gov.ua/>
6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Отдельные аспекты усовершенствования системы оценки качества налогового контроля в Украине

В.В. Гошовская

В статье рассмотрены проблемные вопросы оценки эффективности и качества налогового контроля в Украине. В результате исследования выявлены положительные и отрицательные стороны действующего налогового контроля и предложены показатели для оценки его качества в современных условиях.

Ключевые слова: налоговый контроль, эффективность, качество, оценка.

Some aspects of improvement of quality assessment tax control in Ukraine

V. Goshovska

The deals with problems of evaluating the effectiveness and quality of tax control in Ukraine. Based on the results of the evaluation were the positive and negative aspects of the current tax control and proposed criteria and indicators to assess its quality in the current conditions.

Key words: tax control, efficiency, quality.

УДК 658.78:338.

ЗІНЧЕНКО Н.В., канд. екон. наук

Луганський національний аграрний університет

ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

У статті розглянуто суть і особливості інвестиційного процесу. Проаналізовано взаємозв'язок інвестиційного процесу з елементами підсистем на регіональному рівні. Виявлені проблеми, що впливають на здійснення інвестиційних процесів на підприємствах. Запропонований логістичний підхід до управління інвестиційними процесами на підприємствах АПК.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний процес, логістичний підхід, підприємства АПК.

Постановка проблеми. Виникнення і розвиток ринку, у рамках якого здійснюється кругообіг ресурсів, доходів та продуктів, відбувається під час виконання декількох обов'язкових умов. Серед них:

- суспільний розподіл праці, який неминуче призводить до обміну продуктами і послугами;
- економічна відособленість виробників як неодмінна умова еквівалентного обміну;
- свобода підприємницької діяльності.

Усі суб'єкти господарської діяльності у взаємозв'язку складають єдиний економічний простір, де на підприємстві виробничі чинники взаємодіють один з одним та забезпечують випуск продукції.

Крім того, будь-яке підприємство агропромислового комплексу (АПК) має знаходитися у стані фінансової рівноваги, іншими словами, своєчасно виконувати свої платіжні зобов'язання перед бюджетом, працівниками та постачальниками матеріальних ресурсів. У ринкових умовах підприємства АПК значною мірою автономно виявляють попит споживача, пов'язують ресурси з вимогами ринку і реалізують свою продукцію за ринковими цінами. Всі ці явища пов'язані з інвестиційними процесами, які здійснюються на підприємствах АПК.

Враховуючи особливості інвестиційної діяльності та пов'язані з нею процеси руху матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів, ефективним для її організації і управління може стати логістичний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Логістика, будучи універсальною наукою, довела ефективність свого застосування у різних сферах економічного життя суспільства. Дослідженням у сфері логістики присвячені роботи таких вчених: Т.В. Алесінської, Б.А. Анікіна, Д. Бауєрска, І.І. Белоуса, А.М. Гаджинського, М.П. Гордона, Д. Клосса, А.Г. Кальченка, В.С. Лукинського, Н.К. Моїсеєвої, Л.Л. Мешкової, Ю.М. Неруша, В.М. Родіонової, О.Г. Туровця, Н.М. Фролова, С.А. Уварова та ін.

Однак низка проблем стосовно формування системи логістичної підтримки інвестиційних процесів на підприємствах АПК на регіональному рівні залишається ще не цілком вирішеною.

Метою дослідження є визначення проблем, які впливають на формування логістичної системи за управління інвестиційними процесами на підприємствах АПК.

Результати досліджень та їх обговорення. З формуванням в Україні основ ринкових відносин виникла необхідність перегляду розуміння суті інвестицій, а саме:

- зв'язок інвестицій з отриманням доходу як мотиву інвестиційної діяльності;
- розгляд інвестицій в єдності двох сторін: ресурсів (капітальних цінностей) і вкладень (витрат);
- динамічний, а не статичний аналіз інвестицій, коли в рамках категорії «інвестиції» об'єднуються і розглядаються у взаємодії усі вкладені ресурси і віддача вкладених засобів (доходу) як мотив цього об'єднання;
- уточнення складу об'єктів інвестування як будь-яких вкладень, що дають економічний і соціальний ефект [1].

Для формування системи логістичної підтримки інвестиційних процесів, здійснюваних на підприємствах АПК, слід зосередити увагу на потоках реальних інвестицій, оскільки вони, на нашу думку, найбільшою мірою потребують організації і регулювання з боку держави, до того ж інвестиції у реальні активи виконують ряд найважливіших функцій як на мікро-, так і на макро-рівнях.

На мікрорівні вони необхідні для досягнення наступних цілей: розширення і розвитку виробництва; підвищення якості і забезпечення конкурентоспроможності продукції конкретного підприємства; здійснення природоохоронних заходів; підвищення технічного рівня виробництва; недопущення надмірного морального і фізичного зносу основних фондів; забезпечення нормального функціонування підприємств АПК у майбутньому, стабільного фінансового стану і максимізації прибутку.

На макрорівні інвестиції є основою для здійснення політики розширеного відтворення, структурної перебудови суспільного виробництва і збалансованого розвитку усіх галузей народного господарства, створення необхідної сировинної бази промисловості, соціальних проблем, прискорення науково-технічного прогресу, поліпшення якості і забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, охорони природного середовища; зменшення проблеми безробіття, забезпечення обороноздатності держави і вирішення багатьох інших проблем.

Інвестиційний процес – це рух інвестицій, в ході якого вони послідовно проходять усі стадії відтворення від моменту мобілізації інвестиційних ресурсів до отримання доходу (ефекту) і відшкодування вкладених засобів [2].

Таким чином, інвестиційний процес підприємств АПК як об'єкт управління можна представити як інтегровану сукупність інвестиційних процесів окремих підприємств регіону. Об'єднання інвестиційних процесів підприємств регіону можливо як за територіальною, так і за галузевою ознакою за допомогою формування інвестиційних процесів галузей і кластерів, що у сучасних

умовах вельми актуально у зв'язку з можливістю досягнення синергетичного ефекту взаємодії господарюючих суб'єктів та їх стратегічного партнерства [3].

Основною особливістю інвестиційного процесу підприємств АПК, з погляду управління, є його динамізм, який виявляється у постійному русі, що складається із наступних перетворень: інвестиційні ресурси – вкладення інвестиційних ресурсів – дохід від інвестиційної діяльності. Поняття етапів регіонального інвестиційного процесу достатньо умовне, оскільки інвестиційний процес, здійснюваний на підприємствах АПК, по суті, нескінченний і безперервний, оскільки відсутня принципова можливість вказівки на початок і закінчення процесу.

Проте, для дослідження його трансформації можна допустити таку умовність. Інвестиційний процес взаємозв'язаний з доходом (ефект) і вкладеннями (витрати).

Цей процес має замкнутий характер, і тому його іноді називають інвестиційним циклом. Дохід, який утворюється у результаті вкладення інвестиційних ресурсів в інвестиційні об'єкти, кожного разу розпадається на дві складові: споживання і накопичення.

Таким чином, можна стверджувати, що інвестиційний процес є послідовною зміною станів економічного потокового процесу під час переходу з однієї форми потоку в іншу.

Інвестиційний процес підприємств АПК, маючи внутрішню структуру, здійснюється в єдності і взаємозв'язку з іншими елементами інвестиційної підсистеми (інвестиційний потенціал, інвестиційний клімат та інвестиційна політика).

Так, інвестиційний потенціал підприємств, будучи ресурсним забезпеченням інвестиційного процесу, використовується у ході його реалізації і має бути ефективно задіяний для досягнення цілей підприємств АПК.

Інвестиційний клімат підприємств АПК, що складається під впливом економічних, політичних, соціальних, інноваційних та інших умов, формує середовище здійснення інвестиційних процесів, визначає ступінь ризику інвестицій, робить прямий вплив на інвестиційну активність підприємств АПК і на регіональному рівні.

Інвестиційна політика як сукупність заходів регулювання, які діють на інвестиційний процес, визначає перелік заходів, здійснюваних регіональними органами влади для аргументованого обґрунтування об'ємів і пропорцій інвестицій, а також для створення сприятливого інвестиційного клімату.

Також загальнодержавна і регіональна політика залучення і використання як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій мають бути єдиною системою розвитку технічної бази, її модернізації і реконструкції на користь подальшого розширення і підвищення ефективності виробництва на підприємствах АПК як на рівні всієї країни, так і на регіональному рівні [3].

Таким чином, інвестиційний процес, потенціал, ризик та інвестиційний клімат представляють зв'язані один з одним явища і повинні розглядатися в єдності як елементи регіональної інвестиційної системи.

Як об'єкт управління інвестиційний процес має бути також розглянутий у взаємозв'язку з іншими елементами системи більш високого рівня – регіональною системою, серед яких:

- *географічна підсистема* визначає інвестиційний потенціал підприємств, забезпеченість і територіальне розміщення природних ресурсів як умов реалізації інвестиційних проектів;

- *виробнича підсистема* виступає в ролі об'єкта інвестиційної діяльності як сукупності підприємств – реципієнтів інвестицій, якими реалізуються інвестиційні проекти. Станом матеріальних ресурсів підприємств АПК є базис виробництва, в яке здійснюються інвестиції;

- *соціальна підсистема* виступає джерелом кваліфікованої робочої сили, кількість, склад та рівень підготовки, які визначають вартість трудових ресурсів, а також відсутність або наявність необхідності їх залучення ззовні і можливість реалізації на території регіону великомасштабних і наукоємних інвестиційних проектів;

- *фінансова підсистема* забезпечує інвестиційний процес необхідними фінансовими ресурсами, привертаючи заощадження населення і направляючи їх у виробничий сектор. До складу фінансової підсистеми, крім банківського сектору, також входять лізингові, страхові та інвестиційні компанії, які, утворюючи інвестиційну інфраструктуру, визначають наявність умов для ведення інвестиційної діяльності;

- *інформаційна підсистема* включає систему збору, акумуляції, обробки, забезпечення захисту і доступу інформації про стан і динаміку соціально-економічного розвитку підприємств АПК у

регіональному аспекті. Інформаційні системи і сучасні комунікаційні технології використовуються учасниками інвестиційних процесів для ухвалення управлінських рішень і здійснення ефективних комунікацій;

- *політична підсистема* впливає на інвестиційні процеси підприємств АПК через створення умов для здійснення інвестиційної діяльності, формування в інвесторів упевненості у стабільності економічної політики на державному рівні;

- *підсистема, що управляє*, включає законодавчу і державну владу, які здійснюють функцію регулювання всіма елементами регіональної системи.

Склад і форми взаємозв'язку елементів регіональної системи, з якими взаємодіє інвестиційна підсистема, визначають її вхід і вихід. На вході в інвестиційну систему підприємств АПК надходять:

- ресурси (матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні та ін.);
- інвестиційні пропозиції, які формують інвестиційний потенціал підприємств регіону і надалі реалізуються у вигляді інвестиційних проектів;
- інвестори як носії капіталу у вигляді фінансових ресурсів, майна, інтелектуального продукту, необхідні для реалізації інвестиційного проекту.

Отриманий на виході результат функціонування інвестиційної підсистеми визначає розвиток регіону у цілому і призводить до вирішення існуючих соціально-економічних проблем, а саме:

- створення умов для економічного зростання регіонів і збільшення їх багатства;
- створення нових робочих місць на їх території;
- зростання реальних доходів і рівня життя місцевого населення;
- структурна перебудова і технічна модернізація економіки підприємств АПК регіону;
- збільшення прибуткової частини бюджетів різного рівня;
- підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів;
- поліпшення іміджу і привабливості території для її майбутнього розвитку;
- інтеграція підприємств АПК в процеси співпраці на національному і міжнародному рівнях.

Економічна природа інвестицій обумовлена закономірностями процесу розширеного відтворення. Таким чином, відтворювальні процеси відбуваються на основі інвестування. Чим активніше інвестиційний процес, тим стрімкіше темпи відтворення [4].

Управління інвестиційними процесами підприємств АПК полягає у виявленні найбільш ефективних (враховується як економічна, так і соціальна ефективність) об'єктів інвестування, у пошуку ресурсів, у розробці відповідної інвестиційної стратегії, інвестиційної політики та інвестиційної програми і комплексу заходів щодо їх реалізації з урахуванням інтересів суб'єктів інвестиційної діяльності.

Отже, головною метою інвестиційного процесу є вкладення капіталу в найпривабливіші об'єкти з метою отримання максимального прибутку або вирішення соціальних проблем. Інвестиційний процес слід розуміти як нерозривну єдність фінансових, трудових, матеріально-технічних та інноваційних ресурсів [5].

Висновки. Ефективне здійснення регіонального інвестиційного процесу можливе за наявності ряду умов: достатності ресурсного потенціалу і наявності необхідної інфраструктури для функціонування інвестиційного ринку; існування в регіоні суб'єктів інвестиційної діяльності, здатних забезпечити інвестиційний процес у необхідних масштабах; наявності цілеспрямованої стратегії – інвестиційного розвитку регіону та інвестиційної політики; дії механізму трансформації інвестиційних ресурсів в об'єкти інвестиційної діяльності та ін. В зв'язку з цим, все більш актуальним стає використання логістичного підходу до організації управління інвестиційними процесами підприємств АПК на регіональному рівні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ігоніна Л.Л. Інвестиції [Текст]: навчання, допомога / Л.Л. Ігоніна; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.А. Слепова. – М.: Економіст, 2005. – 476 с.
2. Гуткевіч С.А. Інвестиційна привабливість аграрного сектору економіки: монографія / С.А. Гуткевіч. – К.: Изд-во Европ. ун-та. – 251 с.
3. Гончаров В.Н. Формування фінансових ресурсів в аграрних підприємствах: монографія / В.Н. Гончаров, А.В. Ландик. – Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2009. – 224 с.
4. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні / А.А. Пересада. – Д.: Вид-во "Лібра" ТОВ, 1998. – 392 с.
5. Рапопорт В.Ш. Системна модель управління інфляцією / В.Ш. Рапопорт – К.: Скарбниця, 1994. – 75 с.

Логистический подход к управлению инвестиционными процессами на предприятиях АПК

Н.В. Зинченко

В статье рассмотрены сущность и особенности инвестиционного процесса. Проанализирована взаимосвязь инвестиционного процесса с элементами подсистем на региональном уровне. Выявлены проблемы, влияющие на осуществление инвестиционных процессов на предприятиях. Предложен логистический подход к управлению инвестиционными процессами на предприятиях АПК.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный процесс, логистический подход, предприятия АПК.

Logistic approach at a management investment processes on the enterprises of APK

N. Zinchenko

Essence and features of investment process is considered in the article. Intercommunication of investment process is analysed with the elements of subsystems at regional level. Problems, influencing on realization of investment processes on enterprises, are exposed. Logistic approach is offered at a management investment processes on the enterprises of APK.

Key words: investments, investment process, logistic approach, enterprises of APK.

УДК 634.1:338.439.5

КАРМАН О.В., здобувач

Науковий керівник – **СВИНОУС І.В.**, д-р екон. наук, професор

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗБУТУ ОВОЧІВ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні аспекти економічної ефективності збуту продукції овочівництва в Україні та всі системоутворювальні чинники її формування. Проаналізовано вимоги споживачів до овочів, що реалізуються.

Ключові слова: сільськогосподарський товаровиробник, овочі, збут, споживач.

Постановка проблеми. Овочі є незамінними продуктами харчування, вони забезпечують нормальну життєдіяльність організму, оскільки сприяють повноцінному обміну речовин. Високий вміст вітамінів, мінеральних речовин покращує біологічні функції організму, зміцнює здоров'я, а значить підвищує працездатність. Низька калорійність овочів та їх властивість стримувати перетворення вуглеводів у жири незамінні для дієтичного харчування, тому попит на них щорічно збільшується, а виробництво зростає як у світі, так і в Україні зокрема.

У вітчизняних виробників є великі перспективи, але є і великі проблеми: вони спочатку вирощують урожай, а потім намагаються його продати хоч абикуди, хоч за якісь гроші, орієнтуючись тільки на ситуацію поточного року, з якої роблять висновки на рік майбутній. У результаті виходить перевиробництво прибуткової у попередньому році продукції, а виробники ледь зводять кінці з кінцями. Але навіть у такій ситуації овочевий ринок ще не насичений. Його відмінною характеристикою є те, що за правильного підходу до вирощування та маркетингу овочівництво є високорентабельним навіть у сезон перевиробництва, на відміну від інших сегментів АПК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування і ефективного функціонування ринку плодоовочевої продукції є актуальною для всіх країн із перехідною економікою. Важливі аспекти цього процесу досліджуються у працях П.І. Гайдуцького, О.В. Доброзорової, О.Ю. Єрмакова, П.В. Кондратенка, В.І. Криворучка, П.М. Макаренка, Т.А. Маркіної, Л.О. Мармуть, Т.Л. Мостенської, О.В. Рибакіної, В.А. Рульєва, І.І. Червена, О.М. Шестопаля, А.І. Шумейка та інших вітчизняних вчених.

Мета дослідження – оцінити існуючі методи реалізації овочів та запропонувати напрями стосовно їх удосконалення.

Матеріали і методика досліджень. У процесі дослідження використовувалась низка методів, серед яких: абстрактно-логічний (для узагальнення теоретичних і методичних засад ефективного розвитку ринку); монографічний (висвітлення поглядів учених на досліджувані у роботі проблеми; вивчення ретроспективи розвитку ринку овочевої продукції, а також вітчизняного й зарубіжного досвіду).

Результати досліджень та їх обговорення. Економічна ефективність овочівництва значною мірою залежить від ефективності організації напрямів реалізації овочів, визначення оптимальної ціни та вміння орієнтуватися і враховувати основні тенденції на ринку. Нині більшість місцевих овочівників мають обмежені знання та навички, які б дозволяли їм ефективно використовувати систему маркетингу. В умовах відсутності централізованих державних закупівель для багатьох

сільгоспвиробників актуальною проблемою залишається необхідність визначення каналів збуту вироблених овочів.

Кінцевою метою овочівництва є ефективна реалізація виробленої продукції, налагодження стійких каналів збуту та задоволення потреб споживачів найбільш економічно ефективним способом. Вибір правильного каналу збуту має принципове значення: від нього може залежати отримання прийнятної ціни та ефективне просування продукції на ринку.

Овочева продукція, безперечно, є товаром першої необхідності. До цих пір велика частина населення в зимово-весняний період споживає овочі, які закладаються на зберігання восени, або імпортуються. До початку другого кварталу запаси плодоовочевої продукції закінчуються, і до наступного врожаю спостерігається сезонне збільшення попиту. Оскільки пропозиція овочів на цей час є обмеженою, ціни зростають. Вітчизняні сільськогосподарські виробники, фермери могли б повністю забезпечувати споживача овочами цілий рік. Але цього, на жаль, не відбувається [1].

На сьогодні попит постійно збільшується, споживач стає все більше вимогливим, він вимагає якісного товару, більше приділяючи уваги зовнішньому вигляду, упаковці та смаковим якостям. Останнім часом ми можемо спостерігати позитивні зміни в торгівлі овочами. Однак, український ринок овочевої продукції, на відміну від західного, в силу історичних, а також кліматичних факторів має свої особливості. Виробництво овочів залежить від погодних умов, обсягів вирощування, умов зберігання та якості післязбиральної доробки продукції.

Вітчизняного споживача відрізняють від європейського не тільки обсяги споживання. Основними овочами, які користуються популярністю, є так звані "борщовий набір", інших овочів купується набагато менше. Крім того, закупівлю овочевої продукції, в основному, здійснюють мешканці міст, споживачі із середнім і високим рівнем доходів. Сільські жителі велику частину плодоовочевої продукції, як правило, вирощують самостійно.

Протягом останніх років проблема забезпечення якісним асортиментом плодоовочевої продукції жителів великих міст стоїть досить гостро. З початком ринкових перебудов у вітчизняній економіці попередня система торгівлі плодоовочевою продукцією практично розвалилася. Так, у великих містах і передмістях овочеві бази не змогли швидко перебудуватися на відповідні потреби ринку, різко знизили свої оберти, а більшість навіть змінили напрям своєї діяльності. Причинами цього стали застарілі технології зберігання, великі втрати продукції, відсутність надійних постачальників та обмежені ринки збуту. Як наслідок, за відсутності нормального збуту сільгоспвиробники дещо скоротили площі під посівами овочевих культур, знизили обсяги виробництва [2].

З іншого боку, останнім часом ми спостерігаємо стрімкий розвиток роздрібних мереж майже по всій території України, що, в свою чергу, створює нові можливості для виробників у плані збільшення каналів реалізації та розширення асортименту. На жаль, на сьогодні асортимент овочів і фруктів, які вирощуються місцевими виробниками, невеликий. Більшість віддають перевагу вирощуванню стандартного набору овочів і його оптовій реалізації. Великі ж обсяги продукції супермаркети купувати не в змозі за відсутності можливостей зберігання. Але стрімкі тенденції розвитку роздрібною торгівлі можуть найближчим часом призвести до зменшення частини ринків. Торгівля плодоовочевою продукцією буде поступово переміщатися в гіпер- і супермаркети, і саме вони стануть стратегічними партнерами виробника поряд з оптовими компаніями, які будуть забезпечувати, в першу чергу, плодоовочевою продукцією.

Високі вимоги до якості овочевої продукції у разі її закупівлі мережами роздрібною торгівлі є однією з передумов їх конкурентоспроможності на ринку свіжих овочів. Як зазначають 52% покупців супермаркетів, опитаних в ході дослідження, овочеві секції супермаркетів є основним регулярним місцем купівлі овочевої продукції поза сезоном вирощування (протягом листопада-травня), і лише 23% купують овочі в цей час на місцевих сільськогосподарських ринках. Зворотна тенденція спостерігається в сезон масового вирощування – 55% опитаних регулярно купують овочі на роздрібних продовольчих ринках і лише 16% – у супермаркетах. Крім того, 10% опитаних відзначили спеціалізовані овочеві магазини як основне місце купівлі овочевої продукції поза сезоном її виробництва.

Вимоги, які споживачі висувають до овочевої продукції, певною мірою залежать від конкретного її виду. Проте, аналіз проведеного опитування дозволяє прослідкувати певні тенденції. Зокрема, переважна більшість споживачів (88%) уже на сьогодні готова сплачувати вищу ніж на споживчому ринку ціну за овочі гарантованої якості та 73% за овочі, які відсортовані та відкаліб-

ровані (рис.1). При цьому вони хотіли б, щоб ціна не перевищувала ціну споживчого ринку більш, як на 5–10%. Частка таких споживачів становить 59%.

Логічно, що саме в категорії респондентів з рівнем доходів 1000 і більше гривень спостерігається найвища готовність сплачувати за всі згадані вище фактори.

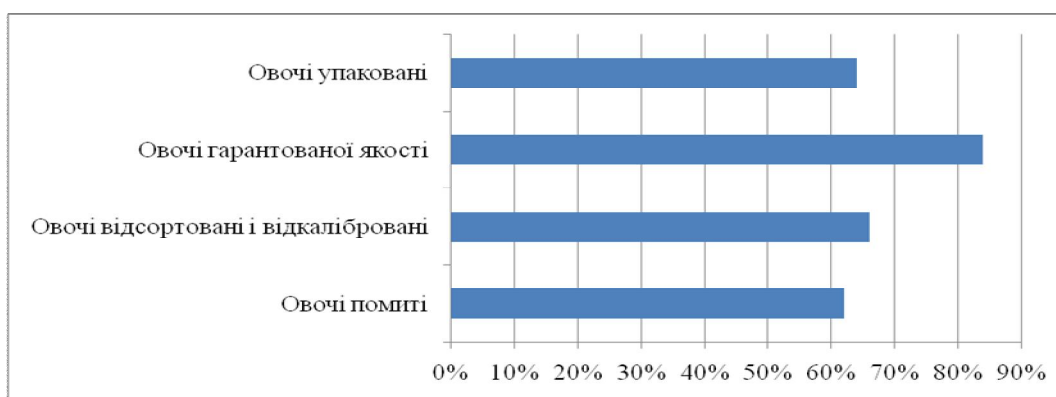

Рис.1. Питома вага респондентів, які готові сплачувати у супермаркеті ціну, вищу ніж на споживчому ринку, за зручність, гарантію якості та доробку овочевої продукції

Той факт, що 78% опитаних готові сплатити вартість упакованої овочевої продукції супермаркету, якщо вона не перевищуватиме ціну споживчого ринку більш, як 10%, ще раз свідчить про важливість упаковки для відвідувачів супермаркетів, причому 73% тих, які хочуть купувати овочеву продукцію упаковану, це покупці середнього віку (25–35 років) (табл.1). Водночас 85% респондентів цієї вікової групи, передусім, готові сплачувати більше за овочі гарантованої якості, а вже потім за їх упаковку, сортування і калібрування. Якщо відстежити важливість доробки овочевої продукції для різних вікових груп, то найбільше у ній зацікавлені саме люди 25–35 років, а найменше – люди віком 56 років і старші.

Таблиця 1 – Готовність сплачувати в супермаркеті ціну за зручність, гарантію якості та доробку овочевої продукції, %

Категорія продукції	Покупці сплачуватимуть, якщо ціна не перевищуватиме ціну споживчого ринку на:			
	5–10%	11–20%	21–50%	51–100%
Овочі поміті	76	20	2	2
Овочі відсортовані та відкалібровані	71	21	6	2
Овочі гарантованої якості	59	31	7	3
Овочі упаковані	78	20	2	-

Основні критерії та фактори під час купівлі свіжих овочів. Як видно з результатів наших досліджень, проведених у рамках Проекту аграрного маркетингу, смакові якості свіжих овочів є вирішальним критерієм за їх купівлі для переважної більшості респондентів. Зокрема, 55% опитаних зазначили, що смакові якості за купівлі свіжих овочів для них є надзвичайно важливими, і 40% – дуже важливими. Екологічно чиста продукція посіла друге місце серед вирішальних критеріїв за купівлі свіжих овочів. Загалом 88% респондентів назвали цей критерій як надзвичайно важливий та дуже важливий.

Термін придатності до вживання та зберігання продукції посідає третє місце в цьому переліку. На цей критерій вказали 83% опитаних.

Цікаво, що респонденти лише на шосте місце ставлять такий фактор, як доступна ціна (64%), віддаючи перевагу таким чинникам: гарний вигляд (75%) та продукція українських виробників (72%). Це переконливо свідчить про те, що вітчизняна овочева продукція стає дедалі конкурентоспроможною в місцевих супермаркетах.

За даними останніх подібних опитувань за кордоном, понад 50% споживачів „купують очима”, іншими словами, віддають перевагу гарному вигляду та яскравій упаковці продукції. Не менш важливим критерієм є екологічність продукції.

Основними факторами, що можуть заохотити респондентів до купівлі овочевої продукції в супермаркетах, є, насамперед, розширення асортименту (для 62% опитаних) і супровід додатковою інформацією щодо харчової цінності овочів і можливих рецептів їх приготування (45% опитаних).

Як вже зазначалося, більшість опитаних приділяє особливу увагу якості овочевої продукції, яку вони можуть купити саме в супермаркеті. Тому для супермаркетів потрібно більшою мірою реалізовувати всі можливості покращання якості продукції. Передусім, покращання упаковки, сортування і калібрування за розмірами овочевої продукції. Покупці супермаркетів ставлять такі вимоги до пакування різних овочів: пакування в сітки моркви (22%), картоплі (33%) та цибулі (34%). Це дає підстави стверджувати, що більшість респондентів вважає сітку найкращою упаковкою для реалізації продукції в супермаркеті, її транспортування та продажу.

Великі торговельні підприємства самостійно шукають шляхи до нормальної цивілізованої овочевої торгівлі. Супермаркети все частіше користуються пропозиціями, які надходять від самих виробників овочевої продукції. Робота з ними ведеться на договірній основі. Якщо виникають перебої із постачанням або не задовольняється якість товару, доводиться використовувати можливості місцевих оптових ринків і перекупників, але проблеми безперебійного постачання овочами протягом року залишаються [3].

Щодо ранньої плодоовочевої продукції, її основним постачальником у роздрібну торгівлю залишаються посередники оптового ринку. Складається враження, що місцеві фермери не бажають вирощувати ранні овочі, які в основному завозяться із південних регіонів. Дефіцит зеленних овочів в основному компенсується за рахунок місцевих присадибних виробників. Професійним вирощуванням широкого асортименту зеленних культур займаються дуже і дуже мало виробників.

Формування ціни на оптовому ринку здебільшого носить хаотичний характер. Часто коливання цін буває в межах 2-3 грн протягом одного дня. Стабільного і безперебійного постачання ніхто гарантувати не може. А магазини потребують регулярного постачання у гарантованих обсягах. Саме цей період можна назвати одним із найважчих у роботі роздрібною торгівлі.

Як правило, зараз кожне торговельне підприємство вирішує проблеми з постачанням овочів самотужки. Обмежена кількість надійних постачальників не може забезпечити потреби всіх магазинів, тому супермаркети намагаються встановлювати прямі зв'язки не тільки з місцевими виробниками овочів, але і з виробниками з інших регіонів або великими оптовими компаніями. Це дозволяє запропонувати споживачам салат, кабачок, капусту брокколі, кольрабі, савойську, брюссельську, цвітну, цибулю-порей, різні зеленні овочі більш свіжими і в терміни, коли на ці товари існує підвищений попит [4].

Деякі торговельні підприємства та оптовики допомагають фінансово виробникам застосовувати сучасні технології, працювати за принципом прямого постачання. Існують приклади, коли торговельні підприємства кредитують фермерів. Овочевій торгівлі поки що не вистачає цивілізованої посередницької ланки між виробниками овочів і торговими підприємствами. Однак, тільки останнім часом на українському ринку почали з'являтися ефективно працюючі оптові компанії-посередники між виробниками та роздрібними мережами. У сформованих умовах вони здатні ефективно працювати і, що дуже важливо, впроваджувати сучасні методи роботи (торгові марки, сучасна логістика, новітні технології зберігання і т.п.).

Магазини, які торгують також овочами, можуть запропонувати, як правило, лише стандартний асортимент із 10-12 найменувань. Якщо асортимент буде залишатися таким, є ризик втрати покупця. Багато сільськогосподарських підприємств могли б розширити виробництво овочів, але, на жаль, їм потрібні цивілізований посередник і гарантований ринок збуту задля направлення у правильне русло виробництва тих чи інших овочів, які користуються підвищеним попитом на ринку. Фахівці ринку стверджують, що саме із посередницькими фірмами, які знають, що потрібно споживачеві і працюють з виробниками на взаємовигідних умовах, буде пов'язане зростання професійного овочівництва [5].

Проблеми полягають у тому, що спочатку продукт вирощують, а потім намагаються продати різними способами, без дотримання цінової політики, беруть за орієнтир ситуацію поточного сезону, роблять висновки і ставлять цілі на наступний рік. Результат – виробники овочів вирощують урожай на свій страх і ризик, самі повинні шукати кожен сезон клієнтів і продавати продукт. Усі зусилля влади зводилися до підтримки сільськогосподарського виробництва, тоді як саму систему збуту, ринкову інфраструктуру, яка б забезпечила відкриту конкуренцію і якісну логіс-

тику, скорочення витрат залишали без належної уваги. Основними каналами збуту для фермерів є продаж на ринках, збут посередникам і обмін за бартером.

Якщо брати до уваги те, що середньостатистичний українець споживає близько 135 кг овочів на рік, можна впевнено сказати, що овочева група є затребуваним товаром, і в найближчому майбутньому наш ринок чекають зміни у підході до продажів цього продукту.

Одним із перших кроків є організація торгових компаній. Вони через злиття своїх потужностей зможуть виходити на локальний ринок, просуваючи продукцію як на оптових ринках і ВВП-секторах (ритейл, ХоРеКА), так і побудовою активної системи продажів. Найголовніше – це створення Торгової Марки із впровадженням маркетингових і рекламних кроків, що дозволить побудувати авторитет компанії в роздрібі. З часом такі підприємства підпорядкують собі діяльність більш дрібних фермерів, оскільки будуть викуповувати у них потрібні обсяги овочів для своїх потреб.

Стелажне обладнання – короби, упаковані картоплею або морквою, в брендovих упаковках завоюють своїх клієнтів, тому що своєчасна доставка дрібних партій товару прийнятна для магазинів у будь-яких районах міста.

Цей процес не потребує великих капіталовкладень, за винятком миття, калібрування і пакування овочів, складської і транспортної логістики, і націнка на овочі буде рентабельною в мінімальний термін за правильного виходу торгової марки на ринок.

Більше 15 років тому багато хто уявити не могли, що за товаром для торгових магазинів не треба буде їздити на оптові базари. На сьогодні є приклади, і в недалекому майбутньому також буде побудована система прямих продажів «борщового набору» з контролем на всіх ланцюжках продажу, що матиме свої плюси як для кінцевого споживача, так і для всіх учасників виробничого процесу.

В Україні працюють європейські компанії, які видають фермерам гранти на вирощування фруктово-овочевої продукції, консультують з питань збору та зберігання продукції, пошуку нових шляхів збуту.

Самі фермери не завжди готові до нової системи продажів, орієнтуючись, як і завжди, на реалізацію через оптові базари, або очікуючи приїзду клієнтів на виробництво.

Висновки. У районах, які мають високорозвинений агропромисловий комплекс, вже створені свої торгові марки. Відбувається співпраця із ВВП-секторами, але багатьох правил у роботі ще не дотримуються. Наприклад, в ритейлі упакований товар фермерським господарством у брендovі упаковки роздруковується і видається в торговий зал насипом; не працює торгова команда прямих продажів, що й не сприяє зростанню торгової марки і залишає її невідомою на ринку.

Низька ціна, великий урожай в цьому році для фермерів обернулися витратами.

Єдиний вихід – створення кооперативів, місія яких полягає у продажу на певних територіях. Об'єднавшись, кілька фермерів забезпечать спочатку своєю продукцією потреби торгових точок, і надалі залучать продукцію своїх компаньйонів, витісняючи з ринку дрібних продавців, які і мають великий вплив на ціну. Надалі будуть планувати свою роботу, спираючись на показники відділу продажів, аналізуючи покриття ними територію.

Досить важливим кроком з удосконалення методів реалізації овочевої продукції є розвиток оптової торгівлі через мережу оптових ринків сільськогосподарської продукції, які повинні включати всю сучасну інфраструктуру для приймання, довготривалого зберігання і оптового та роздрібного продажу сільськогосподарської продукції та інших продовольчих товарів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубовик А. Що таке справжній український помідор? / А. Дубовик / Щоденна всеукраїнська газета «День». № 103, четвер, 16 червня 2011 р. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/211179>
2. Іваненко В. Ф. Ефективність впровадження енергозберігаючих технологій в овочівництві закритого ґрунту / В. Ф. Іваненко / Науково-практичний збірник Українського науково-дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу «Продуктивність агропромислового виробництва» (економічні науки) – 2011.– №18. – С. 101–107.
3. Кучеренко Т. Сьогодні й майбутнє вітчизняного овочівництва /Т. Кучеренко / Пропозиція – № 2. – 2010. [Електронний ресурс]- режим доступу: <http://www.propozitsiya.com>
4. Парниковий ефект. Всеукраїнський рекламний проект «Бізнес-пропозиція» [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.biznes-pro.ua/print_full.php?id=1405
5. Десять главных событий аграрного рынка прошедшего года [Текст] / Ю.В. Слепцов // Настоящий хозяин. – 2012. – № 2. – С. 6–7.

Организационно-экономические аспекты сбыта овощей в Украине

О.В. Карман

В статье рассматриваются основные аспекты экономической эффективности сбыта продукции овощеводства в Украине и все системообразующие факторы ее формирования. Проанализированы требования потребителей к овощам, которые реализуются в супермаркетах.

Ключевые слова: сельскохозяйственный товаропроизводитель, овощи, сбыт, потребитель

Organizational and economic aspects vegetable sales in Ukraine

O. Carman

The article deals with the main aspects of economic efficiency sales Vegetables in Ukraine and all systemically factors of its formation. Analyzed the requirements of consumers to vegetables sold.

Key words: agricultural producers, vegetables, marketing, consumer.

УДК 658:338.43.01

САТИР Л.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті здійснено узагальнення чинників, які впливають на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва. Особлива увага приділяється розкриттю ринкових чинників, які впливають на ефективне виробництво сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: чинник, ефективність, сільськогосподарське виробництво, ресурси.

Постановка проблеми. В умовах системних трансформацій аграрного сектору національної економіки все гостріше постає питання про необхідність формування сприятливих умов для підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Ієрархія економічних перетворень зумовлює потребу в якісних змінах, основою яких має бути забезпечення системного поєднання економічної, технологічної, соціальної та екологічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Гармонійне поєднання різних методів та засобів підвищення економічної ефективності дозволить вітчизняним аграріям досягти конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринках сільгосппродукції.

Пореформений етап діяльності сільськогосподарських підприємств зумовлює необхідність впровадження системи взаємопов'язаних заходів, спрямованих на ефективне управління наявними ресурсами, оптимізацію витрат, максимізацію прибутку та підвищення рентабельності виробництва. Розв'язання окреслених завдань можливе лише у разі переходу до інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного виробництва з метою створення необхідних умов підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У розробку теоретико-методологічних і прикладних проблем економічної ефективності як загальноекономічної категорії, так і сільськогосподарського виробництва, зокрема, значний внесок зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких слід відзначити: В.Г. Андрійчука, П.І. Гайдучього, В.П. Галушка, Д.І. Дему, М.В. Місюка, С.І. Дем'яненка, І.І. Лукінова, П.К. Канінського, М.Й. Маліка, А.С. Малиновського, В.П. Мертенса, В.Я. Месель-Веселяка, Б.Й. Пасхавера, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, О.В. Скидана, М.М. Федорова, О.М. Шпичака, Г.В. Черевка, В.В. Юрчишина та ін. Проте залишається ряд питань методологічного спрямування, які потребують наукового обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності у пореформений період.

Мета дослідження – узагальнити теоретичні підходи щодо класифікації основних чинників економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та запропонувати напрями їх удосконалення.

Матеріал і методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі методи: за допомогою абстрактно-логічного методу уточнено поняття «економічна ефективність» та сформульовано висновки до розділів та загальні висновки. Дослідження стану сільськогосподарського виробництва проводилось за допомогою методу аналізу та синтезу.

Результати досліджень та їх обговорення. Ринкова економіка вимагає гнучкого конкурентоспроможного виробництва, що відповідає споживчому попиту. В ринкових умовах важливо не

тільки виготовити продукцію, але, перш за все, створити необхідні споживчі вартості, знайти вигідні канали збуту і отримати прибуток, достатній для здійснення процесів накопичення і споживання капіталу. Все це зумовлює необхідність визначення сукупності чинників макро- і мікроекономіки, що забезпечують необхідну ефективність. Не кожне сільськогосподарське підприємство здатне нормально функціонувати в умовах ринкової конкуренції та боротьби за споживача [1].

Зроблена спроба визначити і коротко охарактеризувати групи факторів, що сприяють сталому функціонуванню та динамічному розвитку підприємств. Таким чином, стан економіки господарств забезпечують наступні групи факторів:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФАКТОРИ. Вони потребують раціональної організації підприємств за розмірами і ресурсів, організації зв'язків і взаємодії товаровиробників та структурних підрозділів, організації ефективного управління та вигідної кооперації праці і капіталу. Найважливішими чинниками цієї групи є:

1. Оптимізація підприємства по ресурсах, структурі та обсягах виробництва і збуту в реформуванні. Фактор має істотне значення нині для реструктуризації підприємств та їх трансформації в структури ринкового типу. Він визначає розміри господарств та їх зв'язок з наявними виробничими ресурсами, доцільну спеціалізацію виробництва, виходячи з ринкового збуту продукції.

2. Самоврядування товаровиробників і побудова раціональної системи внутрішнього управління виробництвом. Фактор вельми актуальний, оскільки найбільш ефективні і стійкі ті виробничі структури, які будуються на самоврядуванні, самогосподаруванні і саморозвитку.

3. Кооперація праці і капіталу всередині підприємства і між підприємствами з метою підвищення ефективності виробництва та збуту готової продукції, переробки та ресурсного забезпечення. Це загальний фактор раціонального господарювання. Неможливо займатися господарською діяльністю поза кооперації, форми якої різноманітні і нескінченні – від кооперації окремих функцій зі збуту або придбання ресурсів до високоіндустріалізованої та інтегрованої праці багатьох учасників виробничого процесу, побудованого на складних, високих та інтенсивних технологіях [2]. Кооперація дозволяє економити матеріальні ресурси, час і працю, знижує питомі витрати на одиницю виробництва, сприяє ефективному розподілу праці та поглибленню спеціалізації. Ефективна не тільки виробнича кооперація, але постачальницька і переробна. Однак кооперація не повинна зачіпати інтереси індивідуальних товаровиробників. Для цього необхідно гарантувати права учасників кооперації і, перш за все, право повної власності кожного працівника на свою частку майна, право накопичення капіталу і його вільного руху.

4. Організація економічних зв'язків зі збуту продукції і придбання ресурсів. Фактор припускає контрактно-договірні відносини між постачальниками і споживачами, стійкість і взаємовигідність господарських зв'язків, побудованих на економічному інтересі (ціною вартості, прибутку, якості і т.п.).

II. РИНКОВІ ЧИННИКИ. Вони передбачають врахування суто ринкових відносин, пов'язаних з особливостями дослідження ринку, планування прибутку і поведінки товаровиробників і посередницьких структур у середовищі ринкової конкуренції. Групу складають наступні основні фактори:

1. Маркетингові дослідження ринку. Будь-яке виробництво при ринку неможливо без попереднього вивчення попиту на продукцію, потреб, обсягів збуту, необхідної якості, каналів товарору, кон'юнктури цін, форми та упаковки продукції, реклами і т.д. Маркетингові дослідження задають основи, умови і напрямки виробництва.

2. Бізнес-планування збуту продукції і прибутку. Це найважливіша функція ринкового господарювання. Будь-яка дія товаровиробників щодо встановлення рівня і обсягів виробництва, придбання ресурсів, отримання банківських кредитів, визначення обсягів збуту і розміру передбачуваного прибутку повинні супроводжуватися детальними прорахунками і прогнозами, в комплексі зі складовими бізнес-планів організації, функціонування і розвитку виробництва. Бізнес-плани необхідні як самим товаровиробникам для розрахунку об'єктивних можливостей розвитку виробництва, так і фінансовим органам і банківським установам для виділення відповідних фінансових ресурсів і контролю за їх поверненням.

3. Завоювання ніш на ринках продовольства. Кожний товаровиробник прагне досягти стабільності своєї виробничої діяльності, що дозволяє отримувати достатні доходи для здійснення розширеного відтворення і нагромадження капіталу. У цьому зв'язку вживаються всі заходи для завоювання в конкурентній боротьбі стійких каналів збуту продукції, отримання відповідного імі-

джу і визнання у споживачів. Найважливішими чинниками стійкості товаровиробників на ринках є: висока якість та широкий асортимент продукції, доступні ціни, товарний вигляд і технологічність сировини і готового продовольства.

4. Налагодження вигідних зовнішньоекономічних відносин та облік вимог Світової організації торгівлі (СОТ). Фактор дозволяє вирішити ряд завдань; а) інтеграцію національного АПК в систему світогосподарських економічних зв'язків, організацію еквівалентного товаро- і працеобміну, поглиблення спеціалізації та міжнародного поділу праці; б) вирівнювання якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог міжнародної (європейської) сертифікації та стандартизації; в) перехід на інтенсивні і ресурсозберігаючі технології, що дозволяють отримувати конкурентну продукцію; г) залучення іноземних інвестицій, наукових знань і ефективних практичних рішень; д) прийняття міжнародних правил торгівлі і регулювання експорту-імпорту продовольства за допомогою норм Світової організації торгівлі; е) освоєння правил конкурентної боротьби і розвиток зовнішньоторговельного представництва за кордоном.

III. ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ. Центральна група факторів, що забезпечує ефективне господарювання. Група поділяється на дві підгрупи: а) фактори макрорівня, б) фактори мікрорівня. Коротко охарактеризуємо названі підгрупи.

Макрорівень

1. Державне регулювання розвитку сільського господарства за допомогою: цільових продуктових програм, включаючи програми підтримки виробництва в гірших умовах, а також молодих підприємців; гнучких дотацій до ринкових цін і субсидій ефективному виробництву, податків і процентних ставок за кредитами; страхування виробництва, ризиків і капіталів; гарантій формування і розвитку приватної власності та ін. Державне регулювання АПК при ринку має здійснюватися переважно через економічні важелі і за допомогою стимулюючого виробництва законодавства [3]. Але діє ринкова система більш жорстко порівняно з адміністративними заходами, а її механізми та принципи мають суворий і невідворотний характер.

2. Встановлення квот на виробництво і контроль за їх дотриманням. Фактор необхідний для підтримки балансу виробництва і збуту, запобігання перевиробництва продукції, планування обсягів ринку, контролювання асортименту та якості продукції.

3. Гнучкі продуктові інтервенції для підтримки ринкового балансу продовольства. Такі інтервенції покликані запобігти різким перепадам і кон'юктурі в поставках сільськогосподарської продукції в торгово-збутову мережу. У разі нестачі продукції держава зі своїх ресурсів або за допомогою імпорту швидко постачає дефіцитну продукцію споживачам, за її надлишку – вилучає надлишки через централізовані закупівлі продукції у товаровиробників і постачальників, або вводить обмеження на ввезення такої продукції з-за кордону.

4. Стимулюючі виробництво кредити, пільгові процентні ставки і податки. Фактор відіграє ключову роль, оскільки зважені і відповідальні інтересам товаровиробників і держави кредити і податки здатні мотивувати зростання ефективності виробництва та забезпечити стабілізацію економічного розвитку АПК.

5. Стимулювання експорту та раціоналізація імпорту. Забезпечує розвиток зовнішньоекономічних відносин, включення національного АПК в систему світогосподарських зв'язків, створює передумови залучення в країну іноземного капіталу, а також гарантії продовольчої безпеки держави. Баланс експорту та імпорту має захистити національне виробництво і створити передумови для його сталого розвитку. Продовольча безпека залишається достатньою, якщо імпорт продуктів харчування не перевищує 15-20% національного виробництва сільськогосподарської продукції [4].

6. Забезпечення рівновігдних економічних умов усім формам господарювання, включаючи малий приватний і нетоварний сектори. Фактор виключає можливість дискримінації і несправедливого ставлення до різних категорій виробників продукції. Пріоритет може належати лише інтенсивному, ефективному, ресурсозберігальному і конкурентному виробництву.

7. Вироблення ефективного економічного механізму оперативних взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання. Запобігає взаємним неплатежам і різко посилює відповідальність суб'єктів товарно-грошових відносин. За своїми зобов'язаннями доцільний чіткий, прозорий та зрозумілий порядок взаємодії партнерів, а також суворий контроль за дотриманням прийнятих схем.

8. Розробка достатньої і необхідної стимулюючої виробництва законодавчої бази, включаючи земельні відносини. Розвиток агрокомплексу важливо регулювати за допомогою законодавчих

нормативів, в числі яких найважливішими мають стати: про адаптацію сільськогосподарських підприємств до умов ринку, про державне регулювання сільського господарства в ринкові умови, про сільськогосподарську кооперацію, про закупівлю та збут сільськогосподарської продукції та ін. Закони та законодавчі акти покликані створювати умови для динамічного розвитку ефективного виробництва та запобігати марній господарській діяльності.

Мікрорівень

Усі суперечності макроекономіки і ринкових принципів господарювання прямо позначаються на економіці сільськогосподарських підприємств. Справжня криза фінансово-економічної системи великотоварних господарств Білорусі зумовлена саме зовнішніми (стосовно підприємств) факторами, хоча успіхи безпосередніх товаровиробників більш ніж на 60% визначаються внутрішніми можливостями підприємств та їх використанням [5]. До найбільш істотних факторів макроекономіки нами віднесені наступні:

1. Матеріальне стимулювання праці і виробництва. Фактор безпосередньо відображає економічні інтереси товаровиробників і належить до найважливіших мотиваторів ефективності. Він є одночасно метою і засобом продуктивного господарювання і слугує важелем регулювання зацікавленості працівників і трудових колективів. Якщо стимулювання праці може здійснюватися через фонд споживання, то стимулювання виробництва – через систему ціноутворення, оподаткування, кредитування та ін. У цьому випадку фактори мікро- і макроекономіки з'єднуються в комплексну систему.

2. Інвестиції, у тому числі іноземні, в освоєння ефективних технологій та засобів виробництва. Розширене відтворення капіталу, інтенсифікація сільського господарства, підвищення якості продукції практично неможливі без достатнього інвестування виробництва. В основі будь-якого продуктивного господарства знаходяться технології та ресурси і завдання товаровиробників – повернути максимум можливих інвестицій для підтримання високого рівня технологій і системи ресурсів, а отже, високого ступеня конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

3. Активний збут продукції під споживчий попит. Будь-яке виробництво сільськогосподарської продукції слід направляти для задоволення конкретного споживчого попиту. У цьому зв'язку збут продукції має бути прямо спрямований на задоволення економічних переваг споживачів. Тільки в цьому випадку він буде ефективним і приносити необхідний прибуток. Разом з тим, важливо шукати придатні і надійні канали збуту, які якнайкраще задовольняють інтереси виробників і споживачів і дають найбільший ефект.

IV. ВИРОБНИЧІ ФАКТОРИ. Ця група факторів забезпечує рівні інтенсифікації виробництва, оптимальні обсяги виходу продукції у зв'язку з ресурсооснащеністю, а також необхідну якість готового продовольства. Основна група і початковий рівень факторів вказують на доцільність і ефективність аграрного виробництва.

До її складу включаються:

1. Інтенсифікація виробництва. Її слід розуміти не як стан сільського господарства, а як процес. У цьому зв'язку інтенсифікація характеризується як випереджаюче збільшення окупності ресурсів продукцією щодо зростання капітальних вкладень і витрат. Разом з тим, за відносно високих рівнів виробництва процес інтенсифікації може проявлятися у вигляді пропорційного співвідношення зростання обсягів виробництва, окупності матеріально-технічних засобів і збільшення вкладень ресурсів у розвиток господарства. Однак за випереджувальних вкладень капіталу стосовно обсягів виробництва та його приросту інтенсифікація не може бути визнана економічно доцільною [6].

2. Ресурсозбереження та оптимізація виробництва за критерієм "результат-витрати". Це одна з найважливіших умов підвищення прибутковості виробництва і раціонального використання ресурсів. Кожному рівню виробництва продукції відповідає цілком певний склад ресурсів і витрат. Слід прагнути до оптимального їх співвідношення, оскільки у разі перевищення нормативу витрат над нормативом виробництва спостерігається невиправдана перевитрата коштів, а в разі випереджаючого зростання обсягів виробництва може відбуватися виснаження і руйнування виробничого потенціалу.

3. Виробництво продукції високої якості. Це найперша умова підтримання необхідної конкурентоспроможності. Вхідження в ринок і займання на ньому відповідної ніші визначається якістю продукції, що поставляється, яка задовольняє різнобічні споживчі переваги. Розвинений ринок і висока якість продукції – нероздільні поняття, тому кожному сільськогосподарському підприємству важливо інтегруватися в конкурентне середовище, а отже, постійно вдосконалювати якість продовольства.

4. Доопрацювання та переробка виробленої продукції для задоволення споживчого попиту. Найнижчі доходи – це доходи від реалізації сільськогосподарської сировини. У цьому випадку значна, а нерідко і переважна частина знову створеної вартості переливається в інші сфери і галузі. Для запобігання цього і збільшення виручки від виробленої продукції важливо налагоджувати первинне доопрацювання, а за відповідних умов переробку отриманої сировини і виробництво готового продовольства. Бажаний також фірмовий збут, тоді товаровиробники мають можливість не тільки отримувати основні доходи від виробництва, переробки і збуту, але й краще враховувати інтереси різних груп споживачів.

V. ФАКТОРИ НАУКОВОГО, ПРОФЕСІЙНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. Ця група факторів має високу продуктивну силу і здатна істотно підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва. У групу нами включені такі фактори:

1. Кваліфікаційний рівень працівників. Цей рівень формується за допомогою професійної підготовки та перепідготовки кадрів. Кваліфікація включає систему професійних і спеціальних знань, вироблених наукою і передовою практикою, і дозволяє організувати і вести сільськогосподарське виробництво згідно з науковими рекомендаціями. Фахівець має можливість швидко опанувати новітні технології, здійснювати гнучке виробництво та його технічне переозброєння відповідно до кон'юнктури ринку і споживчого попиту на продукцію. Невипадково в розвинених країнах світу створена і успішно функціонує розгалужена система підготовки та перепідготовки фахівців, основні витрати бере на себе держава.

2. Створення ефективної системи агроконсультування та впровадження наукових розробок. Фактор є досить важливим для швидкого просування результатів наукових досліджень у виробництво. Консультанти і агроконсультаційні служби є провідниками науково-технічного прогресу, які сприяють швидкому піднесенню економічної ефективності виробництва. Це фахівці та організації, які мають бути обізнаними щодо останніх новинок наукових досліджень та їх апробації на практиці, оскільки вони є посередниками між наукою і виробництвом. Разом з тим, вони мають бути дослідниками: не всі наукові ідеї можна і слід впроваджувати. Лише апробація та виробнича перевірка можуть підтвердити їх доцільність, тому практична цінність агроконсультацій полягає в їх гарантованості зростання ефективності виробництва.

3. Інформаційне та комп'ютерне забезпечення товаровиробників. З переходом до ринку інформаційні технології та комп'ютеризація сільського господарства слід впроваджувати серед провідних факторів стабілізації функціонування підприємств та зростання результативності їх діяльності. Виграють, як правило, ті товаровиробники, які володіють повною інформацією про ситуацію у виробництві, у сфері збуту, торгівлі, споживанні. Це дозволяє гнучко і оперативно переналагоджувати виробництво, змінювати структуру, споживчі властивості продукції, що поставляється. У цьому зв'язку інформаційне забезпечення має відповідати наступним критеріям: оперативність, повнота, об'єктивність, аналітичність, порівняність, доступність. Найбільш прогресивними засобами отримання, накопичення та обробки інформації є комп'ютерні системи, що володіють практично безмежними можливостями регулювання виробництва за допомогою інформаційних технологій.

Висновки. Таким чином, класифіковано та визначено основні чинники ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств. Їх послідовний облік і системне використання дозволяють успішно долати виникаючі економічні складнощі, знаходити пріоритетні напрямки позитивного розвитку, швидко формувати конкурентоспроможне виробництво. Разом з тим, слід мати на увазі, що всі фактори слід застосовувати в комплексі, лише тоді вони сприятимуть одержанню бажаного економічного ефекту. Ігнорування або применшення значення якихось чинників спричиняє зниження загальної результативності, тоді буде діяти такий принцип "мінімального фактора": недостатній облік одного або декількох умов спричинять стримування загального зростання ефективності виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пархоменко Л.М. Теоретичні основи дослідження економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах ринку / Л. М. Пархоменко // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 82–87.
2. Погорілий А. О. Методологічні підходи до вивчення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва / А.О. Погорілий // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – №12. – С. 104–107.
3. Чмирь С.М. Напрямки підвищення ефективності зерновиробництва / С.М. Чмирь // Економіка АПК. – 2007. – №8. – С. 21–24.

4. Кучер С.В. Фактори впливу на стан ефективності зернового господарства в Україні // Економіка АПК. – 2004. – №1. – С. 114-118.

5. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. акад. НААНУ П.Т. Саблука. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 92.

6. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошниченко, А.В. Кузьмін – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

Теоретическое обоснование классификации факторов экономической эффективности сельскохозяйственного производства

Л.М. Сатыр

В статье обобщены факторы, влияющие на экономическую эффективность сельскохозяйственного производства. Особое внимание уделено раскрытию рыночных факторов, влияющих на эффективное производство сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: фактор, эффективность, сельскохозяйственное производство, ресурсы.

Theoretical background classification of economic factors efficiency of agricultural production

L. Satyr

Active synthesis of factors that affect the economic efficiency of agricultural production. Particular attention is paid to the disclosure of market factors affecting the efficient production of agricultural products.

Key words: factor, efficiency, agricultural production, resources.

УДК 005.12

ШЕЛЕНКО Д.І., канд. екон. наук

СМУШАК М.В., канд. екон. наук

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто елементи та принципи стратегічного управління, запропоновано заходи, які мають забезпечити формування його системи. Розкрито теоретико-методологічні та прикладні засади розвитку стратегічного управління як безперервного процесу.

Ключові слова: стратегічне управління, суб'єкти економічних відносин, карта стратегічних груп, SWOT-аналіз, системність.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації місце та роль держави в системі сучасної світової економіки залежать від її вміння використовувати свої переваги у міжнародному розподілі праці та компенсувати слабкі сторони. Тільки так можна вистояти у кризовому середовищі. Необхідно забезпечити суб'єктам економічних відносин участь у вирішенні спільних нагальних проблем на основі партнерства з метою задоволення потреб внутрішнього ринку та отримання переваг на світовому.

Негативні прояви об'єктивних за характером чинників – економічна нерівність суб'єктів виробничих відносин, територіальна розпорошеність, організаційна розрізненість мають бути нейтралізовані системою управління.

Очікуваний кінцевий результат розвитку суб'єкта економічних відносин у вигляді синергічного ефекту від здійснюваних взаємоузгоджених заходів забезпечується стратегічним управлінням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стратегічного управління та послідовності його здійснення розглядають у своїх працях: І.В. Афонін, А.П. Градов, К.О. Дорошкевич, П.Ф. Друкер, Г.І. Кіндрацька, Б.І. Кузін, О.Є. Кузьмін, С.В. Оборська, Н.Я. Петришин, В.В. Підгірний, Г.О. Селезньова, А.І. Тянутов, О.М. Чупир, З.Є. Шершньова, В.М. Якубів, Я.А. Ямантаєва та ін. Однак більш детального дослідження потребує обґрунтування його елементів, прийомів і заходів, покликаних забезпечити функціонування суб'єктів економічних відносин в умовах перехідного періоду.

Мета дослідження полягає у розгляді основних етапів, методів, принципів стратегічного управління, підходів до нього та визначенні послідовності дій у виборі системи управління; розкритті методу SWOT-аналізу та карт стратегічних груп для окреслення підходів до стратегічного управління в умовах вироблення своєчасних управлінських рішень.

Результати дослідження та їх обговорення. Важливим чинником у досягненні цілей розвитку країни є ефективно функціонуюча система стратегічного управління. Особливої актуальності набуває

створення комплексної, інтегрованої системи менеджменту. Зусилля мають бути спрямовані, в першу чергу, на її реалізацію, впровадження інструментів, ухвалення відповідних рішень.

Системність передбачає, по-перше, включення у процес всіх елементів одночасно або у технологічно чи організаційно заданому порядку, або в чітко визначений час; по-друге, виконання ними певних цільових функцій, єдність і зіставність яких визначає характер і повноту (чи, навпаки, обмеженість) науково-методологічного забезпечення пореформеного розвитку; по-третє, зладжена дія в одному напрямку, як у доборе відрегульованому механізмі.

Категорія “системність” охоплює науково-прикладну сутність, способи й механізми ефективного використання цих складових з метою досягнення якомога вищої соціально-економічної віддачі виробництва [1].

Обґрунтування заходів, які мають забезпечити функціонування ефективної системи стратегічного управління, повинні охоплювати:

- залучення регіональних та місцевих гілок влади до координації та вдосконалення розвитку суб’єктів економічних відносин, їх спрямування на досягнення стратегічних цілей;
- створення умов для розвитку багаторівневого управління економікою, в якому, окрім держави та органів місцевого самоврядування, мають брати участь населення й господарюючі суб’єкти, які повинні забезпечити виконання конкретних завдань управління;
- організацію розробки довгострокових програм розвитку, скорочення їх кількості й зосередження на найбільш важливих заходах;
- підвищення ефективності та дієвості економічної політики держави;
- належну підготовку та підтримання ресурсів, задіяних в стратегічному плануванні, контролі за їх використанням, впровадження системи стимулів.

У науковому середовищі поширені різні підходи до трактування категорії “стратегічне управління”, які відображені в табл. 1.

Таблиця 1. – Основні підходи до трактування категорії “стратегічне управління”

Автор	Зміст поняття “стратегічне управління”
Шершньова З.Є., Оборська С.В. [2]	Процес, в якому менеджери здійснюють довгострокове керівництво організацією, визначають специфічні цілі діяльності, розробляють стратегії їх досягнення, враховуючи всі зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечують виконання розроблених відповідних планів.
Тянутов А.І. [3]	Управління взаємопов’язаними процесами, які проявляються в екологічних, соціальних та економічних структурах.
Друкер П.Ф. [4, с. 18]	Динамічний процес стратегічного планування, забезпечення та реалізації розроблених планів організацією.
Кіндрацька Г.І. [5]	Діяльність, яка забезпечує створення та підтримання стратегічної відповідності між цілями організації, її потенціалом та можливостями у зовнішньому середовищі.
Афонін І.В. [6]	Втілення системного аналізу, що визначає умови життя людей у майбутньому.
Підгірний В.В. [7]	“Русійна сила – основний механізм, від дії якого залежить управління соціально-економічною трансформацією регіону”.
Чупир О.М., Ямантаєва Я.А. [8]	Управління підприємством, яке реагує на зміни в зовнішньому середовищі, враховуючи при цьому його потенціал, що в сукупності дає підприємству можливість досягти визначеної цілі й успішно функціонувати впродовж тривалого часу за допомогою системного підходу.
Градова А.П. [9, с. 27]	“Реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральні підходи до діяльності організації, що дає можливість установлювати цілі розвитку, порівнювати з наявними можливостями організації та приводити у відповідність шляхом розроблення системи стратегій”.

Стратегічне управління є безперервним процесом, за допомогою якого здійснюється прийняття рішень на короткострокову та довгострокову перспективи. Правильність заходів обумовлюється вчасним інформуванням керівництва про переваги та недоліки в діяльності суб’єкта економічних відносин.

Стратегічне управління охоплює низку елементів. Як вважає Г.О. Селезньова, система управління має характеризуватись: реалістичністю, взаємозалежністю планів; наявністю підрозділу, відповідального за технічні зміни; постійним відстеженням та обробкою інформації щодо зовнішнього і внутрі-

шнього середовища; спрямованістю методів управління на стимулювання економічного розвитку; технікою і технологією управління, що уможливує збір та обробку великого обсягу інформації [10].

Більш узагальнено стратегічне управління організацією розглядають як систему із трьох елементів: стратегії як сукупності управлінських рішень із перспективного розвитку; відповідної структури управління, орієнтованої на розробку та впровадження стратегії; організаційної культури.

Стратегія організації трактується як узагальнююча модель дій, необхідних для реалізації місії організації, досягнення визначеної мети через координацію та розподіл ресурсів. Наявність стратегії можна побачити в будь-якій організації, інколи навіть без складання відповідних документів [5].

Організаційна структура охоплює чотири рівня розробки стратегії: корпоративний, бізнес-рівень, функціональний та оперативний. Перший рівень – виконавчий директор – основна відповідальна особа, яка самостійно керує розробкою стратегії, що буде основою для наступних рівнів. Другий рівень – керівництво незалежних вузькоспеціалізованих інституцій, які входять до складу диверсифікованих організацій і відповідають за розробку й реалізацію стратегії. Третій рівень – керівництво функціональних сфер (маркетингу, виробництва, фінансів, персоналу, наукових розробок). Четвертий – менеджери відповідних підрозділів і регіональних відділів, які відповідають за уточнення деталей стратегічного плану та його реалізацію на нижчому рівні.

Організаційна культура є системою цінностей, вірувань, традицій та норм поведінки, якими послуговуються в організації. Складники організаційної культури – філософія, правила та атмосфера, між якими існує взаємозв'язок за рахунок чіткого стратегічного планування за структурою управління, що забезпечує розробку й реалізацію стратегії для досягнення цілей та організаційної культури [5].

Стратегічне управління потребує уваги до принципів, які забезпечують можливість реалізації основної мети. За визначенням З.Є. Шершньової, – це теоретичний фундамент, на базі якого формуються загальні правила та положення, регульовальні процеси застосування варіантів стратегічного управління, а також норми поведінки, якими керуються власники та менеджери в процесі розробки та реалізації стратегічних рішень у конкретних умовах середовища [11].

Існують різні підходи до тлумачення стратегічних принципів управління. З.Є. Шершньова виокремлює наступні: цілеспрямованість, безперервність; теоретико-методологічна обґрунтованість форм і методів стратегічного управління; системний, комплексний підхід до розробки стратегій та системи стратегічного управління в цілому; послідовність етапів; циклічність; унікальність систем стратегічного управління конкретними підприємствами; використання невизначеності майбутнього як стратегічної можливості; адекватність систем стратегічного управління змінам і умовам функціонування організацій; результативність та ефективність [11].

На основі виконаних досліджень до базових принципів стратегічного управління можна зарахувати: наявність добре організованої системи інформування; точне визначення майбутніх позицій; визначення внутрішніх умов стратегії; вибір кращих варіантів стратегії; розробку стратегічного плану; отримання підтримки стратегії; забезпечення постійного нагляду й контролю за реалізацією стратегії управління.

Дослідивши сутність основних аспектів стратегічного управління, можна виокремити основні етапи та послідовність формування його стратегічної моделі: розробка можливих альтернативних стратегій; розробка стратегічного плану; формування організацій; реалізація стратегії.

У процесі організації стратегічного планування виокремлюють сильні та слабкі сторони його здійснення.

Сильні сторони стратегії управління об'єднують добре розвинену інформаційну систему управління оперативною діяльністю; об'єктивне визначення конкурентного середовища; виконання комплексу робіт, пов'язаних із застосуванням стандартів управління якістю.

Слабкі сторони стратегії управління полягають у несприятливій економічній та фінансовій ситуації; недостатньому комп'ютерному керуванні процесом; низькій заробітній платі інженерно-технічного персоналу; відсутності кваліфікованої робочої сили та маркетингової стратегії; відсутності власної дистрибуторської мережі в експорті.

Налагодити системний процес стратегічного управління, спрямований на досягнення мети суб'єктів економічних відносин, можна за рахунок використання методів SWOT-аналізу. Він доповнює стратегічне управління, що має забезпечити суб'єктів економічних відносин даними для визначення подальших планів розвитку та вироблення його стратегії. Одним із важливих етапів

стратегічного управління є детальний аналіз факторів впливу на розвиток суб'єктів господарювання, умов діяльності та ризиків, що її супроводжують. За твердженням В.М. Якубів, виокремлення пріоритетів стратегічного управління є передумовою та запорукою досягнення кінцевих результатів у формуванні комплексних планів розвитку [12].

SWOT-аналіз складається з аналізу зовнішнього середовища (можливостей та загроз) і внутрішнього (сильні та слабкі сторони, переваги та недоліки).

Можливості – тенденції та зміни в бізнес-середовищі, які можуть бути використані для стимулювання розвитку та долання існуючих труднощів.

Загрози – це зовнішні чинники, що є бар'єром, перешкодою, небезпекою або тягнуть за собою додаткові витрати.

Під сильними сторонами розуміємо ті, які позитивно впливають на суб'єкти економічних відносин. Слабкі сторони блокують ресурси розвитку нині і в майбутньому.

До сильних сторін належить наявність у суб'єктів економічних відносин ресурсів, засобів, потенціалу, що забезпечать високі результати функціонування, тобто переваги серед інших, до слабких – ресурси, засоби, що знаходяться в критично незадовільному стані чи неефективно використовуються, спричиняють негативні процеси [12].

Переваги SWOT-аналізу полягають в комплексній оцінці можливостей і ризиків, сильних і слабких сторін; поглибленні розуміння бізнесу, керівників та фахівців; швидкому переході від процесу аналізу до стратегічного планування.

Недоліком SWOT-аналізу є суб'єктивізм: неможливість врахування всіх сильних і слабких сторін, можливостей і загроз; суб'єктивність вибору та ранжування факторів зовнішнього і внутрішнього середовища; погана адаптація до середовища, що постійно змінюється [13].

Розвиток стратегічної діяльності суб'єктів економічних відносин, за трактуванням О.Є. Кузьміна, Н.Я. Петришина, К.О. Дорошкевич, може забезпечуватися формуванням стратегічних карт [14], або карт стратегічних груп [15].

Стратегічні карти дають можливість підприємству визначити основні показники його діяльності, на основі яких буде здійснюватися стратегічне управління. Вчасно отримана інформація дозволить проводити внутрішньогосподарський контроль за поточними показниками діяльності суб'єкта господарювання.

Карта стратегічних груп – це сучасний метод аналізу внутрішньої структури конкуренції, пов'язаний із концепцією стратегічних груп в галузі. Суть концепції стратегічної групи полягає у зміні концепції конкуренції всередині сектору в плані традиційного конкурсу і залежить від розміру продажів. Ринкову вартість товарів визначає підприємство, що виробляє основну масу товарів. За таких умов підприємства краще організовані й мають вищі показники фінансово-господарської діяльності [15].

Найбільш важливі фактори конкурентної стратегії підприємства доцільно брати до уваги, формуючи стратегічні групи. Це, зокрема, якість продукції, її ціна, собівартість, типи клієнтів, використовуваних технологій, спеціалізація асортименту.

Процедура побудови карти стратегічних груп складається з визначення критеріїв їх відповідності визначеній меті; підготовки різних варіантів стратегічних груп; визначення стратегічного плану.

Карта стратегічних груп корисна і нескладна в розробці, дає можливість ідентифікувати характер конкуренції в галузі та прийняти рішення щодо впровадження змін у галузі або стратегічній групі.

Формування стратегічних груп та аналіз процесів конкуренції в цьому секторі можуть обґрунтовуватися на вивченні умов для вступу в галузь; конкурентної боротьби між групами; конкуренції всередині кожної групи.

Характер конкуренції в секторі впливає не тільки на різноманітність стратегій в кожній групі, але й на кількість стратегічних груп та їх розміри; ступінь взаємозалежності груп ринку. Використання різних підходів до організації стратегічного управління дасть можливість забезпечити ефективний розвиток суб'єктів економічних відносин.

Висновки. Стратегічне управління для суб'єктів економічних відносин повинно характеризуватися розвитком організації в довгостроковій перспективі, орієнтованим на максимальне використання можливостей і запобігання загрозам, які існують в навколишньому середовищі.

Вирішення ключових проблем розвитку суб'єктів економічних відносин може забезпечуватися використанням системи стратегічного управління. Акцент на інновації допоможе створити

нові конкурентні переваги української економіки, заснованої на інтелектуальному капіталі та інформаційних технологіях. Соціальна та просторова інтеграція забезпечить створення умов для поширення процесів розвитку суб'єктів економічних відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шеленко Д.І. Деякі аспекти науково-методологічного забезпечення пореформеного розвитку сільського господарства / Д.І. Шеленко // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип. 197. У 5 т. – Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 269-273.
2. Шершньова З.Є. Стратегічне управління / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.
3. Тянутов А.И. Моделирование развития аграрно-промышленного комплекса / А.И. Тянутов – Новосибирск, 1975. – 186 с.
4. Друкер П.Ф. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / П.Ф. Друкер. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 348 с.
5. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент / Г.І. Кіндрацька. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://library.if.ua/book/44/2985.html>.
6. Афонин И.В. Управление развитием предприятия: стратегический менеджмент, инновации, инвестиции, цены / И.В. Афонин. – М.: Дашков и Ко, 2002. – 380 с.
7. Підгірний В.В. Особливості стратегічного управління соціально-економічною трансформацією: місце й роль регіонального напрямку / В.В. Підгірний [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2010_2/files/EC210_33.pdf.
8. Чупир О.М. Основні елементи процесу стратегічного управління розвитком підприємства з урахуванням потенціалу підприємства та мінливих факторів макро- та мікросередовища / О.М. Чупир, Я.А. Ямантасва [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvb/2009_53/chupir.pdf.
9. Градова А.П. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / А.П. Градова, Б.И. Кузина. – СПб.: Спец. лит., 1996. – 510 с.
10. Селезньова Г.О. Стратегія підприємства / Г.О. Селезньова. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2007. – 240 с.
11. Шершньова З.Є. Стратегічне управління / З.Є. Шершньова [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,184/id,8000/.
12. Якубів В.М. Збалансований розвиток аграрних підприємств у сільському зростанні / В.М. Якубів. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2011. – 320 с.
13. Коновалова О. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки / О. Коновалова, Т. Андрущакевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.
14. Кузьмін О.Є. Стратегічна діяльність підприємств: значення та перспективи розвитку / О.Є. Кузьмін, Н.Я. Петришин, К.О. Дорошкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.lvivacademy.com/vishnik8/fail/Kuzmin.pdf>.
15. Zarządzanie strategiczne [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://zarzadzanie.ajlawju.w.interia.pl/zarzadzanie_strategiczne.html

Стратегическое управление в системе экономических отношений

Д.И Шеленко, М.В. Смушак

В статье рассмотрены элементы и принципы стратегического управления, предложены мероприятия, которые должны обеспечить формирование его системы. Раскрыты теоретико-методологические и прикладные принципы развития стратегического управления как непрерывного процесса.

Ключевые слова: стратегическое управление, субъекты экономических отношений, карта стратегических групп, SWOT-анализ, системность.

Strategic management in the system of economic relations

D. Shelenko M. Smushak

The elements and principles of strategic management are considered, in this article, measures which must ensure the forming of its system are propose. Theoretic and methodological and applied ground of the development of strategic management as permanent process are en lighted.

Key words: strategic management, subjects of economic relations, map of strategic groups, SWOT-analysis, systematic approach.

УДК 330.322.5:658.6

ТРОФИМЧУК М.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЗВИТОК ІНФОКОМУНІКАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

У статті досліджено розвиток інфраструктури інфокомунікаційного і фінансового ринків та середовища їх взаємного функціонування. Встановлено, що інформаційні послуги все більше активізують зміни вартості, організацію руху фінансового капіталу.

Ключові слова: інформаційна економіка, інформаційно-комунікаційні технології, електронна комерція, фінансові послуги, інфокомунікаційний ринок.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві відбуваються зміни структури суспільного виробництва, зумовлені змінами інфраструктури інфокомунікаційного і фінансового ринків. Застосування інформаційних технологій на ринку фінансових послуг спричинили якісні зміни в інформаційно-фінансових послугах, утворенні сучасних форм інформаційно-фінансового капіталу. У міру розвитку інфокомунікаційної інфраструктури фінансового ринку змінюється роль фінансових інститутів. Перехід до інформаційного суспільства сприяє розвитку таких інтелектуальних форм бізнесу на фінансових ринках, як мобільна та інтернет-комерції. Ефективність інфокомунікацій на ринку фінансових послуг обумовлює збільшення надходжень у структурі доходів за рахунок інтелектуальної ренти в результаті надання послуг фінансового посередництва. Інтеграція інфокомунікаційного і фінансового ринків призводить до побудови інформаційно-фінансової інфраструктури з наступним інноваційним застосуванням інформаційних технологій на ринку фінансових послуг.

На сучасному етапі розвитку фінансових ринків особливого значення набуває аналіз становлення сучасних форм фінансового капіталу, інфокомунікаційної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інфокомунікаційного ринку розглядалися в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: А.С. Аджемова, І.А. Брусакова, Л.Е. Варакіна, М. Кастельса, В.В. Коваль, Н.П. Резникової, Л.С. Тимошенко тощо.

Мета і завдання дослідження – визначення теоретичних та методологічних засад забезпечення функціонування інформаційно-фінансової інфраструктури, а також обґрунтування основних тенденцій та напрямів її розвитку.

Матеріал і методика досліджень. Методологічною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, статистичні матеріали всесвітньої служби Internet World Stats, застосовувались діалектичні та абстрактно-логічні методи.

Результати досліджень та їх обговорення. Становлення нової економіки в рамках інформаційного суспільства ґрунтується на технологіях, в яких інформація відіграє ключову роль. При цьому інтелектуальний капітал як категорія виходить на перший план у вигляді людського і структурного капіталу. У результаті виникає ринок ідей, знань, будь-якої інформації, які створюються людським інтелектом. Сучасні технології створили умови миттєвого доступу до глобальної інформаційно-комунікаційної мережі з будь-якого географічного пункту [1].

Ключовими поняттями інформаційних технологій є дані, що визначають сукупність різних об'єктивних фактів, та інформація, яка, в свою чергу, призначена для підтримки процесу прийняття рішень. Як інформація виникає з даних, так і знання виникають з інформації через порівняння, визначення сфери застосування; встановлення зв'язків; оцінювання тощо [2].

Розвиток інформаційних технологій створює об'єктивні можливості заміни фінансових посередників інформаційними. Інформаційні послуги все більше стають каталізатором змін вартості, організації руху фінансового капіталу. Вони є основою для створення якісно нової інфраструктури, і від них все більше залежить перелік нових фінансових операцій і послуг.

Впровадження нових інфокомунікаційних послуг постійно скорочується в часі і все відчутніше впливає на фінансові ринки, зміну ролі інфокомунікаційної інфраструктури на ринку фінансових послуг.

Інтеграція інфраструктур інфокомунікаційного і фінансового ринків сприяє безпосередньому впливу на якість фінансових послуг. Посилення конкуренції призводить до концентрації банківських систем в декількох великих світових фінансових центрах. Бажання клієнта отримувати фінансові послуги в одному місці створює необхідність інтеграції банків з іншими інститутами фінансового ринку. Концентруючи послуги для користувачів фінансових ринків, біржі також зміцнюють свої конкурентні позиції.

На сьогодні виникла очевидна залежність всіх економічних і фінансових систем від рівня розвитку інформаційної індустрії та її прикладного забезпечення. В свою чергу, в розвитку інформатизації намітилася тенденція міжнародної інтеграції технологічних послуг з метою розширення номенклатури фінансових послуг та охоплення нових сфер і територій. Проблема інтеграції фінансового та інфокомунікаційного ринків полягає у створенні технологічних основ єдності інфраструктури ринку фінансових послуг. Телекомунікаційні системи слугують постачальником необхідної інформації для фінансових інститутів і є базовим інфраструктурним елементом системи ринку фінансових послуг.

Інтеграція інформаційних технологій та фінансових послуг призвела до появи поняття електронної комерції, надання послуг в процесі купівлі-продажу товарів та послуг за допомогою комп'ютерних мереж. Електронна комерція забезпечує функціональність і нові способи ведення бізнесу [3]. Електронний бізнес включає в себе всі види підприємницької діяльності, перш за все, торгівлю, операції на фінансовому ринку [4].

Найбільш загальне визначення фінансових інтернет-послуг полягає в тому, що вони надаються за допомогою мережі Інтернет. Якщо спочатку єдиним виходом на біржові торги був віддалений термінал брокерської компанії, призначений для її співробітників, то запровадження нових можливостей доступу до торгів через Інтернет дозволило створювати додатки для отримання доступу до торгів не лише через трейдерів з біржовим терміналом, але й безпосередньо через мережу Інтернет.

Мережа Інтернет створює багато переваг як комерційне середовище і для підприємств, і для клієнтів. Покупці отримують такі переваги від структурних властивостей створеного мережею середовища: достатній об'єм інформації, зручні механізми пошуку, діалогове випробування товару. Практично необмежені можливості мережі Інтернет з накопичення, аналізу і керування великими обсягами даних дозволяють проводити пошук товарів в багатьох джерелах, швидко робити порівняльний аналіз товарів, що дозволяє прискорити процес вибору. Об'єм інформації на серверах мережі Інтернет зростає дуже швидкими темпами. Цей процес обумовлений необхідністю залучення все більшої кількості учасників електронного ринку [5] через задоволення постійно зростаючих інтересів, які зайняті пошуком інформації (табл. 1).

Таблиця 1 – Кількість користувачів в мережі Інтернет

Регіон	Чисельність населення	Кількість користувачів	Швидкість зростання кількості користувачів у 2000–2012 рр., %
Весь світ	7017846922	2405518376	566,4
Україна	44854065	15300000	2359
Європа	820918446	518512109	393,4

Особливості фінансових інтернет-послуг полягають у тому, що весь процес здійснення, відображення і контролю операцій залежить від використовуваної технології, що збільшує ризики. Кредитний ризик може збільшуватись за рахунок того, що фінансові інститути гірше знають свого клієнта через його віддаленість. Збільшення ризику ліквідності може бути пов'язано з наданням клієнтам можливості оперативної і цілодобово виконувати грошові операції. Ринковий ризик може збільшуватись через розвиток каналів оперативного розповсюдження фінансової інформації та можливості проведення операцій на різних торговельних майданчиках.

З іншого боку, усуваються кордони проведення операцій і посилюється конкурентна боротьба як наслідок розширення можливостей клієнтів.

Інтеграція фінансового та інфокомунікаційного ринків обумовлює зниження вартості фінансових трансакцій, крім того, фінансова інформація має власну цінність для ринку окремо від фінансових операцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток фінансових послуг на базі інформаційних технологій стимулює більш ширше залучення користувачів, порівняно простий процес користування, можливість цілодобового швидкого проведення операцій та високу якість інформації, яка надається. Використання інформаційних технологій фінансовими інститутами сприяє глобальному доступу клієнтів до широкого сегменту фінансових послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузовкова Т.А. Анализ и прогнозирование развития инфокоммуникаций / Т.А. Кузовкова, Л.С. Тимошенко. – М.: Горячая линия-Телеком, 2009. – 224 с.
2. Гапоненко А. Контуры наукоёмкой экономики / А. Гапоненко // Экономист. – 2005. – № 10. – С. 56–66.
3. Информационные технологии в бизнесе; под ред. М. Желены. – С.Пб.: Питер, 2002. – 1120 с.
4. Коваль В.В. Інноваційні трансформації на фінансовому ринку в умовах розвитку інфокомунікацій / В.В. Коваль // Вісник Нац. ун-ту водного господарства та природокористування: зб. наук. праць. Вип. 1 (57). Серія «Екон. науки». – Рівне, 2012. – С.–156.
5. Internet World Stats // <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Развитие инфокоммуникационной инфраструктуры финансового рынка

М.И. Трофимчук

В статье исследовано развитие инфраструктуры инфокоммуникационного и финансового рынков и среды их взаимного функционирования. Установлено, что информационные услуги все более активизируют изменения стоимости и организацию движения финансового капитала.

Ключевые слова: информационная экономика, информационно-коммуникационные технологии, электронная коммерция, финансовые услуги, инфокоммуникационный рынок.

Development of informational communication infrastructure of financial market

M. Trofymchuk

The paper deals with the development of informational communication and financial markets infrastructure and the environment of their mutual existence. It has been found out that informational services are activating cost changes and organisation of financial capital movement.

Key words: informational economics, informational communication technologies, e-commerce, financial services, informational communication market.

УДК 339.172:338.433(477)

ШЕВЧЕНКО А.О., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В УКРАЇНІ

У статті досліджено питання становлення та подальшого розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні. Виділяються основні причини слабого розвитку та неефективного функціонування національного аграрно-біржового ринку. Автор доходить висновку, що для побудови в нашій країні належного біржового ринку й підвищення ефективності його функціонування необхідне запровадження заходів, спрямованих на докорінні зміни механізмів функціонування та перехід на нові відносини між його учасниками, зокрема створення ф'ючерсного ринку сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: торгівля, товарна біржа, операції, сільськогосподарська продукція, нормативна база, форвардна угода, деривативи, державне регулювання, біржова діяльність, електронна торгівля.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування аграрного сектору України важливим напрямком державної аграрної політики є розвиток аграрного ринку, формування його дієвої інфраструктури. Однією з причин поліпшення умов для реалізації сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів і зростання доходів виробників цієї продукції є участь у біржових торгах. Товарна біржа має забезпечити прозору і стабільну взаємодію операторів ринку, ефективно просування товарів, формування ринкових цін та страхування учасників ринку від цінових коливань. Саме тому учасники ринку сільськогосподарської продукції зацікавлені в тому, щоб був створений належний механізм функціонування біржового ринку.

Слід зазначити, що розвиток біржового ринку в Україні відбувається повільними темпами. Недостатня розвиненість біржової торгівлі в нашій країні є однією з основних причин нестабільності функціонування вітчизняного сільського господарства. У зв'язку з цим, потребують глибокого дослідження та розробки пропозицій питання, що сприятимуть розбудові в нашій країні належного біржового ринку аграрної продукції та підвищенню ефективності його функціонування.

Аналіз сучасного стану біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні доводить, що існує ціла низка суб'єктивних та об'єктивних факторів, які зумовлюють неефективне функціонування біржового аграрного ринку в Україні.

Відсутність законодавчо встановлених правил поведінки на біржовому ринку та прийняття численних нормативно-правових актів, які в більшості випадків входили у протиріччя один з одним, не лише не сприяли розвитку біржової торгівлі, а, навпаки, запроваджували обмеження, які загрожували існуванню біржової діяльності, свідчить про відсутність в Україні послідовного і ефективного державного регулювання біржової діяльності.

Оцінка сучасного стану біржового ринку сільськогосподарської продукції доводить необхідність запровадження заходів, спрямованих на докорінні зміни механізмів функціонування та перехід на нові відносини між його учасниками. Тому дослідження реального стану біржового аграрного ринку та розробка рекомендацій щодо вирішення зазначених проблем є на сьогодні осо-

бливо актуальними, оскільки його розвиток є одним з визначальних факторів, що впливають на розвиток економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями теоретичних і практичних питань формування та розвитку безпосередньо біржового аграрного ринку в Україні займалися ряд вчених: В.П. Горьовий, Б.В. Губський, Б.П. Дмитрук, Р.П. Дудяк, Бугіль С.Я., Б.Л. Беренштейн, О.В. Лактіонов, Г.Ю. Міщук, О.С. Мограб, М.О. Солодкий, О.М. Сохацька, Г.О. Шевченко, В.С. Шобанін та ін. Проте залишається широке коло невирішених проблем формування та ефективного функціонування біржового аграрного ринку. Товарні біржі в Україні не посіли належного місця, як того вимагає ринкова економіка, та потребують розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо комплексного вирішення проблем, які постали перед біржовим аграрним ринком в реальних умовах сьогодення і зумовлюють його неефективне функціонування.

Мета дослідження – аналіз організації та особливостей функціонування біржового аграрного ринку, дослідження ефективності діяльності товарних бірж в Україні з метою вирішення проблем їх функціонування, а також виявлення та обґрунтування оптимальних напрямів вирішення цих проблем у процесі розвитку біржової торгівлі.

Матеріал і методика досліджень. Методологічною основою дослідження виступає система економічних законів та принципів, розроблених економічною наукою. Для цього використані різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема системний та історичний підходи до досліджуваних проблем. Матеріалами для дослідження слугували закони України та інші нормативно-правові акти, публікації вітчизняних та зарубіжних вчених.

Результати досліджень та їх обговорення. Товарна біржа займає особливе місце в інфраструктурі сучасної ринкової економіки. Вона є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій [1].

Функціонування бірж сприяє формуванню конкурентного середовища, розвитку вільного ринку товарів, мінімізації втручання держави в заготівельно-збутові процеси, підвищенню ефективності комерційної діяльності в цілому багатьох суб'єктів господарювання.

Дослідження практики діяльності світового біржового ринку доводить, що товарні біржі займають значну нішу на продовольчому ринку розвинутих країн. Сучасні товарні біржі відіграють визначальну роль у формуванні ринкових цін на продукцію, у тому числі й сільськогосподарську. Саме товарна біржа сприяє зменшенню маркетингових і рекламних витрат, а також ризиків цінних та курсових коливань для товаровиробників.

Аграрний сектор економіки є стратегічно важливим для України, посідає вагомe місце в її структурі, адже завдяки його ефективній діяльності забезпечується продовольча безпека країни.

Сільськогосподарська продукція – найпоширеніший біржовий товар, що знаходиться в обігу, частка укладених угод на яку стосовно всієї кількості укладених угод у 2008 році становила 68,1 %. Вартість біржових угод, укладених із метою купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, дорівнювала понад 70% від загальної вартості всіх укладених біржових угод. Проте із початком фінансової кризи ця частка значно скоротилася [2].

Розвиток біржового аграрного ринку в Україні гальмують, на думку В.С. Шобаніна [3], такі основні чинники, як нестабільність розвитку сільського господарства; недосконалість чинної законодавчої бази; відсутність ефективних кредитних програм; низька інвестиційна привабливість аграрної сфери економіки; неплатоспроможність частини підприємств продовольчого підкомплексу нашої країни; недостатній розвиток інтеграційних і кооперативних процесів в АПК; низький рівень інформаційно-консультативного забезпечення; відставання у використуванні прогресивних біржових технологій та механізмів біржової торгівлі тощо. Державою не створені відповідні умови для ефективного формування та функціонування біржового аграрного ринку, відсутня єдина державна політика та стратегія його розвитку, про що свідчить багато фактів. Так, згідно з офіційними даними, кількість існуючих товарних бірж за останнє десятиріччя зросла більше ніж у десять разів, що не сприяє якісному розвитку біржового товарного ринку [4].

Більша частина товарних бірж в Україні веде недостатньо активну діяльність; здійснює торгівлю не тільки біржовими, а й іншими товарами; має досить обмежене коло торговців, серед яких частка товаровиробників є мізерною; має незначну частку біржових угод у загальному оптовому товарообігу.

Світовий досвід функціонування біржових ринків свідчить, що більшість з існуючих в Україні товарних бірж не є класичними біржовими інституціями, оскільки досить часто вони створюються для здійснення нехарактерних для товарної біржі видів діяльності.

Щодо формування ринкової ціни, то існує низка факторів, які не дають змоги товарним біржам повноцінно виконувати цю функцію. По-перше, діючий механізм формування врівноваженої ціни на сільгосппродукцію важко назвати ринковим. У результаті серйозно втрачають сільгоспвиробники, які не можуть реалізувати вирощену продукцію з бажаною для себе прибутковістю. Отож досі доводилося миритися з тим, що ціни на товарних ринках формуються поки що не за правилами біржової торгівлі. За всі роки незалежності товарні біржі, якщо можна так висловитися, дискредитували сам інститут біржової торгівлі та стали прислужниками трейдерів. На товарних біржах оформлялися договори, які уклалися на позабіржовому майданчику, минаючи принцип прозорих торгів.

Такі риси докорінно змінюють функції товарних бірж в Україні, перетворюючи їх на звичайних оптових посередників та віддаляючи від аналогів, які спостерігаємо в інших країнах.

Вітчизняні аграрії зацікавлені у прозорому принципі формування ціни на вільному ринку. Біржовий майданчик покликаний вивести сектор торгівлі сільськогосподарською продукцією на роботу в прозорих умовах. Будь-яка біржа (якщо це біржа в цивілізованому розумінні слова) за своєю природою є місцем, де концентрується попит та пропозиція на певні товари. Багато продавців і покупців одночасно подають замовлення на купівлю-продаж товару. В результаті сам ринок, а не сторонній бізнес, утворює динаміку цін. Це дає змогу учасникам ринку не тільки збувати та купувати товари за адекватними цінами, а й орієнтуватися та прогнозувати хід торгів на майбутнє.

Організаційно-економічний механізм біржового ринку дозволяє забезпечити гарантованість реалізації договірних зобов'язань учасників торговельних операцій, регулювання ринку, страхування і перерозподіл ризиків виконання укладених угод, а отже, стабільність виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. Тому біржовий ринок сприяє зниженню ризиків, підвищує швидкість укладання угод та забезпечує максимально сприятливі ціни для сільгоспвиробника, адже ціна визначається суто за співвідношенням попиту та пропозиції. Водночас стабільний біржовий механізм – це ще одна можливість для всіх учасників ринку мати додаткові гарантії, вихід на покупця-продавця без мережі посередників та ринкову ціну на продукцію. Торгівля на біржі – цивілізований механізм, яким користуються аграрії в усьому світі.

В обігу на світових біржових майданчиках вже тривалий час знаходяться деривативи, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція. В Україні спостерігається низький відсоток укладання форвардних контрактів, що впливає на різке коливання цін на сільськогосподарську продукцію.

Сучасний ринок наявних товарів немислимий без ринку ф'ючерсних контрактів, зважаючи на ту величезну роль, яку відіграє останній. Ф'ючерс – це біржовий дериватив, який засвідчує зобов'язання на біржовому ринку – купити чи продати базовий актив за стандартизованими вимогами щодо характеристик базового активу, термінів і умов виконання за ціною, зафіксованою на момент укладання угоди [5].

Ринок ф'ючерсних контрактів – це визначена стадія підвищення рівня організації наявного ринку, зменшення ступеня його стихійності і невизначеності. Що стосується ринку товарних ф'ючерсів в Україні, то із впровадженням ф'ючерсної біржі тут відчутно спізнилися. Необхідною умовою розвитку ф'ючерсної торгівлі є готовність суб'єктів ринку спрямовувати на прозорі спекулятивні операції значні фінансові ресурси. Це стає можливим за умови зменшення адміністративних важелів регулювання економіки та легалізації капіталів.

Таким чином, адекватної світовому досвіду концепції розвитку та законодавчонормативного врегулювання ф'ючерсної торгівлі в Україні так і не вироблено, повного розуміння основ цього ринку продемонстровано не було, а тому зусилля на запровадження торгівлі ф'ючерсами, зокрема на сільськогосподарську продукцію, не мало успіху. Також законодавчо не вирішені всі аспекти щодо розрахунково-клірингових установ, які працюють на біржовому товарному ринку.

Аграрна біржа не здатна адекватно відповісти на вимоги, які постають перед українським біржовим ринком, і сприяти розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, оскільки механізм створення таких бірж та принципи їх функціонування не відповідають загальноприйнятій світовій практиці організації біржової торгівлі й цінового регулювання. Але останнім

часом відбуваються певні позитивні зрушення у напрямку зміни підходів держави до концепції біржової торгівлі, яка повинна забезпечити максимальну прозорість ціноутворення. Підтвердженням цього стали перші торги сільськогосподарською продукцією, що відбулися п'ятого грудня поточного року в електронній торговій системі (ЕТС) Аграрної біржі. За їхніми результатами було укладено 11 контрактів на загальну суму понад 2,4 млн грн. Найбільш жваво відбувалися торги пшеницею та кукурудзою. За цими двома культурами було укладено угоди на загальну суму 2,410 млн грн.

Торгівля в ЕТС Аграрної біржі дає змогу підвищити рівень конкуренції на аграрному ринку, а анонімний принцип торгівлі – прозоро формувати ціну на основні види сільськогосподарської продукції. Адже саме такі механізми забезпечують збільшення прибутку для сільгоспвиробника, усуваючи необгрунтованих посередників. Сам принцип електронної торгівлі є важливим показником розвитку механізму торгівлі, а інші її переваги, як то: розширення ринків збуту, зниження ризиків під час торгівлі, рівний доступ для всіх учасників – є дуже важливими та необхідними для сільгоспвиробників як ризикований вид бізнесу. Принцип гарантування виконання укладених угод під час торгівлі на біржі та можливість досягти максимального рівня цін на кожен момент часу – це саме ті необхідні функції, які важливі та необхідні кожному учаснику ринку.

Висновки. У сучасних умовах функціонування аграрного сектору України важливим напрямком державної аграрної політики є розвиток аграрного ринку. Участь у біржових торгах для аграріїв – це один із дієвих факторів поліпшення умов для реалізації сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів та зростання їх доходів.

Досвід розвинених країн показує, що саме біржова торгівля виступає найбільш оптимальним способом визначення реальних ринкових цін.

Об'єктивні умови розвитку аграрного ринку України вимагають вдосконалення системи біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, яка ще й досі знаходиться на стадії утвердження і не може забезпечити повноцінне виконання своїх функцій.

Оцінка сучасного стану біржового ринку сільськогосподарської продукції свідчить про необхідність запровадження заходів, спрямованих на докорінні зміни механізмів функціонування та перехід на нові відносини між його учасниками, зокрема створення ф'ючерсного ринку сільськогосподарської продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 № 1956-ХІІ [Електронний ресурс] (зі змінами і доповненнями) / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1956-12>.
2. <http://www.emegroup.com/>
3. Шибанін В.С. Сучасний стан і напрями активізації та удосконалення біржової діяльності на аграрному ринку / В.С. Шибанін, І.О. Піюрєнко // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 104.
4. www.ukrstat.gov.ua
5. Малишко В.М. Ф'ючерсні контракти як вид біржових угод / В.М. Малишко // Юридичний вісник. – 2009. – № 2 (11). – С. 63.

Организация и повышение эффективности биржевой торговли сельскохозяйственной продукцией в Украине

А.А. Шевченко

В статье исследованы вопросы становления и дальнейшего развития биржевой торговли сельскохозяйственной продукцией в Украине. Выделяются основные причины слабого развития и неэффективного функционирования национального аграрного рынка. Автор приходит к выводу, что для построения в нашей стране должного биржевого рынка и повышения эффективности его функционирования необходимо принятие мер, направленных на коренные изменения механизмов функционирования и переход на новые отношения между его участниками, в частности создание фьючерсного рынка сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: торговля, товарная биржа, операции, сельскохозяйственная продукция, нормативная база, форвардная сделка, деривативы, государственное регулирование, биржевая деятельность, электронная торговля.

Organization and increase exchange trade of agricultural products in Ukraine

A. Shevchenko

In the article investigates the question of establishment and further development of exchange trade in agricultural products in Ukraine. Principal reasons of weak development and ineffective functioning national exchange agrarian market are distinguished here. An author comes to the conclusion, to build in our country a properly exchange market and increase its efficiency it is necessary input of measures aimed at fundamental changes and mechanisms for the transition to the new relationship between the participants, including the creation of a futures market for *agricultural* commodities.

Key words: trade, commodity exchange, operations, agricultural produce, normative base, forward agreement, derivatives, government control, exchange activity, electronic trade.

СКОЦИК В.Є., докторант

Білоцерківський національний аграрний університет

ІМПОРТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ ЯК ТИМЧАСОВИЙ ЗАСІБ ЇЇ ОНОВЛЕННЯ

У статті розглядається проблема імпорту сільськогосподарської техніки в Україну як тимчасовий захід щодо відновлення технічного парку сільськогосподарських підприємств. Особлива увага приділяється економічній доцільності створення спільних підприємств зі складання сільськогосподарської техніки марок провідних її виробників.

Ключові слова: імпорт, сільськогосподарська техніка, сільськогосподарські товаровиробники.

Постановка проблеми. У 2011 році традиційно залишається проблема забезпечення сільськогосподарських підприємств основними технічними засобами. Технічне забезпечення сільського господарства знаходиться на дуже низькому рівні. Селяни виконують необхідні технологічні операції технічними засобами, зношеними на 80-90%, які залишилися ще з радянських часів. Причому ця застаріла техніка потребує значних коштів для підтримання її в робочому стані, а якість виконаних нею робіт є дуже низькою. Внаслідок цього сільськогосподарські підприємства втрачають великі обсяги врожаю. Нині кількість списаної техніки перевищує кількість придбаної більш як у 10 разів. На селі майже припинилися процеси відтворення й оновлення матеріально-технічної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання технічного забезпечення аграрного виробництва досліджують вітчизняні і зарубіжні вчені та практики. Актуальні питання інженерно-технічного забезпечення аграрного виробництва, інноваційно-інвестиційного розвитку, вдосконалення системи матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва досліджуються у працях вчених: Андрійчука В.Г., Білоуська Я.К., Зубця М.В., Кісіля М.І., Кравчука В.І., Лайка П.А., Левитського І.С., Лобаса М.І., Могилової М.М., Музики П.А., Підлісецького Г.М., Саблука П.Т., Сайка В.Р., Ситника В.П. та інших. Однак, проблема інженерно-технічного забезпечення аграрного виробництва недостатньо вивчена. Додаткових досліджень потребують інноваційно-інвестиційні процеси на регіональному рівні як чинники покращення технічного забезпечення аграрного виробництва.

Матеріал і методи дослідження. Під час проведення досліджень застосовувались методи системного аналізу соціально-економічних процесів в умовах здійснення аграрної реформи: порівняння – для виявлення впливу окремих факторів на форми і методи господарювання.

Мета дослідження – здійснити оцінювання сучасного стану імпорту сільськогосподарської техніки.

Результати дослідження та їх обговорення. Темпи оновлення номенклатури вітчизняної складної сільськогосподарської техніки у 2-5 разів нижчі, ніж за кордоном, що не дає змоги забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної техніки, незважаючи на більшу її пристосованість до роботи в умовах України і нижчу вартість (у 2-3 рази від вартості закордонних аналогів).

Зменшення імпортного мита на трактори в минулому році спричинило значне зростання закупівель імпортних енергонасичених машин. З іншого боку, скорочення державного фінансування українських підприємств, передбачене в Держбюджеті на 2011 рік, призвело до труднощів із реалізацією тракторів, скорочення виробництва та утворення величезних товарних залишків на складах підприємств. Найголовнішою тенденцією 2007 року слід вважати наближення до насичення сегменту ринку тракторів потужністю 80-100 к.с., внаслідок чого продажі цієї техніки значно зменшилися. На цьому фоні ключовий гравець ринку – Мінський тракторний завод (далі – МТЗ) почав втрачати свої позиції.

Загалом усі зазначені вище зміни мають лише позитивний характер для розвитку ринкових відносин в АПК України, забезпечуючи здорову конкуренцію серед виробників техніки та справедливі ціни на неї [1].

Єдина проблема, яку й досі не вирішено, – це оновлення застарілого машинно-тракторного парку, але вона лежить у площині фінансового забезпечення аграріїв. Нині ця тема особливо актуальна після скорочення бюджетного фінансування компенсації вартості вітчизняної техніки та призупинення компенсації відсоткових ставок за кредитами на її закупівлю.

За останні п'ять років обсяги продажів зернозбиральної техніки практично не змінилися і залишаються сталими в кількісному виразі. Обсяги продажів зернозбиральних комбайнів після значного скорочення в 2003 році, спричиненого відчутним зменшенням врожаю зернових, мають

позитивну динаміку. За останні три роки ринок зростав зі швидкістю 15-20% на рік завдяки сприятливій кон'юктурі на аграрному ринку. Та вже в поточному році очікується призупинення темпів росту внаслідок скорочення площ під озимими, які формують близько половини врожаю зернових. Якщо за кількісними показниками ринок залишається фактично незмінним, то про якісні зміни варто згадати. Найголовніша полягає в тому, що з року в рік зростає частка нової техніки, на яку припало понад 76% торішніх продажів [2]. П'ять років тому аналогічний показник коливався в межах 50-60%. Стрімко зростає й середня вартість машини – 642 тис. грн у 2011 р. проти 575 тис. грн у 2011 р., що свідчить про зростання частки на ринку нової та дорожчої техніки із заходу. З іншого боку, це пов'язано із природним подорожчанням продукції через зростання цін на метал та енергоносії. Загалом аграрії щороку витрачають близько 1 млрд грн для закупівель зернозбиральної техніки (у 2001 р. ця цифра становила близько 700 млн грн.)

Ще одна тенденція на ринку, про яку слід згадати – збільшення частки роторних машин до 20% ринку. Це пов'язано зі стрімким розвитком виробництва кукурудзи та сої в Україні. У найближчі роки частка роторних комбайнів навряд чи перевищить чверть ринку, оскільки більше їх просто не потрібно через специфіку нашого рослинництва. Звичайно, позитивні зрушення очевидні та беззаперечні, але їх недостатньо для оновлення й розвитку комбайнового парку [3].

Для російських виробників український ринок був традиційним ринком збуту, про що свідчать більше 80% російських комбайнів із загальної кількості наявних. Перевагами російської техніки є її доступність і широке розповсюдження, але росіяни, на жаль, користуючись цими перевагами, мало уваги приділяли модернізації своїх машин. Серед вітчизняних дилерів РСМ останнім часом сталися значні зміни, пов'язані із загостренням конкуренції між донедавна єдиним і непорушним "Донснабом" і не менш потужним, але більш амбіційним та агресивним "Техноторгом". Звичайно, загострення конкуренції дасть змогу аграріям отримати привабливіші ціни, але це може фінансово знекровити самих продавців і скоротити прибутки останніх.

Ще одним активним постачальником комбайнів РСМ виступає спільне підприємство "ДонЛан", але воно поза конкуренцією з боку імпортерів, оскільки претендує на компенсацію 30-відсоткової вартості вітчизняної техніки. Частка РСМ залишається стабільною і становить близько третини ринку [4].

Другим за величиною постачальником техніки є німецька компанія CLAAS. Цей виробник пропонує найсучаснішу техніку і спеціалізується на виробництві клавішних машин. Єдиною проблемою цієї компанії в Україні є висока ціна на техніку і значна частка уживаної техніки в загальному обсязі продажів. Хоча спеціально для східноєвропейського ринку CLAAS пропонує спрощену модель "Медіон-310", і активно працює виробнича програма на базі Павлоградського мехзаводу. Ці кроки дали змогу CLAAS в 2011 році стати найбільшим постачальником зернозбиральної техніки в грошовому вимірі. Водночас німецькому виробникові вдається обмежувати дилерів від прямої конкуренції завдяки територіальному лімітуванню їхньої роботи. Ця компанія утримує близько 30% українського ринку та поступово збільшує частку нових машин, поставлених на вітчизняний ринок. Найголовніше полягає в тому, що сам CLAAS навряд чи може контролювати усі шляхи надходження власної техніки, оскільки більшість "беушної" клаасівської техніки сільгоспвиробники закуповують напряму в країнах ЄС, бо знають про її надійність та якість.

Останнім серед найпотужніших постачальників є найбільший виробник сільгосптехніки в світі – John Deere. І не стільки завдяки якості американських машин, а й внаслідок значної активності офіційного дистриб'ютора – корпорації "Райз" та великої кількості поставок уживаної техніки з ЄС. Саме американські роторні машини нині купують значно активніше, ніж кілька років тому, оскільки на сьогодні зі зростанням посівів кукурудзи і збільшенням курсової різниці між доларом та євро помітно зріс попит на роторні машини.

Свій вагомий вклад у популярність торгової марки John Deere вносить і Дніпропетровський "АгроТек", але ця компанія спеціалізується на постачанні машин бразильського виробництва 20 і 22 серії та уживаних комбайнів.

Перепоною для активнішого просування цієї техніки на ринку є типова для всіх західних компаній висока ціна на техніку й тривалий термін доставки.

Серед менш потужних, але не менш перспективних постачальників виступає корпорація CNH (комбайни Case та New Holland), Херсонський комбайновий завод ("Славутич"), "Агромашхолдинг" ("Єнісей") і корпорація AGCO(Massey Ferguson та Fendt).

Із названих вище виробників найдинамічніше зростають поставки техніки Case завдяки зусиллям офіційного дилера "Агроальянс" – за останні три роки кількість проданих комбайнів зросла втричі. Підставою для таких вражаючих успіхів є відносно низька ціна на них за незмінно високої якості найпопулярнішої у світі моделі Case 2388, крім якої більше нічого нового не завозять.

Херсонський комбайновий завод займає близько 1,5% вітчизняного ринку. Все це завдяки тому, що на підприємство прийшов приватний інвестор – велика металургійна корпорація. Вона, всупереч всім очікуванням, почала вкладати гроші у збільшення виробництва продукції. На жаль, у "Славутича" є проблеми з якістю, бо в Херсоні спеціалізувалися на виробництві суто кукурудозбиральних комбайнів і лише «на зорі» незалежності заводу довелося перепрофільовуватися. Перші кроки в поліпшенні якості машин херсонські виробники вже почали робити та мають наміри комплектувати комбайни гідравлікою і мостами виробництва ЄС. Основою успіху херсонців, звичайно, є державна програма підтримки вітчизняних виробників сільгосптехніки.

Попри значне зростання поставок комбайнів "Єнісей" на вітчизняний ринок, останнім часом їх частка в загальному обсязі закупівель залишається незначною. Виробництво цих комбайнів на Лозівському КЗ не стало масовим. Все це спричинено давніми традиціями радянського комбайнобудування, за якими Красноярський завод забезпечував потреби аграріїв азіатської частини колишнього СРСР. Як відомо, Україна, принаймні територіально, до Азії не належить.

Ще один виробник, про якого варто згадати, – корпорація AGCO. Щоправда, вона аж ніяк не найбільший виробник комбайнів у світі і славиться більше тракторами. Та все ж близько 5% ринку припадає на машини цієї компанії, і їй вдається утримувати свою нішу.

Усі інші світові та вітчизняні виробники постачають напрочуд мало машин і не мають значного впливу на формування ринку зернозбиральної техніки.

Як уже зазначалося, обсяги продажів тракторів постійно зростають. Але зменшився імпорт тракторів МТЗ. Водночас потенціал цього сегменту ринку майже вичерпано, і вже другий рік поспіль обсяги закупівель цих тракторів скорочуються. У кількісному виразі обсяги продажу тракторів у 2011 році зменшилися на 5% порівняно із попереднім роком. У грошовому виразі ринок зріс на 7,9% – до 790 млн грн. Збільшення ринку в грошовому виразі пов'язано зі зростанням цін на техніку та збільшенням поставок відносно коштовної техніки з ЄС та США.

Наприклад, ціни на трактори МТЗ станом на 10 травня 2011 року, порівняно з аналогічною датою минулого року, зросли більш як на 20%. А трактори вітчизняного виробництва за цей період зросли в ціні на 10-15%. Виробники західних країн теж щороку підвищують ціни реалізації на 2-5%. Процес подорожчання техніки спричинений зростанням цін на енергоносії, або ж монополістичним становищем виробників у певних сегментах ринку.

Останні п'ять років темпи зростання продажу тракторів були дуже стрімкими. За цей період кількість проданих машин збільшилась на 60% і майже вдвічі зріс ринок у грошовому виразі. Причинами цього стало значне збільшення імпортних поставок, відновлення виробництва та зростання платоспроможності попиту на техніку водночас зі значним спрацюванням парку. Ринок зростав завдяки дешевим малопотужним просапним тракторам білоруського та вітчизняного виробництва. Після насичення цього сегменту і з початком «ери» енергоощадних технологій у рослинництві аграрії почали збільшувати закупівлі потужніших тракторів. Традиційні "Кіровці", що залишилися з радянських часів, уже не можуть забезпечити зростаючих запитів селян, тому основну масу енергомістких тракторів постачають із Заходу, а структура попиту на енергетичні засоби в сільському господарстві почала поступово змінюватися на користь найпотужніших машин [5].

Лідери тракторного ринку практично не змінилися за останні роки. Основними постачальниками тракторів є МТЗ, Харківський тракторний завод (ХТЗ) і Південний машинобудівний завод (ПМЗ), а також міжнародні корпорації JOHN DEER та CNH (Case/New Holland). Порівняно із попереднім роком, варто визначити втрати позицій МТЗ і ПМЗ, а також збільшення частки корпорації JOHN DEER та AGCO.

За період, який ми розглядаємо, найбільших втрат зазнали традиційні українські виробники тракторів: їхня частка на внутрішньому ринку скоротилася з майже половини в 2001 до 30% – у 2012 р.

У цілому за останні два роки український ринок тракторів є сталим, змінюється лише його структура.

Попри помітне зростання обсягів виробництва завдяки початку складання білоруських тракторів всередині країни, стан і перспективи українських тракторобудівників – невтішні. Вони досі

не готові конкурувати з іноземними постачальниками, бо випускають техніку низької якості, практично не модернізують її і не розширюють модельний ряд. А своє майбутнє на внутрішньому ринку пов'язують тільки з державним фінансуванням. Безумовно, держава має стимулювати промислове виробництво в країні, але навіщо стимулювати виробників неконкурентної продукції? Можливо, потрібно компенсувати вартість нових моделей техніки для їх "розкрутки" так, як це роблять у ЄС.

Очевидним залишається одне: нинішня система державної підтримки призвела до деградації тракторобудівної галузі України.

Найупевненіше в Україні почувається Мінський тракторний завод. Підприємство віднайшло величезний ринок збуту своєї продукції та ще й у сусідній державі. На нього припадає близько 85% імпорту. Поставляються трактори без сплати імпортного мита, завдяки підписанню угоди про вільну торгівлю між Україною та Білоруссю. Обсяги поставок тракторів МТЗ в Україну за останні п'ять років зросли майже втричі за загального зростання ринку на 60%. Нині білоруси контролюють майже 46% продажів тракторів у грошовому виразі, а в кількісному ця цифра становить понад 65%. Вони чітко розуміють, що є монополістами в своєму сегменті ринку, тому можуть дозволити собі ставити надвисокі помісячні плани для українських дилерів, двічі чи тричі на рік піднімати ціни за тієї самої якості машин. Та ще й виробник конкурентної продукції (ПМЗ) поступово згортає виробництво. Що ж тут поганого? Для наших північних сусідів – нічого, а от українські аграрії, мабуть, швидше за всіх відчули недоліки білоруського володарювання після різкого підвищення цін на техніку МТЗ. Зростання цін на білоруські трактори в Україні стало невідповідним явищем. Безперечним є факт високого насичення ринку просапними тракторами, та малоімовірні перспективи значного кількісного зростання сегменту, тому кращих господарських результатів далі можна буде досягати завдяки підвищенню цін.

За кількістю проданих машин зі значним відривом від найбільшого постачальника йдуть міжнародні корпорації JOHN DEER, CNH та AGCO. Зазвичай, ці виробники постачають трактори потужністю понад 200 к.с. Якщо аналізувати продажі їхньої техніки за останні кілька років, то за обсягами вони практично однакові. Цього року лідером серед західних, а точніше північноамериканських постачальників, стала корпорація JOHN DEER, хоча перед тим два роки поспіль лідерство належало CNH. JOHN DEER зуміла збільшити обсяги поставок, порівняно зі 2005 роком, більш як у півтора рази, завдячуючи офіційному дилерові в Україні. Водночас CNH значно скоротив продажі після низки реалізованих масштабних проектів у 2006 році. Внаслідок вищої ціни на техніку JOHN DEER вдається реалізувати трактори 70 та 80 серій (потужністю майже 350 к.с.), тоді як основну частку CNH становлять трактори потужністю понад 300 к.с. Американським виробникам вдається лідувати завдяки наявності великої кількості їхньої техніки у сільгоспвиробників, яку закупили ще в середині 90-х років минулого століття під гарантії уряду, а також у період зниження курсу американського долара відносно євро.

У рейтингу імпортерів корпорації AGCO немає, оскільки ця компанія представляє на нашому ринку три свої бренди: FENDT, MASSEY FERGUSON і CHALLENGER. Трактори під останнім брендом поставляють США, тоді як перші два мають європейське походження. Кожний із них окремо широко не представлено на вітчизняних полях, зате всі разом вони займають доволі вагому частку ринку. З урахуванням кількості завезених тракторів цього виробника в перші п'ять місяців поточного року можна сміливо прогнозувати посилення позицій AGCO в Україні, а, можливо, й лідерство серед постачальників із далекого зарубіжжя. Секрет успіху корпорації полягає в широкому асортименті продукції, одночасному виведенні на ринок великої кількості торгових марок і прийнятній ціні за високої якості продукції.

Крім зазначених вище виробників, невеликі обсяги техніки продають такі компанії, як CLAAS, DEUTZ-FAHR, ARGO, а також виробники з країн колишнього СРСР: ТРАКОМ (Кишинівський тракторний завод), Володимирський тракторний завод, Волгоградський тракторний завод і Петербурзький тракторний завод.

Серед невеликих постачальників тракторів значних зусиль для підвищення попиту на власну техніку докладає тільки CLAAS. За допомогою власної дилерської мережі ця компанія змогла збільшити обсяги продажів техніки з кількох одиниць у 2004 році до півтора десятка в 2006 р. Оскільки CLAAS є чи не наймолодшим учасником ринку тракторів, і його техніка мало відома сільгоспвиробникам, то очікувати різкого прориву цієї компанії в найближчі роки в Україні не

варто. DEUTZFAHR та ARGO взагалі не мають або ще тільки формують дилерську мережу в Україні, й відзначати їхню популярність поки що рано.

Виробники із пострадянських країн пропонують доволі дешеву, але морально застарілу техніку, їхня ніша на сьогодні ще стала, але в найближчому майбутньому вони поступово втрачати-муть свої позиції в міру відставання від потреб сільгоспвиробників.

Висока вартість техніки залишається основним стримувальним чинником на шляху завоювання західними виробниками популярності серед аграріїв, а пострадянських, навпаки, гальмує брак якості. Так, вартість однієї кінської сили в тракторах українського чи білоруського виробництва перебуває в межах 1000-1300 грн, а для американських чи європейських виробників ця цифра сягає 5000 грн.

За допомогою таблиці 1 проаналізуємо обсяг імпорту в кількісному і грошовому виразі базових видів сільськогосподарської техніки. Цей аналіз дозволяє більш детально розглянути тенденцію до зростання обсягів імпорту сільськогосподарської техніки.

Таблиця 1 – Аналіз імпорту базових видів сільськогосподарської техніки (штук)

Види техніки	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Трактори нові та ті, що використовувалися	4858	5353	8588	12008	17494
Трактори нові	4708	5031	8079	11310	16393
Сівалки	2445	2014	2360	3138	8855
Зернозбиральні комбайни	1017	1353	1182	1335	3567
Трактори, що використовувалися	150	322	509	698	1101
Машини для переробки зерна	368	361	298	341	113
Доїльні установки	281	16	31	157	88

Джерело: Дані Державного департаменту тракторного і сільськогосподарського машинобудування Мінпромполітики України

Протягом 2011 року в Україну було ввезено 17494 тракторів (на 370,4 млн дол. США), 8851 сівалок (на 136,2 млн дол. США), 3567 зернозбиральних комбайнів (на 347,1 млн дол. США). Саме за переліченими товарними групами, що мають найбільшу питому вагу у структурі імпорту, протягом зазначеного періоду спостерігалось найсуттєвіше збільшення його обсягів і темпів зростання.

Висновки. Вітчизняна сільгосптехніка коштує дешевше імпоротної – цей факт очевидний і не підлягає сумніву. На жаль, фінансова політика нашої держави поки не дозволяє отримати кредит у банку для того, щоб придбати імпортні сільгоспмашини. Однак багато експертів відзначають, що у співвідношенні ціна – якість першість на стороні імпорту. Українська сільгосптехніка поки не відповідає стандартам якості світових виробників, хоча за останні роки вийшла на новий, більш високий рівень.

І все ж імпортна сільгосптехніка за всієї своєї значної вартості дозволяє економити на людських ресурсах, тому що всі процеси автоматизовані і не потребують додаткових робочих рук. Так, закордонна техніка коштує дорожче вітчизняної, але вона довше працює без ремонту, економічна за витратами на паливо, енергозбереження та екологічно безпечна. Якісне складання забезпечує високу продуктивність праці за низьких витрат. Вибір сільгосптехніки – серйозне рішення, яке вимагає всебічної оцінки покупця. Головне, уважно розібратися в цьому питанні, щоб не зіткнутися з проблемами в майбутньому і додатковими фінансовими вкладеннями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / [Я.К. Білоусько, А.В. Бурилко, П.А. Денисенко та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 132 с.
2. Безус Р.М. Фінансове забезпечення оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств за допомогою лізингу / Р.М. Безус // Економіка та держава. – 2008. – №10. – С. 34-36.
3. Система матеріально-технічного забезпечення в Україні та формування ринку засобів виробництва / Аграрний сектор України. 10.04 2009. – С. 15. – Режим доступу: <http://www.AgroUa.net>;
4. О. Ярославський. Сучасний стан забезпечення сільськогосподарських підприємств основними видами техніки та ефективність заходів щодо розвитку ринку техніки для агропромислового комплексу / О. Ярославський. – К.: Проект «Аграрна політика для людського розвитку». – 2004. – №9 – С. 5-11.
5. Старицький Т.М. Теоретичні засади інвестиційного забезпечення відтворення основних фондів сільськогосподарських підприємств / Т.М. Старицький // Агроінком. – 2004. – № 9-10. – С. 44-47.

Импорт сельскохозяйственной техники – временный способ ее обновления

В.Е. Скоцк

В статье рассматривается проблема импорта сельскохозяйственной техники в Украину как временная мера восстановления технического парка сельскохозяйственных предприятий. Особое внимание уделяется экономической целесообразности создания совместных предприятий по сборке сельскохозяйственной техники марок ведущих ее производителей.

Ключевые слова: импорт, сельскохозяйственная техника, сельскохозяйственные товаропроизводители.

Import selskohozyaystvennoy technology – a temporary way of updating it

V. Skotsyk

The problem of imports of agricultural machinery in Ukraine, as a temporary measure to restore tech park farm. Particular attention is paid to the economic feasibility of joint ventures in the collection of agricultural equipment brands leading manufacturers of agricultural machinery.

Key words: import, agricultural machinery, agricultural producers.

УДК 330.131.7:637.13

РУДА Т.П., канд. екон. наук

Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ РИЗИКАМИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядаються теоретичні підходи до управління виробничими ризиками молокопереробних підприємств. Особлива увага приділяється розгляду методів оцінки виробничих ризиків, з метою прийняття ефективного управлінського рішення.

Ключові слова: підприємницький ризик, молокопереробні підприємства, управлінські рішення.

Постановка проблеми. Невід’ємним атрибутом підприємницької діяльності є господарський ризик. Управління ним, окрім урахування загальних закономірностей, має галузеві особливості. Так, для аграрного бізнесу специфіка проявляється, насамперед, у безпосередньому впливі на його результативність природного фактору.

У нинішніх умовах розвитку підприємств аграрного сектору існує необхідність пошуку більш гнучких інструментів управління, які б дозволили знизити імовірність потенційних економічних втрат господарюючих суб’єктів і забезпечити ріст прибутку на одиницю вкладеного капіталу. Це також актуально для молокопереробних підприємств – в умовах, коли послаблюється державна підтримка молочного скотарства та підвищуються вимоги до якості молочної продукції, що у підсумку посилює ризики діяльності молокопереробних підприємств. Це дає підстави для поглибленого дослідження причинно-наслідкових зв’язків досягнення ефективності підприємств, пов’язаних із виробництвом і переробкою молочної продукції, а також уникнення нейтралізації та мінімізації різноманітних ризиків.

Оскільки для вітчизняного молочного скотарства ринком збуту є молокопереробні підприємства, виникає необхідність визначення ризикового характеру розвитку саме їх діяльності. Дійсно, молокопереробні підприємства функціонують на основі взаємодії із сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, рівень економічного розвитку яких у нинішніх умовах низький. У цих умовах постала гостра необхідність розробки механізмів оцінки, аналізу та управління ризиками, адаптованими до конкретних умов господарювання молокопереробних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, методичні та практичні аспекти дослідження сутності ризиків, їх причини та класифікацію висвітлили у своїх працях Дж. Кейнс, А. Маршалл, Ю. Шумпетер, Ю. Брігхем, С. Хьюс та ін. Вагомий внесок у розвиток вітчизняної ризикології зробили: Ю. Білик, В. Вітлінський, М. Войнаренко, І. Бланк, В. Гранатуров, С. Ілляшенко, Н. Подольчак, В. Черкасов, П. Верченко, О. Ястремський та ін. Системні дослідження з питань ризиковості аграрного виробництва знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема В. Андрійчука, В. Кардаша, О. Ковтун, А. Минки, С. Наконечного, С. Савіної, В. Чепурка, Р. Шинкаренка та ін. Зокрема, проблеми ризиків у діяльності молокопереробного підкомплексу досліджували П. Березівський, Д. Крисанов, О. Непочатенко, І. Свиноус, В. Радько.

Однак, незважаючи на безперечну значущість проведених досліджень, на сучасному етапі залишаються невивченими специфічні теоретико-методичні питання управління ризиками підприємств молокопродуктового підкомплексу внаслідок відсутності єдиної наукової думки щодо ме-

тодів управління ризиками, а існуючий інструментарій не дозволяє повністю вирішити цю проблему. Відсутній механізм адаптації функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу в умовах ризику і невизначеності зовнішнього середовища.

Мета дослідження – теоретичні засади управління виробничими ризиками молокопереробних підприємств.

Матеріал і методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи наукового пізнання: логіко-аналітичні методи, зокрема прийоми аналогії та порівняння, індукції та дедукції, наукової абстракції – для теоретичного узагальнення, уточнення понятійного апарату із проблеми, формулювання висновків; метод експертних оцінок – для визначення факторів виробничих ризиків молокопереробного підприємства та проведення оцінки ефективності системи ризик-менеджменту; експериментально-ігрові методи, зокрема метод теорії ігор, – для визначення альтернатив у виборі поведінки підприємством у різних ситуаціях невизначеності.

Результати досліджень та їх обговорення. Узагальненням існуючих підходів до визначення категорії «економічний ризик» встановлено, що у більшості авторів він асоціюється лише з несприятливими наслідками господарювання у невизначених умовах. Найчастіше ризик розглядається як можлива невдача, матеріальні та інші втрати, які можуть виникнути в результаті реалізації певного управлінського рішення [1]. Однак, такий підхід не охоплює усього змісту поняття «економічний ризик», оскільки недоодержання запланованого прибутку або одержання його у більших обсягах також можна віднести до ризику. Це пояснюється тим, що цей феномен характеризується складністю і багатогранністю, нерозробленістю заходів, які б стимулювали використання ризику у господарській та управлінській діяльності. Вважаємо, що під економічним ризиком слід розглядати ситуацію у діяльності підприємства, яка певною мірою впливає на обсяги доходів і характеризується невизначеністю інформації, котра використовується під час прийняття управлінського рішення.

Ризик необхідно розглядати і як явище, і як сутність. Як явище ризик – це зазвичай неочікувані втрати. На рівні сутності ризик – це економічні відносини господарюючих суб'єктів, які в умовах ринку завжди мають стохастичний, невпорядкований, імовірний характер, що дозволяє назвати їх ненадійними. Кожне підприємство перебуває в оточенні інших суб'єктів, вплив яких на діяльність підприємства складно або зовсім неможливо передбачити, що проявляється у ризикових ситуаціях у вигляді неконтрольованих втрат і доходів [2].

Виробничий ризик, пов'язаний із виробничою діяльністю підприємства, характеризується невизначеним результатом розвитку і можливістю відхилення параметрів виробництва від передбаченого рівня. Виробничий ризик молокопереробних підприємств є проявом системи економічних відносин підприємства, що діє в умовах невизначеності поставок молокосировини та рівня попиту на молочну продукцію, наслідком чого є настання події, яка зумовлює негативний результат. Запропонований варіант визначення ризику дозволяє комплексно вирішувати питання адекватного використання молокосировини, зниження собівартості молочної продукції, скорочення втрат робочого часу та впровадження інноваційних форм організації виробництва. Виробничий ризик у діяльності молокопереробних підприємств передбачає не лише втрати молочної продукції, але й втрати, зумовлені фінансовими, управлінськими, посередницькими операціями.

Доведено, що виробничий ризик молокопереробних підприємств має двоїсту природу, що зумовлено джерелами його походження. Тому його доцільно вивчати через призму взаємозв'язку зовнішнього джерела походження (дефіцит молокосировини, зниження купівельної спроможності населення тощо) і внутрішніх факторів, пов'язаних з особливостями господарювання та управління у переробці молока (загроза втрат, які зумовлені фінансовими, посередницькими та іншими операціями) (рис.1). У розробці підходів до управління ризиками доцільно використовувати наступні принципи: можливість передачі ризиків; усвідомлення прийняття ризиків; незалежність управління; порівнянність рівня прийнятих ризиків із дохідністю; економічність управління ризиками; урахування часового фактору.

Під управлінням ми розглядаємо діяльність, спрямовану на зниження або повне уникнення впливу несприятливих наслідків ризиків на результати виробничої діяльності. На практиці це передбачає пошук компромісу між вигодами від мінімізації ризику і необхідними для цього витратами, а також прийняття рішення про те, які дії для цього необхідно реалізувати (включаючи відмови від будь-яких дій). Із позиції своєчасного прийняття рішення щодо запобігання можливих

втрата розрізняють наступні підходи до управління ризиками: активне управління, адаптивний підхід, консервативний підхід [3].

Нині необхідно переходити до нової моделі управління ризиками, особливістю якої є те, що вона має тотальний характер і координується у межах усіх напрямів діяльності підприємства. Підходи до управління ризиками доцільно змити від фрагментарної, епізодичної, обмеженої моделі до інтегрованої, неперервної та розширеної. Ця система називається «ризик-менеджмент», її вирізняє структурований і послідовний підхід до виявлення, аналізу та управління ризиками.

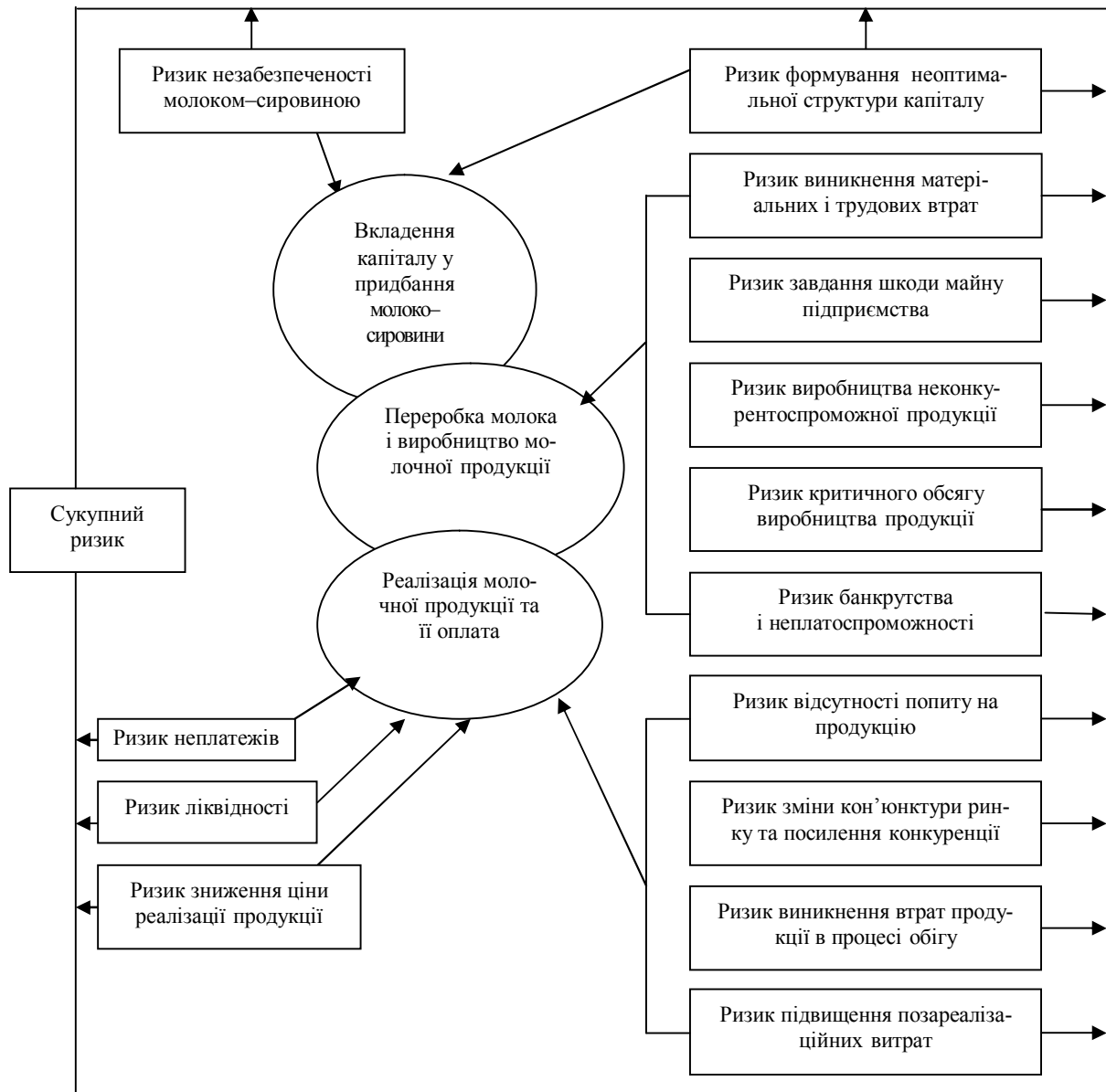

Рис. 1. Система ризиків, які виникають у діяльності молокопереробних підприємств

Сучасний ризик-менеджмент розглядають як інтегровану систему управління ризиками і відносинами, що передбачає наявність певних специфічних складових, ознак і функцій. Ризик-менеджмент складається із двох підсистем – підсистеми, якою управляють (об'єкта управління), і підсистеми, яка управляє (суб'єкта управління). Об'єктом управління у ризик-менеджменті є ризик, ризикові вкладення капіталу та економічні відносини між господарюючими суб'єктами. Процес впливу суб'єкта на об'єкт управління, тобто сам процес управління, може здійснюватися лише за наявності відповідної інформації, яка б дозволила приймати конкретні рішення в умовах ризику, і, як наслідок, – звести до мінімуму імовірність втрат і збільшити прибуток [4].

Узагальнивши операції, які пов'язані з мінімізацією виробничих ризиків, можна одержати найбільш повне уявлення про процес управління ризиками на підприємстві (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні процедури, що реалізуються у процесі управління ризиками

Етап	Необхідні процедури
Підготовчий етап	Попередній збір інформації. Постановка цілей управління ризиками.
Ідентифікація ризиків	Ідентифікація ризиків відповідно до вибраних методів. Документування виявлених ризиків.
Оцінка ризиків	Якісний аналіз ризиків. Кількісний аналіз ризиків. Ранжування і вибір найбільш вагомих ризиків.
Планування та реалізація заходів уникнення, мінімізації та нейтралізації ризиків	Визначення методів впливу на вагомі ризики. Складання плану дій на випадок виникнення непередбачуваних наслідків. Використання вибраних стратегій та заходів організаційно-управлінських дій у разі прояву ризикової ситуації.
Моніторинг і контроль ризиків	Аналіз ефективності прийнятих рішень і коректування цілей управління ризиками. Складання плану протидії ризикам відповідно до поточного стану справ на підприємстві.

Джерело: [2].

На основі оцінки ризиків необхідно розробити конкретні методи їх нейтралізації, які можна згрупувати за такими напрямками: уникнення ризику, зниження ризику, прийняття ризику на себе і передача ризику третім особам. Використання кожного із перелічених методів здійснюється на певному етапі управлінського циклу у тісному взаємозв'язку, тому процес використання підходів ризик-менеджменту має неперервний характер, формуючи інтегровану систему прийняття рішень зі зворотним зв'язком. Така система забезпечує максимально ефективне досягнення цілей підприємства, оскільки одержана інформація на кожному етапі дозволяє коректувати не лише методи впливу на ризик, але й цілі управління ризиками [5].

Вибір методу оцінки ризиків залежить від категорії, до якої відносять виявлені чинники ризику від наявності статистичної інформації. У дослідженнях, присвячених проблемі ризику, виділяють такі методи оцінки ризиків, як статистичні, експертні, розрахунково-аналітичні. Класифікація методів кількісної оцінки ризиків подана на рис. 2.

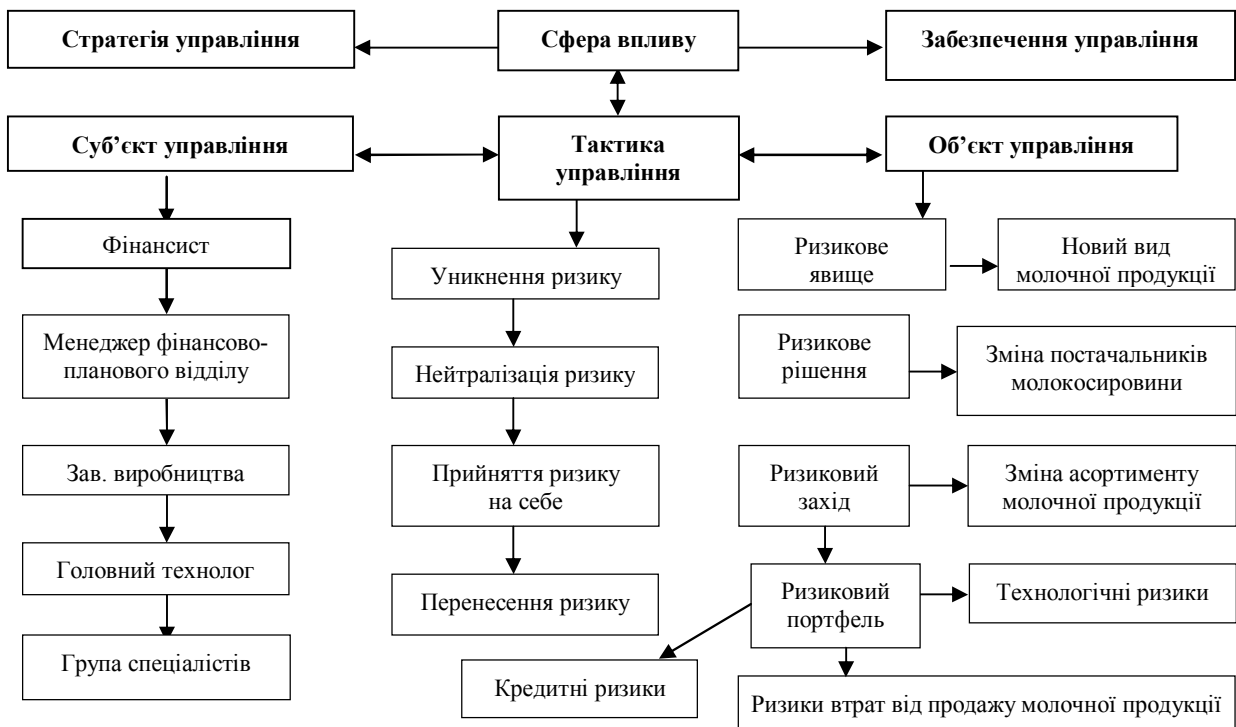

Рис. 2. Основні прийоми та способи управління ризиками на молокопереробних підприємствах

До формалізованих розрахунково-аналітичних методів оцінки ризиків відносять: моделювання, прогнозування, оцінку стійкості результатів діяльності, факторний і кластерний аналіз; до неформалізованих методів – стрес-тестування, метод аналізу ієрархій і експертні оцінки. Їх використання доцільне для прогнозування оцінки ризикової ситуації та обґрунтування вибору методів управління ризиками. Узагальнено позитивні сторони та труднощі практичного використання перелічених методів в умовах сучасного розвитку молокопереробних підприємств. Результати аналізу становлять основу формування і розвитку методичного забезпечення розрахунково-аналітичної складової активного управління виробничими ризиками.

Висновки. Управління виробничими ризиками на молокопереробних підприємствах передбачає вплив суб'єкта управління на об'єкт з метою знаходження адекватного співвідношення між загрозами і дохідністю і в цілому стійкого функціонування суб'єкта господарювання. При цьому управління ризиками на підприємстві має здійснюватися на загальних принципах управління, а також урахувати специфіку ризик-менеджменту: відповідність стратегії та тактики управління ризиками місії, цілям та стратегії розвитку підприємства; урахування зовнішніх і внутрішніх обмежень, які передбачають узгодження прийняття ризикових рішень із можливостями та умовами функціонування підприємства; диференційований підхід, що передбачає вибір адекватних процедур і методів управління ризиками для конкретної ситуації; обґрунтованість методів оцінки ризику. Реалізація зазначених принципів дозволяє чітко визначати основні етапи управління ризиками: визначення органу управління ризиками, оцінка цілей управління ризиками, моніторинг ринку молока і молочної продукції, ідентифікація ризиків, кількісний аналіз, вибір прийомів і способів мінімізації ризиків, контроль.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаров І.В. Ризик та прийняття управлінських рішень / І.В. Гончаров // Національний технічний ун-т "Харківський політехнічний ін-т". – Х.: ХПІ, 2003. – 150 с.
2. Найт Ф. Понятіе риска и неопределенности / Ф. Найт // Альманах: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 2004. – Вып. 5. – С. 124–130.
3. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Станіславчик С.М. Ризик-менеджмент на підприємстві: теорія і практика / С. М. Станіславчик. – М.: Ось-89, 2002. – 80 с.
5. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій / І. Ю. Івченко. – К.: ЦУЛ, 2007. – 344 с.

Теоретические подходы к формированию управления производственными рисками молокоперерабатывающих предприятий

Т.П. Руда

В статье рассматриваются теоретические подходы к управлению производственными рисками молокоперерабатывающих предприятий. Особое внимание уделяется рассмотрению методов оценки производственных рисков с целью принятия эффективного управленческого решения.

Ключевые слова: предпринимательский риск, молокоперерабатывающие предприятия, управленческие решения.

Theoretical approaches to formation of milk production risk enterprises

T. Ruda

Theoretical approaches to the management of production risks milk business. Particular attention is paid to the methods of production assessment of risks in order to make effective management decisions.

Key words: business risk, molokopererobni enterprise management solutions.

ЗМІСТ

Варченко О.М. Бюджетна підтримка як інструмент забезпечення ефективності державної аграрної політики	5
Непочатенко В.А., Непочатенко А.В. Вплив рівня зносу машинно-тракторного парку на основні результативні показники діяльності сільськогосподарських підприємств	9
Губенко В.І. Теоретико-методологічні аспекти стратегії реструктуризації внутрішнього та зовнішнього продовольчих ринків України	12
Карпенко А.М. Пріоритетні напрями інноваційного розвитку рослинництва	16
Гарбуз М.Ю. Світовий ринок молока та місце України на ньому	20
Шаціло Н.І. Сучасні тенденції сталого розвитку сільськогосподарських підприємств Київської області	25
Зубченко В.В. Методичні підходи до визначення ефективності інтенсифікації молочного скотарства	31
Діденко С.В. Особливості маркетингового забезпечення продукції птахівничих підприємств	36
Чумак Р.М. Диверсифікація як важлива умова сталого функціонування сільськогосподарських підприємств та розвитку сільських територій	41
Стариченко М.А. Зарубіжний досвід організації інвестування сільського господарства	45
Скурідіна Н.В. Особливості функціонування системи бюджетного планування в аграрних підприємствах	50
Артимонова І.В. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрних підприємств через механізм первинного розміщення акцій (ІРО)	53
Соколюська Т.В. Екологічна безпека як складова сталого розвитку сільського господарства	57
Ткаченко К.В. Якість продукції як об'єкт управління на аграрних підприємствах	60
Куцмус Н.М. Гендерна асиметрія сільськогосподарської зайнятості в країнах ЄС	66
Ціхановська В.М. Сучасний стан продовольчої безпеки в контексті економічних перетворень в країні	71
Куць Т.В. Аналіз кон'юнктури ринку соняшнику	76
Паска І.М. Економічні засади розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні	81
Рудич О.О., Карпенко А.М. Розвиток системи кредитування особистих селянських господарств як інструмент підтримки їх діяльності	85
Бабенкова Т.Ю. Організаційно-економічні підходи до формування логістично-збутових підприємницьких структур	89
Радько В.І. Розвиток коопераційних взаємозв'язків у сільському господарстві	94
Кудельський В.Е. Організаційно-економічні засади формування сировинної зони для молокопереробних підприємств Хмельницької області	97
Калашнікова Т.В. Оцінка державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у міжнародному вимірі	102
Хоменко О.М. Сучасні тенденції розвитку аграрної освіти в Україні	106
Свиноус І.В. Роль і місце особистих селянських господарств у сучасному агропромисловому комплексі України	110
Шуст О.А. Соціально-економічні аспекти споживання продуктів тваринного походження населенням України	115
Сень О.В. Організаційно-економічні засади виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах	120

Капінос С.С. Логістичні принципи постачання сільськогосподарської продукції на основі холодних ланцюгів	126
Безкровний А.В. Модернізація механізму державної підтримки сільського господарства відповідно до вимог СОТ	129
Ксьонжик І.В. Організаційно-господарський механізм інноваційного підприємництва в АПК	132
Гошовська В.В. Окремі аспекти удосконалення системи оцінювання якості податкового контролю в Україні	136
Зінченко Н.В. Логістичний підхід до управління інвестиційними процесами на підприємствах АПК	140
Карман О.В. Організаційно-економічні аспекти збуту овочів в Україні	144
Сатир Л.М. Теоретичне обґрунтування класифікації чинників економічної ефективності сільськогосподарського виробництва	149
Шеленко Д.І., Смушак М.В. Стратегічне управління в системі економічних відносин	154
Трофимчук М.І. Розвиток інфокомунікаційної інфраструктури фінансового ринку	158
Шевченко А.О. Організація та підвищення ефективності біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні	161
Скоцик В.Є. Імпорт сільськогосподарської техніки як тимчасовий засіб її оновлення	165
Руда Т.П. Теоретичні підходи до формування управління виробничими ризиками молокопереробних підприємств	170

Наукове видання

Реєстраційне свідоцтво **КВ №15167-3739Р**

Затверджено ВАК України як фахове видання з економічних наук
(Постанова президії ВАК України від 14.10.2009 р. №1–05/4)

Економіка та управління АПК

Збірник наукових праць

Випуск 9 (97)

Редактор *О.М. Трегубова*
Комп'ютерна верстка: *С.І. Сидоренко*

Здано до складання 14.10.2012. Підписано до друку 09.12.2012.
Формат 60×84¹/₈. Ум. др. арк. 20,58. Зам. 5713. Тираж 300.
РВІКВ, Сектор оперативної поліграфії БНАУ.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01.